

T.C.
KONYA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**KAYSERİ'DE CAMİ OLARAK KULLANILAN
KİLİSELERİN ADAPTE EDİLEBİLİR
YENİDEN KULLANIM BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Seda KÜÇÜKKATIRCI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimarlık Anabilim Dalı

Mart-2020
KONYA
Her Hakkı Saklıdır

TEZ KABUL VE ONAYI

Seda KÜÇÜKKATIRCI tarafından hazırlanan “Kayseri’de Cami Olarak Kullanılan Kiliselerin Adapte Edilebilir Yeniden Kullanım Bağlamında Değerlendirilmesi” adlı tez çalışması 20/04/20 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Konya Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Başkan

Doç. Dr. Fatih CANAN

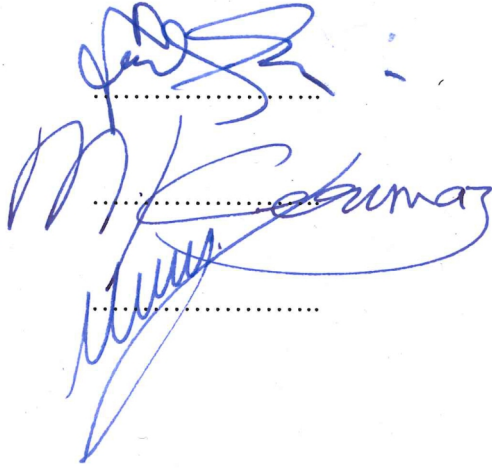
Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KORUMAZ

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Hale KOZLU

İmza

Three handwritten signatures in blue ink are positioned over three horizontal dotted lines. The top signature is the most legible, followed by the middle one, and the bottom one is the most stylized and difficult to read.

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Prof. Dr. Saadettin Erhan KESEN
Enstitü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

Seda KÜÇÜKKATIRCI

Tarih: 20/05/2020

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAYSERİ'DE CAMİ OLARAK KULLANILAN KİLİSELERİN ADAPTE EDİLEBİLİR YENİDEN KULLANIM BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Seda KÜÇÜKKATIRCI

Konya Teknik Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KORUMAZ

2020, 204 Sayfa

Jüri

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KORUMAZ
Doç. Dr. Fatih CANAN
Dr. Öğr. Üyesi Hale KOZLU

Günümüze ulaşmış kültür varlıklarının korunması gerektiği konusu üzerinde, öncelikli mimarlık disiplini olmak üzere, hemen her meslek grubu fikir birliği sağlanmıştır. Buna rağmen kültürel mirasın hangi şartlarda korunacağı ve güncel kullanıma nasıl kazandırılacağı halen tartışılan bir konudur. Konu tüm tabulardan ve politik yaklaşımlardan uzak ele alınarak, kilise-camilerin adapte edilebilir yeniden kullanım çerçevesinde revize edilmesi, özellikle ortak kültür mirasının gelecek kuşaklara doğru kavrayışlarla aktarılması yönü ile önemlidir. Dünya çapında bir uygulama olarak karşımıza çıkan; dini bir misyon yüklenmiş yapıları, başka bir dine hizmet eder hale getirmek amacıyla yeniden işlevlendirme uygulamalarından Kayseri'de de örnekler gözlemlenmektedir. Bu bağlamda tez kapsamında içerisinde konunun kapsamı içerisinde ele alınan altı adet Osmanlı dönemi kilisesi incelenmiş; özgün durumları ile yeniden kullanımlarından sonraki özellikleri karşılaştırılmıştır. Dünya üzerindeki örneklerle Kayseri kilise-camileri karşılaştırılmasının yanısıra, Kayseri kilise-camilerinin kendi içerisinde karşılaştırılmalarından olumlu ve olumsuz yönleri saptanmış, yapılar ile ilgili kuramsal çerçevede öznel yorumlar getirilmiştir. Kiliselerin cami olarak kullanımında; yapıların tarihi, kültürel, sosyal ve mimari değerleri incelendiği çalışmada genel olarak kiliselerin, koruma kavramının temel sınırları dışında, bilinçli olmayan müdahalelerin yapıldığı gözlemlenmiştir. Kent merkezlerinde yeniden işlevlendirilen kiliselerin merkezden daha uzak olanlara göre daha nitelikli uygulamalarla yeniden işlevlendirildikleri gözlemlenmiştir. Gerçekleştirilen tarihi binaya zarar vermeyen müdahaleler, uygulama hassasiyetleri; yapıların hem mevcut mekan potansiyelinin açığa çıkarılmasını, hem de sahip olduğu değerlerin gelecek kuşaklara iletilmesini sağlayacaktır. Bu çalışmayla birlikte; Kayseri'deki göz ardı edilen kiliseleri bir kez daha vurgulanmıştır. Cami olarak kullanılan kilise yapılarının yeniden işlevlendirme kavramı çerçevesinde literatüre kazandırılması; Kayseri kent kimliği yönü ile bu yapıların nitelikli kullanımlarına yönelik farkındalık oluşturulmuştur.

Çalışmanın sonuçlar bölümünde, mimari koruma ana referanslı ibadet yapılarının cami mimarisine nasıl adapte edilebileceğine, bu aktivite sayesinde ülkenin kültürel, kamusal ve turistik kazanımlarına yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Adapte Edilebilir Yeniden Kullanım, Kayseri, Kilise-Cami, Yeniden İşlevlendirme

ABSTRACT

MS THESIS

EVALUATION OF THE CHURCHES USED AS MOSQUE IN THE CONTEXT OF ADAPTIVE RE-USE AVAILABLE IN KAYSERİ

Seda KÜÇÜKKATIRCI

**Konya Technical University
Institute of Graduate Studies
Department of Architecture**

Advisor: Asst. Prof. Dr. Mustafa KORUMAZ

2020, 204 Pages

Jury

**Asst. Prof. Dr. Mustafa KORUMAZ
Assoc. Prof. Dr. Fatih CANAN
Asst. Prof. Dr. Hale KOZLU**

A consensus related to conservation of cultural heritage coming from past has been provided by almost every professionals especially by architects and other professionals. But, it is still under discussion which cultural heritage should be preserved and how can be reused with new functions. Taking the subject away from all taboos and political approaches, it is important to revise the church-mosques within the adaptive reuse framework, especially in terms of transferring the common cultural heritage to future generations. Similar to worldwide examples, six mosques converted from church have been examined. In this study six church-based mosques have been examined in context of interventions quality with comparisons of before and after situation of these historical buildings with framework of theoretical background. In this study, it is determined that the historical, cultural, social and architectural values of these buildings are discussed. Also it could be said that examples of churches are generally exposed use and restored in contrast to conservation principles. The fact that the churches in the city center have partially glorified by local authorities compared to other abandoned churches in rural area. These historic buildings would transfer to next generations with their authentic values if they restored with proper techniques. Thanks to this research; ignored churches are drawn attention by city residence and local authorities.

In this study, some results were obtained related to how churches could be reused as a mosque in Kayseri with their cultural, public and historical values in the end of the thesis. This thesis provides awerness related to transferring religious function from church to mosque.

Keywords: Adaptive Re-use, Church-Mosque, Kayseri, Refunctioning

ÖNSÖZ

Kayseri Osmanlı döneminde Ermeni ve Rum nüfusuyla ön plana çıkan gayrimüslim-müslimlerin birlikte yüzyıllarca yaşadığı kentlerdendir. Ermeni, Rum ve Türkler kente kültürel çeşitlilik sağlayarak kent mimari kimliğine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu hoşgörülü yaşam; 1753 yılı milliyetçilik akımından etkilenecek zarar görmüştür. Zorunlu göçe tabi tutulan Osmanlı gayrimüslim vatandaşlar ülkeden uzaklaştırılmak zorunda kalmışlardır. Kullanıcılarından daha uzun ömre sahip anıtsal kilise yapıları kent ve kırsalda yer yer belirerek geçmişe göz kırpmaktadır. Özgün kullanıcıyı yitirmesine rağmen, yüzyıllar boyu ayakta durmayı başarmış kültürel miras yapılarına gösterilen ön yargılı yaklaşımdan uzaklaşarak; onlara sahip çıkma bilinci toplum genelinde kabul görmelidir. Bu tez çalışması bütün tabu ve politik kaygılardan uzak şekilde kültürel ve mimari değerleriyle ön plana çıkartılmaya yeni bir bakış açısı getirmiştir.

Kayseri’de mübadele ve tehcir kanunu sonrası Osmanlı dönemi kiliselerinden yalnızca kent merkezindeki Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi özgün işlevini sürdürürken; kalan yapı stoğu yeniden işlevlendirilmiş veya kaderine terkedilmiştir. Çalışma kapsamında cami olarak işlevlendirilen kiliselerden mimari çizimleri yapılmayan kiliselerin kroki çizimleri çıkartılmış ve geçmiş dönemlere ait rölöve çizimleri bulunan kilise çizimleri ise günümüz haline göre yeniden düzenlenmiştir. İncelenen yapıların kapsamlı bir şekilde tanıtılması ve yapıların mevcut hallerinin tayinine yer verilerek koruma problemleri saptanmıştır. Bu yapıları canlı tutmak amacıyla yapılacak adapte edilebilir yeniden kullanım şartları incelenmiş olup yapılan bilinçsiz müdahalelerinin kaldırılarak yeni önerilerde bulunulmuştur.

Bu bilimsel çalışma özetle; Kayseri ve çevresindeki 19. Yüzyıl Osmanlı dönemi kiliselerinin envanter eksikliğini tamamlama ve yeni işlevle gelen yeni görünümleri mimari açıdan değerlendirmeyi amaçlarken, kültürel mirası koruma ve canlandırılmasına dair nüanslar içermektedir.

Çalışmamda desteklerini esirgemeyen danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KORUMAZ hocama, tezimi okuyarak önerileriyle tezimi geliştiren jüri üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Hale KOZLU ve Doç. Dr. Fatih CANAN’a, kiliselere dair arşiv fotoğraflarını esirgemeyen Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu çalışanlarına, kiliseleri ziyaret esnasında sıcak tavır sergileyen yerleşim sakinlerine, kilise fotoğraflama ve ölçümlerim esnasında yanımda olan arkadaşım İlayda ÖZKAN’ a, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen babam Zeki KÜÇÜKKATIRCI’ ya ve gerek fotoğraflama/ölçüm esnasında gerekse çalışmam boyunca her daim yanımda olan canım annem Sıdika KÜÇÜKKATIRCI’ya teşekkür ederim.

Seda KÜÇÜKKATIRCI
KONYA-2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	x
RESİM LİSTESİ	iv
TABLolar LİSTESİ	xv
SİMGELER VE KISALTMALAR	
xHata! Yer işareti tanımlanmamış.	
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Tezin Amacı ve Kapsamı	5
1.2. Tezin Önemi.....	6
1.3. Kaynak Araştırması.....	8
1.4. Materyal ve Yöntem.....	11
2. İBADET MEKÂNLARININ BİRBİRİNE DÖNÜŞÜMLERİ.....	13
2.1. Kilise ve Camilerin birbirlerine dönüşümlerindeki kolaylıklar	13
2.2. Kilise ve Camilerin Farklı Özellikleri ve Birbirine Dönüşümlerindeki Zorluklar.....	15
2.3. Dünya Üzerinde Kilise ve Camilerin Birbirine Dönüşüm Örnekleri.....	18
2.3.1. Hagia Sophia Kilisesi/ Ayasofya Camii, İstanbul, Türkiye	18
2.3.2. Hagios Georgios Kilisesi/ Rotunda Müzesi, Selanik, Yunanistan	24
2.3.3. Uzuncaova Köyü Sinan Paşa Camii/ Uspenio Bogorodichno Kilisesi, Haskovo, Bulgaristan	26
2.3.4. Sower Kilisesi/Fatih Mosque, Amsterdam, Hollanda	28
2.3.5. Holy Trinity Church/ The Mosque Of Jesus, New York, ABD	30
2.3.6. Saint Nicholas Katedrali/ Lala Mustafa Paşa Cami (Gazimağusa, Kıbrıs).....	32
3. OSMANLI DEVLETİ'NDE GAYRİMÜSLİMLERİN YERİ, KAYSERİ'DEKİ KİLİSELER VE CAMİYE ÇEVİRİLEN KİLİSELER	34
3.1. Osmanlı Devleti'nde Sosyal Yapı.....	34
3.2. Gayrimüslimlerin İbadet Hakları ve Mekana Yansıması.....	35
3.3. Kayseri'deki Gayrimüslimler.....	38
3.3.1. Kayseri'deki Gayrimüslimlerin 19. Yüzyıldaki Ekonomik Faaliyetleri	39
3.3.2. Kayseri'deki Dini Yapı İmar Faaliyetlerine Misyonerlerin Etkisi	40
3.4. Kayseri'deki Kiliseler ve Mevcut Kullanımları.....	42

3.5. Kayseri'deki Camiye Dönüştürülmüş Kiliseler	46
3.5.1. Develi Everek kasabası Surp Toros Kilisesi	46
3.5.1.1. Konumu	49
3.5.1.2. Tarihçesi	49
3.5.1.3. Plan özellikleri	50
3.5.1.4. Cephe düzeni	53
3.5.1.5. Malzeme ve teknik.....	58
3.5.2. Yahyalı Faraşa köyü Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi	59
3.5.2.1. Konumu	59
3.5.2.2. Tarihçesi	59
3.5.2.3. Plan özellikleri	60
3.5.2.4. Cephe düzeni	61
3.5.2.5. Malzeme ve teknik.....	63
3.5.3. Özvatan Kavaklı köyü Agios Basileos Kilisesi.....	64
3.5.3.1. Konumu	64
3.5.3.2. Tarihçesi	64
3.5.3.3. Plan özellikleri	65
3.5.3.4. Cephe düzeni	68
3.5.3.5. Malzeme ve teknik.....	71
3.5.4. Özvatan Taşlık köyü Agios Georgios Kilisesi	72
3.5.4.1. Konumu	72
3.5.4.2. Tarihçesi	72
3.5.4.3. Plan özellikleri	73
3.5.4.4. Cephe düzeni	75
3.5.4.5. Malzeme ve teknik.....	78
3.5.5. Talas Tablakaya Mahallesi Panagia Kilisesi	78
3.5.5.1. Konumu	80
3.5.5.2. Tarihçesi	81
3.5.5.3. Plan özellikleri	82
3.5.5.4. Cephe düzeni	85
3.5.5.5. Malzeme ve teknik.....	89
3.5.6. Yeşilhisar Başköy köyü Hıdrellez Kilisesi.....	90
3.5.6.1. Konumu	91
3.5.6.2. Tarihçesi	91
3.5.6.3. Plan özellikleri	91
3.5.6.4. Cephe düzeni	94
3.5.6.5. Malzeme ve teknik.....	96

4. KAYSERİ KİLİSE-CAMİLERİNİN ADAPTE EDİLEBİLİRLİK YENİDEN KULLANIMLARINA YÖNELİK DEĞERLENDİRMELER 97

4.1. Adapte Edilebilir Yeniden Kullanımın Faydaları ve Kuralları	97
4.1.1. Adapte edilebilirlik yeniden kullanımda dikkat edilmesi gereken hususlar.....	98
4.2. Kayseri Kilise-Camilerin Korunma Durumları ve Cami İşleviyle Gelen Değişim/ Eklèmeler.....	100
4.2.1. Develi Everek kasabası Surp Toros Kilisesi	101
4.2.2. Yahyalı Faraşa köyü Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi	109
4.2.3. Özvatan Kavaklı köyü Agios Basileos Kilisesi.....	117
4.2.4. Özvatan Taşlık köyü Agios Georgios Kilisesi	124

4.2.5. Talas Tablakaya Mahallesi Panagia Kilisesi	129
4.2.6. Yeşilhisar Başköy köyü Hıdrellez Kilisesi.....	137
4.3. Kiliseden Camiye Tahvilin Adaptasyonu Üzerine Değerlendirmeler ve Doğru Müdahale / Uygulama Önerileri	141
4.3.1. Konumlar üzerinden işlev seçimi değerlendirme	141
4.3.2. Mekan organizasyonu açısından değerlendirme	142
4.3.3. Teknik açıdan değerlendirme	151
4.3.4. Yapı üslubu açısından değerlendirme	152
4.3.5. Malzeme açısından değerlendirme	154
4.4. Genel Değerlendirme	162
5. SONUÇ	166
KAYNAKLAR	172
EKLER	182
ÖZGEÇMİŞ	204

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1. Cami silüeti.....	17
Şekil 2.2. Kilise silüeti.....	17
Şekil 2.3. Kilise ve cami mimarisinin karşılaştırılması	17
Şekil 2.4. Hagia Sophia Kilisesi, plan şeması	19
Şekil 2.5. Ayasofya Müzesi, günümüz plan düzeni	23
Şekil 2.6. Uspenio Bogorodichno Kilisesi, caminin kiliseye dönüşümü sonrasındaki plan düzeni.....	27
Şekil 4.1. Everek Surp Toros Kilisesi, Mehmet Fevzi Bey'in arşiv çizimi (1895).....	101
Şekil 4.2. Everek Surp Toros kilisesi, zemin kat planı korunma durum şeması	101
Şekil 4.3. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, zemin kat planı korunma durum şeması	110
Şekil 4.4. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, 1. kat planı korunma durum şeması.....	113
Şekil 4.5. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, zemin kat krokisi korunma durum şeması.....	117
Şekil 4.6. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, 1. kat krokisi korunma durum şeması	119
Şekil 4.7. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, arşiv planı (1906).....	124
Şekil 4.8. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, zemin kat krokisi korunma durum şeması	125
Şekil 4.9. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, batı cephesi arşiv çizimi (1906).....	126
Şekil 4.10. Tablakaya Panagia Kilisesi, 2000 yılı arşiv zemin kat planı korunma durum şeması	129
Şekil 4.11. Tablakaya Panagia Kilisesi, 2000 yılı arşiv birinci kat planı korunma durum şeması	131
Şekil 4.12. Başköy köyü Hidrellez Kilisesi, zemin kat planı korunma durum şeması.....	137
Şekil 4.13. Develi Everek Surp Toros Kilisesi, zemin kat planı mekân organizasyon şeması	143
Şekil 4.14. Develi Everek Fatih Cami, zemin kat planı mekân organizasyon şeması.....	143
Şekil 4.15. Develi Everek Fatih Cami, batı cephesi mekân organizasyon şeması	143

Şekil 4.16. Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, zemin kat planı mekân organizasyon şeması.....	143
Şekil 4.17. Yahyalı Faraşa Cami, zemin kat planı mekân organizasyon şeması.....	143
Şekil 4.18. Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, zemin kat planı mekân organizasyon şeması	143
Şekil 4.19. Özvatan Kavaklı Cami, zemin kat planı mekân organizasyon şeması.....	143
Şekil 4.20. Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi, zemin kat planı mekân organizasyon şeması	144
Şekil 4.21. Özvatan Taşlık Cami, zemin kat planı mekân organizasyon şeması	144
Şekil 4.22. Talas Tablakaya Panagia Kilisesi, zemin kat planı mekân organizasyon şeması	144
Şekil 4.23. Talas Yaman Dede Cami, zemin kat planı mekân organizasyon şeması ...	144
Şekil 4.24. Talas Yaman Dede Cami, batı cephesi organizasyon şeması	144
Şekil 4.25. Talas Yaman Dede Cami, güney iç mekân duvarı organizasyon şeması...	144
Şekil 4.26. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi, zemin kat planı mekân organizasyon şeması	145
Şekil 4.27. Yeşilhisar Başköy Cami, zemin kat planı mekân organizasyon şeması.....	145

RESİM LİSTESİ

Resim 2.1. Mihrap- apsis karşılaştırması: Kahire Sultan Hasan Cami'sinin mihrabı.....	14
Resim 2.2. İzmir Çeşme Agios Haralambos Kilisesi'nin apsişi.....	14
Resim 2.3. Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi minaresi	14
Resim 2.4. Özvatan Kavaklı Agios Basileos çan Kulesi	14
Resim 2.5. Konya Sahip Ata Cami'deki çini sanatı	16
Resim 2.6. Ayasofya Müzesi'ndeki figüral mozaikler.....	16
Resim 2.7: Ayasofya Müzesi, günümüze ulaşan güneybatı girişindeki sunuş; Hz. İsa-Hz. Meryem- Konstantinos-Justinianus tasviri.....	20
Resim 2.8. Ayasofya, Gabriel Fossatinin iç mekân resimi	23
Resim 2.9. Ayasofya, dış mekân görünümü.....	24
Resim 2.10. Ayasofya, restorasyon aşaması	24
Resim 2.11. Ayasofya, günümüzde iç mekân genel görünümü	24
Resim 2.12. Rotunda müzesi, dış görünüm.....	25
Resim 2.13. Rotunda müzesi, apsis kısmı	26
Resim 2.14. Rotunda müzesi, kubbe ve apsis	26
Resim 2.15. Rotunda müzesi, günümüze ulaşan Osmanlı dönemi kitabesi.....	26
Resim 2.16. Uspenio Bogorodichno Kilisesi, yapının günümüz görünümü	27
Resim 2.17. Uspenio Bogorodichno Kilisesi, doğu duvarına eklenen ahşap duvar.....	28
Resim 2.18. Uspenio Bogorodichno Kilisesi, güney iç mekân duvarındaki el yazısı	28
Resim 2.19. Fatih mosque, giriş cephesi ve giriş kapısı.....	29
Resim 2.20. Fatih mosque, iç mekânı ve kible duvarı	29
Resim 2.21. Fatih mosque, apsis bölümündeki kadınlar mahfili	30
Resim 2.22. Fatih mosque, mihrap ve Allah yazısı.....	30
Resim 2.23. The Mosque Of Jesus, dönüşüm öncesi kilisenin ön cephesi	31
Resim 2.24. The Mosque Of Jesus, dönüşüm öncesinde kilisenin naosu	31
Resim 2.25. The Mosque Of Jesus, dönüşüm öncesinde naosun kullanımı ve sıralar	31
Resim 2.26. The Mosque Of Jesus, caminin ön cephesi ve eklenen alemler.....	31
Resim 2.27. The Mosque Of Jesus, caminin iç mekânı	31
Resim 2.28. Lala Mustafa Paşa Cami, batı cephesi.....	32

Resim 2.29. Lala Mustafa Paşa Cami, doğu cephesi.....	32
Resim 2.30. Lala Mustafa Paşa Cami, müezzin mahfili ve mihrap	33
Resim 2.31. Lala Mustafa Paşa Cami, kilise işlevine ait apsis mekânı.....	33
Resim 3.1. Surp Toros Kilisesi, papaz evi ve kilisenin güney duvarı	49
Resim 3.2. Surp Toros Kilisesi, Ermeni okulu ve kilisenin kuzey duvarı	49
Resim 3.3. Surp Toros Kilisesi, narteks orta bölümünden apsise bakış	51
Resim 3.4. Surp Toros Kilisesi, apsisten nartekse bakış	51
Resim 3.5. Surp Toros Kilisesi, naosu tanımlayan kasnaklı kubbe	51
Resim 3.6. Surp Toros Kilisesi, orta nefteki iki yuvarlak planlı kubbe ve silmeleri	52
Resim 3.7. Surp Toros Kilisesi, kuzey beden duvarına gömülü sütun	52
Resim 3.8. Surp Toros Kilisesi, orta neften apsise bakış	52
Resim 3.9. Surp Toros Kilisesi, apsis ile doğu duvarı arasındaki dar koridor	52
Resim 3.10. Surp Toros Kilisesi, kadınlar mahfili kuzey yönüne bakış	53
Resim 3.11. Surp Toros Kilisesi, güney cephesine bakış	53
Resim 3.12. Surp Toros Kilisesi, batı cephesindeki portik	54
Resim 3.13. Surp Toros Kilisesi, portikteki sütun- ayak birleşimi	54
Resim 3.14. Surp Toros Kilisesi, portiğin üst bölümü	54
Resim 3.15. Surp Toros Kilisesi, kilise giriş kapısı	54
Resim 3.16. Surp Toros Kilisesi, güneybatı köşesine eklenen minare	54
Resim 3.17. Surp Toros Kilisesi, kuzey cephesine bakış	55
Resim 3.18. Surp Toros Kilisesi, silme şeridi üstü kemerler	55
Resim 3.19. Surp Toros Kilisesi, kuzey duvarına eklenen 3,5 metrelik duvar	55
Resim 3.20. Surp Toros Kilisesi, portikteki 1. kat döşeme silmesi	55
Resim 3.21. Surp Toros Kilisesi, güney cephesine bakış	56
Resim 3.22. Surp Toros Kilisesi, güney cephesi kapatılan pencereler	56
Resim 3.23. Surp Toros Kilisesi, güney cephesi alınlığı	56
Resim 3.24. Surp Toros Kilisesi, doğu cephesindeki apsis kapatan duvar	57
Resim 3.25. Surp Toros Kilisesi, doğu cephesinde iki çatı döşemesi	57
Resim 3.26. Surp Toros Kilisesi, naos kubbesi	57
Resim 3.27. Sütunlardaki demir kullanımı.....	58
Resim 3.28. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, orta neften batı duvarına bakış	60
Resim 3.29. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, orta nefteki sütunlar	60
Resim 3.30. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, doğu duvarına bakış	61

Resim 3.31. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, güney duvarına bakış	61
Resim 3.32. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, camekânın iç bölümü	61
Resim 3.33. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, batı(giriş) cephesine bakış	62
Resim 3.34. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, kuzey cephesine bakış	62
Resim 3.35. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, güney cephesine bakış	62
Resim 3.36. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, doğu cephesine bakış	63
Resim 3.37. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, kuzey apsiste bulunan 2 niş	63
Resim 3.38. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, kuzey apisteki ahşap hatıl	63
Resim 3.39. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, avlu duvarındaki Rumca kitabe.....	65
Resim 3.40. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, portaldaki Rumca kitabe	65
Resim 3.41. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, girişe eklenen demir doğramalı camekan	66
Resim 3.42. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, galeriye çıkan özgün merdiven	66
Resim 3.43. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, orta nefteki beşik tonoz ve enlemesine kemerler	66
Resim 3.44. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, sütun başlığı ve yaprak motifleri.....	66
Resim 3.45. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, özgün ahşap kirişler.....	66
Resim 3.46. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, sonradan kapatılan apsis mekânı	67
Resim 3.47. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, güney duvarına bakış	67
Resim 3.48. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, galeri döşemesi	67
Resim 3.49. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, kadınlar mahfilinin kuzey nefteki konumu	68
Resim 3.50. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, portalın görünümü	68
Resim 3.51. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, çan kulesinin kubbesi	68
Resim 3.52. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, çan kulesindeki demir donatı kullanımı	69
Resim 3.53. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, giriş cephesi	69
Resim 3.54. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, giriş kemeri	69
Resim 3.55. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, giriş cephesi kuzey yönündeki çıkma yapan taş	70
Resim 3.56. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, kuzey cepheye bakış	70

Resim 3.57. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, güney cepheye bakış	70
Resim 3.58. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, doğu cephesine bakış	71
Resim 3.59. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, portaldaki beşik tonoz ve ahşap lento	71
Resim 3.60. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, narteks iç görünümü	73
Resim 3.61. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, narteksteki çapraz tonoz	73
Resim 3.62. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, naosu tanımlayan sembolik kubbe	73
Resim 3.63. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, sütun başlıklarındaki motifler	73
Resim 3.64. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, apsise bakış	74
Resim 3.65. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, apsisten prothesise geçiş kemeri	74
Resim 3.66. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, güney duvarına bakış	74
Resim 3.67. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, özgün ahşap bölücü duvar ve galeri korkuluğu	74
Resim 3.68. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, galerinin naosa yönelişi	75
Resim 3.69. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, çan Kulesi	76
Resim 3.70. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, batı cephesi görünümü	76
Resim 3.71. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, narteksteki sütun	76
Resim 3.72. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, giriş kemerindeki kilit taşı	76
Resim 3.73. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, kuzey cephe	77
Resim 3.74. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, güney cephe	77
Resim 3.75. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, güney cephedeki kılıç	77
Resim 3.76. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, kuzey cephedeki kılıç	77
Resim 3.77. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, doğu cephesi görünümü	77
Resim 3.78. 1908’de Talas	80
Resim 3.79. 1938’de Yukarı Talas	80
Resim 3.80. Tablakaya Panagia Kilisesi, günümüzde mevcut olmayan kitabe	81
Resim 3.81. Tablakaya Panagia Kilisesi, 1896’da Talas’ın ve kilisenin görünümü	82
Resim 3.82. Tablakaya Panagia Kilisesi, 1938’de Talas ve Rum Panagia Kilisesi	82
Resim 3.83. Tablakaya Panagia Kilisesi, naosu tanımlayan kubbe	83
Resim 3.84. Tablakaya Panagia Kilisesi, doğu haç kolu üzerindeki beşik tonoz	83
Resim 3.85. Tablakaya Panagia Kilisesi, ayak başlıkları	83
Resim 3.86. Tablakaya Panagia Kilisesi, diakonikon mekânı	84
Resim 3.87. Tablakaya Panagia Kilisesi, prothesis mekânı	84
Resim 3.88. Tablakaya Panagia Kilisesi, mihrap ve minbere bakış	84

Resim 3.89. Tablakaya Panagia Kilisesi, kuzey duvarına bakış	84
Resim 3.90. Tablakaya Panagia Kilisesi, galeri döşemesinin apsis yönelimi	85
Resim 3.91. Tablakaya Panagia Kilisesi, kuzey duvarındaki galeri döşemesi taşıyıcıları payanda ve plastırlar	85
Resim 3.92. Tablakaya Panagia Kilisesi, batı avlu duvarındaki portal	86
Resim 3.93. Tablakaya Panagia Kilisesi, batı duvarındaki kafe birimleri	86
Resim 3.94. Tablakaya Panagia Kilisesi, batı cephesi	87
Resim 3.95. Tablakaya Panagia Kilisesi, giriş kapısı	87
Resim 3.96. Tablakaya Panagia Kilisesi, kuzey cephesi görünümü	88
Resim 3.97. Tablakaya Panagia Kilisesi, güney cephesi görünümü	88
Resim 3.98. Tablakaya Panagia Kilisesi, doğu cephesine güney doğu yönünden bakış	88
Resim 3.99. Tablakaya Panagia Kilisesi, doğu cephesindeki apsise ulaşan açılı cephe yüzeyi	88
Resim 3.100. Tablakaya Panagia Kilisesi, doğudaki kaya oyma ölü yıkama mekanı	89
Resim 3.101. Tablakaya Panagia Kilisesi, doğu yönünden kubbeye bakış	89
Resim 3.102. Tablakaya Panagia Kilisesi, batı duvarındaki vitray cam	90
Resim 3.103. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi, narteksin kuzey bölümü	92
Resim 3.104. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi, narteksin güney bölümü	92
Resim 3.105. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi, orta nefteki sütunlar	92
Resim 3.106. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi, galeriden orta nefe bakış	92
Resim 3.107. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi, ana apsisteki bezemeli niş	93
Resim 3.108. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi, özgün galeri	93
Resim 3.109. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi, galeriye çıkan özgün merdiven	93
Resim 3.110. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi, çan kulesi ve merdiveni	94
Resim 3.111. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi, çan kulesi ve taş payandalar	94
Resim 3.112. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi, batı cephesi	95
Resim 3.113. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi, giriş kemerinin üzerindeki motifler	95
Resim 3.114. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi, kuzey cephesi	95
Resim 3.115. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi, güney cephesi ve taş dizgi	95

Resim 3.116. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi, güney duvarındaki kemer ve çiçek motifi	96
Resim 3.117. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi, cami işleviyle eklenen minare	96
Resim 4.1. Everek Surp Toros kilisesi, orta narteks bölümü	102
Resim 4.2. Everek Surp Toros kilisesi, kuzey nefine eklenen ahşap camekan	102
Resim 4.3. Everek Surp Toros Kilisesi, güney nefine eklenen camekan bölüm	103
Resim 4.4. Everek Surp Toros Kilisesi, güney narteks mekânına eklenen beton üst döşeme-kemer ilişkisi	103
Resim 4.5. Everek Surp Toros Kilisesi, mihrap ögesinin eklenmesiyle kapatılan pencere	103
Resim 4.6. Everek Surp Toros Kilisesi, doğu cephesindeki geçmişte kullanılan kapı (Vakıflar arşivi, 1999).....	104
Resim 4.7. Everek Surp Toros Kilisesi, doğu cephesi günümüz vaziyeti.....	104
Resim 4.8. Everek Surp Toros Kilisesi, apsis mekânına cami işleviyle eklenen kapı (Vakıflar arşivi, 1999).....	104
Resim 4.9. Everek Surp Toros Kilisesi, apsisin günümüz durumu	104
Resim 4.10. Everek Surp Toros Kilisesi, kilisenin güney avlu duvarı (Vakıflar arşivi, 1999)	104
Resim 4.11. Everek Surp Toros Kilisesi, güney cephesindeki papaz evi eski hali (Vakıflar arşivi, 1999).....	105
Resim 4.12. Everek Surp Toros Kilisesi, güney cephesi şimdiki hali	105
Resim 4.13. Everek Surp Toros Kilisesi, kuzey cephesi eski hali (Vakıflar arşivi, 1999)	105
Resim 4.14. Everek Surp Toros Kilisesi, kuzey cephesi günümüz hali	105
Resim 4.15. Everek Surp Toros Kilisesi, çatı döşemesinin 1999 yılı restorasyonu (Vakıflar arşivi, 1999).....	106
Resim 4.16. Everek Surp Toros Kilisesi, çatı döşemesi günümüz hali	106
Resim 4.17. Everek Surp Toros Kilisesi, kilise çatı döşemesinin restorasyon aşaması vaziyeti (Vakıflar arşivi, 2001)	106
Resim 4.18. Everek Surp Toros Kilisesi, batı cephesi eski hali(Vakıflar arşivi, 1999)	107
Resim 4.19. Everek Surp Toros Kilisesi, batı cephesi günümüz hali	107
Resim 4.20. Everek Surp Toros Kilisesi, batı cephesindeki pencere üzerindeki haç simgesi (Vakıflar arşivi, 1999)	107

Resim 4.21. Everek Surp Toros Kilisesi, batı cephesindeki pencere üzerindeki haç simgesi günümüzdeki izi	107
Resim 4.22. Everek Surp Toros Kilisesi, güney cephesi mihrap penceresi üzerindeki Ermenice yazı	108
Resim 4.23. Everek Surp Toros Kilisesi, güney cephesindeki mezar taşı	108
Resim 4.24. Everek Surp Toros Kilisesi, galeri mekânının eski hali (Vakıflar arşivi, 1999)	108
Resim 4.25. Everek Surp Toros Kilisesi, galeri mekanının mevcut hali	108
Resim 4.26. Everek Surp Toros Kilisesi, güney duvarı eski hali(Vakıflar arşivi, 2001)	109
Resim 4.27. Everek Surp Toros Kilisesi, güney duvarı yeni hali	109
Resim 4.28. Everek Surp Toros Kilisesi, apsis beden duvarındaki freskin görünümü (Koruma Kurulu arşivi, 2001)	109
Resim 4.29. Everek Surp Toros Kilisesi, apsis beden duvarındaki freskin mevcut hali	109
Resim 4.30. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, doğu yönüne eklenen ahşap camekanlı bölüm	110
Resim 4.31. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, apsis mekânını kapatmak amaçlı örülen duvar ve sonradan eklenen pencere	111
Resim 4.32. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, zemin kattaki betonarme kolonlar	111
Resim 4.33. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, merdivenin Konumu	112
Resim 4.34. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, minber	112
Resim 4.35. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, kilisenin giriş kapısı	112
Resim 4.36. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, sonradan eklenen betonarme döşemenin kuzey nefine uzanan kısmı	113
Resim 4.37. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, giriş (batı) cephesindeki sac malzemeli örtü	114
Resim 4.38. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, çatı kaplama malzemesi sac	114
Resim 4.39. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, apsise sonradan eklenen sac malzemeli örtü	115
Resim 4.40. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, apsis üst görünüm	115

Resim 4.41. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, güney cephesindeki çimento esaslı harç ve betonarme hatıl	115
Resim 4.42 Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, kuzey cephesi pencere	116
Resim 4.43. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, batı cephesi pencere	116
Resim 4.44. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, batı cephesindeki yatay dikey pencere görünümü	116
Resim 4.45. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, iç mekândaki lambripler	116
Resim 4.46. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, batı duvarına bitişik camekan	117
Resim 4.47. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, kuzey nefine eklenen camekanlı mekân	118
Resim 4.48. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, doğu duvarına sonradan örülen duvar	118
Resim 4.49. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, önceden kullanılan sobanın borusu	119
Resim 4.50. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, kadınlar mahfiline bakış	120
Resim 4.51. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, özgün merdivene sonradan eklenen basamaklar	120
Resim 4.52. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, günümüze ulaşan galeri kısmı	121
Resim 4.53. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, günümüze ulaşan özgün ahşap kirişler	121
Resim 4.54. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, kilisenin giriş kapısı	121
Resim 4.55. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, giriş kapısının önünde bulunan mermer taş	122
Resim 4.56. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, apsisin güneyine bakış ve diakonikon duvarından taşan çatı	122
Resim 4.57. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, apsisin kuzey görünümü	122
Resim 4.58. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, batı cephesindeki özgün pencere	123
Resim 4.59. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, kuzey cephesindeki PVC doğramalı pencere	123
Resim 4.60. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, doğu cephesinde sonradan kapatılan pencere	123
Resim 4.61. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, doğu duvarındaki lambripler	124
Resim 4.62. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, prothesis mekânındaki fresk kalıntısı	124
Resim 4.63. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, apsis mekânındaki fresk izleri	124

Resim 4.64. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, batı iç mekân duvarındaki özgün ahşap bölücü duvar ve korkuluk	125
Resim 4.65. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, kilise narteksine eklenen camekanlar ..	126
Resim 4.66. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, kuzey cephesindeki musalla	126
Resim 4.67. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, batı cephesine bakış	127
Resim 4.68. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, batı cephesinde üzeri sıvalanmış haç işareti	127
Resim 4.69. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, güney cephe penceresi ve duvar yüzeyindeki seramikler	128
Resim 4.70. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, kilisenin narteksteki giriş kapısı	128
Resim 4.71. Tablakaya Panagia Kilisesi, güneybatı köşesinin kapatılmış hali (Vakıflar arşivi, 2000).....	129
Resim 4.72. Tablakaya Panagia Kilisesi, güneybatı köşesinin günümüz hali	129
Resim 4.73. Tablakaya Panagia Kilisesi, apsis kısmını kapatmak için örülen duvar (Vakıflar arşivi, 2000).....	130
Resim 4.74. Tablakaya Panagia Kilisesi, apsisin günümüz hali	130
Resim 4.75. Tablakaya Panagia Kilisesi, narteks bölümü eski hali (Vakıflar arşivi, 2000)	130
Resim 4.76. Tablakaya Panagia Kilisesi, narteks bölümü yeni hali	130
Resim 4.77. Tablakaya Panagia Kilisesi, merdiven mekânı penceresinin kapatılmış hali (Vakıflar arşivi, 2000)	131
Resim 4.78. Tablakaya Panagia Kilisesi, merdiven mekânı penceresinin aktif hali ...	131
Resim 4.79. Tablakaya Panagia Kilisesi, güney duvarının eski vaziyeti(vakıflar arşivi, 2000)	132
Resim 4.80. Tablakaya Panagia Kilisesi, güney duvarının mevcut vaziyeti	132
Resim 4.81. Tablakaya Panagia Kilisesi, batı iç mekân duvarının eski hali (Vakıflar arşivi, 2000).....	132
Resim 4.82. Tablakaya Panagia Kilisesi, batı iç mekân duvarının yeni hali	132
Resim 4.83. Tablakaya Panagia Kilisesi, güney apsis duvarı fresk kalıntısı (Vakıflar arşivi, 2000).....	133
Resim 4.84. Tablakaya Panagia Kilisesi, kuzeybatı köşe birimi fresk kalıntısı (Vakıflar arşivi, 2000).....	133
Resim 4.85. Tablakaya Panagia Kilisesi, lambri detayı (Vakıflar arşivi, 2000)	133
Resim 4.86. Tablakaya Panagia Kilisesi, batı iç mekan duvarı penceresi	133

Resim 4.87. Tablakaya Panagia Kilisesi, güney narteks duvarının eski hali (Vakıflar arşivi, 2000).....	134
Resim 4.88. Tablakaya Panagia Kilisesi, güney narteks duvarının günümüz hali	134
Resim 4.89. Tablakaya Panagia Kilisesi, narteks penceresi eski hali (Vakıflar arşivi, 2000)	134
Resim 4.90. Tablakaya Panagia Kilisesi, narteks penceresi günümüz hali.....	134
Resim 4.91. Tablakaya Panagia Kilisesi, güney cephesinin geçmiş vaziyeti (Vakıflar arşivi, 2000).....	135
Resim 4.92. Tablakaya Panagia Kilisesi, güney cephesinin günümüz vaziyeti	135
Resim 4.93. Tablakaya Panagia Kilisesi, günümüze ulaşamayan çift kanatlı pencereler (Vakıflar arşivi, 2000).....	135
Resim 4.94. Tablakaya Panagia Kilisesi, günümüz güney cephesi	135
Resim 4.95. Tablakaya Panagia Kilisesi, apsis üzerindeki kapatılan pencere (Vakıflar arşivi, 2000).....	135
Resim 4.96. Tablakaya Panagia Kilisesi, günümüz doğu cephesi	135
Resim 4.97. Tablakaya Panagia Kilisesi, kubbenin restorasyon öncesi durumu (Vakıflar arşivi, 2003).....	136
Resim 4.98. Tablakaya Panagia Kilisesi, kubbenin restorasyon sonrası durumu	136
Resim 4.99. Tablakaya Panagia Kilisesi, çatı döşemesi restorasyon öncesi durumu (Vakıflar arşivi, 2003).....	136
Resim 4.100. Tablakaya Panagia Kilisesi, çatı döşemesi restorasyon sonrası durumu	136
Resim 4.101. Tablakaya Panagia Kilisesi, portalın restorasyon öncesi vaziyeti (Vakıflar arşivi, 2003).....	136
Resim 4.102. Tablakaya Panagia Kilisesi, portalın restorasyon sonrası vaziyeti	136
Resim 4.103. Tablakaya Panagia Kilisesi, dükkanların restorasyon öncesi vaziyeti (Vakıflar arşivi, 1995).....	137
Resim 4.104. Tablakaya Panagia Kilisesi, dükkanların günümüzdeki durumu	137
Resim 4.105. Tablakaya Panagia Kilisesi, papaz evi restorasyon öncesi vaziyeti (Vakıflar arşivi, 1995).....	137
Resim 4.106. Tablakaya Panagia Kilisesi, papaz evi restorasyon aşaması (Vakıflar arşivi, 1995)	137
Resim 4.107. Başköy Hıdrellez Kilisesi, apsisi kapatmak amacıyla eklenen duvar ...	138

Resim 4.108. Başköy Hıdrellez Kilisesi, apsis mekânına sonradan örülen duvara bakış	138
Resim 4.109. Başköy Hıdrellez Kilisesi, narteksin sonradan kapatılmış kuzey cephesi bölümü	138
Resim 4.110. Başköy Hıdrellez Kilisesi, kuzey narteksteki mevcut pencere	139
Resim 4.111. Başköy Hıdrellez Kilisesi, doğu cephesindeki sonradan kapatılan narteks	139
Resim 4.112. Başköy Hıdrellez Kilisesi, kuzey cephesindeki kapı	139
Resim 4.113. Başköy Hıdrellez Kilisesi, apsis bölümü duvarı	140
Resim 4.114. Tablakaya Panagia Kilisesi, mihrap	153
Resim 4.115. Niğde Fertek Kilise, camekanla kapatılan apsis	155
Resim 4.116. Niğde Fertek Kilise, apsis örtüsü	155
Resim 4.117. Everek Surp Toros Kilisesi, kristal sarkıt	158
Resim 4.118. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos kilisesi, kristal sarkıt	158
Resim 4.119. Kavaklı Agios Baisleos Kilisesi, kristal sarkıt	158
Resim 4.120. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, kristal sarkıt	158
Resim 4.121. Tablakaya Panagia Kilisesi, metal sarkıt	158
Resim 4.122. Başköy Hıdrellez Kilisesi, sarkıt ampüller	158
Resim 4.123. Başköy Hıdrellez Kilisesi, cam sarkıt	158

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 3.1. Kayseri'deki kaynaklardan bilinen yok olmuş kiliseler ve günümüze ulaşan kiliselerin mevcut işlevleri.....	43
Tablo 4.1. İç mekân özgünlük tablosu	140
Tablo 4.2. Dış mekân özgünlük durumu	141
Tablo 4.3. Cami işleviyle iç mekâna yapılan eklemeler	151
Tablo 4.4. Cami işleviyle iç mekânda tercih edilen malzeme çeşitleri	161
Tablo 4.5. Cami işleviyle dış mekânda tercih edilen malzeme çeşitleri	162
Tablo 4.6. Kayseri kilise-camilerin yeniden kullanımın genel değerlendirilmesi	163

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

- ABCFM : American Board of Commisioners for Foreign Missions
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
ICOMOS : International Council on Monuments and Sites
UNESCO : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
Vb : ve benzeri
Vs : vesaire

1. GİRİŞ

Anadolu şehri Kayseri; yüzyıllar boyu sosyal manada kültürel, etnik ve dini çeşitliliği bir arada barındırmasıyla emsal niteliğinde bir kent olmuştur. Kayseri ve çevresinde Hristiyan nüfus oluşumu; Hristiyanlığın yayılmasıyla başlamış olup, 20. yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir. Osmanlı hakimiyetiyle gelen teokratik devlet anlayışıyla, Hristiyan halk öncelikli millet olmaktan çıkmış ve dini ibadet mekânı gereksinimini Osmanlı öncesi geçmiş kilise yapılarından karşılar hale gelmiştir. 19. Yüzyıla kadar yeni kilise yapma yasağı; 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile Müslüman olmayan cemaatin Müslüman nüfusla hukuksal eşitliğin kabul görülmesiyle delinmiştir. Dönemin Osmanlı sadrazamı Rıza Paşa'nın; *"Müslüman, Hristiyan, Musevi hepimiz bir hükümdarın uyruğu, bir babanın çocuklarıdır. Padişah efendimiz bütün uyruklarının ırz, namus, can ve malını güvence altına alan yasalarına, Osmanlı ülkesinin her tarafında eksiksiz uyulmasına kesin kararlı buldukları için, içinizden haksızlığa uğrayan ve zulüm gören kimseler varsa, hemen meydana çıksınlar; adaletin gereklerinin yerine getirilmesini istesinler. Müslüman ve Hristiyan, zengin veya fakir askeri ve sivil memurlar veya din adamları, sözün kısası bütün Osmanlı uyrukları, adaleti herkes için eşit olarak kullanan padişahın iyi niyetlerinden tamamen emin olmalıdırlar."* sözleriyle Gayrimüslimlere tanınan hakların korunması hususunu dile getirmiştir (Pekak, 1997).

1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ardından ilan edilen 1856 Islahat Fermanı ile birlikte yeni başlayan dönemde; gayrimüslim halka imar faaliyetleri konusunda daha kapsamlı haklar verilmiş; herkes ibadet ve inanç açısından serbest bırakılmıştır. Bu dönemle birlikte, Hristiyanlara kiliselerini onarma ya da hükümete başvurmak şartıyla yenilerini inşa etme hakkı verilmiştir (Augustinos, 1997; Açıkgöz, 2007). Getirilen yeni haklar, gayrimüslimler için yeni bir dönemin başlangıcı niteliğindedir. Bu dönemle birlikte gayrimüslim halk yaşadıkları bölgelere geçmişteki yasaklarından sonra elde ettikleri haklarla kilise inşalarına başlayarak; kendi kültür ve dinlerini daha özgür sürdürme hakkına sahip olmuşlardır. Ayrıca kentsel dokuda var olarak kente etki etmeye başlayan imar faaliyetleri; konut, ticari, sosyal ve dini mekânlarıyla, yaşadıkları yerlerde eşsiz dokular oluşturmuşlardır. Bu dönem Sevk ve İskan kanunuyla 1915 yılında Ermeniler'in, 1924 Lozan Antlaşmasıyla Rumlar'ın Osmanlı topraklarını terketmesiyle son bulmuştur. Bu zorunlu göçle birlikte Anadolu topraklarında boş ve ağtıl bir yapı stoğu oluşmuştur. Ülkemizde, bu yapı stoğuna önceleri önyargılı

yaklaşılsa da günümüzde yeniden işlevlendirilme kurallarına göre değerlendirilip kente kazandırılması kabul görmeye başlamıştır. Günümüze kadar geçen sürede bu yapıların bazıları; kullanıcı yokluğu ve zamanın yüküyle birlikte yapı kalıntısı halini almıştır. Ayakta kalan yapılar ise ya boş bırakılmıştır ya da yeniden işlevlendirilmiştir.

Kültür, birikerek artan ve tarihsel süreci olan bir kavramdır. Edward Taylor kültür kavramını şöyle tanımlar: “*Kültür, insanın bir toplumun üyesi olarak edindiği bilgi, inanç, sanat, yasalar, ahlak, gelenekler ve diğer yetenekleri ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür.*” (Taylor, 1958). Bu bütün, birey yaşamını sürdürdükçe yaşadığı toplum tarafından öğretilen değerleri kapsar; bu nedenle doğuştan değildir. Kültür toplumlara özgü yaşam ve görüş biçimi olarak değerlendirilebilir.

Kültürel varlık terimi ilk olarak Venedik Tüzüğü'nün genişletilmiş anıt kavramı, 1976'da UNESCO tarafından, geleneklerle ilgili bütün maddi varlıkları kapsayan bir tanım haline getirilmiştir. 1983'te çıkarılan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na alınan bu kavram, değişik uygarlıkların sanat anlayışı, bilim ve teknik düzeyi, sosyal yaşamı hakkında somut veriler sağlayan ve korunmalarında kamu yararı görülen eşya ve yapıları kapsamaktadır. Korunacak değerler "taşınır" ve "taşınmaz" kültür varlıkları olarak iki ana bölümde incelenmektedir (Ahunbay, 1999).

Taşınır kültür varlıklarını; taşınmaz kültür varlıklarına göre boyut olarak minimal, geçmişte yaşamış insanların günlük hayatlarında kullandıkları ve ürettikleri korunmaya değer eserler oluşturur. Resim, heykel, ikona, seramik kaplar, çini, cam, metal, deri eşya, dokumalar (halı, kilim vb), mobilya, mücevher, sikke, el yazması ve kitap gibi taşınabilir varlıklar oluşturur (Ahunbay, 1999).

Taşınmaz kültür varlıkları ise taşınmaz kültür ve doğa varlıkları olarak iki ana başlıkta incelenir. Taşınmaz tabiat ve kültür varlıkları anıtları ve sitleri kapsar. Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmeliğine göre (URL-1); Taşınmaz tabiat varlıkları, jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup, ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan taşınmaz varlıkları olarak tanımlanmıştır.

Taşınmaz kültür varlıkları, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan yer üstünde, yer altında veya su altındaki korunması gerekli taşınmaz varlıklar şeklinde tanımlanmıştır.

Kültür ve tabiat varlıklarını koruma kanunu Madde 6'ya göre;

Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları şunlardır:

- a) Korunması gerekli tabiat varlıkları ile 19 uncu yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar,
- b) Belirlenen tarihten sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar,
- c) Sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları,
- d) Milli tarihimizdeki önlemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tesbit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından kullanılmış evler olarak belirtilmektedir. Ancak, Koruma Kurullarınca mimari, tarihi, estetik, arkeolojik ve diğer önem ve özellikleri bakımından korunması gerekli bulunmadığı karar altına alınan taşınmazlar, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı sayılmazlar (URL-2).

Bütün bu kavram ve kanunlara mimarlık tarihi özelinde bakıldığında, ülkemizde uygulanan koruma kural ve kanunlarına göre korumaya değer görülen tarihi yapılar ve sit alanları taşınmaz kültür varlığı kapsamına girer. Taşınmaz kültür varlıkları arasında önemli bir yeri olduğu mutlak bir gerçek olan kiliseler; kente ve kırsala etki eden, resimsel etkileriyle simgesel özellik gösteren eserlerdir. Tek başına taşıdıkları anıtsal değer ve tarihte yaşanan kültürel zenginliğin göstergesi olması sebebiyle, gelecek nesillere aktarılması önemli bir konudur.

Tarihi yapıda yeniden işlevlendirme; tarihi yapıya eski işlevinin dışında yeni bir işlev yükleme olarak tanımlanabilir. Yeniden işlevlendirme çağın getirdiği yenilikler karşısında işlevini yitirmiş yapılara yeni bir işlev kazandırarak onların gelecek nesillere aktarılmasını sağlaması yönüyle önemlidir. Ülkemizde özgün işlevini yitiren yapılara örnek olarak kilise, han, medrese, tekke, saray, gibi yapılar örnek gösterilebilir. Bu yapılar kullanıcılarını yitirdikten sonra zamanın yorucu yükünü üstlenmiş yapılardır.

Venedik Tüzüğü Madde 5'te yeniden işlevlendirilmeye şu şekilde yer verilmiştir: *“Anıtların korunması, her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu tür bir kullanma arzu edilir, fakat bu nedenle yapının planı, ya da bezemeleri değiştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içinde yeni işlevin gerektirdiği değişiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir.”* Bu madde doğrultusunda, yapıların özgün kimliğine zarar vermeden, doğru müdahale kararları çerçevesinde yeniden işlevlendirilmesi doğru bir karar olacaktır (Erder, 1968).

1985 yılında imzalanan Avrupa Mimari Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin 12. maddesi kültürel mirastan söz ederken; *“...kültürel mirasın mimari ve tarihsel*

özelliklerini koruma açısından, korunan varlıkların, çağdaş hayatın gereksinimleri göz önüne alınacak şekilde kullanımını ve uygun olan durumlarda, eski binaların yeni kullanımlara uygun hale getirilmesi, desteklenmesi gerekmektedir.” tanımını kullanmakta, işlev değişikliğinin korumadaki önemini vurgulamaktadır (Gündoğdu, 2013). Tarihi yapıda işlev değişikliği gerektiren koşullar; binaların özgün işlevini kaybetmesi, çevresel faktörler, ekonomik nedenler ve sosyo-kültürel değişimler olarak sınıflandırılabilir (Gazi ve Boduroğlu, 2015).

Adapte etme; bir şeyi herhangi bir bakımdan başka bir şeye uyarlamak demektir. Tarihi yapıda adapte edilebilirlik ise; tarihi bir yapıyı yeniden işlevlendirirken yapıya yüklenecek yeni işlevin gerekliliklerinin, yapının mimari özellikleri ve özgünlük değerlerini zedelemeyen yapılması olarak tanımlanır. 1999 yılında kabul edilen ICOMOS Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü'nün uygulama ilkelerinin 5. Maddesinde yer alan yeni işleve adaptasyon hakkında şu görüşe yer vermektedir: “Geleneksel yapıların yeni işlevlere uyarlanması ve yeniden kullanımda, yapılar kabul edilebilir bir yaşam standardına yükseltilirken, bütünlüğü, karakteri ve biçimi saygı görmelidir. Eğer geleneksel mimari biçimler hala kullanılıyorsa, müdahaleler toplumun kabul edebileceği bir etik kurallar çerçevesinde yapılabilir” (URL-1).

Tarihi yapıları korumanın en etkin yöntemlerinden birisi, onları uygun fonksiyonlar ile işlevlendirip günlük hayata dahil edilmesidir. Bu yöntem ile yapıda meydana gelen deformasyonlaraanında müdahale edilebilmekte, periyodik olarak yapının bakımı yapılabilen şekilde böylelikle yapının ömrü uzayabilmektedir. Özellikle bitmiş fonksiyonlu tarihi yapıların yeni bir fonksiyon ile günlük hayata kazandırılmasının toplumun tarihsel ve kültürel hasızası yönü ile olumludur. Bu değerlerin yanında yeni bir fonksiyon ile yapıların yeniden kullanımı hem kültürel hem de malzeme kullanımı yönü ile sürdürülebilir bir yaklaşımdır. Gereksinim duyulan mekanların mevcut yapı stoğundan kullanılması dünyanın sahip olduğu sınırlı doğal kaynakların sınır tüketilmesi yönü ilede ekolojik duyarlı bir uygulamadır. Mevcut yapılarımızın ömrünü mümkün olduğunca uzatarak yeni yapılaşmaların azaltılması insanoğlunun doğaya verdiği zararları azaltmasına katkı sağlamaktadır. Bu genel değerlendirmeler bağlamında tez kapsamı içerisinde Kayseri ve civarında çok sayıda bulunan kilise yapıları arasından cami fonksiyonu işlevi ile yeniden kullanılan tarihi kiliseler değerlendirilmiştir. Bu kiliselerin cami olarak kullanılırken nasıl değişimler geçirdiği, yeni fonksiyona adapte olup olmadıklarına yönelik değerlendirmeler yapılmış sonuçlar elde edilmiştir. Elde

edilen sonuçlar Kayseri ve civarında kaderine terk edilmiş, önemli bir bina stoğunun yeniden kullanımlarına yönelik birbakış açısı önerilmiştir.

1.1. Tezin Amacı ve Kapsamı

Bu tez çalışmasında temel olarak; Kayseri ve çevresinde cami olarak işlevlendirilen kilise yapılarının yeni fonksiyonlarına adaptasyonlarına yönelik tespitler yapmak ve bu yeniden kullanımda karşılaşılan sorunları gözlemlemek, Kayseri ve civarındaki kilise yapılarının yeniden kullanımlarına yönelik değerlendirmeler yapmaktır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı;

- Kayseri’deki kilise yapılarının günümüzdeki durumları ile ilgili genel değerlendirmeler yapmak,
- Konu ile ilgili tarihi ve güncel örneklerin tespitlerini yaparak konunun uluslararası alandaki uygulama örneklerini tespit etmek. İbadet yapılarını birbirlerine dönüştürürken nasıl uygulamalar yapıldığına yönelik akademik araştırmalar yapmak,
- Kilise ve cami yapılarının mimari açıdan benzerlik ve farklılıklarını saptamak,
- Kilise mekânlarının cami olarak dönüşümlerinde karşılaşılan kolaylık ve zorlukları tespit etmek. Mimari anlamda kilise mekânlarının cami olarak nasıl kullanılabilceğine yönelik mimari çözümler üretmek,
- Kiliseleri bulunduğu çevreyle değerlendirip, kırsal ve kentsel koşullar göze alınarak, mevcut potansiyelini ortaya çıkaracak şekilde yeniden ele almak,
- Araştırılan kiliselerdeki arşiv eksikliğini gidermeye yönelik, kroki çizimleri ve mevcut durum şekilleriyle belgeleme yapmak,
- Restorasyon ve yeniden işlevlendirme ilkeleri doğrultusunda yapıların camiye dönüşümlerindeki doğru ve yanlış kararları saptamak,
- Kiliselere yapılan müdahaleleri plan şemaları ve şekillerle ortaya koymak,
- Bu kavramlar çerçevesinde ülkemizdeki bu yapıların mevcut potansiyellerini ortaya çıkarılması sonucunda kazanılacak kültürel, sosyal ve sanatsal kazanımlara yönelik değerlendirmeler yapmak,

– Artık kullanıcı bulunmayan taşınmaz kültürel mirasın kilise yapıları özelinde tüm tabulardan uzak bir şekilde nasıl yeniden kullanılacaklarına yönelik farkındalık sağlamak, kültürel ve sürdürülebilir ölçütlere göre değerlendirmeler yapmaktır.

Bu tez çalışması temel olarak; Kayseri’de yer alan tarihi kilise yapılarından cami fonksiyonu ile kullanılan altı adet kilise çalışmanın ana kapsamını oluşturmaktadır. Bu altı adet kilisenin mimari özellikleri, korunma durumları ve adapte edilebilir yeniden kullanım kuralları çerçevesinde cami olarak kullanımları çalışmanın kapsamı içerisindedir. Bu bağlamda çalışmasının kapsamını;

- Kilise ve camilerin birbirine dönüşümünde karşılaşılan zorluk ve kolaylıklar,
- Dünya üzerindeki dini yapı dönüşüm örnekleri,
- Adapte edilebilir yeniden kullanımı sağlamanın yol ve kuralları
- Osmanlı döneminde gayrimüslimlerin yeri ve Kayseri’deki dini imar faaliyetleri,

- Kayseri ve çevresinde cami olarak işlevlendirilen kilise yapıları; Araştırma kapsamında iyi korunmuş statüdeki Develi Everek Surp Toros Kilisesi, Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi, Özvatan Kavaklı Agios Basileos (Agios Vasilios) Kilisesi, Talas Panagia Kilisesi, Yeşilhisar Başköy Hıdırellez Kilisesi, Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos olmak üzere 6 kilisenin yeni fonksiyonlarına adaptasyonu ve mevcut yeniden kullanımda karşılaşılan sorunlar,

- Kiliselerin özgün niteliğini koruma bağlamında değerlendirmeler ve doğru kullanım ve müdahalelere yönelik geliştirilen bakış açıları ve öneriler, oluşturmaktadır.

1.2. Tezin Önemi

Tez çalışması; yüzyıllardır tartışılan inanç yapılarının başka bir dinin ibadet yapısına dönüştürülmesi konusuna, yapının özgün karakterini bozmadan nasıl kullanılacağına yönelik, her türlü inanç ve politik bakış açılarından uzak değerlendirmeler yapması bağlamında önemlidir.

Bir coğrafyanın sahip olduğu kültürel miras, günümüz mimarlık pratiğinde insanlığın ortak mirası olarak algılanmaktadır. Kültürel miras kapsamında tarihi yapılar, toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel birikimleri ile inşa edildikleri dönemin kentsel ve mimari üslubunu yansıtan birer belge ve semboldürler. Taşınmaz kültür varlıklarının

tümüyle ön yargılardan arındırılmış olarak korunması gerekliliği evrensel düzeyde kabul görmüştür. Özgün işlevini kaybetmiş, artık kullanıcısı bulunmayan tarihi kilise yapılarına yeni bir işlev verilmesi; onarımı, bakımı, sürekli kullanımı sonucu yok olmaktan kurtarılması ve kent silüetine olumlu katkısı; tarih bilincinin canlanması anlamına gelmektedir. Bu çalışma farklı dünlere sahip Anadolu coğrafyası içerisindeki ihmal edilmiş kültür mirasına dikkat çekerek, bu tür yapıların uygun şartlarda mevcut potansiyellerinin açığa çıkarılmasının önemine vurgu yapmakta, bir farkındalık oluşturmayı önemsemektedir. Günümüzde bu farkındalığın yeterli düzeyde olmadığını örneklerle açıklayarak, kutsallığa duyulan derin saygının ifadesi olarak ibadet yapılarının adapte edilebilir yeniden kullanımla kente kazandırılmasına yönelik değerlendirmeler yapılmıştır.

Anadolu'daki kültür mirasının önemli bir yerini oluşturan kilise yapıları ya kendi kaderlerine bırakılmış ya da kiliselere yeni bir işlev verilmiştir. Kilise yapılarının kutsal bir değeri sembolize etmeleri nedeniyle seçilen fonksiyonun yapıların sahip olduğu bu değere paralel işlevlendirilmeleri genel olarak beklenmektedir. Kiliselere işlev vermek onların var olmasını sağlamıştır ancak dini yapıya yeni işlev verme konusunun daha özel ve hassasiyetli bir durum olması bilinciyle yapılara müdahalelerde bulunulmamıştır. Tez konusu tüm bu tabulardan ve politik kaygılardan uzak ele alınması yönüyle önemlidir.

Tezin başlangıç kısmında kilise yapılarının işlevine paralel bir şekilde camiye dönüştürülmesi örneklerinin başında gelen Ayasofya Müzesi, dönem şartları, geçirdiği onarımlar, eklenen yapı bölümleri ve elemanları, mimari öğeleri açısından incelenecektir. Daha sonra dünya üzerindeki dini yapıların birbirine dönüşümü adapte edilebilirlik üzerinden değerlendirilecek, konunun yanlış ve doğru örnekleri tespit edilecektir. Doğru dönüşüm örnekleri üzerinden Kayseri'deki camiye dönüştürülmüş kiliseler, adaptasyonu sağlayacak müdahale kararlarına yardımcı olacaktır. Çalışmada kiliselerin yapı üslubu, teknik özellikleri ve özgünlüğüne zarar vermeme üzerine önerilerde bulunulacak, aynı zamanda hem kilise hem cami fonksiyonları nasıl yaşatılabilir sorusu irdelenecektir. Çalışma bütün bu konulara ülkemiz şartlarında yeni bir bakış açısı geliştirmesi yönüyle önemlidir.

Bu çalışma temel olarak:

– Kayseri'deki kilise-camilerin nasıl kullanılabileceğine yönelik değerlendirmeler yapması sebebiyle,

- Mevcut kilise stoğunun mevcut potansiyelinin açığa çıkmasıyla elde edilecek kültürel sosyal ve sanatsal geri dönüşümlere yönelik değerlendirmeler yapması sebebiyle,
 - Kilise yapılarını camiye dönüşümlerindeki teknik ve inanç eksenli kolaylıklar ve zorlukların değerlendirilmesi yönüyle,
 - Konunun tarihsel geçmişini ele alarak sistematik derlenmiş bir bilgi oluşturduğu için,
 - Dünya üzerindeki dini işlevine paralel işlevlendirilmiş yapıların örneklerini buldurması sebebiyle,
 - Kültür mirası kilise yapılarının camiye dönüştürülmesi konusunda daha doğru kararlar önermesi sebebiyle,
 - Kent halkının özgün işlevini kaybetmiş kilise yapılarını yeniden kullanım konusunda bilinçlendirme hedefinin olmasıyla,
 - Kayseri’deki kilise yapılarına yeni yapılacak uygulamalara yönelik sonuçlar barındırması yönü sebebiyle,
- önemlidir.

1.3. Kaynak Araştırması

Akgündüz (2006) “Kiliseden Müzeye Ayasofya” adlı kitabında Hagia Sophia kilisesi’nin Bizans, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti siyasi dönemlerinde geçirdiği değişim ve dönüşüm süreci ele alınmaktadır. Kitap; cami olarak kullanılan kiliselerin önemli örneği Ayasofya’yı mimari ve kültürel anlamda kavrayabilme noktasında önemli bir kaynak olma görevi üstlenmektedir.

Yazıcı (2011) “Osmanlı Mimarlığında XVI. Yüzyılın Önemli Bir Banisi: Yemen Fatih Gazi Sinan Paşa Ve Camileri” adlı Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi’nde yayınlanan makalesinde Osmanlı dönemi 16. Yüzyılda fethedilen Balkan topraklarına imar faaliyetleri yürütmesi amacıyla görevlendirilmiş Sinan Paşa’nın Bulgaristan Uzuncaova köyünde inşa ettirdiği caminin eski-mevcut hal durumları plan ve fotoğraflarla irdelenerek değişimleri saptanmıştır. Aynı zamanda Sinan Paşa önderliğinde gerçekleştirilen Selanik Hagios Georgios Kilisesi’nin camiye dönüşümü fotoğraf ve planlarla incelenilen makalede yeniden kullanımda yapılan müdahaleler belirtilmektedir. Çalışma; Dini yapılar kilise ve camilerin birbirlerini dönüşümünü pratikteki yansımalarını göstermesi yönüyle önemlidir.

Yüceer (2016) "Adana ve Kuzey Kıbrıs' ta Yer Alan Camiye Dönüştürülmüş Kilise Yapıları Üzerine Bir Karşılaştırmalı Çalışma." Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi'nde yayınlanmış makalede kilise-cami dönüşümlerinde yapıya yapılan müdahaleler incelenerek, dünya çapındaki bu olguya bir bakış açısı geliştirilmiştir. Yapıların, ibadet amaçlı yeniden kullanım süreçleri üzerinden kültürel miras ve çağdaş kültürel dinamikler arasındaki ilişkinin okunduğu bir makaledir. Aynı zamanda Kıbrıs Gazimağusa şehrindeki Saint Nicholas katedralinden çevrilen Lala Mustafa Paşa Cami'nin değişimleri ve yeniden kullanım koşullarına yer verilmektedir.

Aktan (2000) "Osmanlı Belgelerine Göre Kayseri'deki Gayrimüslim Tebaanın Durumu." adlı bildiri III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri'nde yer almıştır. Kayseri'deki gayrimüslim tebaanın yaşam biçimi, kilise inşaları ve imkanları, kilise görevlilerinin siyasi sorumlulukları ele alınmaktadır.

Akyılmaz (2001) "Tanzimat'tan Önce ve Sonra Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü" adlı makalesinde gayrimüslimlerin Osmanlı Devleti'ndeki hukuki anlamda verilen hakların tanzimat öncesi ve sonrası haklarındaki değişimler sonucu oluşan yeni sürece işaret etmektedir. Gayrimüslimlerin dini imar faaliyetlerini de ele alan çalışma detaylı araştırmalara yer vermesi yönünden önemlidir.

Yörük (2013) "H. 1259/M. 1843 Tarihli Cizye Defterlerine Göre Kayseri'de Rum Ve Ermeniler" adlı makalesinde Karaman eyaletindeki bulunan Kayseri'nin bünyesinde barındırdığı gayrimüslim nüfusun tabii tutulduğu cizye vergisi üzerinden yerleşimlerdeki gayrimüslimlerin yaşadığı ve yoğunlaştığı yerleşkeler sistematik olarak belirlenmiştir. Çalışma gayrimüslimlerin demografik yapısını belirlemede yardımcı niteliktedir.

Pekak (2014) "Kappadokia Bölgesindeki (Özellikle Kayseri Ve Çevresindeki) Osmanlı Dönemi Hıristiyan Dini Mimarisi" adlı makalede envanter eksikliği çekilen ve göz ardı edilen Osmanlı dönemi kiliselerinden araştırma konusu olan Başköy Hıdırellez Kilisesi ve Faraşa Agios İoannis Hrisostomos Kilisesi'ne ışık tutması yönüyle önemlidir. Aynı zamanda Osmanlı'nın ve özellikle Kayseri'deki gayrimüslim tebaanın demografik yapısına değinilmesine ek olarak, mimarlık tarihi boyunca gayrimüslimlerin Osmanlı Devleti'ndeki hukuki hak ve sosyal statüleri ele alınmaktadır.

Açıkgöz (2008) "Kayseri ve Çevresindeki 19. Yüzyıl Kiliseleri ve Korunmaları İçin Öneriler" adlı doktora tezinde Kayserinin 19. Yüzyılda inşa edilmiş bütün kiliselerin tarihçesi ve mimari özellikleri; teknik çizimler ve fotoğraflarla

kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır. Ek olarak Kayseri'deki gayrimüslim tebaaya hak tanınan hak, hukuk ve kanunların kilise inşalarına olan etkisine yer verilmektedir.

Katić (2017) "Ermeni Ve Rum Kültür Varlıklarıyla Kayseri/Kayseri With Its Armenian And Greek Cultural Heritage" adlı kitapta Kayseri Rum ve Ermenilerinin Bizans dönemi dahil olmak üzere tüm taşınmazlarının envanter çalışmalarına yer verilmektedir. Aynı zamanda Kayseri kilise-camilerinin mimari özelliklerine yer verilen çalışmada tez çalışmasının 3. ve 4. Bölümüne katkı sağlayan kapsamlı bir çerçeveye sahiptir.

Ahunbay (1999) "Tarihi Çevre Koruma Ve Restorasyon" adlı kitapta tarihi yapıların korunması ile tarihi çevre koruma, çağdaş korumanın tarihsel geçmişi, restorasyon ve onarım teknikleri, koruma ölçütleri, korunacak değerlerin tanımları, ulusal ve uluslararası koruma tüzükleri ve örgütleri, dünya miras listesindeki yapılar ve korumanın nasıl uygulanacağı ile kuramsal temele yer verilmektedir. Kitabın bu içeriği dolayısıyla tez kapsamında incelenen tarihi yapılara nasıl bir yaklaşım sergileneceğine dair bakış açısı geliştirmeye fayda sağlamaktadır.

Velthuis ve Spennemann (2007) "The Future Of Defunct Religious Buildings: Dutch Approaches to Their Adaptive Re-use" adlı makale kapsamında Hollanda'da kullanıcıyı kaybeden kilise yapılarına adapte edilebilir yeniden kullanım şartları çerçevesinde yeni kullanımlar önerilmektedir. Aynı zamanda makale; adaptasyonu sağlamaya yönelik kurallara yer verilmesiyle teze yardımcı niteliktedir.

(<https://yapidergisi.com/eski-kabuk-yeni-islev-yeniden-kullanima-adaptasyon>)
"Eski Kabuk Yeni İşlev: Yeniden Kullanıma Adaptasyon" adlı makalede adaptasyon sürecinde izlenmesi gereken yollar ve yaklaşımlara yer vermesi yönüyle önem bir çalışma teşkil etmektedir.

Eyüce ve Eyüce (2010) "Design Education for Adaptive Reuse: International Journal of Architectural Research" adlı makalede adapte edilebilir yeniden kullanım sürecinde yeni işlevin getirdiği yeniliklere binanın potansiyel reaksiyonunun tespiti ve bina dönüştürme yoluyla oluşacak program gereksinimleri ortaya konmaktadır. Çalışma adapte edilebilir yeniden kullanımı sağlamanın yollarını vermesi yönüyle önemlidir.

Aydın (2018) "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kayseri'deki Ermeni Kiliselerinin Onarımları" adlı makalede tez kapsamında incelenen Everek Surp Toros Kilisesi'ne Osmanlı döneminde uygulanan onarımlara ve çizimlere yer verilmektedir. Çalışma sayesinde Surp Toros Kilisesi'nin geçirdiği değişimler göz önüne serilerek kiliseler hakkında çıkarımlara ulaşmayı sağlaması yönüyle önemlidir.

Beekers ve Arab (2016) "Dreams of an iconic mosque: spatial and temporal entanglements of a converted church in Amsterdam" adlı makale Holanda'daki Sower Kilisesi'nin Fatih Cami'ye dönüşümü hakkında bilgilere yer verilmesine ek olarak dini yapıların birbirine dönüşümünde sergilenmesi gereken yeniden kullanım koşullarına çağdaş bir bakış açısı getirmesi yönüyle önem arz etmektedir.

1.4. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın temel yöntemi; belgelemeye dayalı, grafik ifadeler ile karşılıklı değerlendirme ve bu değerlendirme referanslı sonuçlar elde etmektir. Bu yöntemde öncelikle öncelikle; kilise ve cami mimarisi grafik olarak karşılaştırılmış, bu iki ibadet yapısının benzerlik ve farklılıklar karşılıklı değerlendirilmiştir. Bu iki ibadet yapısının kullanımları, yönlendirmeleri temel fonksiyon birimleri grafikler ile karşılaştırılıp, birbirlerine dönüşümlerine yönelik grafik ifadeler ile değerlendirmeler yapılmıştır. Karşılıklı değerlendirme yapılırken kapsam içerisinde incelenen yapılar değerlendirilirken dünya genelinde benzer örneklere de atıflar verilerek konunun kavranmasına katkıda bulunulmuştur. Alan çalışması içerisinde incelenen yapıların fonksiyon değişikliği sonrasında kullanımları, donksiyon dağılımları, müdahaleler, eklentiler grafik ifadelerle anlatılıp karşılaştırılmış, sözel verilerden grafiksel özetler ile örnekler fonksiyon değişikliği öncesi ve sonrası karşılaştırılmıştır. Bu değerlendirme yönteminde alan çalışmasındaki yapılar ile ilgili her türlü fotoğraf, bilgi ve belge değerlendirmede referans olarak kullanılarak, değerlendirme sürecinde bilgi girdisi artırılmıştır.

Aynı zamanda; Kayseri'deki kilise-camilerin değişim/dönüşümleri, adapte edilebilirlik ve tarihi çevreyi koruma kuralları ve ilkeleri üzerinden değerlendirilirken geçmiş-günümüz halleri; teknik çizimler ve resimler aracılığıyla karşılaştırılmış olup, yapıların korunma durumları saptanmıştır. Koruma sorunları; bilgi, doküman, plan, cephe şemaları ve şekil destekli değerlendirmelere ek olarak yapıdan gelen izler ve mimari çıkarsamalarla saptanmıştır. Kiliselerin cami işlevine olan adaptasyonu; iç ve dış mekân çözümlerine yönelik analizler ve şemalar sonucu belirlenerek konuya yönelik bir kavrayış ortaya konularak ve sonuçlar elde edilmiştir.

Karşılıklı değerlendirme yönteminde incelenen yapıların mimari özellikleri belirlenirken konunun kavramsal altyapısının önemine değinilmiş, bu bağlamda ilgili literatür taranmıştır. Kayseri'de bulunan kiliseleri konu alan kitap, makale ve tezler

araştırılmış, yapılar ile ilgili geçmiş yıllarda yapılan tez çalışmalarında elde edilen sonuçlar, her türlü akademik çalışmadaki bilgi ve belgeler yine ilgili tez çalışmasının temel materyallerini oluşturmuştur. Yine değerlendirmeye veri sağlamak amaçlı. literatür çalışmaların yanı sıra Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve Kayseri Koruma Kurulu'ndan kiliselerin fotoğrafları temin edilmiş ve materyal olarak kullanılmıştır. Değerlendirmeye dahil edilen 6 adet kilisenin fotoğraflık belgeleri, krokileri ve şematik çizimleri çalışmanın materyalleri arasındadır. Daha önceki tarihlerde belgemele çalışması yapılmayan veya çizimlerine ulaşılamayan olmayan kiliseler (Kavaklı ve Taşlık kiliseleri) lazer ölçüm tekniği kullanılarak tespitleri yapıp, çalışma kapsamın içerisinde kullanılmışlardır.

2. İBADET MEKÂNLARININ BİRBİRİNE DÖNÜŞÜMLERİ

Tarihi yapıların genel anlamda uygun bir fonksiyonla güncel hayata katılması koruma kavramının içerisinde aktif bir koruma uygulamasıdır. Bu uygulamanın içerisinde ibadet yapılarının birbirlerine dönüştürülmesinde kolaylıklar ve zorluklar mevcuttur.

2.1. Kilise ve Camilerin birbirlerine dönüşümlerindeki kolaylıklar

Kilise ve camiler; Hristiyanlığın ve Müslümanlığın ibadet şartlarının mekânsal düzeyde gerçekleştirilmesini sağlayan yapılardır. Semavi dinlere hizmet eden bu iki yapının benzer ve farklı özellikleri mevcuttur. Dünya çapında uygulanan ibadet mekânlarının birbirine dönüşümünde karşılaşılan kolaylıklar ve zorlukların getirdiği avantaj ve dezavantajlar çerçevesinde yaklaşım ve müdahale kararları geliştirilmelidir. Farklı kültürleri barındırmış içinde bulunduğumuz coğrafyada ibadet yapılarının mimari anlayışları birbirinden etkilenmiştir. Özellikle Anadolu; kilise ve camilerin birbirine geçişinin sık yaşandığı ve benzerliklerin çokça görüldüğü bölgelerden olmuştur.

– Kilise ve cami sözlük anlamı olarak toplanma ve topluluk anlamına gelmektedirler.

– Kent silüetine etki eden anıtsal yapılardır.

– İki yapıda semavi dinlerin ibadet yapılarıdır. Kilise ve cami yapılarının ibadet yapıları olması, yapıyı dönüştürürken dini bir işlev yükleme fikrini ilk olarak akla getirmektedir.

– Teknik açıdan bakıldığında, mekân yüksekliği ve akustik iki fonksiyonda da şart ve benzerdir. Bu sebeple dönüşüm; adapte edilebilir yeniden kullanım şartlarına uygundur.

– Mekan gereklilikleri açısından iki fonksiyonda da ibadet için duvarla bölünmemiş yekpare mekânlara ihtiyaç vardır.

– Kiliseler genelde doğu-batı ekseninde uzanacak biçimde oluşturulurlar, bu durum Türkiye şartlarında Müslümanların kiblesi Kabe'nin yönünü (güney yönü) destekler niteliktedir.

– Yapılar bir merkezlidir yani iki yapıda da merkezîyetçilik ön plandadır. Bir kilisede eğer kubbe kullanılmışsa naosu tanımlar ve Tanrı'ya yönelişi gösteren bir yapı

elemanı olarak görev yapar. Camilerde ise yine merkezi tanımlayan bir kubbe harime hakimdir. Bu durum iki ibadet mekânının birbirine benzerliğini destekler.

– Her iki ibadet yapısında da taşıyıcı eleman olarak duvarlar, kemerler, tonozlar ve sütunlar kullanılır.

– Caminin, mekânsal elemanı mihrap ve kilisenin yapı elemanı apsis iki dinin kible yönünü gösterir. Bu yönelme mihrap ve apsiste kible yönüne doğru oluşturulan 180 derecelik dairesel biçimlenmeyle sağlanır. (Resim 2.1; 2.2)

Resim 2.1. Mihrap- apsis karşılaştırması:
Kahire Sultan Hasan Camii'sinin mihrabı
(URL-6)

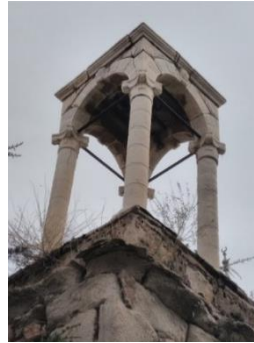
Resim 2.2. İzmir Çeşme Agios
Haralambos Kilisesi'nin apsisi (URL-7)

– İki yapıda da ibadet mekânını sanatsal doygunluğa ulaştırmak ve mekânın görsellik kalitesini artırmak esastır. Mihrap ve apsis kısımlarında, minberde, kubbelerde ve sütun başlıklarında süsleme sanatı uygulanır.

– Kilisedeki çan kulesi ve camideki minare ibadet zamanını belirtmeyi sağlayan mimari yapı elemanlarıdır (Resim 2.3; 2.4). Anadolu kilise çan kulesi mimarisi Avrupa çan kulesi mimarisinden ayrılarak küçük ölçekli olma özelliği gösterir.

Resim 2.3. Özvatan Kavaklı Agios
Basileos Kilisesi minaresi (2019)

Resim 2.4. Özvatan Kavaklı Agios
Basileos çan Kulesi (2019)

– Her iki dinde suyla temizlenme esastır. Müslümanlar ibadet öncesi şadırvan mekânında veya çeşmede abdest alırlarken, Hristiyanlar ise vaftiz teknesinde bulunan vaftiz suyuyla temizlendiklerine inanırlar.

– İki yapıda da gökyüzünü işaret eden yapı elemanları kullanılır. Kilisede çan kulesi, alınlık ve kubbe kullanılırken camilerde minare ve kubbeler kullanılır.

– İki yapıda da kubbe; derinlik hissini artırmak ve gökyüzünü hissetmek amacıyla inşa edilen yapı elemanı fonksiyonundadır.

– Giriş bölümlerinde bir ön mekân bulunur. Kilisede bu mekâna narteks denirken, camide bu mekân son cemaat mahalli olarak adlandırılır. Bu bölüm ibadet öncesi hazırlık mekânı olarak çalışır. İbadet kurallarına göre çıkarılması gerekenler (örneğin camide ayakkabılar) bu mekânda çıkartılır ve ibadet mekânına sade bir şekilde giriş yapılır. Aynı zamanda ibadet mekânına direk girilmemesi yapıya olan saygıyı temsil eder. Ön mekânların benzerliği adapte edilebilir dönüşümü destekler niteliktedir.

– İki yapıda da kıbleye doğru oluşturulan üst kat mekânları bulunur. Bu mekân camide kadınlar mahfili olarak adlandırılırken, kilisede galeri (balkon) olarak adlandırılır. Bu benzer mekânlar dönüşümde kolaylık sağlar.

– İki yapıda da mekândaki yekpareliği bozmayacak biçimde kapalı mekânlara ihtiyaç vardır. Genellikle küçük alanlara sahip bu mekânlara örnek olarak camilerde imam/müezzin odası, alt katta bulunan kadınlar mahfili örnek verilirken kilisede papaz odası örnek verilebilir.

– İki yapıda da insanların ibadet sırasında yan yana dizilmesi söz konusudur. Kilisede kıbleye yönelmiş sıralara oturulurken, camide yine kıbleye yönelir biçimde yan yana olacak saflar oluşturulur.

– İki yapıda da ölüm sonrası tören yapılır. Camide dış mekânda cenaze namazı kılınırken, kilisenin iç mekânında cenaze töreni yapılır.

2.2. Kilise ve Camilerin Farklı Özellikleri ve Birbirine Dönüşümlerindeki Zorluklar

– Camide kadınlar ve erkekler bir arada ibadet etmezler. Cami plan düzeninde kadınlara ayrı bir mekân oluşturulması söz konusuysen, kilisede erkek ve kadınlar yan yana ibadet edebilirler. Camide kadınlar mahfilini oluşturmak için, bu ayrım neflerin bölünmesiyle sağlandığında kilisenin mekânsal bütünlüğünün okunurluğu ve plan

düzeni büyük oranda zarar görür. Bu bağlamda kilise galeri mekânının kadınlar mahfili olarak kullanımını daha akılcı bir yaklaşım olacaktır.

– Kilisenin ana ibadet mekânında apsis mekânının döşemesi yükseltilmiştir. Caminin harim mekânı zemin döşemesi tek kottadır. Ancak camide imam görüldüğü sürece farklı kotlarda ibadet mümkündür.

– Mihrap boyutundan dolayı mekânsal ögeyken, apsis çapının büyüklüğü ve yüksekliğiyle birlikte bir mekânı oluşturur.

– Kiliselerde ruhban sınıfı ibadet esnasında apsiste yer aldığı için ayrı bir mekânsal ögeye ihtiyaç duyulmazken; camide mihrap, müezzin mahfili ve minber bulunmaktadır.

– Ülkemizdeki çan kulesi ve minare örnekleri karşılaştırıldığında boyutları açısından minare büyük bir forma sahiptir. Ancak küçük boyutlara sahip ezangah kullanımını dış mekânda adapte edilebilirliği sağlama noktasında önemli rol oynar.

– Kiliselerde figürler duvarlara resmedilirken, Müslümanlıkta canlı varlıklar hayvan ve insan tasvirlerinin olduğu yerde ibadet yapılmaması kuralından dolayı inancın tasviri hat ve çini sanatıyla oluşturulmuştur. Kiliseden camiye dönüşümde, kilisede bulunan tasvirler adapte edilebilirlik açısından zorluk oluşturur. (Resim 2.5; 2.6)

Resim 2.5. Konya Sahip Ata Cami'deki çini sanatı, (Kişisel arşiv,2017)

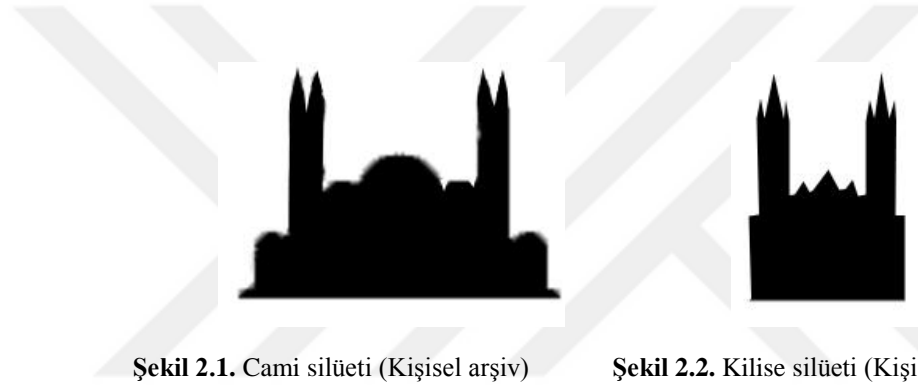
Resim 2.6. Ayasofya Müzesi'ndeki figüral mozaikler (Akgündüz, 2006)

– Her iki fonksiyon özel mimari dillere sahiptir. İki ibadet yapısının birbirine dönüşümünde gereken mimari öğelerin yapının ilk halinin önüne geçmemesi bir gerekliliktir. Örneğin kiliseden camiye dönüşümde, cephe ve plan şemasındaki mimari dil bütünlüğüne cami işlevi için gereken öğeler (mihrap, minber, ezangah, minare vs.)

ve tefriş elemanları (tabela ve pervaz vs.) koymak yapının özgün kimliğine zarar vermektedir.

– Osmanlı dönemi Anadolu kilise mimarisinde kubbe kullanılmışsa genel olarak büyük ve tek bir kubbe kullanılır. Bütün örneklerde geçerli olmamak üzere, cami mimarisinde ise merkezi kubbeye ek olarak küçük ve çok kubbe kullanımı söz konusudur.

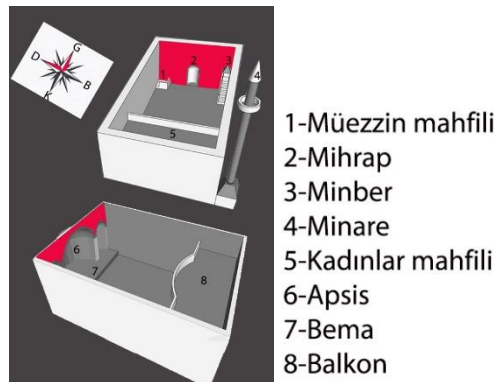
– İki ibadet yapısının da kendine has mimari düzenleri vardır. Silüetlerine bakıldığında kiliselerin cephe düzenleri yoğunlukla sivri formlarda iken camilerin cephe düzenleri ise yoğunlukla daha yumuşak ve eğrisel formlardan oluşur. Kilise cepheleri, sivri formlu üçgen oluşum gösterirken, camide cephe duvarları birbirine dik açılardan oluşur. (Şekil 2.1; 2.2)

Şekil 2.1. Cami silüeti (Kişisel arşiv)

Şekil 2.2. Kilise silüeti (Kişisel arşiv)

– Türkiye’de kible güney yöndedir. Kilisenin kiblesi ise ışığın doğudan yükselmesinden dolayı doğu yöndedir. Benzer özelliklerde bahsedilen kibleye yönelişi simgeleyen mihrap ve apsis; ölçek olarak birbirinden farklıdır. Mihrap; apsis bölümüne göre ölçek olarak daha küçük bir mimariye sahipken apsis eksedra formundadır (Şekil 2.3).

Şekil 2.3. Kilise ve cami mimarisinin karşılaştırılması (Kişisel arşiv)

– Kilise ve camiler plan düzeninde farklı formlara sahip olsalarda, Anadolu mimarisinde genelde dikdörtgen forma sahip oldukları görülmektedir. Dikdörtgen formlu bir yapıda yönelim söz konusudur. Kiliseler doğu-batı ekseninde uzanan bir forma sahipken camiler güney- kuzey ekseninde uzanırlar. Kilisenin kiblesi doğu iken ülkemizde caminin kiblesi güney yöndedir. Her iki ibadet yapısında da yönelme söz konusu olduğu için kısa cephe duvarları asıl ibadetin yapıldığı bölüm olma özelliğindedir. Kilise ve camilerin birbirlerine dönüşümünde uzun cephe duvarları kible yönüne denk geldiği için yönelme tam anlamıyla hissedilemez hale gelmiştir. Bu da adapte edilebilirliğin zorlukları arasındadır. Ancak cami cemaatinin bu durumu dikey saflaştırma oluşturarak çözdüğü gözlemlenmiştir.

– Türkiye’de çokça görülen yunan haçı bazilikal ve üç nefli bazilikal kilise plan tipinde, kilise ana ibadet mekânı haç formu şeklindedir. Kiliseler camiye dönüştürüldükten sonra haç formunu destekleyen ve kilisenin kiblesini gösteren apsisler bazı örneklerde duvarla kapatılmıştır. Bu durum mekânın özgünlüğüne zarar vererek adaptasyonu zedelemektedir.

2.3. Dünya Üzerinde Kilise ve Camilerin Birbirine Dönüşüm Örnekleri

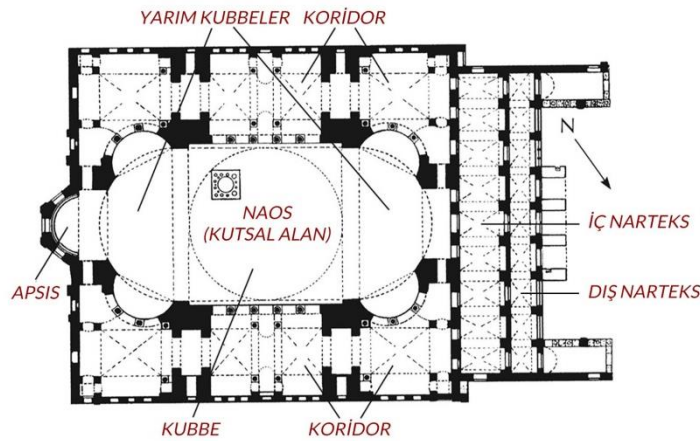
2.3.1. Hagia Sophia Kilisesi/ Ayasofya Camii, İstanbul, Türkiye

Ayasofya; Bizans, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde sırasıyla kilise, cami ve müze olarak kullanılmış, her hükümdarlık döneminde simgeselliğini sürdürmüş bir mimariye sahiptir. Bizans döneminde Hagia Sophia Kilisesi hem kamusal hem dini hem siyasi işlevleri yüklenmiştir. Ayasofya’nın ilk inşası dördüncü yüzyılda gerçekleşmiştir, ancak günümüzdeki mevcut kilise altıncı yüzyıl Bizans yapısıdır (Eyice, 1984). 380-440 yılları arasında yaşamış Sokrates, Ayasofya’nın ilk yapısının 337-361 tarihleri arasında tahtta olan İmparator Konstantios tarafından yaptırıldığını aktarmaktadır (Dirimtekin, 1956). Günümüzdeki yapı Bizans imparatoru I. Justinianus tarafından, 532-537 yılları arasında İstanbul’un eski şehir merkezine inşa ettirilmiş bazilikal plânlı bir patrik katedralidir (Balcıoğulları, 2019). Yapının hem 4. Hem 6. Yüzyıllarda yeniden inşa edilmesinin sebebi geçirdiği yangınlardır (Eyice, 1984).

Hagia Sophia Kilisesi’nin ikinci yeniden inşasında proje ve inşaat sorumluluğunu; Batı Anadolu’da yaşayan Trallesli (Aydın/Sultanhisarlı) Anthemios ile o devrin büyük mimarlarından Miletli (Balat/Sökeli) İsidoros adlı iki mimar üstlenmiştir

(Yerasimos, 2000). Tasarımsal gücü yüksek bu iki mimarın mimari kabiliyetiyle Hagia Sophia inşa edilmiştir. Kilise 535 yılında ahşap malzemedan ayrışarak; taş, tuğla ve Bizans harcından yapılarak; eşsiz mimarisıyla kenti etkisi altına almıştır. İsidoros ve Anthemios'un yeteneklerinin yansıması olan Ayasofya gibi bir yapı Bizans tarihinde bir daha yapılamamıştır.

Yapının mimari özelliklerine bakıldığında; hem kubbeli yapı sistemi hem de haçvari bazilikal planla oluşturulmuştur. Semavi dinlerde sıkça uygulanan gökyüzüne ulaşmayı ve sonsuzluğu simgeleyen kubbe ögesi, o dönem Bizans mimarisinde uygulanan kubbe örneklerinden en büyük ve en iddialısı olmuştur. Kilisenin orta kısmında bulunan kubbe merkezîyetçiliği simgelemektedir. Çapraz eksenlerinde *eksedralarla* kubbenin itki gücü hafifletilerek yük taşıyıcı duvarlara aktarılmıştır (Hoffmann, 2005). Mabedde; büyük bir naos, orta, kuzey ve güney nefler bulunur (Marcel, 2000). Naosun merkezindeki kubbe, dört büyük paye ile desteklenmiştir. Yan nefler ile galeri, kubbeyi taşıyan büyük payelerden dış duvarlara atılan kemerlerle bölümlere ayrılmış; her bölüm çapraz tonoz ile örtülürken, batı galeri beşik tonoz ile örtülmüştür. Yapıda doğu cephesi iç duvarında dairesel apsisler bulunur (Hoffmann, 2005), (Şekil 2.4).

Şekil 2.4. Hagia Sophia Kilisesi, plan şeması (URL-3)

Kilisenin batı bölümünde kemerlerle dokuz bölüme ayrılan esonarteks ve eksonarteks mekânları yer alır. Yan nefler ve iç narteksin üzerinde galeri katları bulunmaktadır (Eyice, 1983). Kubbe özellikle orta neften olmak üzere naostan ve balkonlardan hissedilir.

Kubbenin plan düzleminde yuvarlak forma yakın oluşu ve çapının büyüklüğü, kubbeyi statik anlamda dirençsiz hale getirmiştir. Tarih boyunca kısmi yıkımlara maruz kalan ve ardından defaatle onarılan kubbe günümüzde yarım küre biçimli olmayıp kesiti elips biçimindedir.

Kilisenin iç mekânındaki, 532-537 yılındaki inşada Balatlı İsidoros tarafından yapılan mozaikler; üst örtü satırları, kemerler ve tonozları kaplamaktadır. 726-842 yılları arasında ikonakırıcılık akımıyla birlikte dini resimler yapıldıysada bunların yok edildiği tahmin edilmektedir. Ayasofya'da bugün görülen mozaikler, ikonakırıcılık akımının sonlanmasıyla 867'den itibaren yapılmaya başlanan tasvirlerdir. Mozaiklerde tarih boyunca altın, gümüş, cam, pişmiş toprak ve renkli taşlardan oluşan çeşitli malzemeler kullanılmıştır (Pasinli, 1982).

Günümüze ulaşan mozaiklerin tamamı figüral mozaikler olup örnek olarak; İmparator kapısı kemer alınlığındaki VI. Leon mozaïği, güneybatı girişindeki Meryem ve Hz. İsa Konstantinos ve Justinianus mozaïği, güney batı girişindeki, Meryem ve Hz. İsa mozaïği (Resim 2.7) ve güney bema kemerindeki Cebrail mozaïği verilebilir (Akgündüz, Öztürk ve Baş, 2006). Mozaiklerin galeri katında da devam ettirilmiştir. Kuzey galeride İmparator Aleksandros'un (886-912) boy portre mozaïği, 912-913 yıllarında yapılmıştır. Frontal duruştaki imparator, başında altın ve incilerle bezenmiş imparatorluk tacı *camelaucum* ile imparatorluk giysisi içinde gösterilmiştir (Kleinbauer, 2004).

Resim 2.7: Ayasofya Müzesi, günümüze ulaşan güneybatı girişindeki sunuş; Hz. İsa-Hz. Meryem-Konstantinos-Justinianus tasviri (Akgündüz, 2006)

Osmanlı dönemiyle birlikte gelen cami işleviyle; kiliseye yeni katmanlar aktarılmıştır. Osmanlı Devleti'nin fetih anlayışına göre; fethedilen şehrin en önemli kilisesi, şehre Türk-İslam mimari özellikleri kazandırılmasının başlangıcını temsilen fetih sonrası camiye dönüştürülür ve ibadete açılırdı. Fatih, gelenekler üzere, kilisenin

fethin ilk Cuma namazını burda kılınması için kiliseyi camiye çevirme işlemlerini başlatmıştır. Kilise üç günlük dönüşüm sürecinde; Fatih'in iradesiyle Ayasofya'daki heykellerin kaldırılıp, tasvirler ve ikonların kapatılarak, kible tarafına mihrap yapıldığı ve minber konulduğu, bütün hazırlıkların Cuma gününe kadar ikmali için mimarlarla ustaların gece gündüz çalıştıkları rivayet edilmektedir. Dönüşüm sürecinde yapılan geçici ahşap minare, mihrap ve minber günümüze ulaşmamıştır (Paşa, 1994). H. Swift'in dediği gibi, Türkler Ayasofya'da her zaman din hususunda serbest düşüncelerini göstererek Ayasofya'yı muhafaza etmişlerdir. Fatih yapının iç ve dış kabuğunu bozmamış, "Cami-i Ayasofya-ı Kebir" olarak adlandırdığı kilise-caminin; ismini dahi muhafaza etmiştir. Bizans İmparatorluğu son dönemlerinde bakımsız kalan yapıda, Fatih Sultan Mehmet'in emriyle onarma faaliyetleri başlatılmıştır (Akbulut, 1965).

Osmanlılar'ın kiliseye ilk girişinde yaşanan olay Fatih'in koruma anlayışını gösterir: "*Fatih'in kiliseye girdiği sırada bir Türk askerinin mabedin mermerlerinden birisini kırmakta olduğunu görünce Fatih, bu tahribatı neden yaptığını sormuş, o asker de din için yaptığını söylemiştir. Fatih bu askerın tahribatına mani olmuş, askeri yakın koruma dışarı çıkarmıştır. Fatih burada "servet ve esirler size yeter, şehrin binaları bana aittir"* (Süssheim ve Mansel, 2001). Yanında bulunan bazı İtalyan ve Rumlar'ın rivayetine göre Fatih, mozaiklerin sökülmesi teşebbüsünde bulunan mimarlara hitaben; "*Durunuz! Bu mozaik resimleri günaha sebep olmamaları için bir kireç tabakasıyla örtmekle yetininiz! Fevkâlâde olan bu kakmaları koparmayınız*" demiştir (Paşa, 1994). Ayasofya mozaiklerinde bugün kesin olarak anlaşılmıştır ki kasıtlı bir tahrip yoktur (Dirimtekin, 1960). İslam dininin ibadet mekânında figüral resimleri yasaklamasına rağmen mozaiklerin hafif bir badanayla kapatılmasıyla yetinilmiş, bazı mozaiklerin ise yüz kısımları haricindeki kısımlar meydana çıkarılmıştır. Bir istisna olarak; Mimar Sinan'ın 1573'te başlattığı sağlamlaştırma amaçlı restorasyonunda yan cephelerdeki pencerelerin daraltılması burada bulunan mozaiklerin bir kısmının yok olmasına neden olmuştur. 17. Yüzyılda Petro Della Vella, De Montconys, Thevenot, Tafferner, Smith, De Bruyn, Du Mont gibi seyyahların hemen hepsi mozaiklerin özellikle yüzlerinin silik veya kapalı olduğunu yazmaktadır (Eyice, 1951). 1604 yılında Türkiye'de bulunan İspanyol rahibi O. Sapiencia mozaiklerin zemin seviyesinde insan eliyle erişilebilen kısımlarında kısmen bozulmalar olmasına rağmen mozaiklerin son derece korunmuş olduğunu belirtir (Türkoğlu, 2002).

Mozaiklerin tamamen badanayla örtülmesi 18. Yüzyılın ortalarından sonra olmuştur. 1755 yılında İstanbul'a gelen Baron De Tott, resimlerin tamamının badana tabakası altında kaldığını söylemiştir (Bertelli, 1969). Mozaiklerin korunmuşluğunu 1930'lu yıllarda Amerikan Bizans Enstitüsü namına Ayasofya mozaiklerini araştırmakla görevli Thomas Whittemore: *"Bu mozaiklerin hiç birinde insan tarafından tahribat ika edildiğine ait bir iz görülmemiştir. Hatta binanın her tarafında yüzlerce haçlar hiç bozulmadan kalmış olup binanın uzun müddet Türkler tarafından muhafaza edildiğine şehadet etmekte olduğunu söylemektedir"* (Millette, 1937; Akgündüz, Öztürk, ve Baş, 2006) şeklinde anlatmıştır.

Fatih'ten sonraki padişahlarla birlikte; Ayasofya avlusuna yapılan mimari yapı eklemeleriyle bir külliye halini almıştır. Ayasofya dönem mimarisine göre yeniden ele alınmış ve özüne bağlı fakat başka bir çehre ile tarih sahnesine geri dönmüştür. Geçici minare, minber ve mihrabın mimari nitelikleri yüzyıllar boyu yenilenmiştir (Akgündüz, Öztürk, ve Baş, 2006). Sultan Abdülmecid döneminde yapılan onarım faaliyetleri Ayasofya'ya Osmanlı döneminde yapılan önemli müdahalelerden biridir. 19. Yüzyıl padişahı Sultan Abdülmecid, İsviçreli mimar Gaspere Fossati'yi; caminin harap durumu, kubbedeki çatlaklar ve yıkılmak üzere olan eğilmiş sütunlara müdahale için, caminin onarımında görevlendirmiştir (Bertelli, 1969). Caminin kuzeydoğu ekserasında bulunan sultan mahfili, Abdülmecid'in görevlendirdiği Fossati kardeşler tarafından yapılmıştır. Cami içerisinde bulunan; yeşil zemin üzerine altın yaldız çekilen hat sanat eseri sekiz levhayı yine Fossati kardeşler yerleştirmişlerdir (Taylor, 2000). Özetle bu dönemde camiye statik sağlamlaştırma yapılırken aynı zamanda mimari bezemelerde yenilemeler, cephelerin onarımı, mimari öge eklemeleri, yeni bezemeler ve donatılar eklenmiştir (Resim 2.8). Onarım faaliyetleri Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamit dönemlerinde de süregelmiştir (Akgündüz, Öztürk, ve Baş, 2006).

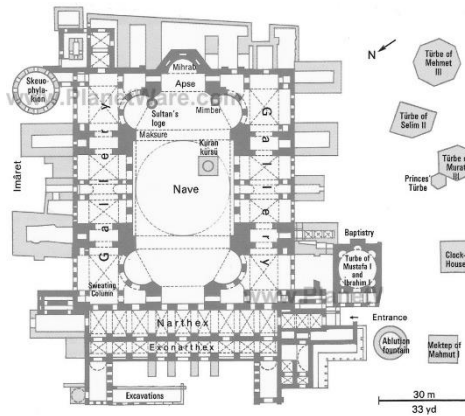
Günümüzde Sultanahmet meydanında önemli bir röper noktası statüsündeki (Resim 2.9) müzede hem kilise hem cami mimari unsurları bulunmakta olup dönemsel katmanlar hissedilmektedir (Resim 2.10; 2.11).

Ayasofya'yı her yüzyılda farklı yüzlerde görmek mümkündür. Zamanın verdiği birikim camiye yeni görünüm ve özellikler katmıştır. Ayasofya çevresine eklenen yapılarla külliye görevi yaparken aynı zamanda çevresindeki imar ve düzenleme faaliyetleriyle kent insanının toplanma alanı özelliğini Osmanlı Devleti'yle de sürdürmüştür. Ayasofya'daki değişim ve dönüşüm yapıya Türk-İslam mimarisinin özelliklerini kazandırırken yapının özgünlüğüne kalıcı hasarlar vermemiştir. Yapılan

yenilikler ona yeni anlamlar yüklerken mekân etkisi bozulmamıştır. Türkiye Cumhuriyetiyle birlikte müzeye dönüştürülen Ayasofya'nın (Şekil 2.5) bütün detaylarıyla sergilenmesinin en önemli sebeplerinden biri de; Osmanlı devletinin Bizans kültürüne ve kutsallığa gösterdiği hoşgörü ve saygıdır. Ayasofya'nın özgünlüğünün Osmanlı dönemi boyunca korunmuş olması günümüz kilise-cami uygulamalarına örnek teşkil etmelidir. Ancak Ayasofya'yı 19. Yüzyıl kiliselerinden ayıran en önemli özelliği, Osmanlı dönem şartlarına özgü mimarilerle donatılmasıdır. Dönem şartlarının göz önünde bulundurulması akılcı bir yaklaşım olacak, orijinal özelliklere gösterilen sadıklık ve koruma anlayışı kilise-camilerdeki koruma anlayışının temeli olmalıdır.

Resim 2.8. Ayasofya, Gabriel Fossatinin iç mekân resimi (Akgündüz, 2006)

Şekil 2.5. Ayasofya Müzesi, günümüz plan düzeni (URL-4)

Resim 2.9. Ayasofya, dış mekân görünümü (Kişisel arşiv, 2016)

Resim 2.10. Ayasofya, restorasyon aşaması (URL-5)

Resim 2.11. Ayasofya, günümüzde iç mekân genel görünümü (URL-5)

2.3.2. Hagios Georgios Kilisesi/ Rotunda Müzesi, Selanik, Yunanistan

IV. Yüzyıldan beri varlığını sürdüren ve şu anki işlevi müze olan yapı, zaman içinde çeşitli işlevler için kullanılmıştır. Yapı ilk olarak; dönemin Roma imparatoru Caius Galerius tarafından 305-311 yıllarında, ölümünün ardından kullanılması amacıyla tasarlanan bir mezar yapısıdır (Eyice, 1954). Rotunda adı verilen yuvarlak planlı mezar yapısı; kalınlığı 6,50 metreyi bulan bir duvarla çevrili olup iç çapı 23 metre kadardır, böylece dış çapı 36 metreyi bulur (Pullan, 1864). Yapı büyük ölçekli olmasından dolayı; Galerius'un ölümünün ardından mezar yapısı olarak kullanılmamıştır. V. Yüzyılda Hristiyanlığın kabulünün ardından, işlevsiz olan yapı kiliseye dönüştürülmüştür. Dönüşüm için, kargir kubbe ve batı cephesine narteks yapılırken öte yandan iç mekân duvarlarında bulunan dikdörtgen biçimli ve üstleri kemerli sekiz nişten biri bozularak doğu yönüne apsis eklenmiş olup, duvar ve kubbesine de mozaikler işlenmiştir (Selanik Vilâyeti Salnamesi, 1324; Yazıcı, 2011).

Hagios Georgios'a ithaf edilen yapı kentteki Bizans hakimiyeti süregeldikçe kilise olarak kullanılmıştır. Osmanlı hakimiyetiyle birlikte, fetih geleneği gereği; Sinan paşa tarafından camiye çevrilen kilise (Bayram, 2001); Osmanlı döneminde Sinan Paşa Camii veya Şeyh Ortacı Camii olarak anılmıştır. XVI. yüzyılda, camiye dönüşüm kiliseye eklenen; mihrap, müezzin mahfili, minber, minare ve kitabeyle sağlanmıştır. (Aşık, 2007; Yazıcı, 2011).

Balkan Savaşları'na kadar cami olarak kullanılan yapının; Osmanlı'nın savaşı kaybetmesiyle eski işlevi yeniden aktif hale getirilmiştir (Lowry, 2009). Kilise işlevi verilirken yapının dış cephe görünüşü korunmuştur. Şehirdeki cami ve mescidlerin hepsinin minareleri yıkılırken, Sinan Paşa Camii'nin minaresi Osmanlı hükümetine karşı kazanılan zaferin işareti olarak; külâhsız biçimde muhafaza edilmiştir. 1953'te kilisenin iç mekanında Türk dönemine işaret eden en ufak bir iz bırakılmamış olup; mihrap, minber ve müezzin mahfili yok olmuştur. Kilisenin bitişiğinde evvelce bir çeşmenin yer aldığı avlu duvarı da kaldırılmıştır. Hortacı Camii'nin çevresindeki mezar taşları ile yüzyıllardır var olan ağaçlar yok olmuştur (Eyice, 1954). Şu an Rotunda müzesi olarak kullanılan yapı; kısmen cami mimarisinin izlerini taşıyan niteliktedir (Resim 2.12). Kiliseye dair kubbedeki ve duvarlardaki mozaikler ve apsis kısmı görülürken (Resim 2.13; 2.14), dış cephedeki mevcut kitabe (Resim 2.15) ve minarenin katkısıyla Türk-İslam mimarisinin yansımaları devam etmektedir.

Sinan Paşa yapıyı camiye tahvil ederken, yapının özgün kimliğine sağduyuyla yaklaşmıştır. Bu sayede, yapıya cami sonrası yeniden kilise işlevi verilmesi kolaylaşmıştır.

Resim 2.12. Rotunda müzesi, dış görünüm (URL-8)

Resim 2.13. Rotunda müzesi, apsis kısmı (URL-9)

Resim 2.14. Rotunda müzesi, kubbe ve apsis (URL-10)

Resim 2.15. Rotunda müzesi, günümüze ulaşan Osmanlı dönemi kitabesi (URL-11)

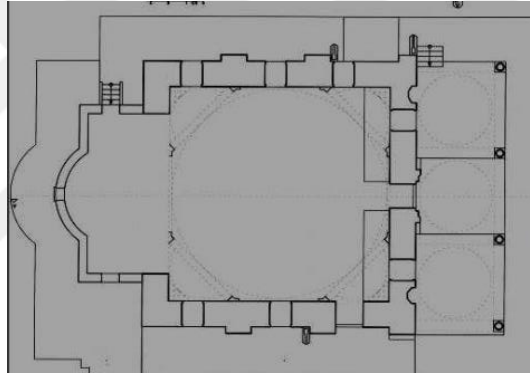
2.3.3. Uzuncaova Köyü Sinan Paşa Camii/ Uspenio Bogorodichno Kilisesi, Haskovo, Bulgaristan

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan 1595 tarihli vakfiyesine göre Sinan Paşa, Bulgaristan'da çokça imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Bunlardan biri de Uzuncaova Sinan Paşa Cami'dir (Bayram, 2001; Yazıcı, 2011). 1593'te 3. Kez sadrazamlık mevkisine getirilen Sinan Paşa Macaristan Seferi esnasında Uzuncaova'da cami, han, hamam gibi kamusal yapılar inşa etmiştir (Refik, 1996; Yazıcı, 2011).

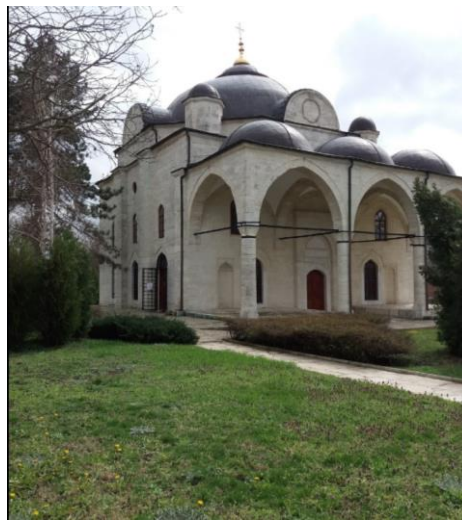
Caminin dış mekân kabuğu Türk İslam mimarisini yansıtır (Resim 2.16). Son cemaat mahfili üç kubbeli olup kare planlı harim bölümünü tanımlayan bir kubbeye sahiptir. Yapı malzemesi olarak kesme taş kullanılmıştır (Yazıcı, 2011). Balkan Savaşları sonucu Bulgaristan topraklarının yitilmesiyle birlikte; kiliseye dönüşüm amacıyla, iç mekânda camiye özgü mekânsal elemanlar kaldırılmıştır. Yalnızca güney

duvarındaki Osmanlıca el yazısı korunmuştur. Yapının minaresinin kiliseye dönüşüm için yıkıldığı ve minare kesme taşlarından apsis ve bema bölümünün yapıldığı bilinmektedir (Güray, 2009). Kiliseye dönüşüm için kubbe kısmına, iç duvarlara ve apsis kısmına freskler ve bahçe duvarına bitişik biçimde tuğla malzemeli çan kulesi eklenmiştir. Apsis mekânı ahşaplardan oluşan bölücü bir duvarla (Resim 2.17) kapanmıştır ve bu duvarın orta kısmına eklenen kapı ile apside giriş sağlanmıştır. (Şekil 2.6). Bu ahşap duvara (Resim 2.18) eklenen resimler; doğu duvarında çokça kullanılan fresklere bir alternatif oluşturulmuştur. Yapının dış mekânında Türk islam mimarisi cephe ve plan düzeni ve iç mekândaki el yazısı dışında saf halini yansıtan bir özelliği kalmamıştır.

Yapının orijinal mimarisine dair kısıtlı izlerin kalması, yapının adapte edilebilir yeniden kullanım konusunda başarısız bir örnek teşkil etmesine sebebiyet vermektedir.

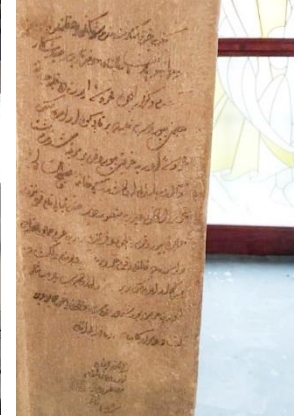
Şekil 2.6. Uspenie Bogorodichno Kilisesi, caminin kiliseye dönüşümü sonrasındaki plan düzeni (URL-8)

Resim 2.16. Uspenie Bogorodichno Kilisesi, yapının günümüz görünümü (URL-12)

Resim 2.17. Uspenio Bogorodichno Kilisesi, doğu duvarına eklenen ahşap duvar (URL-13)

Resim 2.18. Uspenio Bogorodichno Kilisesi, güney iç mekân duvarındaki el yazısı (URL-14)

2.3.4. Sower Kilisesi/Fatih Mosque, Amsterdam, Hollanda

Agios Ignatius'a adanan ve popüler olarak Sower adıyla bilinen kilise, 1929'da önemli kilise mimarı HW. Valk tarafından tasarlanmıştır. Yapı Amsterdam'ın merkez bölgesinde bulunmaktadır (Becci, Burchardt, ve Casanova, 2013). Kilise, Katolik kiliselerinin mimari özelliğine sahip, ana caddeyi tutan cephesiyle kent silüetine etki etmiş görkemli bir kilisedir. Dikdörtgen bir plana sahip olan kilisenin cephe düzeninde kılıçlar ve iki çan kulesi bulunmaktadır. Katolik kilisesi olarak 42 yıl kullanılan yapı, 1971'de cemaatini yitirmesi sonucu terk edilmiştir. Sonrasında yapının tek aktif mekânı; zemin kotundaki ana caddeye bakan cephe bölümdeki, halı ve müzik satışı gerçekleştirilen ticari amaçlı mağazalar olmuştur. 1981'de Türk-Hollanda cami topluluğu tarafından satın alınan kilise 1982'de cami olarak yeniden işlevlendirilmiştir ve Fatih Cami olarak adlandırılmıştır. Sower kilisesi'nden önce, Fatih Camii cemaati 1977'den beri şehir merkezinde bulunan yapım yılı 1347 olan, Protestan Nieuwezijds Şapeli'nde ibadet etmişlerdir. Sower kilisesine yüklenen cami işlevi, Hollanda'da kullanılmayan kilise yapılarının yeniden kullanımına erken bir örnek olmuştur (Beekers and Arab, 2016).

Camiye dönüşüm için kiliseye yapılan müdahale kararları, yapının mimari diline zarar vermeyecek ve eski işlevinin önüne geçmeyecek şekilde verilmiştir. Bu yüzden adapte edilebilir yeniden kullanım konusunda kısmen başarı sağlanmıştır. Müslümanların kible duvarını eski kilise girişinin bulunduğu kısma denk geldiği için eski giriş kapatılmıştır ve yeni giriş dükkanların olduğu cepheden verilmiştir. Sadece bir kapı ve tabelayla oluşturulan yeni giriş, eski işlevin giriş cephesi olmadığı için kentsel

alandaki hissedilemez haldedir (Resim 2.19). Cephedeki çan kulelerindeki haçlar kaldırılarak kulelere İslamiyetin sembolü alemler eklenmiştir. İç mekânda (Resim 2.20) zemin halıyla kaplanmış ve Arapça isimler yazan küçük ama okunaklı yuvarlak levhalar kemerlerin üzerine eklenmiştir. Kilise işlevinden kalan perdeler, vitray pencereler ve tavadaki buzlu semboller yerinde kalmıştır (Beekers and Arab, 2016). Apsis kısmına yerleştirilen kadınlar mahfili yüksekliği az olacak şekilde ahşap doğramalı camekan vasıtasıyla kapalı bir mekân (Resim 2.21) oluşturulmuştur. Cami işlevi için yapıya eklenen minber ve müezzin mahfili ahşap malzemenin rolüyle sade bir görünüm oluşturulurken mihrapta hat sanatı kullanılmıştır. Mihrabın üst bölümündeki duvardaki mevcut taş malzemesinin üzeri, malzeme yüzeyine uyumlu olacak biçimde, Allah yazısıyla boyanmıştır (Resim 2.22).

Dini yapıların birbirine dönüşümünde izlenmesi gereken yollardan biri olan çağdaş malzemeli müdahaleleri yapının içermemesi adaptasyonun tam olarak sağlanamamasına neden olmaktadır. Ancak yapının özgün işlevine gösterilen hassasiyet konusunda doğru detaylara sahip olması nedeniyle adaptasyonun kısmen sağlandığı söylenilebilir.

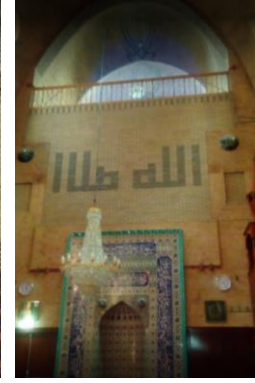
Resim 2.19. Fatih mosque, giriş cephesi ve giriş kapısı (URL-15)

Resim 2.20. Fatih mosque, iç mekânı ve kible duvarı (URL-16)

Resim 2.21. Fatih mosque, apsis bölümündeki kadınlar mahfili (URL-17)

Resim 2.22. Fatih mosque, mihrap ve Allah yazısı (URL-18)

2.3.5. Holy Trinity Church/ The Mosque Of Jesus, New York, ABD

Holy Trinity Kilisesi (Resim 2.23), 1891 yılında New York'un kuzey yakasında yaşayan Alman ve İtalyan göçmenler için inşa edilmiştir. Zamanla cemaatini yitiren Katolik kilisesi bir süre boş kaldıktan sonra 2014'te camiye dönüştürülmüştür (Agonito, 2017). Böylelikle kilise-cami; Masjid İsa İbn Maryam ve The Mosque Of Jesus isimleriyle anılmaya başlanmıştır.

3 nefli bazilikal plana sahip kilisenin naosunda (Resim 2.24) bulunan sıralar (Resim 2.25), resimler ve haçlar dönüşümle birlikte kaldırılmıştır. Dış cephede kilisenin ön cephesini tanımlayan 2 çan kulesi ve kılıcın üzerinde bulunan haçlar kaldırılarak hilal şeklindeki alemler (Resim 2.26) yerleştirilmiştir. Yapının bahçe duvarına caminin ismi yazan bir tabela yerleştirilmiştir. Kilisenin girişi değiştirilmemiştir ancak son cemaat mahfiline benzer bir mekân oluşturmak ve ibadet mekânına direk geçişi engellemek için ana mekân seperatörle bölünmüştür. İç mekânda kilisenin kiblesiyle Müslümanların kiblesi çapraz biçimde çakıştığı için, camide güneybatı yönüne yönelim oluşturulmuştur (Resim 2.27). İbadet üç nefli kilisenin orta nefinde gerçekleştirilecek şekilde tasarlanmıştır. Kilisenin iç mekânında kible yönünde bulunan apsis kısmının kot olarak yüksekliği korunmuştur. Erkek cematının arkasındaki bölüm kısa ahşap direklerle bölünerek kadınlar mahfili oluşturulmuştur. Yapıya ek olarak kapalı bir kadınlar mahfili eklenmemiş olup apsis kısmına taşacak biçimde oluşturulmuştur. Caminin kible yönüne mihrap, minber ve müezzin mahfili gibi mekânsal elemanlar yerleştirilmemesi sayesinde adaptasyon sağlanmıştır. Yapıdaki vitray camlar değiştirilmemiştir. Kilisenin balkon kısmında bir değişiklik yapılmamış olup, yalnızca balkon korkuluğunun üzerine dini içerikli arapça bir tabela asılmıştır.

Yeniden işlevlendirilme projesinin kilisenin özgün yapısına saygı gösterilerek gerçekleştirilmesi adapte edilebilir yeniden kullanımı sağlamaktadır. Aynı zamanda kilise iç mekânında ve dış mekânında sade mimariye sahip müdahaleler yapının özgün işlevinin hissedilmesini desteklemektedir.

Resim 2.23. The Mosque Of Jesus, dönüşüm öncesi kilisenin ön cephesi (URL-19)

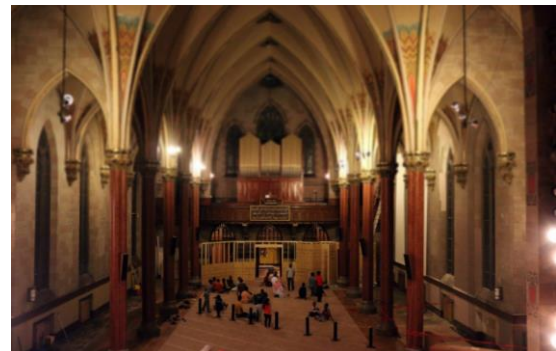
Resim 2.24. The Mosque Of Jesus, dönüşüm öncesinde kilisenin naosu(URL-19)

Resim 2.25. The Mosque Of Jesus, dönüşüm öncesinde naosun kullanımı ve sıralar (URL-20)

Resim 2.26. The Mosque Of Jesus, caminin ön cephesi ve eklenen alemler (URL-21)

Resim 2.27. The Mosque Of Jesus, caminin iç mekânı (URL-21)

2.3.6. Saint Nicholas Katedrali/ Lala Mustafa Paşa Cami (Gazimağusa, Kıbrıs)

1300-1312 yıllarında yapılan katedral kent merkezinde bulunmaktadır (Enlard, 1987). 1570 yılında Osmanlı garnizonunun Gazimağusa'yı fethedişine kadar katedral olarak kullanılan yapı fetih geleneği gereği camiye dönüştürülmüştür ve halen cami işlevini korumaktadır. Tıpkı Ayasofya'da olduğu gibi fetih sonrası ilk Cuma namazına kadar dönüşümü gerçekleşen katedralde, Lala Mustafa Paşa bir kılıç ve bir Kuran ile fethin sembolünü sunmuştur. Böylelikle kilisenin yeni ismi Lala Mustafa Paşa cami olarak değiştirilmiştir (Yıldız, 2009).

Kilise doğu-batı yönünde uzanmaktadır (Resim 2.28; 2.29). Gotik mimarinin yoğun şekilde hissedildiği giriş (batı) cephesinde bulunan iki çan kulesinden biri olan kuzey yönü çan kulesine yapının önüne geçmeyecek biçimde minare eklenmiştir. Bu müdahale adapte edilebilir yeniden kullanım açısından doğru bir müdahaledir. Yapının cephesinde ve iç mekânda bulunan haç işaretleri ve tasvirler kaldırılmış; iç mekân duvarlarındaki freskler boyanmıştır. Kilisedeki vitray camlar kaldırılarak yerine mermer soyut desenli oyma paneller yerleştirilmiştir. Zemin döşemesi halıyla kaplanan iç mekânda Müslümanların kiblesi güney yönü duvarına eklenen minber ve sade bir niş şeklindeki mihraba ek olarak; kilisenin orta nefine müezzin mahfili (Resim 2.30) eklenmiştir (Yüceer, 2016). Kadınlar mahfili kuzey yönü nefinin bir kısmı ahşap bölmeyle kapatılarak tanımlanmıştır. Katedralin büyük ölçekli mimarisi ve kullanılan gotik mimari cami işlevi sonrasında da dış mekândan oldukça hissedilirken iç mekânda kiliseye dair plan düzeni ve apsis mekânının (Resim 2.31) korunması dışında hiçbir iz bulunmaması; iç mekânda adaptasyonun tam olarak sağlanmamasına yol açmıştır.

Resim 2.28. Lala Mustafa Paşa Cami, batı cephesi (URL-22)

Resim 2.29. Lala Mustafa Paşa Cami, doğu cephesi (URL-23)

Resim 2.30. Lala Mustafa Paşa Cami, müezzin mahfili ve mihrap (URL-24)

Resim 2.31. Lala Mustafa Paşa Cami, kilise işlevine ait apsis mekânı (URL-25)

3. OSMANLI DEVLETİ'NDE GAYRİMÜSLİMLERİN YERİ, KAYSERİ'DEKİ KİLİSELER VE CAMİYE ÇEVİRİLEN KİLİSELER

3.1. Osmanlı Devleti'nde Sosyal Yapı

Osmanlı 6 yüzyıl boyunca var olmuş, cihan hakimiyetini amaçlayan ve geniş topraklarda hüküm sürmüş bir imparatorluktur. Balkanlar, Ortadoğu ve Kuzey Afrika topraklarına fethetmesi çok uluslu bir devlet olması sonucunu doğurmuştur. Çok uluslu devlet yapısı farklı etnik köken, din ve mezheplere mensup insanları beraberinde getirmiştir. Toplumdaki dini ve kültürel farklılıkları örgütlemek için II. Mehmet millet sistemini başlatmıştır. Bu sisteme göre toplum; etnik kökenler dikkate alınmadan, mensup oldukları din ve mezheplere göre ayrılmıştır. Osmanlı'nın teokratik devlet yapısı nedeniyle, Müslüman ve gayrimüslim olarak ikiye ayrılan halkta, Müslümanlar ana topluluk olarak kabul edilmiş ve millet sistemine dahil edilmemişlerdir (Akyılmaz, 2015). Sistem sayesinde toplumdaki her birey sınıflandırılmış ve milletlerin kültür, din ve dillerini korumaları ve yaşamaları devlet güvencesi altına girmiştir (Bozkurt, 1989).

Osmanlı hukuk sistemi şer'i hukuk (İslam Hukuku) ve örfi hukuk (padişah ve Divân-ı Hümayun tarafından yapılan hukuki düzenlemeler) olmak üzere iki ana parçadan oluşmaktadır. Diğer İslam Devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de gayrimüslimlerin hukuki statüsü ile ilgili düzenlemeler tamamen İslam Hukuku'nun bu konuda koyduğu kurallara uygun olarak şekillenmiştir (Akyılmaz, 2015). İslam hukukuna göre gayrimüslimler; devletle ilişkileri bakımından ehl-i harp (savaş halinde olanlar) ve ehl-i ahd (barış halinde olanlar) olarak ikiye ayrılır. Ehl-i ahd ise kendi içinde müstemen, muahed ve zimmiler olmak üzere üçe ayrılır. Müstemenler; geçici olarak Osmanlı Devletinde ikamet eden gayrimüslimlerdir. Muahedler; devletle barış yapmış gayrimüslimlerdir. Zimmiler ise Osmanlı egemenliği altına girerek devletin himayesinde sürekli şekilde yaşam süren gayrimüslimlerdir. Gayrimüslim tebaa olarak adlandırılan zimmiler, Müslüman halka göre farklı siyasi haklara ve hukuk kurallarına tabidirler (Aktan, 2000). Millet sisteminde ilk olarak semavi din mensupları Hristiyan ve Yahudi olarak ayrılan guruplar millet olarak isimlendirilip zimmi statüsüne girmişlerdir (Karaman, 1986). Sonrasında Mecusiler, Budistler ve Hindular gibi diğer din mensupları da zimmî gurubunun bir parçası olmuşlardır (Akyılmaz, 2015).

3.2. Gayrimüslimlerin İbadet Hakları ve Mekana Yansıması

Osmanlı devleti'nde fethedilen topraklardaki halka, önceki yönetime göre daha hoşgörülü davranmak esastır. Bu bağlamda gayrimüslimlerin önceki hakları kısıtlanmayıp ek olarak daha ileri haklar verilmiştir. Bu konudaki en önemli adımlardan birini atan Fatih; gayrimüslim tebaanın büyük bir kısmını oluşturan Rum Ortodokslar için Ortodoks kilisesini yeniden düzenleyerek; Rum Ortodoks Patrikhanesi'ni yaptırmıştır. Yeni başlayan bu oluşumla gayrimüslimlerin dini açıdan dışa bağımlılığı önlenmiş olup özerklikleri sağlanmıştır (Aktan, 2000). Fatih Sultan Mehmet, Ortodoks Rumlarının ardından toplumun büyük bir kısmını oluşturan Ermeni ve Yahudi milletlerine de kapsamlı haklar vermiş ve hukuki statülerinin temeli oluşturulmuştur (Braude, 1999; Açıkgöz, 2007).

Tebaa genellikle millet liderleri aracılığıyla yönetici sınıfla ilişki kurmuş, millet liderleri de milletlerinin davranışları, vergi ve diğer yükümlülükler açısından padişaha ve memurlarına karşı sorumlu olmuşlardır (Akyılmaz, 2001). Gayrimüslimler, din ve farklı mezhepleri temsil eden cemaatlere üye olmuşlardır. Yani cemaatler; kazadan vilayet yerleşim birimine kadar kendi yönetim teşkilatlanmalarını kurmuşlardır. Örneğin Rum milleti yönetiminin hiyerarşisi; *“Osmanlı ülkesindeki cemaatin işleyişi basit ama komplikedir: Köy muhtarından ve ihtiyar heyetinden, şehirlerin cemaatleri tarafından kaza, liva ve vilayet seviyesinde seçilen meclis üyelerine kadar (sonuncusunun meclislerine üyeler Kilise Karma Komisyonu seviyesinde seçilirler) cemaatin Osmanlı idari sistemi ile yatay ve dikey birleşmesine olanak sağlayan pek çok hiyerarşik seviye oluşmaktadır.”* (Murray, 1945;Aktan, 2000) şeklinde tanımlanmaktadır.

Cemaatlerdeki dini liderler; siyasi, hukuki ve dini sorumlulukları bulunan, devletle cemaatleri arasındaki bağlantıyı oluşturan temsilcilerdir. Cemaat yönetimindeki papaz ve kocabaşlar dini görevlerine ek olarak buldukları mahallenin nüfus kayıtlarını tutmuş, mülkî ve belediyeye ilişkin işlerinde kadının temsilcisi olarak görev yapmışlardır (Akyılmaz, 2001).

Din, devlet, toplumsal güvenlik gibi görevleri yerine getirmek için oluşturulan sağlık, din ve eğitim amaçlı gayrimüslim yapılarını ve vakıf kurumlarını dini liderler yönetmiştir (Cin, 2013). Bu yapıların inşası için padişahın onay almak şartı bulunur. Dini yapılar özelindeyse; devlet zimmilerin ibadet alanlarına mevcut ibadet alanlarına dokunulmazlık esası güder. Toplulukların ibadet yapıları olan; kilise, manastır, havra ve diğer ibadet yerleri ile kendilerine ait mezarlık alanlarına müdahale etmeyen Osmanlı,

yeni dini yapı inşasına ve hali hazırdaki dini yapıların onarımı veya büyütülmesi için devlete başvurulması ve padişahın izin alınması kuralını koyarak kısıtlamalar oluşturmuştur. Padişahların yaklaşımı ve dönem şartlarına bağlı olarak dini imar faaliyetlerine farklı yaklaşımlar uygulanmıştır. Örneğin bazı padişahlar çocuklarının doğumu şerefine kiliselerinin onarımlarına kapsamlı olmaması şartıyla izin vermişlerdir. (Pekak, 2014). Onarım konusunda doğal afetler veya insani hasarlar sonucu zarar gören yapıların onarımına kolaylıkla izin verilmiştir (Güler, 1998). Yeni kilise yapım izninin çıkması ise 18. Yüzyılın sonuna kadar genel olarak zor kabul edilmiştir (Pekak, 2014).

Onarım ve yeni kilise yapımı için padişahın alınan izne ek olarak, divan-ı hümayun üyesi şeyhülislamın fetvası gerekmektedir. Bu fetvalara genel olarak; yalnızca Hristiyan gayrimüslimlerden oluşan yerleşim birimlerinde kilise inşasının dinen engel oluşturmadığı, Müslüman ve gayrimüslim halkın beraber yaşadığı yerleşim birimlerinde yapılan kiliselerin ise yıktırılabilceğini belirten içeriktedir (Koyuncu, 2014). Yine bu konu hakkında şeyhülislamın verdiği bir diğer fetva ise; devletten izin almadan, onarım adı altında eski haline göre büyütülen ve yükseltelen kiliseler, eski yapı düzenine yeniden getirtirme emriydi (Aktan, 2000).

Hususi bir durum olarak; bazı küçük kazalarda kilise bulunmamasına çözüm olarak Hristiyanlara, devletten izin alınarak dini faaliyetler için papaz bulundurma hakkı verilmiştir. Böyle durumlarda köydeki bir evin ayınlar için kullanılmasına izin verilmiştir (Aktan, 2000).

Gayrimüslim ibadet mekânlarının yapımına devlet tarafından ılımlı yaklaşımın başlangıcı 1779 Aynalı Kavak Antlaşması olarak kabul edilir. Antlaşma sonrası gayrimüslimlere tanınan haklar genişletilmiş, başkent İstanbul ve Anadolu'nun gayrimüslim nüfus bulunan bölgelerinde, çok sayıda kilise, manastır ve bunlara ait eklentiler yapılmaya başlanılmıştır. Bu yapılar, gayrimüslimler tarafından 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar kullanılmıştır (Pekak, 2009).

1789'da milliyetçilik fikrini ön plana çıkaran Fransız İhtilali çok uluslu Osmanlı imparatorluğunu oldukça etkilemiştir. Milliyetçilik akımının gayrimüslimlerdeki oluşacak etkisini hafifletmek isteyen II. Mahmut; müslim-gayrimüslim eşitliğini sağlamak için yeni kilise inşalarına izin vererek ilk önlemi almıştır (Bozkurt, 1989). 1830 yılında Rumların ilk isyanı başlatarak bağımsız devletlerini kurması, diğer milletlerden gelecek bağımsızlık arzularının habercisi olmuştur. Bu durumun yaşanmaması için ilerleyen dönemlerde eşitliği sağlamak amacıyla, Osmanlı devleti 3

hamle yapmıştır. Bunlardan ilki Tanzimat Fermanı, ikincisi Islahat Fermanı üçüncüsü ise Kanun-i Esasi'dir.

Osmanlı Devleti 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nı ve 1856 yılında Islahat Fermanı'nı ilan etmesinin ikinci sebebi ise; İngiltere ve Fransa'nın gayrimüslim halk için yeni düzenlemeler yapması konusunda yaptığı baskılardır. Üçüncü sebebi ise toprak bütünlüğü tehdit altında olan Osmanlı Devleti; Avrupalı devlet idealine ulaşırsa bu sorunun çözüleceğini ummaktadır. Avrupalı devletler ise; 19. Yüzyılın Avrupa birliğine girmenin yolunun müslüman-gayrimüslim eşitliğinin sağlanmasından geçtiğini vurgulamaktadır. Eşitliği sağlamak için şart olan Tanzimat ve Islahat Fermanıyla bütün Osmanlı tebaasına ortak bir kimlik tanımlanarak tek bir çatı altında toplamak amaçlanmıştır. Osmanlılık kimliği vasıtasıyla; parçalanmanın önüne geçmek için halka din farklılığına önem vermeden eşit hak ve hürriyetler verilecektir. Bu üst kimliğin kapsadığı alt kimlikte ise insanlar milliyetlerini özgürce ifade edebilecekleri (Akyılmaz, 2001). Böylelikle Müslümanların ana toplum olma özelliği kaldırılmış ve eşitlik sağlanmıştır.

Osmanlı halkı için ilan edilen Islahat Fermanı; birkaç maddesi dışında yalnızca gayrimüslimlerin hukuki statülerinde, dini ve sosyal yaşamlarında farklılık oluşturacak yeni kuralları içerir. Fermanda Osmanlı devletinin kuruluş yıllarından itibaren gösterdiği hoşgörünün, verilen muafiyet ve imtiyazların devam edeceğini söylemektedir. Fermanda, patriklerin sadece dini yetkilerini kullanabileceği söylenirken, siyasi yetkileri ortadan kaldırılmıştır. Gayrimüslim tebaanın dini liderlere ödediği aidatlar kaldırılmaktadır. Ayrıca eski millet sisteminde önemli bir değişiklik yapılarak cemaatlerin yönetimi din adamları ve laik üyelerden kurulu meclislere devredilmektedir. Ahalisi aynı mezhepten olan yerleşim merkezlerinde ibadethane, okul, hastane ve mezarlık gibi yapıların onarımında zorluk çıkartılmayacak, izne gerek olmayacak, yeni ibadethane yapımı için ise padişahın onayı alınacaktır. Aynalıkavak Antlaşması'ndan sonra gelen Islahat Fermanıyla yeni kilise yapımının yolu daha da açılmıştır. Fermanda, millet sistemiyle güçlenen dini liderlerin yetkileri kısıtlanırken, gayrimüslim tebaanın devlet eliyle laikleştirilme süreci başlamıştır (Akyılmaz, 2001). Islahat fermanından sonra 3. Önlem olarak Osmanlı'nın ilk Anayasası 1876 tarihli Kanun-i Esasi ise; tüm Osmanlı halkına eşit haklar getirmekte olup, Osmanlı vatandaşları arasındaki din ve mezhep farkının hukuki açıdan hiç bir eşitsizliğe neden olmayacağını vurgulamaktadır (Tanilli, 1976).

18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyılda gayrimüslimlere getirilen yeni haklar imar faaliyetlerinin artışı beraberinde getirmiştir. Çoğu 19. ve 20. yüzyıl tarihinde inşa edilen kilise, okul ve hastane gibi simgesel yapılarla şehirden kazalara kadar Osmanlı topraklarında yeni bir oluşum baş göstermiştir. Ancak Ermeniler Sevk ve İskan Kanunu ardından Rumlar ise 1923 Lozan Antlaşması'nın mübadele maddesiyle zorunlu göçe tabi tutulup Osmanlı topraklarını terketmek zorunda kalmalarından ötürü bu imar faaliyetleri son bulmuştur.

3.3. Kayseri'deki Gayrimüslimler

Osmanlı Devleti'nde Millet-i İslamiye olarak anılan Müslüman nüfus toplumun yüzde 60'ını oluştururken, Türk nüfus ise yüzde 30'unu oluşturur. Dini ayrımlara bakılmaksızın toplumun yüzde 70'ini oluşturan Türk olmayan bu nüfus kendi millet isimleriyle anılmıştır. Kayseri'deki Ermeniler ve Rumlar Hristiyan nüfusu oluşturmaktadır (Aktan, 2000).

Osmanlı Devleti, fethettiği topraklardaki nüfus sayımını 16. yüzyıl Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'ne kadar sistematik bir şekilde yapmıştır. Uygulama hem demografik verileri elde etmeye hem de halktan alınacak vergilerin hesaplanmasına olanak sağlamıştır. 17. yüzyıldan itibaren bu sistem düzensizleşmiştir (Pekak, 2014). II. Mahmut Dönemi'ne kadar, belli zaman aralıklarıyla bölgesel nüfus sayımları yapılmıştır. 1831 yılında II. Mahmut savaşlar dolayısıyla yıpranan ordu için, Anadolu ve Rumeli'de erkek potansiyelini belirlemek ve düzensiz toplanan vergi sistemini düzene sokmak için bir meclis oluşturmuştur (Mahir, 1990). Bu nedenle 1831-1844 nüfus sayımları ve 1878 Ankara Salnamesi'ndeki bilgiler yalnızca erkek nüfusa yönelik bilgilerdir. 19. yüzyıldaki artan toprak kayıplarıyla Müslüman nüfusun Anadolu ve Rumeli'ye göçün gerçekleşmesi nüfusta önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu değişimin sayısal verilerinin elde edilmesi için 1881 yılında başlatılan kapsamlı sayım 1898'de açıklanmış olup, kadın erkek nüfusun tamamına yönelik modern anlamdaki ilk nüfus sayımı olma özelliği göstermektedir. Gayrimüslim tebaanın kapsamlı verilerinin elde edildiği bu sayımda din ve mezhep verilerini ayrı ayrı görmek mümkündür. Sayıma göre Kayseri Sancağı'nın üç kazasının toplam nüfusu 183.339 kişidir. % 34.3'ünü gayrimüslimlerin oluşturduğu nüfusun % 13.5'ini Ortodoks Rumlar oluşturmaktadır. Kayseri merkez kazada 72.000 kişilik nüfusun 45.000'i Müslüman,

14.400'i Rum Ortodoks, 9000'i Gregoryen Ermeni, 800'ü Ermeni Katolik ve 1.200'ü Ermeni Protestan'dır (Pekak, 2014).

1903-1904 Ankara Vilayet Salnamesi'ne göre Kayseri'nin 191.171'e yükselen toplam nüfusunun % 35.5'ini gayrimüslimler oluşturmaktadır. 1907 Ankara Vilayet Salnamesi Kayseri Sancağı'ndaki toplam nüfusun dini nüfus dağılımını vermektedir. Bu verilere göre 165.412 olan toplam nüfusun 55.000'i gayrimüslimlerden oluşmaktadır (Pekak, 2014). 1914 nüfus verilerine göre 184.292 müslüman nüfus varken, 50.174 Ermeni Katolik, 2.018 Protestan ve 26.590 Rum vatandaşın bulunması yine hatırı sayılır bir gayrimüslim nüfus varlığının göstergesidir (Güler, 2000).

19. yüzyılda nüfus; Kayseri'ye bağlı 112 köy ve 114 mahalleden; 66'sında Rumlar, 23'ünde Ermeniler, 7'sinde Müslüman ve Rumlar, 5'inde Müslüman ve Ermeniler, birinde Müslüman, Rum ve Ermeniler, 15'inde de Rum ve Ermeniler birlikte yaşar biçimde dağılmıştır (Keskin, 1998; Açıkgoz, 2007).

Verilen istatistiksel bilgilerde de görüldüğü gibi müslim–gayrimüslim nüfusun birlikte yaşadığı ve Hristiyan nüfusun azımsanmayacak seviyede olduğu Kayseri; Hristiyan nüfus için bir merkez olma özelliği de teşkil etmektedir.

3.3.1. Kayseri'deki Gayrimüslimlerin 19. Yüzyıldaki Ekonomik Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin el işçiliğine dayalı üretimi, 1760 yılı Sanayi Devrimi'yle büyük zararlar görmüştür. Avrupa'dan başlayıp dünyayı etkileyen yeni dünya düzenine ayak uydurmak; yabancı dil bilen gayrimüslimler için daha kolay olmuştur (Çadırcı, 1991). Gayrimüslimler geçmişten bu yana ticaret merkezi olan Kayseri'nin Mersin, Tarsus ve Samsun limanlarına yakınlığını kullanarak Avrupalı tüccarlarla ticaret yapmışlardır (Bayrak, 2003). 19. Yüzyılın sonlarına doğru İstanbul ve İzmir gibi büyük limanlarda da ticaret yapar hale gelmişlerdir. Avrupalı tüccarlardan düşük gümrük bedelleriyle ihraç ettikleri ürünleri düşük ücretlerle Kayseri çarşılarında satmaları yerli üretime olan rağbetin azalmasına neden olmuştur (Kekecoğlu, 2007). Bu nedenle Müslümanlara göre ekonomik yönden ilerlemişlerdir (Çadırcı, 1991). Kayseri'nin en kapsamlı iki çarşısı Kapalı Çarşı ve Bedesten'in yanısıra şehir merkezinde boyacılık dericilik ve dokumacılık ticaretini sağlayan çeşitli çarşuları Sanayi Devrimiyle dış ülkelere hammadde satışından olumsuz yönde etkilenmiştir (Özkaya, 1985).

Kayseri'nin bütün yerleşim birimlerinde 20. yüzyılın başına kadar mesleki faaliyetlerle uğraşan gayrimüslimlerden Ermeniler daha çok şehir merkezinde Rumlar

ise yoğunlukla köylerde işlerini yürütmüşlerdir (Yörük, 2013). Diğer yüzyıllarda olduğu gibi 19. yüzyılda da şehir merkezinden köylerine kadar oldukça canlı bir ekonomik ve ticari hayata sahip Kayseri’de gayrimüslimlerin genel olarak vasıf gerektiren nitelikli işler yaptığı, merkezdeki ticaret potansiyelini kullanarak belli mesleklere hizmet ettiği görülmektedir (Yörük, 2013). Gayrimüslim kesimin bahsedildiği üzere çoğunlukla ticaretle uğraştığı görülmektedir. Tüccarlığın dışında 19. yüzyılın ilk yarısında Kayseri’de gayrimüslimlerin icra ettikleri meslekleri incelediğimizde hekimlik, mimarlık, el sanatları, kuyumculuk (daha çok Ermeni mesleği), kalaycılık, pastırmacılık ve dökmeçilik karşımıza çıkmaktadır. (Ercan, 2001). Kayseri gözlemlerine yer verdiği seyahat kitabında Seyyah Halil Abbasizade yine zimmilerin sarraflık, pastırmacılık, kereste işlerinde kendilerini yetiştirdiklerini söylemiştir (Abbasizade, 1998). Nitelikli ve ekonomik getirisi yüksek işlerle uğraşan aynı zamanda Islahat Fermanıyla cizye vergisi ödemeyen gayrimüslimler ekonomik yönden yükselişe geçmişlerdir. Bu ekonomik güç 19. yüzyıl itibariyle imar faaliyetlerine yansımıştır.

3.3.2. Kayseri’deki Dini Yapı İmar Faaliyetlerine Misyonerlerin Etkisi

Fatih Sultan Mehmet’le başlayan millet sistemi dünyaya yayılan milliyetçilik akımıyla aksamaya başlamıştır. Kendilerini Osmanlı devleti’nde azınlık olarak gören gayrimüslimlere yönelik Tanzimat ve Islahat Fermanı ilan edilmiş olsa da Osmanlı devletinin Anadolu dışındaki toprak kayıpları ve isyanlarla meşguliyetinin tabii sonucu olarak Anadolu’yu ihmal ettiği görülmektedir. 18. yüzyılın sonlarına doğru Amerika ve Avrupa, Osmanlıyla ticaret yaparken ülkenin dini sosyal ve kültürel yapısını incelemiştir. Bu sayede misyonerler, faaliyetlerini sürdürmek için savunmasız haldeki Anadolu’yu mesken tutmuştur. Avrupalı misyonerlerin emperyalist rejiminin aksine Amerikan misyonerler gayrimüslimlerin dinlerini kullanarak amaçlarına ulaşmayı hedeflemişlerdir (Kantarıcı, 2001).

1820’de Anadolu’da İzmir’de kurdukları ilk merkezle misyonerler Müslüman ve Yahudileri Hristiyanlaştırmayı hedeflemişlerdir ancak başarılı olamamışlardır. Daha sonra Hristiyan nüfusta mezhep geçişlerini sağlamayı amaçlamışlardır. İlk olarak Rumları ele alan görevliler, Rumlar’ın dini, milli ve kültürüne bağlılığını sarsamayınca Ermeniler’e yönelmişlerdir. Bu yönelimle birlikte yeni amaç Ermeniler olmuştur (Kocabaşoğlu, 2000). 1819’dan itibaren başlayan bu dönemde, misyonerlerin halka

yansıtılan amacı yüksek medeniyetli devlet kurmak ya da eğitilmiş yeni tabaka oluşturmak olsada asıl amaç; Ermeni nüfusu Protestanlaştırma ve Katolikleştirmektir. (Kantaracı, 2001)

Misyoner D.B. Eddy *“Pek çok misyon bölgesinde en büyük sonuçlar ulusal zayıflık dönemlerinde elde edilir.”* diyerek Ermeni’leri kendi saflarına çekmeyi amaçladıklarını açıkça belirtmiştir. Ermenilere yapılan Amerikan ve Avrupa destekli maddi yardımlardan ve misyonerlerin siyasi güçlerinden etkilenen Ermeniler misyonerlerin mezheplerine ısınmışlardır (Aydın, 2006). 1852’de American Board of Commisioners for Foreign Missions (ABCFM) tarafından gönderilen Amos ve Caroline Fransworth (Hülagü, 1998) Batı Türkiye misyonunun orta istasyonunu oluşturması amacıyla 1870’de Kayseri Talas misyonerliğini yapılandırmıştır (Özsoy, 1998). Bu merkez kuruluşun yan istasyonları; Everek, Muncusun, Çomaklı, Zincidere, Stefana, Rumdigin, Aziziye, Magharoğlu, Menteşe; Urnej, Gaziler, Cücün, Çepni, Efkere, Fenese, İncesu, Kayabaşı ve Küçükköy gibi yerleşimlerde kurulmuştur (Alan, 2003). 1870’lerde misyoner raporlarında anlatılan başarılar dinden çok açılan misyoner okulları faaliyetleri üzerinedir. Kayseri’deki Ermeni ve Rum halkın misyonerlere olan olumlu yaklaşımı sonucu aileler çocuklarını Amerikan okullarına yollayarak Protestan mezheplerini tanımalarına yol açmıştır. Augustinos, misyonerlerin daha çok eğitim amaçlı faaliyetlere yönelmesini Müslümanların yeni kilise yapımına olan tepkisinden kaynaklandığını belirtmektedir (Augustinos, 1997; Açıkgöz, 2007).

Gayrimüslimlerin, Kayseri’de yaptıkları ticaretlerle hem maddi açıdan zenginleşmesi hem de ticaret vasıtasıyla batılı görüşlerden etkilenmesi sonucu örgütlenme ve işleyiş ruhbanlardan halkın eline geçmiştir (Soykan, 2000). Aynı zamanda misyonerlerin maddi yardımlarıyla güçlenen adeta yeni bir burjuva sınıfı olarak karşımıza çıkan gayrimüslim kesim, Tanzimat ve Islahat Fermanıyla yapı inşasına olan izinlerin kolaylaşmasıyla birlikte, yoğun bir şekilde imar faaliyetlerine başlamıştır. Bu imar faaliyetlerinin en başında millet sisteminin Osmanlı halkını dinlere göre bölmüş olması, bu bölünmede gayrimüslimlerin azınlık ve ikinci planda olmasının getirdiği hissiyatlar kilise yapımına oldukça yansımış olup, kiliseler hızlıca inşa edilmiştir. Bu dönemde ekonomik açıdan geçmişten beri güçlenen Rum Ortodokslar çok sayıda dini yapı inşa etmişlerdir (Pekak, 2009). Ortodoks ve Gregoryen kilise inşalarına ek olarak misyonerlerin de etkisiyle Protestan ve Katolik kiliseleri de yapılmaya başlanmıştır (Açıkgöz, 2007).

3.4. Kayseri'deki Kiliseler ve Mevcut Kullanımları

Osmanlı Devleti döneminde Anadolu'da 18. Yüzyılın sonlarına kadar yeni inşa edilmemiş olması Anadolu'da kilise izinlerinin onaylanmadığını göstermektedir (Pekak, 2009). Kayseri'de hüküm sürmüş Bizans ve Kapadokya Krallığı döneminde yapılmış kiliseler onarılarak varlıkları Osmanlı döneminde de sürdürülmüş ve kullanılmıştır. (Açıkgöz, 2007). Kayseri'deki Osmanlı kiliseleri 18. Yüzyılın sonlarında ve 19. Yüzyıl boyunca inşa edilmiş kiliselerdir (Pekak, 2009). Dini yapı işleviyle kiliselerin aynı dönemde bütün yerleşim birimlerinde yükselmesi şehre yeni bir yüz kazandırmıştır. Kent ve kırsalda müslim ve gayrimüslimlerin yüzyıllardır birlikte uyumla yaşamalarını bir yansıması olarak camiler ve kiliseler aynı mahallelerde konumlandırılarak farklı din mensuplarına hizmet etmişlerdir. Devletin mimari yapı düzeninde kısıtlamaları kaldırması kilise mimarisini de etkilemiş büyük alanlara ve farklı kilise planlarına sahip, apsis bölümleri geniş, kubbeli ve yoğun bezemeli mimarilere sahip anıtsal yapılar yapılmaya başlanmıştır (Karaca, 2001). Bu dönemde Kayseri'yi Anadolu'daki önemli şehirlerden biri olarak anlatan seyyah Schweinitz'e göre; Kayseri'nin yapılarını kiliselere göre az sayıda bulunan camiler dışında, taş yapılardan ve kiliselerden oluştuğunu belirtmektedir (Schweinitz,1906; Açıkgöz, 2007). Schweinitz'in bu yorumundan 19. yüzyılda 150 adet caminin bulunduğu (Açıkgöz, 2007) Kayseri'de, oldukça hızlı bir kilise inşasına girişildiği ve kiliselerin camilerin sayısal ve görsel olarak önüne geçtiğini çıkartılabilir. Kilise yapılanmasıyla da dikkat çeken yerleşimler Talas, Gernir, Efkere, Tavlusun ve Develi; aynı zamanda kent dokuları ve gelişmişlikleriyle ön plana çıkmaktadır (Karaca, 2001).

İşlevsiz ve kullanıcısız kalan kiliselerin bazıları kaderlerine terk edilerek zamanın ağır yüküyle harap olmuş veya yıkılmıştır; bazıları ise ekonomik faydalar gözetilerek bilinçsizce işlevlendirilmiştir veya kullanılmıştır. Bir takım kiliselerse şahıslara satılmış, kalan kiliselerin mülkiyeti ise muhtarlık, belediye, ordu veya jandarma birimlerine devredilmiştir (Pekak, 2009). Sadece Ermeni veya Rum nüfus yaşamış yani cami bulunmayan veya Müslüman cemaatin potansiyeline yetmeyecek bölgelerdeki kiliseler camiye tahvil edilerek mülkiyeti Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve muhtarlıklara verilmiştir. Bazıları ise bölgedeki insanların kamusal ihtiyaçlarına yönelik işlevlendirilerek yaşatılmışlardır.

Kilise sayılarına bakıldığında; Osmanlı dönemi öncesi de dahil olmak üzere Ermeni ve Rumların zorunlu göçüne kadar var olduğu bilinen 116 Ermeni Kilisesi ve

114 Rum kilisesi vardır. 116 Ermeni Kilisesinden 63'ü ve 114 rum kilisesinden 33'ü günümüze ulaşamayarak yok olmuşlardır (Katić, 2017). Bu 99 yok olmuş kilisenin içerisindeki 37 Osmanlı dönemi kilisesi yok olarak günümüze ulaşamamış olup, yalnızca 45 Osmanlı dönemi kilisesinin isim ve konumlarına ulaşılabilmiş ve tablo 1'de yer verilmiştir. Günümüze ulaşan 45 Osmanlı devri kilisesinin 10'u yapı kalıntısı vaziyetindedir. Kalan 35 kilisenin 17'si boş bırakılarak kaderine terkedilmiştir ancak kiliselerin bazılarında hayvan kokuları ve pislikleri mevcuttur (Açıkgöz, 2007). Kent merkezindeki Surp Krikor Kilisesi halen özgün işlevini sürdüren tek kilise olma özelliğini taşımaktadır. Kalan 17 kiliseye başka işlevler verilmiş olup şahısların kullandığı 5 kiliseden 1'i ahır, 2'si ev ve ahır, 2'si yalnızca ev olarak kullanılmaktadır. 5 kilise buldukları yerleşimlere sosyal katkılar sağlayarak; müze, kütüphane, toplantı salonu ve spor ve kültür merkezi olarak işlevlendirilmiştir. Kalan 7 kilise ise dini amaçlı işlevlendirilmiş olup cami olarak kullanılmaktadır (Açıkgöz, 2007), (Tablo 3.1).

Tablo 3.1. Kayseri'deki kaynaklardan bilinen yok olmuş kiliseler ve günümüze ulaşan kiliselerin mevcut işlevleri¹

Konum	Kilise	Günümüze ulaşma durumu	Mevcut İşlevi
Ağırnas	Agios Prokopios	+	Müze
Başköy	Hıdırellez	+	Camii
Belagesi	Surp Haç	+	Boş
	Surp Asdvadzadzin	-	-
	Surp Kevork	-	-
Bünyan	Surp Asdvadzadzin	-	-
	Panagia Manastırı	-	-
	Agios Nikolaos	-	-
Cücün	Surp Asdvadzadzin	+	Ev+ahır
Çomaklı	Surp Asdvadzadzin	+	Ev+ahır
	Surp Hagop	+	kalıntı
	Surp Toros	-	-
Darsiyak	Surp Andreas/ Agios Georgios	+	boş
	Surp Andreas/ Surp Toros ?	+	boş
	Taksiarhis-Yanartaş	+	boş

¹ Bu tablo; çoğunluğu Şeyda Güngör Açıkgöz'ün "19. Yüzyıl Kayseri Kiliseleri İçin Koruma Önerileri" doktora tezi olmak üzere, Sacit Pekak'ın "Kappadokia Bölgesindeki (Özellikle Kayseri ve Çevresindeki) Osmanlı Dönemi Hristiyan Dini Mimarisi" adlı makalesi ve "Ermeni ve Rum Kültür Varlıklarıyla Kayseri" kitabında geçen Osmanlı dönemi Kayseri kiliselerine dair verilerden derlenmiştir. Tabloda ilçe, mahalle ve köy yerleşimlerine göre kategorize edilen kiliselerden, "?" ile gösterilen kiliselerin ismi tam olarak bilinmemektedir.

Derevank	Surp Asdvadzadzin/ Surp Sarkis/Surp Toros?	-	-
Konum	Kilise	Günümüze ulaşma durumu	Mevcut İşlevi
Develi	Agios Konstantinos	-	-
	Agios Nikitas	-	-
	Agios Georgios	-	-
	Taksiarhis	-	-
Efkere	Surp Stephanos	+	Boş
	Surp Garabed	+	Boş
	Surp Yeğya	-	-
	Surp Asdvadzadzin	-	-
Endürlük	Agia Triada	+	Boş
Erkilet	Surp Toros	-	-
	Panagia	-	-
	Surp Kevork	-	-
Everek (Develi)	Surp Toros	+	Camii
Faraşa	Agios Ioannis Hrisostomos	+	Camii
Fenese (Develi)	Surp Toros	+	kalıntı
	Surp Asdvadzadzin	-	-
	Protestan kilisesi	-	-
Germir	Panagia	+	boş
	Agios Teodoros	+	boş
	Surp Stephanos	+	kalıntı
Gesi	Surp Asdvadzadzin	+	boş
Gömedi	Surp Hagop	-	-
Hoşça	?	-	-
İlibe	Surp Asdvadzadzin	-	-
İncesu	Agios Dimitrios	+	Boş
	Agios Efstatis	+	Ahır
İncesu Köyü	Surp Asdvadzadzin	-	-
	Surp Toros	-	-
İsbile	Surp Asdvadzadzin ve Surp Teodoros	-	-
Karacaören	Surp Asdvadzadzin	-	-
	Agios Georgios	+	Camii
Kavaklı	Agios Basileos(Agios Vasilios)	+	camii
Küçük Bürüngüz	?	-	-
Mancısın	Surp Haç	-	-
	Surp Asdvadzadzin/Surp Toros	-	-
Merkez	Surp Krikor Lusavoriç	+	Kilise
	Surp Asdvadzadzin	+	Kent kütüphanesi
Muncusun	Surp Asdvadzadzin	+	kalıntı
	Surp Nişan	+	kalıntı
	Surp Minas	+	kalıntı
	Surp Parseğ	+	kalıntı

Musahacılı	Surp Haç	-	-
Nirze	?	+	ev
Konum	Kilise	Günümüze ulaşma durumu	Mevcut İşlevi
Özvatan	Agios Nikolaos	+	kalıntı
Pınarbaşı	?	+	Spor ve kültür merkezi
Reşadiye	Panagia	+	Boş
Sazak	Surp Asdvadzadzin	-	-
Seyitli	Surp Pırgıç	-	-
Talas	Agios Haralambos / Surp Stepanos	+	Boş
	Agios Georgios	-	-
	Surp Toros	-	-
	Panagia	+	camii
	Taksiarhis	+	Boş
	Agios Nikolaos	+	kalıntı
Taşhan	Surp Asdvadzadzin	-	-
Taşlık	Agios Georgios	+	Camii
Tavlusun	Agios Basileos	+	boş
	Surp Toros	+	boş
Tomarza	Surp Bogos Bedros	+	boş
	Surp Asdvadzadzin	+	kalıntı
Üskübü	Panagia	-	-
Vekse (Özlüce)	Panagia	+	ev
Yağdıburun	Surp Garabet	-	-
Yenice	Surp Toros	-	-
Zincidere	Protestan	+	müze
	Agios Haralambos ve Agios Ioannes Prodromos Kiliseleri	+	Toplantı salonu ve kütüphane

Günümüze ulaşan kiliseleri; yapısal bütünlük açısından korunmuş, iyi korunmamış, değiştirilmiş ve yapı kalıntısı olarak 4 grupta incelemek mümkündür. Kiliseden camiye dönüştürülmüş 7 kiliseden Bünyan Karacaören'deki Agios Georgios Kilisesi 1966'da yeniden inşa edilerek kiliseye dair hiçbir iz taşımaz hale gelmiştir (Katić, 2017). Araştırma kapsamında kiliseden camiye dönüştürülen yapılarıdaki eski-yeni hal karşılaştırmaları ve yeni işleve olan adaptasyon inceleneceğinden bu kilise araştırma kapsamına girmemektedir.

Araştırma kapsamında korunmuş statüdeki Develi Everek Surp Toros Kilisesi, Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi, Özvatan Kavaklı Agios Basileos (Agios Vasilios) Kilisesi, Talas Panagia Kilisesi, Yeşilhisar Başköy Hıdırellez Kilisesi ve

kısmen korunmuş Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos olmak üzere 6 kilise incelenecektir. Yapıların Kayseri ili haritasındaki konumları (Ek-1)'de verilmiştir. Bu yapılardan Develi Ermeni Grogeryen Surp Toros Kilisesi haricindeki diğer kiliseler Rum milletine hizmet etmiştir. Mezhebi bilinmeyen Başköy Hıdırellez Kilisesi dışındaki diğer Rum kiliseleri Ortodoks mezhebi mensuplarına ait mimari eserlerdir.

Bu kiliseler konum olarak; Talas ve Develi kilise-camisi kentsel lokasyundayken, diğer 4 kilise kırsal mekanda yer almaktadır. Bulunduğu mekandaki cemaat potansiyelinin ve yerel imkan ve mimari anlayışların etkisiyle kırsal kesim kiliseler (Faraşa, Kavaklı, Taşlık ve Başköy) oldukça sade mimarilere sahip olup kısmi mimari zenginlikler içermektedir. Kentsel kesim kiliseleri ise kırsal kesimdeki kıyasla; yüksek kotlu cephelere ve büyük ölçekli planlara sahip, Kayseri kilise mimarisindeki bazı yeniliklerin öncüsü statüsündeki mimari ve sanatsal değerlere sahiptir. Kentsel alanın getirdiği mimari zenginliklerine ek, koruma anlamında bir diğer olumlu yönü ise arşiv çizimleri ve resimlerinin mevcudiyetidir. Aynı zamanda Taşlık Agios Georgios Kilisesi'nin Osmanlı dönemindeki onarım başvurusu yapının batı cephesi ve planının olması korunmuşluk statüsünü çıkarsamada büyük rol oynamaktadır.

3.5. Kayseri'deki Camiye Dönüştürülmüş Kiliseler

3.5.1. Develi Everek kasabası Surp Toros Kilisesi

Develi, Erciyes'e yakınlığı ve verimli topraklarıyla her yüzyılda nüfus potansiyeli yüksek olmuş bir yerleşimdir. 11. Yüzyılda bölgedeki Türk yerleşimi ilk olarak, Erciyes dağının eteklerindeyken daha sonra aşağılara kaymıştır. Yeni yerleşik düzende iki bölüme ayrılan Develi'nin merkezi aşağı bölge olmuş ve ismi Everek olarak anılmaya başlanmıştır (Gürlek, 1975; Açıkgöz, 2007). Ancak günümüzde Develi ilçesinin gelişmesiyle birlikte bu lokasyon Everek kasabası olarak geçmektedir.

İlçenin siyasi tarihinde sırasıyla Anadolu Selçukluları, Kilikya Ermeni Prensiği ve Osmanlı devletlerinin hükmüyle birlikte kültürel çeşitlilik yüzyıllar boyu süregelmiştir. 16. yüzyıl başlarında Osmanlı hakimiyetindeki Kayseri kazası Develi'de 21 köy bulunmaktadır. Kuzey yamacında bulunan Everek; dinsel olarak ayrıma uğramış Kafir Everek ve Müslüman Everek olmak üzere iki mahalle içermektedir. 1522 yılında merkez mahalleleri; Kafir Everek ve Zile mahallelerinde yalnızca gayrimüslimler, Aşağı Fenese, Yukarı Fenese ve Müslüman Everek mahallelerinde ise Müslümanların ikamet

ettiği göze çarpmaktadır (URL-26). 1843 cizye defterlerine göre; Develi Ermeni ve Rumları köylerde birlikte yaşamamaktadır. Ermeniler Çomaklı, Everek, Fenese, İlibe, İncesu, Karacaviran köylerinde, Rumlar da Faraşa, İktisat ve Karacaviran köylerinde ikamet etmektedirler (Yörük, 2013). Rumlar'ın yaşadığı bu köyler merkez konumundaki Everek ve Fenese'ye uzaktır. Aynı zamanda Develi demografik yapısında; Rum nüfusu, Ermeni nüfusuna göre azınlık durumundadır. Tamamı Grogeryen mezhebine mensup Develi Ermenilerinden Osmanlı arşivlerinde mezhep belirtmeksizin “Develi Ermenileri” diye söz edilmiştir. 1860 yılında Amerikan misyoner ekibi Everek'i mesken tutmuş ve misyonerlik faaliyetleri göstermiştir; ancak Ermenilerin ilgilerini çekemedikleri için 1864 yılında kazadan ayrılmışlardır (Batmaz, 2002).

Develi'deki demografik hareketlilik 1871 başlangıçlı göç dalgasından da etkilenmiş olup; bölgeye özellikle Arnavutluk'tan olmak üzere hem Kafkas hem de Balkanlar üzerinden Türk göçü başlamıştır (Selçuk, 2011). 1893 yılları arasında yapılan nüfus sayımına göre; Develi nüfusunun % 31.27'sini Ermeniler, % 5.25'ini Rumlar, % 62.79'unu Müslümanlar ve % 0.69'unun Protestanların oluşturduğu görülmektedir (Katić, 2017). Kayseri'de bu dönemdeki 40.000 kişilik Ermeni nüfusun yaklaşık 10.000'i Develi'de yaşamaktadır (Yörük, 2013). Tehcir Kanunuyla Develi'deki yoğun Ermeni nüfusunun bir kısmı bölgeden Halep, Suriye ve Şam'a sevk olmuştur. Bölgedeki Rumlar'ın ise mübadeleyle birlikte kazayı terketmesiyle bölgeye Trakya'dan mübadil aileler yerleştirilmiştir (URL-27). 1927 nüfus sayımında Develi'de yalnızca 315 Ermeni, 519 diğer mezheplerden gayrimüslimler kalması göçün sayısal kanıtıdır (Durmaz, 2015).

Osmanlı döneminde Develi kazasında bilinen 9 kilise vardır. Günümüze ulaşan Ermeni kiliseleri; Çomaklı Surp Toros ve Surp Asdvadzadzin, Everek Surp Toros kiliseleridir. Günümüze ulaşan tek Rum kilisesi ise Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos kilisesidir.

Develi, Erciyes'e yakınlığı ve verimli topraklarıyla her yüzyılda nüfus potansiyeli yüksek olmuş bir yerleşimdir. 11. Yüzyılda bölgedeki Türk yerleşimi ilk olarak, Erciyes dağının eteklerindeyken daha sonra aşağılara kaymıştır. Yeni yerleşik düzende iki bölüme ayrılan Develi'nin merkezi aşağı bölge olmuş ve ismi Everek olarak anılmaya başlanmıştır (Gürlek, 1975; Açıkgöz, 2007). Ancak günümüzde Develi ilçesinin gelişmesiyle birlikte bu lokasyon Everek kasabası olarak geçmektedir.

İlçenin siyasi tarihinde sırasıyla Anadolu Selçukluları, Kilikya Ermeni Prenslığı ve Osmanlı devletlerinin hükmüyle birlikte kültürel çeşitlilik yüzyıllar boyu süregelmiştir. 16. yüzyıl başlarında Osmanlı hakimiyetindeki Kayseri kazası Develi’de 21 köy bulunmaktadır. Kuzey yamacında bulunan Everek; dinsel olarak ayrıma uğramış Kafir Everek ve Müslüman Everek olmak üzere iki mahalle içermektedir. 1522 yılında merkez mahalleleri; Kafir Everek ve Zile mahallelerinde yalnızca gayrimüslimler, Aşağı Fenese, Yukarı Fenese ve Müslüman Everek mahallelerinde ise Müslümanların ikamet ettiği göze çarpmaktadır (URL-26). 1843 cizye defterlerine göre; Develi Ermeni ve Rumları köylerde birlikte yaşamamaktadır. Ermeniler Çomaklı, Everek, Fenese, İlibe, İncesu, Karacaviran köylerinde, Rumlar da Faraşa, İktisat ve Karacaviran köylerinde ikamet etmektedirler (Yörük, 2013). Rumlar’ın yaşadığı bu köyler merkez konumundaki Everek ve Fenese’ye uzaktır. Aynı zamanda Develi demografik yapısında; Rum nüfusu, Ermeni nüfusuna göre azınlık durumundadır. Tamamı Grogeryen mezhebine mensup Develi Ermenilerinden Osmanlı arşivlerinde mezhep belirtmeksizin “Develi Ermenileri” diye söz edilmiştir. 1860 yılında Amerikan misyoner ekibi Everek’i mesken tutmuş ve misyonerlik faaliyetleri göstermiştir; ancak Ermenilerin ilgilerini çekemedikleri için 1864 yılında kazadan ayrılmışlardır (Batmaz, 2002).

Develi’deki demografik hareketlilik 1871 başlangıçlı göç dalgasından da etkilenmiş olup; bölgeye özellikle Arnavutluk’tan olmak üzere hem Kafkas hem de Balkanlar üzerinden Türk göçü başlamıştır (Selçuk, 2011). 1893 yılları arasında yapılan nüfus sayımına göre; Develi nüfusunun % 31.27’sini Ermeniler, % 5.25’ini Rumlar, % 62.79’unu Müslümanlar ve % 0.69’unun Protestanların oluşturduğu görülmektedir (Katić, 2017). Kayseri’de bu dönemdeki 40.000 kişilik Ermeni nüfusun yaklaşık 10.000’i Develi’de yaşamaktadır (Yörük, 2013). Tehcir Kanunuyla Develi’deki yoğun Ermeni nüfusunun bir kısmı bölgeden Halep, Suriye ve Şam’a sevk olmuştur. Bölgedeki Rumlar’ın ise mübadeleyle birlikte kazayı terketmesiyle bölgeye Trakya’dan mübadil aileler yerleştirilmiştir (URL-27). 1927 nüfus sayımında Develi’de yalnızca 315 Ermeni, 519 diğer mezheplerden gayrimüslimler kalması göçün sayısal kanıtıdır (Durmaz, 2015).

Osmanlı döneminde Develi kazasında bilinen 9 kilise vardır. Günümüze ulaşan Ermeni kiliseleri; Çomaklı Surp Toros ve Surp Asdvadzadzin, Everek Surp Toros kiliseleridir. Günümüze ulaşan tek Rum kilisesi ise Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos kilisesidir.

3.5.1.1. Konumu

Develi'nin Everek kasabası Aşağı Everek mahallesinde bulunan kilise Kayseri kent merkezinin 43 km güneyinde yer almaktadır.

Everek'in ana caddesi konumundaki Cumhuriyet Caddesi'ne doğu cephesini yüz veren kilisenin avlusuna giriş; batı yönündeki sokağa açılan avlu kapısından ve minarenin bitişiğindeki merdivenden sağlanır. Avlu döşemesinin zamanla sokak kotuna göre aşağıda kalmasından dolayı, batı bahçe kapısından avluya geçiş yine merdivenle gerçekleşmektedir. Avlu duvarı çizgisi; batı cephesi paralelinde devam ettirilmiş olup güney ve doğu yönlerinde sınırlandırılmamıştır. Kilisenin kuzey yönüne bitişik eski Ermeni okuluyla kuzey avlu duvarı ortak duvar niteliğindedir.

3.5.1.2. Tarihçesi

Surp Toros Kilisesi, Grogeryen mezhebine mensup Ermeniler için 1800 yılında inşa edilmiştir. 1864 yılında kilise cemaatinden toplanan maddi yardımlarla kilisenin kuzey duvarına konuşlandırılmak üzere okul inşa kararı alınmıştır. Kilisenin güney yönündeki papaz evi ise yine bu dönemde yapılmıştır (URL-28). Kilise, kuzey ve güney duvarlarına eklenen papaz evi ve Ermeni okuluyla bir kompleks özelliği gösterir. (Resim 3.1; 3.2)

Resim 3.1. Surp Toros Kilisesi, papaz evi ve kilisenin güney duvarı (2019)

Resim 3.2. Surp Toros Kilisesi, Ermeni okulu ve kilisenin kuzey duvarı (2019)

Osmanlı Devleti kilise onarım arşiv belgelerine göre 27 Haziran 1895 tarihindeki onarım talebinde; çevredeki dört mahallenin 4000 kişilik cemaatine hizmet

veren yapının kubbe, çatı ve duvarlarının yıkılmak üzere olduğu ve eski yapısal düzenini bozmadan onarılacağı belirtilmiştir (Aydın, 2018). 1895'te Kayseri Belediyesi mühendisi Mehmet Fevzi, kilisenin rölöve planını (Ek-2) çıkararak yapıya yapılacak müdahaleleri belirlemiştir. Bu müdahale kararları: kilisenin cephe yüzeylerine 3.5 metre duvar eklenerek sağlamlaştırılması, yıkılan duvarların onarılması (kuzey ve batı duvarları), çatı döşemesinin özgününe uygun olarak kubbeli ve tonozlu şekilde kapatılması ve zeminin ahşap döşemeyle kaplanması gibi içeriklerden oluşmaktadır (Aydın, 2018). Ancak 1895 yılı keşfi doğrultusunda yapılacak onarım tamamiyle gerçekleştirilememiş olacakki 1905 yılında yeniden onarım izni talep edilmiştir. Bu onarım talebi kabul edilmiştir ancak talebin içeriği arşiv belgelerinde bulunmamaktadır (Aydın, 2018). Bütün bu bilgiler ışığında, arşiv planı ile rölöve planları karşılaştırıldığında yapıda Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemi eklerini görmek mümkündür. Bu dönem ekleri şematize edilerek; günümüz hali plan, kesit ve görünüşlerde gösterilmiştir (Ek-3; Ek-4; Ek-5; Ek-6; Ek-7).

1915'ten sonra kullanıcısız kalan kilise, (Penoni, 2015) 1978 yılında Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün mülkiyetine geçerek camiye dönüştürülmüştür. 1999'da başlayan restorasyon çalışmaları 2002'de tamamlanarak kilise Fatih Cami ismini almıştır (Açıkgöz, 2007).

3.5.1.3. Plan özellikleri

Kilise üç nefli bazilikal plan özelliği gösterir (Ek-8). Batı cephesindeki portikten geçilen narteks; sonradan üç nefin devamı şeklinde demir doğramalı bölücü duvar vasıtasıyla üç kapalı mekâna bölünmüş olup, orta mekândan kiliseye geçiş sağlanmaktadır (Resim 3.3). Güneydeki narteks bölümü minbere yapışır şekilde güney nefe taşarken kuzeydeki bölüm ise narteks sınırlarınca bir alan oluşturmaktadır. Ancak kuzey narteks bölümüne bitişik, cami işleviyle eklenen ahşap doğramalı camekan; kuzey nefe taşmıştır (Resim 3.4).

Kilisenin orta nefini 4 elips biçimli ve 2 yuvarlak biçimli kubbe tanımlarken yan nefler, narteks ve galerinin üst döşemesi çapraz tonozla örtülüdür. Diğer kubbelere göre yüksek ve kasnaklı kubbe; batıdan doğuya sıralanışta 5. sırada olup, naosu tanımlamaktadır (Resim 3.5). Kilise çatı döşemesi; naostaki altısı duvara yarı gömülü, altısı bağımsız olmak üzere on iki ayak, kemer tonoz ve beden duvarları tarafından taşınmaktadır.

Resim 3.3. Surp Toros Kilisesi, narteks orta bölümünden apsise bakış (2019)

Resim 3.4. Surp Toros Kilisesi, apsisten nartekse bakış (2019)

Resim 3.5. Surp Toros Kilisesi, naosu tanımlayan kasnaklı kubbe (2019)

Tonoz ve kubbelerin çatı döşemesinden ayrılarak yükselişi; her kubbeyi çevreleyen silmelerle gösterilmiştir (Resim 3.6). Tonoz ve kubbeleri taşıyan, kemerlerin statik olarak bağlandığı, her biri kaideli sütunlarda sütun bilezikleri, volütler, yaprak ve deniz kabuğu motiflerine yer verilmiştir (Resim 3.7).

Kemerlerin arasında metal gergilere ek, sütun gövdelerinde ve sütun başlıklarında demir onarım kuşakları bulunmaktadır. Narteksin naosa bakan yüzeyinin alt ve üst kotunda kemerler mevcut olup, demir doğramalı bölücü duvarlarla kapatılmıştır.

Kilisenin iç mekân doğu duvarını; apsis, prothesis ve diakonikon oluşturmaktadır (Resim 3.8). Bu üç mekânda toplam 6 adet niş mevcuttur. Apsiste bulunan üç kapı doğu duvarı ile apsis arasındaki dar koridora açılmaktadır (Resim 3.9). Kuzey ve güney duvarında apsise yakın konumlandırılmış plasterli bema kapılarının ve kuzey cephesinde kapatılan pencerenin izleri mevcuttur.

Resim 3.6. Surp Toros Kilisesi, orta nefteki iki yuvarlak planlı kubbe ve silmeleri (2019)

Resim 3.7. Surp Toros Kilisesi, kuzey beden duvarına gömülü sütun (2019)

Resim 3.8. Surp Toros Kilisesi, orta neften apside bakış (2019)

Resim 3.9. Surp Toros Kilisesi, apsis ile doğu duvarı arasındaki dar koridor (2019)

Kilisenin güney duvarındaki orijinal sirkülasyon elemanı merdivenle galeri katına çıkılmakta olup, galeri katındaki güney duvara bitişik merdivenle çatıya çıkış sağlanmaktadır. Galeri katı (Ek-9); camiye dönüşümden sonra kadınlar mahfili olarak düzenlenmiştir. Narteks üst döşemesi ve portik üst döşemesinin arasındaki kot farkı; bu mekânda 2 ayrı platform oluşturmuştur. Kuzey bölümünde bulunan kemerli pencerenin altında 6 adet niş bulunmaktadır (Resim 3.10).

Camiye dönüşümle birlikte yapının bütün iç mekân duvarları boyanmış olup kiliseye dair fresk izi bulunmamaktadır. Ana apsisi oluşturan iki duvarın nartekse bakan yüzeylerinde üzeri boyanmış freskler vardır. Camiye dönüşümle minber, kürsü ve güney duvarındaki pencere kapatılarak mihrap eklenmiştir (Resim 3.11). Aynı zamanda

kuzey nefte bulunan camekanın yanında seyyar müezzin mahfili bulunmaktadır (Ek-10).

Resim 3.10. Surp Toros Kilisesi, kadınlar mahfili kuzey yönüne bakış (2019)

Resim 3.11. Surp Toros Kilisesi, güney cephesine bakış (2019)

3.5.1.4. Cephe düzeni

Kilisenin çan kulesi, tıpkı Talas ve Faraşa kiliselerinde olduğu gibi, günümüze ulaşmamıştır. Doğu-batı ekseninde uzanan dikdörtgen formlu kilisenin (Ek-11) giriş cephesi olan batı cephesindeki (Ek-12) malzeme farklılığı cephenin tamamen yenilendiğini göstermektedir. Kayseri kilise mimarisinde nadir rastlanan ve cepheye mimari karakter yükleyen portik (Resim 3.12), kuzey ve güney yöndeki birer sütun ve orta kısımdaki iki adet; iki sütun-bir ayak birleşimiyle taşınmaktadır (Resim 3.13). Portikteki üç açılı oluşumdan dolayı; 3 kemer ve kemerleri birbirine bağlayan demir gergiler bulunur. Silmeli ve basık kemerlerin üzerinde sırasıyla birinci kat döşeme silmesi, kadınlar mahfili mekânının duvarı ve 3 farklı açıdaki cephe yüzeyindeki 3 kemerli pencere bulunur (Resim 3.14). Portiğin üst yüzeyinde orta kısmındaki alınlığa ek olarak orta pencerenin üzerindeki üçgen alınlık, neoklasisizmin etkilerini göstermektedir (Açıkgöz, 2007). Portik sütun başlıklarındaki volütler, akant yaprakları ve deniz kabuğu motifleri, sütunların alt ve üst kısımlarında sütun bilezikleri; yapının 19. Yüzyıl Avrupa mimarisinden etkilendiğinin göstergesidir (Açıkgöz, 2007).

Giriş kapısı açıklığı; portiğin oluşturduğu yarı açık mekânı bölen batı (giriş) duvarının orta kısmında yer alır. Kemerli kapının kuzey ve güneyinde üst döşemeye kadar yükselen ayaklı ve yivli sütunceler girişi tanımlamaktadır. Giriş kapısının üst

kısmına, çiçek ve yaprak motiflerine ek, cami işleviyle birlikte kitabe yerleştirilmiştir (Resim 3.15). 1978'de camiye dönüşümle birlikte yapının güneybatı köşesine kiliseye bitişik minare eklenmiştir (Resim 3.16).

Resim 3.12. Surp Toros Kilisesi, batı cephesindeki portik (2019)

Resim 3.13. Surp Toros Kilisesi, portikteki sütun-ayak birleşimi (2019)

Resim 3.14. Surp Toros Kilisesi, portik'in üst bölümü (2019)

Resim 3.15. Surp Toros Kilisesi, kilise giriş kapısı (2019)

Resim 3.16. Surp Toros Kilisesi, güneybatı köşesine eklenen minare (2019)

Yapının kuzey (Resim 3.17) ve güney cepheleri cephe şeması olarak benzerlik gösterir. İki cephede de zemin ve birinci kat hizasında iki sıra dörder pencere olup, 8 ritmik pencere bulunmaktadır. Her iki cephede de batıdan doğuya sıralanışta 3. sıra pencereleri kapatılarak üst pencerelere birer kılıç eklenmiş yapı sağlamlaştırılmıştır. Pencerelerin üzerindeki kornişler, büyük cephe yüzeyinde farklılık oluşturarak hissedilmektedir. Cephe düzeninde, 1905 yılı onarımında eklenen 3,5 metrelik duvar sınırı; yüzey boyunca devam eden silme şeridiyle görülmektedir. Bu silmenin üstüne pencere hizalarına denk gelecek şekilde kemerler eklenmiştir. (Resim 3.18) Eklenen duvar, cephe yüzeyleri boyunca devam eden silme ve orta kısımda yükselen bir alınlıkla bitirilmiştir (Resim 3.19). Portikte var olan birinci kat döşeme silmesi (Resim 3.20) döşeme ölçülerince kuzey ve güney cephede devam etmektedir. Bu silmenin üzerinde iki cephede de galeriyi aydınlatmak üzere birer pencere bulunur.

Resim 3.17. Surp Toros Kilisesi, kuzey cephesine bakış (2019)

Resim 3.18. Surp Toros Kilisesi, silme şeridi üstü kemerler (2019)

Resim 3.19. Surp Toros Kilisesi, kuzey duvarına eklenen 3,5 metrelik duvar (2019)

Resim 3.20. Surp Toros Kilisesi, portikteki 1. kat döşeme silmesi (2019)

Güney cephesinin doğu tarafındaki kiliseye yapışık papaz evine açılan bema kapısı, sonradan kapatılmıştır, ancak papaz evinin bir katlı oluşu bema kapısının üzerindeki pencerenin kapatılmamasını sağlamıştır. Pencere düzeninde kuzey cephesinden farklı olarak 4. Sıra üst penceresi de kapatılmıştır (Resim 3.21). Güney duvarında, portüğün bitimine yakın şekilde konuşlandırılmış minarenin silmesi birinci kat döşeme silmesiyle aynı kotta yapılmıştır. Minarenin doğu tarafındaki kemerli kapı kadınlar mahfiline ulaşan merdivene açılmaktadır. Kapının doğusunda eski dönemlere ait bir mezar taşı duvar taşı olarak kullanılmıştır. Cephede 1'i kapatılan pencerede olmak üzere 5 adet kılıç bulunmaktadır. Cephe yüzeyindeki alınlığın üst, sağ ve sol tarafındaki kıvrımlı bezemeler Barok mimariyi yansıtır (Resim 3.22).

Resim 3.21. Surp Toros Kilisesi, güney cephesine bakış (2019)

Resim 3.22. Surp Toros Kilisesi, güney cephesi kapatılan pencereler (2019)

Resim 3.23. Surp Toros Kilisesi, güney cephesi alınlığı (2019)

Kuzey cephesinde 1'i kapatılan pencerede olmak üzere 7 adet kılıç bulunur. Kadınlar mahfili penceresinin altında güney cephede olduğu gibi bir kapı bulunmayıp

yüzey sağır bırakılmıştır. Cephenin doğu tarafına eklenen Ermeni okulu dolayısıyla, iç mekânda izleri görülen kapatılmış bir adet pencere ve bema kapısı dış mekândan görülmemektedir. Okul bahçesinin zemini ile pencerelerin başlangıç noktası aynı kottadır.

Doğu cephesi 2 kademelidir ve ana caddeye yüz vermektedir. 2 ayrı yüzeyden oluşan cephenin 1. kademesi apsisi kapatan mevcut cephe duvarı (Resim 3.23) 2. kademesi ise apsisin üst noktasından yükselen cephe duvarıdır. Bu yapı duvarında orta kısımda yükselen bir alınlık bulunmaktadır (Resim 3.24; 3.25). 1. kademe duvarı 6 küçük boyutlu pencere dışında, 2. kademe duvarı ise sonradan kapatılan üç pencere ile sağır yüzey özelliği gösterir. Apsis duvarıyla 1. kademe duvarı arasında 2 dar koridor bulunmaktadır.

Kilise bahçesinin kuzeybatı köşesine camiye tahville birlikte şadırvan eklenmiştir.

Çatı kuzey ve güney yönlerine eğimli formdadır. Orta nefi tanımlayan 6 kubbe elips ve yuvarlak formdadır. Naosu tanımlayan kubbe diğer kubbelere göre yüksek olup kasnaklı ve pencereli formdadır (Resim 3.26).

Resim 3.24. Surp Toros Kilisesi, doğu cephesindeki apsis kapatan duvar (2019)

Resim 3.25. Surp Toros Kilisesi, doğu cephesinde iki çatı döşemesi (2019)

Resim 3.26. Surp Toros Kilisesi, naos kubbesi (2019)

3.5.1.5. Malzeme ve teknik

Mehmet Fevzi efendinin keşif defterinde yer verdiği, Katip, azalar ve Develi Belediye Başkanı'nın mührünü taşıyan belgede yapının onarımında kullanılan malzemelerden söz edilmektedir. Bu malzemeler: 36 m. tul eden 12 adet taş direk (1 saat mesafedeki ocaktan katırla getirilecek), 7 adet yarımtaş direk, aynı ocaktan yonu taşı, tonoz ve kemerler için taş, kuzey duvarı için taş, kubbe ve tonozlar için taş, sal taşıdır. Ahşap döşeme için 3 cm. kalınlığında tahta, 3 taraf duvarının 3 m. ilavesi için taş, direklerin pabuç ve başlıklarında kullanılması için kurşun, kireç, döşeme, kalıplar, iskele vs. için karbis çivisi, cıvata demiri, kum ve sıva kullanılmıştır (Aydın, 2018). Yerli malzeme ve yapım tekniklerine uygun inşa edilen kilisede kesme taşla kagir yapı inşa edilmiştir. Yapıda taş strüktüre ek olarak yoğun demir kullanımı kilisenin saf halinin niteliklerindedir. Defterde cıvata demiri olarak belirtilen malzemenin eritilerek yapıdaki demir aksamda (gergi, kılıç, sütun bileziği, parmaklık) kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kuzey ve güney cephelerindeki kılıçlar, demir gergiler ve onarım kuşakları demir kullanımının örnekleridir (Resim 3.27). Yoğun demir malzeme kullanımı, yapıyı diğer Kayseri kilise-camilerinden ayıran bir unsurdur. Keşif defterinde geçen 12 adet taş direklerin naosta duvara bağımlı ve bağımsız olarak kullanıldığı görülmektedir (Aydın, 2018).

Resim 3.27. Sütunlardaki demir kullanımı

3.5.2. Yahyalı Faraşa köyü Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi

Osmanlı döneminde Faraşa; Kayseri'nin Develi kazasında bulunmaktadır. Şu an sınırları içerisinde bulunduğu Yahyalı ilçesi, 1927 yılında Niğde şehrinden Kayseri'ye bağlanmış olup (Selçuk, 2011), Faraşa köyü ise; Develi ilçesinden Yahyalı'ya geçmiştir. Develi gayrimüslimleriyle alakalı bilgiler Surp Toros kilisesi anlatımı öncesinde bahsedilmiş olup, köy özelinde gayrimüslimlere bakıldığında 1853 cizye defterlerine göre 167 Rum neferin yaşadığı görülmektedir (Yörük, 2013). Aynı zamanda köyde caminin bulunmayışı Faraşa'nın Rum köyü olduğunun göstergesidir.

1850'de yeni bir iş alanı olarak ortaya çıkan maden ocaklarından dolayı başlayan yoğun göç akımından etkilenen Faraşalıların; özellikle Endürlük olmak üzere Zincidere, Mustafapaşa ve Ürgüp gibi yerleşimlere yerleştikleri bilinmektedir (Katić, 2017).

Mübadeleyle birlikte bölgeye Kafkasya'dan gelen Çerkezler yerleştirilmiştir (Selçuk, 2011).

3.5.2.1. Konumu

Kilise; Osmanlı döneminde adı Faraşa olarak anılan, şuanki ismi ise Bahçecik ve Çamlıca olarak geçen Yahyalı ilçesinin köyünde bulunur. Çamlıca, Kayseri merkezinin 116 km güneyine konumlanmıştır. Doğal oluşumlarıyla dikkat çeken, eğimli bir araziye yerleşen köyde aynı zamanda kiliseye yakın, vadinin yüksek kesiminde gözetleme kulesi bulunur. Bu gözetleme kulesinin Ortaçağ mimarisi izleri taşıması; Faraşa'nın geçmişte önemli bir yerleşim olduğunun göstergesidir (Pekak, 2014).

Kilise avlusu kuzey, güney ve batı duvarlarından oluşmuş olup, doğu duvarı eğimli arazi yönüne denk gelmektedir. Avlu; batı yönüne doğru genişleyen formdadır.

3.5.2.2. Tarihçesi

Yahyalı Faraşa Kilisesi Rum Ortodoks mezhebine hizmet etmiş, Agios Ioannis Hrisostomos'a ithaf edilmiştir. Kilise kitabesi mevcut olmadığı için yapım tarihi bilinmemekle birlikte mimari düzen ve özelliklerine göre; 19. Yüzyıl yapısı olduğu tahmin edilmektedir. Kiliseye Osmanlı döneminde herhangi bir onarım ruhsatı talep edilmemesinden dolayı arşiv belgesi yoktur. Camiye tahville batı cephesine eklenen

kitabede yazdığı üzere; mübadeleden sonra 1927 yılında camiye dönüştürülerek mülkiyeti köy muhtarlığına geçmiştir.

3.5.2.3. Plan özellikleri

Kilise 3 nefli bazilikal plana (Ek-13) sahip olup, giriş kapısı kuzey nefte açılmaktadır. Narteks bulunmayan kilisede kapı ardındaki küçük ölçülerdeki döşeme, kilise ana mekân döşemesine göre kot olarak düşük bırakılıp mekânsal ayırım sağlanmak istenmiştir. Çatı döşemesinde kubbe bulunmayıp nefler beşik tonozlarla taşınmaktadır. Diğer neflere göre daha yüksek tutulan orta nefte (Resim 3.28) bulunan altı motifsiz sade içerikli sütun (Resim 3.29) dışında kilise özgün taşıyıcı sütunları beden duvarlarında gizlenmiştir. Sütunlar kemerlerle, kemerler de metal gergilerle birbirine bağlanmıştır. Üç nefte de tavan döşemesinde yekparelik hakim olup, beşik tonozlardan geçen kemerler iç mekândan izlenememektedir.

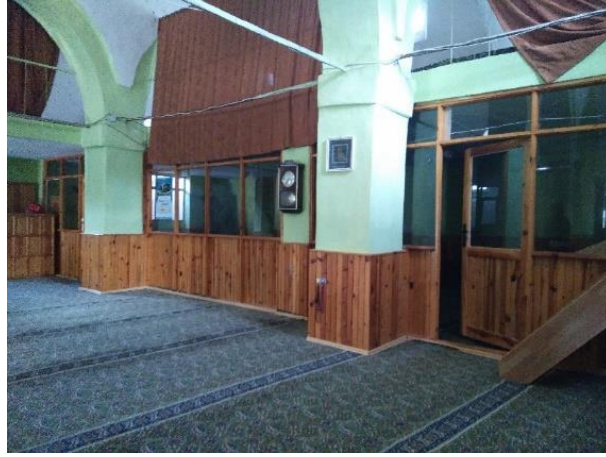

Resim 3.28. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, orta neften batı duvarına bakış (2019)

Resim 3.29. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, orta nefteki sütunlar (2019)

Doğu duvarında (Resim 3.30) apsis mekânı naostan bölünmüş olup, zemin kata ahşap camekan eklenmiş ve camekanın üzerineyse betonarme döşeme eklenerek muhdes bir mekân oluşturulmuştur (Ek-14). Kadınlar mahfiline çıkış; kuzey duvarına bitişik kuzey kapısını kapatan tek kollu merdivenden sağlanır. Camiye tahville güney duvarına (Resim 3.31) mihrap, minber ve müezzin mahfili eklenmiştir. Camekânlı bölümün (Resim 3.32) kuzeyine pencere ve güneyine ikinci bir mihrabın sonradan eklendiği izlenmektedir.

Resim 3.30. Farasa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, doğu duvarına bakış (2019)

Resim 3.31. Farasa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, güney duvarına bakış (2019)

Resim 3.32. Farasa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, camekânın iç bölümü (2019)

3.5.2.4. Cephe düzeni

Kilisenin çan kulesi günümüzde mevcut değildir. Doğu-batı ekseninde uzanan dikdörtgen formlu kilisenin cepheleri oldukça sade bir görünüme sahiptir. Giriş cephesi olan batı cephesinde yüzeysel hareketlilik ve narteks bulunmamakla birlikte giriş sonradan eklenen merdiven ve metal kapıyla sağlanır (Resim 3.33). Giriş bölümünü tanımlamak amaçlı giriş kapısının üst kotu yüksekliğinde, cephenin yarısını geçer boyutta sac malzemeli sundurma döşeme eklenmiştir. Zemin katı aydınlatmak amaçlı biri dikey biri yatay dikdörtgen olmak üzere iki pencere, galeri duvarında ise küçük ölçekli bir pencere yapının özgününde bulunmaktadır. Diğer kiliselerde görüldüğü gibi; bütün cephelerdeki mevcut silme kuşağı cephe duvarı üst sınırını çevrelemektedir.

Resim 3.33. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, batı(giriş) cephesine bakış (2019)

Kuzey cephede (Resim 3.34) üst kat bölümüne ışık sağlayan aralarında iki kılıç bulunan tek sıralı üç özgün pencere, galeri ve zemin kata denk gelen iki özgün pencere boşluğu bulunmakta olup, cephenin doğu tarafına da bir adet pencere boşluğu sonradan eklenerek ahşap doğramalı pencere ile kapatılmıştır. Cephede bulunan giriş mekânı, batı cephesinde olduğu gibi üzeri sundurmalı olarak örtülmüştür. Kapı açıklığına ulaşım merdivenle sağlanmaktadır.

Eğimli alana oturtulan yapının güney cephesinin (Resim 3.35) alt sınırının bir kısmı toprağa gömülü vaziyette olup; zemin çizgisinden sonradan eklenen betonarme hatıl geçmektedir. Cephede sonradan açılan pencere boşluğu bulunmayıp, tek sıralı üç pencere bulunur.

Resim 3.34. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, kuzey cephesine bakış (2019)

Resim 3.35. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, güney cephesine bakış (2019)

Doğu cephesindeki (Resim 3.36) apsis, diakonikon ve prothesisin üst döşemesi ve bazı duvar bölümleri harap vaziyette olup, apsis mekânına giriş; apsis beden

duvarının ortasındaki harabe açıklıktan sağlanmaktadır. Camiye tahville naostan bölücü duvarla ayrılan apsisde görünen mevcut 2 adet niş (Resim 3.37) bulunmaktadır. Apsisler arası geçiş orijinal kemerlerle sağlanmakta olup; doğu beden duvarına bağlanan apsis sütunları yarı gömülü vaziyettedir. Apsis, prothesis ve diakonikon sonradan eklenen sac malzeme altı ahşap tavan kirişlemesiyle örtülmüştür. Bu mekân şu anda depo olarak kullanılmaktadır. Apsis üzerinde doğu cephe duvarında ise 3 özgün pencere boşluğu bulunmaktadır.

Cami işleviyle birlikte kilise avlusunun batı duvarına bitişik minare ve şadırvan eklenmiştir. Minare, yapı cephesine yapışarak konumlandırılmaması yönüyle tektir.

Resim 3.36. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, doğu cephesine bakış (2019)

Resim 3.37. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, kuzey apsisde bulunan 2 niş (2019)

3.5.2.5. Malzeme ve teknik

Kagir yapıda yalnızca cephe köşelerinde kaba yonu taş kullanılmış olup, kalan duvar kısımlarında moloz taş kullanılmıştır. Yan apsislerde orta bölümünde duvarların çıplak görünümü sayesinde taşıyıcı eleman ahşap hatılları görmek mümkündür (Resim 3.38).

Resim 3.38. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, kuzey apsisdeki ahşap hatıl (2019)

3.5.3. Özvatan Kavaklı köyü Agios Basileos Kilisesi

19. yüzyılın sonlarına kadar Yozgat'a bağlı olan Özvatan ilçesi daha sonra Kayseri sınırlarına dahil edilmiştir. Eski ismi Çukur olan yerleşim hakkında 1853 cizye defterlerindeki bilgi; Rumların yalnızca köylerde yaşadığı ve 78 Rum nefer bulunduğu yönündedir (Yörük, 2013). Bu bilginin aksine Taşlık köyü Agios Georgios ve Kavaklı köyü Agios Basileos Kilisesi'nden konum olarak ayrılan Özvatan merkezindeki Osmanlı dönemi (1810'da inşa edilmiş) (URL-29) Agios Nicholas Rum kilisesinden günümüze kalan çan kulesi ilçe merkezinde de Rumların yaşadığını göstermektedir.

Ermeni nüfusu bulunmayan ilçeye Lozan antlaşmasıyla 1924 yılında Selanik göçmenleri gelerek mübadele gerçekleştirilmiştir (Selçuk, 2011).

3.5.3.1. Konumu

Osmanlı döneminde Rumkavak adıyla bilinen şu anki ismi Kavaklı olan, Kayseri'nin Özvatan(Çukur) ilçesinde bulunan köy; Kayseri merkezinin 85 km kuzeyinde bulunmaktadır.

Kilisenin batı yönüne bakan avlu duvarındaki orijinal portalına ek, sonradan kuzey yönüne bakan merdivenle ulaşılan bir giriş daha eklenmiştir. Doğu ve kuzey yöne doğru genişleme gösteren avlunun, bu yönlerdeki avlu bölümleri kot olarak daha yüksekte kalmaktadır.

3.5.3.2. Tarihçesi

Kavaklı Agios Basileos Kilisesi Rum Ortodoks mezhebine hizmet etmiştir. Kilisenin avlu duvarındaki Rumca mezartaşı (Resim 3.39) ve portalın üzerindeki Rumca kitabe (Resim 3.40) yapım tarihi hakkında farklı bilgiler vermektedir. Mezartaşı yapının 1886'dan sonra inşa edildiğine işaret ederken (Açıkgöz, 2007) kitabede 1910 yılı geçen kitabenin çevrilmemesinden ötürü hangi yılı temsil ettiği bilinmemektedir. Yapıya Osmanlı döneminde herhangi onarım ruhsatı talep edilmemiş olması; arşiv çizimlerinin olmamasına sebebiyet vermektedir. Cami içindeki Diyanet İşleri Başkanlığı cami ibadete açılış beratı belgesine göre mübadeleden sonra 1934 yılında camiye dönüştürülerek mülkiyeti köy muhtarlığına geçmiştir.

Resim 3.39. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, avlu duvarındaki Rumca kitabe (Açıkgöz ,2008)

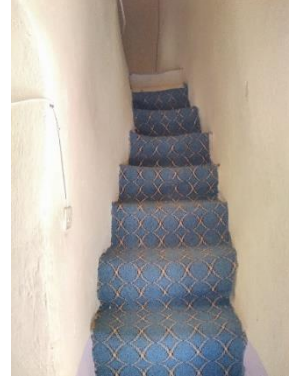
Resim 3.40. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, portaldaki Rumca kitabe (2019)

3.5.3.3. Plan özellikleri

Kiliseye batı cephesinden sağlanan giriş bölümüne; cami işleviyle birlikte ana mekâna direk girişin engellenmesi amacıyla orta ve kuzey nef taşıyan demir doğramalı camekan eklenmiştir (Resim 3.41). Bu bölümde batı duvarına bitişik galeriye çıkan özgün merdiven bulunmaktadır (Resim 3.42). Kilise naosuna camekandan orta nefeye açılan kapıyla ulaşılır. 3 nefli bazilikal plana sahip kilisede (Ek-15) orta nef daha geniş ve yüksektir. Çatı döşemesinde kubbe bulunmayıp nefler beşik tonozlarla taşınmaktadır (Resim 3.43). Yumuşak geçişli eğrisel yüzeyli ve yaprak motifli sütun başlıklarına sahip dört orta nef sütunu (Resim 3.44) ve galerideki iki yığma ayak dışında diğer taşıyıcılar beden duvarlarına gömülü vaziyette olup; yalnızca sütun başlıkları görünürdür. Sütunlar kemerlerle, kemerler de metal gergilerle birbirine bağlanmıştır. Neflerdeki beşik tonozlardan sütun hizalarına enlemesine atılan kemerler orta nefteki sütunlara ve beden duvarlarına oturmakta ve kemer izleri tonozlarda görülmektedir. Güney ve kuzey nefindeki ahşap ikişer giriş korunarak günümüze ulaşmıştır (Resim 3.45).

Resim 3.41. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, girişe eklenen demir doğramalı camekan

Resim 3.42. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, galeriye çıkan özgün merdiven

Resim 3.43. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, orta nefteki beşik tonoz ve enlemesine kemerler

Resim 3.44. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, sütun başlığı ve yaprak motifleri

Resim 3.45. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, özgün ahşap kirişler

Doğu duvarındaki apsis (Resim 3.46), prothesis ve diakonikon mekânları sonradan örülen duvarla kapatılmış olup mekânlar arası sirkülasyon kemerlerle sağlanmıştır. Üçü orta apsisde ikisi prothesiste, biri diakonikonda olmak üzere 6 adet niş bulunan doğu bölümündeki tek pencere apsis mekânının orta kısmında yer alır. Apsisteki freskler boyayla kapatılmıştır ancak boyaların bazı yerlerde dökülmesi

tasvirleri görünür kılmıştır (Resim 3.47). Apsislerin eksedralarının başlangıcı silmeyle belirtilmiştir. Apsise giriş; kuzey nefindeki sonradan eklenen PVC camekandaki kapı açıklığından sağlanır.

Resim 3.46. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, sonradan kapatılan apsis mekânı (2019)

Güney iç mekân duvarına minber, mihrap ve müezzin mahfili eklenmiştir. (Resim 3.48) Batı iç mekân duvarında özgün galerinin iz teşkil eden küçük bir kısmı günümüze ulaşmıştır. (Resim 3.49) Özgün galeri döşemesine geçiş; döşemenin kalıntı halindeki vaziyeti sebebiyle, özgün merdivenlerden konforsuz bir geçişle sağlanır. Galeriye çıkan özgün merdiven taşıyıcı ayakların konumu nedeniyle yalnızca galerinin güney bölümüne çıkışı sağlamaktadır. Camiye tahville eklenen kadınlar mahfili mekânı (Ek-16), (Resim 3.50) kuzey nefi kaplar şekilde kuzey duvarına eklenmiş olup, kuzeybatı köşesindeki "L" formulu özgün galeri merdivenine dikey biçimde eklenen üç rıhtla mekâna geçiş sağlanmaktadır.

Resim 3.47. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, güney duvarına bakış (2019)

Resim 3.48. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, galeri döşemesi (2019)

Resim 3.49. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, kadınlar mahfilinin kuzey nefteki konumu (2019)

3.5.3.4.Cephe düzeni

Kilise avlusuna giriş, batı avlu duvarının orta kısmındaki özgün portalla sağlanır (Resim 3.50). Portaldan girişi sağlayan mermer malzemeli kemerin yapıtaşlarının her birinde Rum alfabesine ait harflerin olduğu görülmektedir. Ayrıca motifli kilit taşıyla mimari görünüm kalitesi artırılan kemere camiye tahville beraber demir bir kapı eklenmiştir. Kemer zemine bağlayan mermer sütunların, iki yanında zemine oturan kaideli ve çiçek motifli mermer malzemedan oluşturulmuş yekpare iki taşıyıcı mevcuttur. Giriş kemerinin üzerinde Rumca mermer kitabe ve üçgen alınlık izlenmektedir. Portal beşik tonozla taşınmakta olup tonozun üzerine kilisenin çan kulesi yerleştirilmiştir. Çan kulesi kare planla oluşturulmuş tipik Anadolu çan kulesi modelindedir. Kubbesi; kaideli 4 yekpare sütun, kıvrımlı motif içeren sütun başlıkları, sütunları bağlayan kemerlerle taşınan kulenin üzerinde insan figürlü süsleme korunmuştur (Resim 3.51). Ayrıca çan kulesi, motifli kilit taşları ve kemer üzeri silmelerle zenginleştirilmiştir. Kemerler arası demir gergilere ek olarak kubbenin iç kısmına demir donatılar (Resim 3.52) yerleştirilerek çan kulesi sağlamlaştırılmıştır.

Resim 3.50. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, portalın görünümü (2019)

Resim 3.51. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, çan kulesinin kubbesi (URL-30)

Resim 3.52. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, çan kulesindeki demir donatı kullanımı (2019)

Doğu-batı ekseninde uzanan dikdörtgen formlu kilisenin cepheleri, diğer kırsal kesim kiliselerinde izlendiği gibi, oldukça sade bir görünüme sahiptir. Giriş cephesi olan batı cephesinde (Resim 3.53) narteks bulunmamakta ve kiliseye giriş üst kısmı sonradan taşlarla kapatılmış sivri kemerden sağlanmaktadır (Resim 3.54). Kemer alınlığında mermer malzemedeki boş bir kitabe bulunmaktadır. Kemerin üst kısmındaki küçük ölçekli ahşap doğramalı orijinal pencere dışında cephede pencere bulunmamaktadır. Cephenin iki yanında pahlanarak eğrisellik verilmiş silmeli iki cephe taşı dışarı taşarak cepheye farklılık kazandırmıştır (Resim 3.55). Kilisenin bütün cephelerindeki silme kuşağı cephe duvarları üst sınırını çevrelemektedir.

Resim 3.53. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, giriş cephesi (2019)

Resim 3.54. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, giriş kemeri (2019)

Resim 3.55. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, giriş cephesi kuzey yönündeki çıkma yapan taş (2019)

Kilisenin kuzey ve güney cepheleri (Resim 3.56; 3.57) benzer düzene sahip olup yine sade bir oluşum göstermektedir. İki cephede de tek sıra dizilmiş üçer pencere bulunmaktadır. Apsis kısmı cephe duvarına göre düşük kotta olmasından dolayı, cepheler yatay düzlemde "L" formundadır. Kuzey cepheden farklı olarak; güney cephesinin batı köşesine minare eklenmiştir.

Resim 3.56. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, kuzey cepheye bakış (2019)

Resim 3.57. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, güney cepheye bakış (2019)

Doğu cephesinde (Resim 3.58) kilisenin ana apsisi taşmış biçimdeyken, diakonikon ve prothesis dış mekândan görünmeyip köşeli biçimdedir. Ana apsiste yekpare taşı oyarak oluşturulmuş küçük pencere boşluğuyla apsis mekâni ışık almaktadır.

Resim 3.58. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, doğu cephesine bakış (2019)

3.5.3.5. Malzeme ve teknik

Özvatan'ın Kayseri merkezinden uzaklığıyla birlikte yerli malzeme imkanları da değişerek kilisede zvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesinden farklı olarak mermer malzeme kullanılmıştır. Giriş portalında kaba yonu tfle birlikte kullanılan mermer giriş tanımını kuvvetlendirmektedir. Aynı zamanda incelenen diğer kiliselerden mermer kullanımıyla ayrışması yapıya zenginlik katmıştır. Portal kemerinin üzerindeki moloz taşları taşımak amacıyla ahşap lento (Resim 3.59) kullanılmıştır. an kulesi ise yalnızca mermerden oluşturulmuştur.

Resim 3.59. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, portaldaki beşik tonoz ve ahşap lento (2019)

Kagir yapıda; bütün cephe duvarlarında kaba yonu taş kullanılırken, apsis kısmında moloz taş, iç mekânda zemin döşemesinde mermer ve ahşap kirişler kullanılarak malzeme çeşitliliği artırılmıştır. Ancak mermer döşeme günümüze ulaşmamıştır.

3.5.4. Özvatan Taşlık köyü Agios Georgios Kilisesi

3.5.4.1. Konumu

Özvatan (Çukur) ilçesinin Osmanlı döneminde Rum köyü statüsündeki Taşlık köyünde bulunan kilise Kayseri merkezinin 80 km. kuzeyinde bulunmaktadır.

Kilise köyün meydanında bulunmakla birlikte, avlusu batı cephesini kaplayan dörtgen formlu bahçeden ibarettir. Bahçeye giriş kuzey ve güney yönlerine açılan kapılardan sağlanır. Diğer cephelerde herhangi bir duvar sınırlandırılması söz konusu değildir.

3.5.4.2. Tarihçesi

Mevcut kilise; keyfiyetsiz ve üstünkörü inşa edilen ilk kilise üzerine sağlam kontrüksiyonla yeniden inşa edilen kilisedir (Açıkgöz, 2007). Taşlık Agios Georgios Kilisesi, Rum Ortodoks mezhebi kilisesi olup kitabesi bulunmadığı için tam olarak yapıldığı yıl bilinmemektedir. Ancak yapının mimari unsurları 19. Yüzyıl kilise mimarisinden detaylar içerdiği için; 19. Yüzyıl kilisesi olarak kabul edilebilir. Kilisenin 1906 yılına ait Başbakanlık Osmanlı arşivinde onarım fermanının bulunması bu düşünceyi desteklemektedir. Arşiv belgesindeki ibare “ *Kayseri'nin Taşlık karyesinde Ayayorgi Kilisesi'nin teçdiden inşasına ruhsat itası bulunmaktadır.*” şeklindedir (URL-31). Belgeyle birlikte kilisenin 1906 yılındaki mevcut halinin plan ve batı cephesi çizimleri, (Ek-17; Ek-18) yapının şu anki haliyle (Ek-19; Ek-20) karşılaştırmayı sağlayan ve yapıdaki müdahaleleri gösteren niteliktedir. Bütün bu bilgiler ışığında, mevcut arşiv plan/görünüşü ile ve rölöve planları karşılaştırıldığında yapıda Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemi eklerini görmek mümkündür. Bu dönem ekleri şematize edilerek; mevcut krokilerde gösterilmiştir (Ek-21; Ek-22).

Yapının 1906 onarım ruhsatı dışında başka bir ruhsatı mevcut değildir. Mübadeleden sonra tarihi bilinmemekle birlikte, kilise camiye tahvil edilerek köy muhtarlığı mülkiyetine geçmiştir.

3.5.4.3. Plan özellikleri

Kilisenin batı cephesinden girilen narteks mekânı; cami işleviyle son cemaat mahalli olarak kullanılmaktadır (Resim 3.60). Narteks üç birimden oluşur ve üzeri çapraz tonozlarla (Resim 3.61) örtülüdür. Giriş kemerini karşılayan metal kapı ve hemen ardındaki özgün ahşap kapıyla kiliseye giriş sağlanmıştır. 3 nefli bazilikal plana sahip kilisede; orta nef daha yüksek ve geniştir. Kilisenin üst örtüsü her nefte beşik tonozla örtülmüş olup, orta nefte naosu tanımlayan basık ve sembolik bir kubbe (Resim 3.62) inşa edilmiştir. Orta nefte 4 kaideli sütun ve apsiste 2 yığma ayak bulunmaktadır (Resim 3.63). Yan neflerdeki sütunlar duvara yarı gömülü biçimdedir. Ayak ve sütunlar kemerlerle, kemerler ise metal gergilerle birbirine bağlanmıştır.

Resim 3.60. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, narteks iç görünümü (2019)

Resim 3.61. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, narteksteki çapraz tonoz (2019)

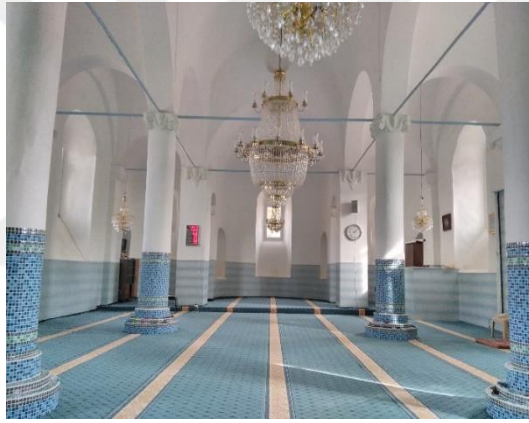
Resim 3.62. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, naosu tanımlayan sembolik kubbe (2019)

Resim 3.63. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, sütun başlıklarındaki motifler (2019)

Kilisenin iç mekân doğu duvarını apsis, diakonikon ve prothesis mekânları oluşturmaktadır (Resim 3.63). Apsis beden duvarının bir bölümü boşaltılarak oluşturulan kemerlerle; diakonikon ve prothesis geçilmektedir (Resim 3.64). Bu mekânlarda; diakonikon ve prothesis birer, ana apsiste ikişer olmak üzere 4 adet niş bulunmaktadır. Apsis döşemesinin ana mekâna göre olan kot yüksekliği korunmuştur. Kilisenin güney iç mekân duvarına minber, mihrap ve diakonikonla kesişir biçimde müezzin mahfili eklenmiştir (Resim 3.65).

Batı iç mekân duvarında özgün ahşap galeri (Resim 3.66) günümüze ulaşmıştır. Galeriye çıkış batı duvarına bitişik ve ahşap galerinin iç kısmındaki “L” formlu merdivenle sağlanır. İki ayrı platform bulunan balkon döşemesi narteksin üst döşeme sınırlarından taşarak naosa yönelmiştir (Resim 3.67).

Resim 3.64. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, apside bakış (2019)

Resim 3.65. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, apsisten prothesis geçiş kimeri (2019)

Resim 3.66. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, güney duvarına bakış (2019)

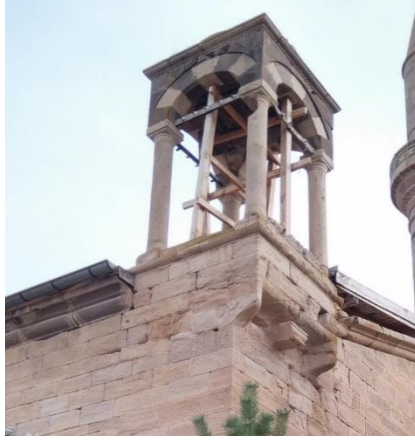
Resim 3.67. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, özgün ahşap bölücü duvar ve galeri korkuluğu (2019)

Resim 3.68. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, galerinin naosa yönelişi (2019)

3.5.4.4. Cephe düzeni

Kilisenin çan kulesi (Resim 3.68); yapının çatı döşemesinin kuzeybatı köşesinde bulunmaktadır. Kule 4 yekpare sütuna oturtulmuş olup sütunların üzerinde 2 farklı renk taştan oluşan 4 kemer, kuleyi örten bir kubbe ve kemerleri birbirine bağlayan metal gergilerden oluşur. Kuledeki iki farklı renk kullanımı Talas Tablakaya Panagia Kilisesi cephelerindeki iki renkli kesme taş kullanımını anımsatmaktadır. Günümüzde ahşap iskelet ile sağlamlaştırılan çan kulesinin, 1906 cephe çiziminde var olmayışı; buraya sonradan yerleştirildiğini göstermektedir. Çan kulesinin tablasının batı duvarından çıkar biçimi cepheye hareket vererek, farklılık kazandırmıştır. Doğu-batı ekseninde uzanan dikdörtgen formlu kilisenin giriş cephesi olan batı cephesi narteks ve narteks üzeri galeri mekânının sağır duvarından oluşur (Resim 3.69). Narteks, kuzey ve güney köşedeki yekpare iki sütun ve orta bölümdeki iki yığma ayakla taşınmaktadır (Resim 3.70). Sütunlar; motifsiz sütun başlıkları ve sütun bilezikleri içermektedir. Sütun ve ayakları birbirine bağlayan kemerlerin, hem batı duvarındaki kuzey ve güney yönü iki kemeri hemde narteksin kuzey ve güney cepheye yüz veren bölümünde olmak üzere totalde beş adet sivri kemer bulunmaktadır. Giriş kemeri olarak işleyen orta kemerse basık formlu olup motifli kilit taş (Resim 3.71) sahiptir. Camiye tahville birlikte kemerlere demir doğramalı camekanlar eklenerek narteks kapatılmıştır.

Resim 3.69. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, çan Kulesi (2019)

Resim 3.70. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, batı cephesi görünümü (2019)

Resim 3.71. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, narteksteki sütun (2019)

Resim 3.72. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, giriş kemerindeki kilit taşı (2019)

Kuzey ve güney cepheler benzer düzene ve sade bir mimari oluşuma sahiptir (Resim 3.72; 3.73). Kilisenin bütün cephelerinde üst sınırı çevreleyen silme kuşağı kuzey ve güney cephelerin orta kısmından yükselerek alınlık oluşturmuştur. İki cephede de narteksin üzerinde iki küçük pencere ve devamında tek sıra düzeninde 3 büyük boyutlu pencere bulunmakta olup; pencereler arasında ikişer kılıç (Resim 3.74; 3.75) bulunur. Kilisenin apsisinin yüksekliğinin cephe yüksekliğine göre düşük olması cephede iki kot farkı oluşturmuştur. Camiye dönüşümle birlikte kuzey cepheye, kıbleye paralel ve cepheye yapışık biçimde musalla, güney cephesinde narteks kemerine bitişik şekilde tek şerefeli bir minare yerleştirilmiştir. Kilise bahçesinin kuzey batı köşesine ise betonarme şadırvan eklenmiştir.

Doğu cephesinde kilisenin ana apsisi taşmış biçimdeyken, kuzey ve güney apsisleri özgününde köşeli olarak çevrenmiştir (Resim 3.76). Apsis, diakonikon ve prothesis mekânlarının her birinde birer pencere bulunmaktadır. Apsisin başlangıç sınırından yükselen ana mekân duvarı ikinci kademe olarak cepheye hareket kazandırmıştır.

Resim 3.73. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, kuzey cephe (2019)

Resim 3.74. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, güney cephe (2019)

Resim 3.75. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, güney cephedeki kılıç (2019)

Resim 3.76. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, kuzey cephedeki kılıç (2019)

Resim 3.77. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, doğu cephesi görünümü (2019)

3.5.4.5. Malzeme ve teknik

Yerli malzeme ve yapım tekniklerine uygun inşa edilen kilisenin beden duvarları, kesme ve kaba yonu taşla kagir yapı inşa edilmiştir. Çan kulesinde iki farklı renkli kesme yonu taş, iç mekân zemininde saltaşı, ana mekân batı duvarındaki galeride ahşap malzeme kullanılarak malzeme çeşitliliğine yer verilmiştir.

3.5.5. Talas Tablakaya Mahallesi Panagia Kilisesi

Kayseri'nin güneydoğusunda yer alan Talas ilçesi; yüzyıllar boyu gelişmişliğiyle öne çıkmış önemli bir yerleşimdir. Tarihi boyunca farklı etnik kökenleri barındıran ve kültürel skalası geniş olan ilçe; bu kültürlerin izlerini yansıtan korunmuş bir yapıdadır. Yerleşim ilk olarak, Erciyes'in volkanik oluşumlu cüruf konisi Ali Dağı'nın güneydoğusundan başlayarak doğu ve kuzey eteklerine doğru dağı çevreleyen yayda baş göstermiştir (URL-32). MÖ 1500'lere kadar uzanan siyasi tarihinde Mazaklar, Kapadokyalılar, Roma, Bizans, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti; yerleşimin yaşam ve yerleşme amacıyla her zaman tercih edilmiş bir bölge niteliğinde olduğunu gösterir (Özsoy, 1993).

Anadolu'nun Türkleşmesinden başlarda etkilenmeyen Talas'ta 16. yüzyılın başında yalnızca Ortodoks Rumların yaşadığı belirtilir (Nakracas, 2003; Açıkgöz, 2007). 1647 yılında Osmanlı Talas köyünde 187 kişi, 1692 yılında ise 498 kişi yaşamaktadır (Selçuk, 2011). Ancak Geç Osmanlı devrinde Türkler, Rumlar ve Ermenilerin beraber yaşadığı görülmektedir. Talas'ın Ali Dağı yamaçlarındaki eğimli topoğrafyası yerleşimi, halen ismen kullanılan Aşağı ve Yukarı Talas mevkileri olmak üzere ikiye bölmüştür. Osmanlı devrinde beraber yaşayan milletlerden Yukarı Talas'ı çoğunlukla gayrimüslimler, Aşağı Talas'ı ise çoğunlukla Müslümanlar mesken edinmişlerdir (Yılmaz, 2005). Geçmişte yalnızca Hristiyan yerleşkesi olmuş Talas Osmanlı döneminde de nüfus olarak gayrimüslim üstünlüğüyle dikkat çekmiştir. 18. yüzyıl sonlarında Talas'taki 2000 konutun çoğunluğu Rum, 150'sine Ermeni ve yaklaşık 150'sine Türkler sahipti. 19. Yüzyıl sonundaysa bölgedeki Rum nüfusunu Ermenilerin geçtiği ve Türklerin nüfusunun da arttığı görülmekte olup sayısal veriler şu şekildedir: 2303 konutta; 2240 Ermeni, 2395 Rum, 1173 Türk olmak üzere 5808 kişi barınmaktadır (Kocabaşoğlu, 1996). Osmanlı devrinde köy statüsünde olan Talas, 19.

yüzyıl sonlarında içerdiği 39 mahalleyle öne çıkmaktadır (Yörük, 2013). Talas'ta Müslüman, Ermeni ve Rum nüfusu birbirine geçmiş, hatta bazı durumlarda aynı sokakta müslim ve gayrimüslimler birbirlerine komşuluk yapmışlardır (Turgut, 2018). Bu mahallelerden 1 mahallede Müslümanlar, 22 mahallede Rumlar, 7 mahallede Ermeniler; 1 mahallede Müslüman, Rum ve Ermeniler, 9 mahallede ise Rum ve Ermeniler yaşamaktadır (Keskin, 1998; Açıkgöz, 2007). 19.yy'da Talas'a gelen seyyahlar köyün; şehirden yüksek rakımda, havası temiz, serin, yeşil alanlarının çokça mevcut olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, gayrimüslim nüfusun müslim nüfusa nazaran sayıca üstün olduğunu ve köydeki gayrimüslim sosyal ve dini yapılarından değerlendirmelerinde söz etmişlerdir (Açıkgöz, 2007). Günümüzde Ali Dağı'nı çevrelemiş Talas'ın merkezindeki kentsel dokuyu oluşturan Endürlük, Akçakaya, Zincidere, Reşadiye, Yukarı, Tablakaya, Han, Harman ve Kçüköy Mahalleleri, tarihi kültürel miras değerlerini yansıtan korunmuş mahallelerdir (URL-32).

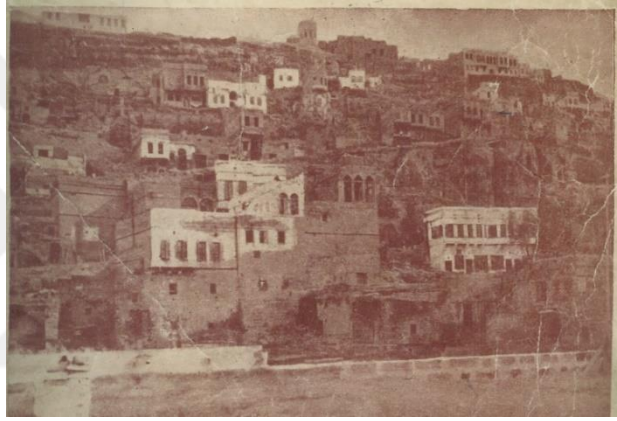
Osmanlı döneminde Talas'taki artan Ermeni nüfusu hedef alan Amerikalı misyonerler, Batı Türkiye Misyonu'nda Talas'ı istasyon olarak atamış, 1854 yılında faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır (Öztürk ve Kamer, 2013). Söz konusu örgüt; ilk olarak dinî çalışmalara önem vermiş, ardından açtıkları sağlık yapılarına ek olarak Amerikan kız ve erkek kolejleriyle eğitim alanında faaliyet göstermişlerdir. Başlıca hedefleri Ermeniler olsa da bölgedeki yoğun Rum nüfusunu da etkileyerek dini, sosyal ve kültürel yaşantıda değişikliklere sebebiyet vermişlerdir. (Demir, 2012). Gayrimüslimler çocuklarını misyoner kolejlerine yollayarak küçük yaştan itibaren çocuklarının Protestan mezhebine aşinalık kazanmasına yol açmışlardır. 20. Yüzyılda bölgede Protestan mezhebine mensup gayrimüslimler ve kilise yapıları bulunmaktadır (Resim 3.77; 3.78; 3.79).

Tehcir kanunuyla Talas'ta yaşayan Ermenilerden 350 kişinin Tehcir kanunuyla Musul ve Halep'e sevki ve burada yaklaşık 4000 haneye sahip Ermeni'lerin yerine muhacirlerin yerleştirilmesi planlanmıştır (Selçuk, 2011). Rumlar ise 1924 yılında başlayan dönemle Yunanistan'a zorunlu göç etmiş, yerine mübadil aileler bölgeye yerleşmiştir.

Talas'ta günümüze 4 kilise ulaşmıştır. Bunlardan 3'ü Rum Ortodoks kilisesi olup; Agios Nikoloas kilisesi yapı kalıntısı vaziyetinde, diğer kiliseler Panagia ve Taksiarhis Kilisesi korunmuş şekilde günümüze ulaşmıştır. Yine korunmuş nitelikteki Agios Haralambos / Surp Stepanos kilisesinin ismi tam olarak bilinmediği için, hangi mezhep kilisesi olduğu da bilinmemektedir (Açıkgöz, 2007).

Resim 3.78. 1908’de Talas (URL-32)

Resim 3.79. 1938’de Yukarı Talas (URL-32)

3.5.5.1. Konumu

Kayseri merkez ilçesi Talas’ın Yukarı Talas mevki, Tablakaya Mahallesi’nde bulunan kilise Kayseri’deki tarihi sivil mimari örnekleriyle çevrelenmiş kentleşme potansiyeli yüksek bir alanda konumlanmıştır. Kilisenin kuzey ve batı yönüne bakan iki avlu girişinin arasında kot farkının oldukça fazla olması; kilisenin eğimli bir araziye oturmasından kaynaklıdır. Batı girişindeki portalın açıldığı merdiven kilise giriş kotuna çıkmaktadır. Kuzey girişi kotu ise yaklaşık olarak çatı kotundadır. Kuzeyden inen merdiven; kuzey cephesine paralel şekilde bitecek biçimde tasarlanmış olup plan düzleminde “L” formdadır. Tek kollu merdivenin oluşturduğu rotadaki sahanlıklardan geçilen iki teras sayesinde; mekânsal kalite artırılmıştır. Kilise oturum sınırları avlu duvarlarına yakın olacak şekilde biçimlendirilmiştir.

3.5.5.2. Tarihçesi

Osmanlı döneminde Talas'taki Rum Ortodoksların kullandığı görkemli mevcuttaki kilise; eski Panagia Kilisesi yerine Sultan 2. Abdülhamid'in onayladığı inşa ruhsatıyla 1886 yılında, İstanbul'daki Talaslıların ve Talaslı kadınların parasıyla yeniden inşa edilmiştir (KAAM; Açıkgöz, 2007). Avlunun kuzey batı köşesinde papaz eviyle kilise bir kompleks olarak işlev görmüştür. Sözlü söylemlere göre; 20. Yüzyılın sonuna kadar avlu portalında bulunan kitabe bugün mevcut değildir (Resim 3.80). Kitabesinde Rum harfleriyle Türkçe olarak şöyle yazmaktadır:

“Yapısı şehr-i Mayıs birinde Şevketlu Sultan Hamit ve erfa metropolit İonnis devrinde A.Opstst 1886 yılında inşa edilmiştir.” (URL-33).

Resim 3.80. Tablakaya Panagia Kilisesi, günümüzde mevcut olmayan kitabe (Açıkgöz, 2007)

Şeyda Açıkgöz'ün araştırmasına göre; Atanasio Papanikolau, aşağıdaki türkünün bu kilise için söylendiğini bildirmiştir:

“Panaya kandili ışıldar / Düşmanların burunları fişilar

Mensur oldu manastrın yapısı

Muncusun'dan gelir taşın hepisi / Gel Panayam gel emek zayolmaz

Panayam malın kimsede komaz / Panayam iki taraf bahçe

İçinde harcanan gümüş akçe / Panayam sana geldim ricaya

Senin oğlun merhametli hocaya / Ben safgini (safgünü?) tepdil etmem geceye”

(Açıkgöz, 2007).

Yapının Osmanlı arşivlerinde çizimleri bulunmamakla birlikte arşiv fotoğraflarında önemli bir konuma sahip olduğu izlenmektedir (Resim 3.81; 3.82). Kaybolan kitabenin yerine yeni eklenen kitabede; “1925 yılında camiye çevrilmiştir”

ibaresi geçmektedir. Mübadeleden sonra Rumların Osmanlı topraklarını terketmesiyle camiye dönüştürüldüğü anlaşılan kilisenin mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aktarılarak “Yeni Cami” adıyla anılmaya başlanmıştır. Ancak 20. Yüzyılın sonunda cami cemaati yitirilmiş olup kilise yine kullanıcısız kalmıştır (Açıkgöz, 2007). Bu duruma kilisenin galeri döşemesi ve tonozlarındaki statik problemler ve çevredeki müslüman nüfusun azlığı sebebiyet vermiştir. Nitekim kilisenin restorasyonu 2003 senesinde başlatılarak; statik problemler çözüme kavuşturulmuştur. Kilisenin restorsyon sonrası “Yaman Dede Camii” olarak isimlendirilmiştir.

Resim 3.81. Tablakaya Panagia Kilisesi, 1896’da Talas’ın ve kilisenin görünümü (URL-32)

Resim 3.82. Tablakaya Panagia Kilisesi, 1938’de Talas ve Rum Panagia Kilisesi(URL-32)

3.5.5.3. Plan özellikleri

Kilise, kapalı yunan haçı plan şemasına sahip olup giriş kapısı naosa açılmaktadır (Ek-23; Ek-24). Plan tipiyle diğer Kayseri kilise-camilerinden ayrılmaktadır. Yapının giriş kapısının açıldığı, kilise zemin döşemesine göre düşük

kotlu tutulan küçük boyutlu döşeme; naostan kopartılmıştır. Naos; apsis, diakonikon ve prothesis mekânları, kubbeyle (Resim 3.83) tanımlanmış orta nef bölümü, bu bölümün dört tarafındaki haç kolları ve dört köşe biriminden meydana gelmektedir. Büyük ölçekli kubbe; pandantifler, kemerler ve “L” formlu 4 yığma ayakla taşınmaktadır. Kalan taşıyıcı ayakların kesitleri dikdörtgen formlu olup ayaklar birbirine kemer ve metal gergilerle bağlanmıştır. Köşe birimleri üst döşemesi çapraz tonozlarla taşınmakta olup kalan döşemeler beşik tonozla taşınmaktadır (Resim 3.84). Tonozlardan geçen kemerlerin izleri görülmektedir. Taşıyıcı ayak başlıklarında klasik mimariyi yansıtan sarmal ve yaprak motifleriyle sade bir görünüş elde edilmiştir (Resim 3.85).

Resim 3.83. Tablakaya Panagia Kilisesi, naosu tanımlayan kubbe (2019)

Resim 3.84. Tablakaya Panagia Kilisesi, doğu haç kolu üzerindeki beşik tonoz (2019)

Resim 3.85. Tablakaya Panagia Kilisesi, ayak başlıkları (2019)

Doğu duvarında ana apsis kısmı sonradan kapatılarak mekâna erişim için herhangi bir geçiş kapısı eklenmemiştir (Ek-25). Apsis yanındaki yarım daire planlı diakonikon ve prothesis (Resim 3.86; 3.87) mekânları kapatılmayarak; naosun bir parçası halindedir. Apsisten, diakonikon ve prothesis geçiş; kemerlerle sağlanmıştır.

Bu kemerlere bakan duvarın boşaltılmasıyla oluşan iki niş ek olarak, diakonikondaki bir niş sonradan kapatılarak dolap olarak kullanılmaktadır.

Camiye tahville güney duvarının (Resim 3.88) orta sıradaki penceresi yıkılarak oluşturulmuş mihraba ek olarak, mekân duvarına minber eklenmiştir (Ek-26). Kilisenin kuzey haç kolu ve köşe birimleri sınırlarınca bölücü ahşap pervaz yardımıyla kadınlar mahfili mekânı eklenmiştir (Resim 3.89).

Resim 3.86. Tablakaya Panagia Kilisesi, diakonikon mekânı (2019)

Resim 3.87. Tablakaya Panagia Kilisesi, prothesis mekânı (2019)

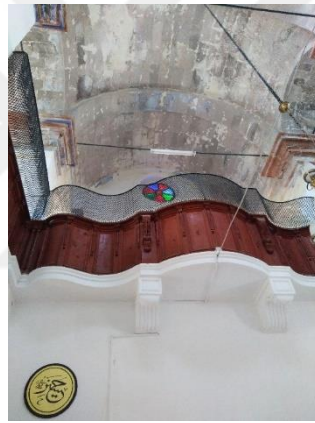

Resim 3.88. Tablakaya Panagia Kilisesi, mihrap ve minbere bakış (2019)

Resim 3.89. Tablakaya Panagia Kilisesi, kuzey duvarına bakış (2019)

Galeri katına ve çatıya çıkış hem nartekse hem naosa açılan 2 döner merdiven odasından sağlanır. Galeri mekânı; güney, kuzey ve batı iç mekân duvarlarını kuşatmakta olup, doğu duvarında ise diakonikon ve prothesisin üzerinde kapalı köşe odalarını içermektedir. Naosu “U” biçiminde saran galeri döşemesinin haricinde kalan galeri boşluğunda yunan haçı formu farklı bir şematizeyle karşımıza çıkmaktadır. Kuzeybatı ve güneybatı köşe birimlerini içine alan galerinin kubbeye bakan batı bölümü eğrisel bir hareketle apsis yöneldir (Resim 3.90). Bu hareketin kıvrımlı oluşumunda Barok mimarinin etkileri görülür. Apsise yönelmiş galeri bölümü 50 cm’lik kot farkıyla (2 rıhtlı merdivenle inişi sağlanan) iki döşemeye bölünmüş olup kalan döşeme bölümleri aynı kottadır. Galeri döşeme yükü silmelerle eğrisel hareketle kademelendirilip beden duvarlara ulaştırılmıştır. Zemin kat pencere üstlerinde payanda ve plastırlar da yükü duvar ve ayaklara aktaran yapı elemanlarıdır (Resim 3.91).

Resim 3.90. Tablakaya Panagia Kilisesi, galeri döşemesinin apsis yönelimi (2019)

Resim 3.91. Tablakaya Panagia Kilisesi, kuzey duvarındaki galeri döşemesi taşıyıcıları payanda ve plastırlar (2019)

3.5.5.4. Cephe düzeni

Kilisenin çan kulesi günümüzde mevcut değildir. Kilise avlusuna giriş; batı avlu duvarındaki özgün portaldan sağlanır (Resim 3.92). Taş işçiliği yoğun bir şekilde kullanılmış portal girişi; kıvrımlı motiflerle zenginleştirilmiş alınlık ve alınlığı taşıyan kuzey ve güney yöndeki ikişer sütundan oluşur. Alınlık silme şeritleri geometrik ve eğrisel motifler içerirken; sütunlar ise gövdenin alt ve üst kısmında sütun bilezikleri ve sütun başlıkları modern iyonik süslemeler içermektedir. Portalın üst katındaki papaz evini taşıyan ana taşıyıcı beşik tonoz; alınlığın tepeliği demir kenetle bağlanmıştır.

Portaldaki iki kanatlı demir kapı; caminin üst kotuna ulaşan merdivene ve camiye tahville eklenen çeşmeye açılmaktadır. Batı avlu duvarının alt kısmında Rumlar tarafından ticari amaçlı çalıştırılmış mekânlar, günümüzde kafe olarak işlevlendirilmiştir (Resim 3.93).

Resim 3.92. Tablakaya Panagia Kilisesi, batı avlu duvarındaki portal (2019)

Resim 3.93. Tablakaya Panagia Kilisesi, batı duvarındaki kafe birimleri (2019)

Kilisenin giriş cephesi olan batı cephesi (Ek-27), (Resim 3.94) hem kente yüz vermesi hem de giriş cephesi olmasından dolayı Barok mimarının en çok hissedildiği ikonik bir cephe olmasının yanısıra diğer kilise-camilerin cephelerine göre en yenilikçi cephe olma özelliği de göstermektedir. Cephe narteks, narteks yanı dönел merdiven mekân duvarları, galeri döşemesi duvarları tüm cephe sınırını kaplayan alınlıktan oluşur. Yine merdiven mekanlarının plan düzeninden ayrışması ve dönел formda olması kilisenin teceddütlerindedir. Narteks ve üstünde yer alan cephe yüzeyi, geri çekilerek duvar yüzeylerinde hareket kazandırılmıştır ve cephe üç dikey bölüme bölünmüştür. Yarı açık mekân özelliği gösteren narteks dört sütun ve üç kemerle taşınmaktadır. Sade bir mimariye sahip sütunların aksine kemer üzerlerinde kıvrımlı motifli karakteristik alçı bezemeler bulunur. Narteksin kuzey ve güney dikey bölümlerinde; yalnızca silmeli dikdörtgen formlu birer pencere, üst cephe bölümünde ise yoğun bezemeli kemerli beş tane pencere bulunmakta olup, narteks üzeri pencereleri kornişle zenginleştirilmiştir. Alınlıkta kullanılan silmeler, alınlığın orta kısmındaki yuvarlak formlu pencerenin etrafına taşma göstermiştir. Cephenin kuzey ve güneyinde merdiven kuleleri bulunmakta olup, kuzeydeki kulenin üzerine işlev değişikliğiyle ezangah eklenmiştir.

Narteks mekânının kuzey ve güney duvarında merdivenlere açılan iki kapı, batı duvarında ise kilise giriş kapısı ve kapı açıklığının iki yanında elips formlu ve silmeli

iki pencere bulunur. Giriş kapısı barok mimari motifler içeren bir kapıdır (Resim 3.95). Narteksteki batı beden duvarındaki köşe sütunlar plastırlı olup narteks döşemesi çapraz tonozlarla taşınmaktadır. Kemerler arasına metal gergiler eklenerek sağlamlaştırma sağlanmıştır.

Resim 3.94. Tablakaya Panagia Kilisesi, batı cephesi (2019)

Resim 3.95. Tablakaya Panagia Kilisesi, giriş kapısı (2019)

Kuzey ve güney cepheler (Ek-28; Ek-29), (Resim 3.96; 3.97) simetrik özellik gösterip ritmik pencere düzenlerine sahiptir. İki cephede de batı cephesindeki kademelenme devam ettirilerek merdiven mekânının dikey yüzeyi öne çıkartılmıştır. Bu yüzeyde, batı cephesinde olduğu gibi; alt kottaki pencere dikdörtgen formdayken üst kottaki pencere kemerli formda ve bezemelidir. Cephelerin kalan yüzeyleri ise tek yüzeyden oluşmakta olup; bu yüzeylerde ikişer sıralı altışar pencere bulunmaktadır. Pencereilerin yalnızca biri kemerli ve kornişliyen kalanlar dikdörtgen formdadır. İki cephede de batı cephesi üst kotunda olduğu gibi silmeli yuvarlak formlu pencere bulunur. Cephelerde alınlık bulunmayıp orta kısma doğru yükselen silmeler bulunmaktadır. Her iki cephedeki mevcut ikişer kılıç yapının statik detayları arasında yer alır. Kuzey cephesinden farklı olarak güney cephesinde, cephe yüzeyinden taşar biçimdeki mihrap görülmektedir.

Resim 3.96. Tablakaya Panagia Kilisesi, kuzey cephesi görünümü (2019)

Resim 3.97. Tablakaya Panagia Kilisesi, güney cephesi görünümü (2019)

Doğu cephesinde (Ek-30), (Resim 3.98) cephe dört ayrı yüzey bölümünden oluşur. Apsis mekânının üst yüzeyi batı yönüne doğru geri çekilmiştir. Apsisin iki yanındaki dikey bölümler ise açılı yüzeylerle apsis bitim sınırına ulaşmaktadır (Resim 3.99). Bütün cephelerde bulunan ve bu cephede sonradan kapatılan yuvarlak formlu pencereye ek, yan düşey bölümlerde dört tane, apsis bölümünde iki tane dikdörtgen formlu pencere, cepheye farklılık yüklemiştir. Apsis üst döşemesinde sembolik yarım kubbe cepheye zenginlik katmaktadır. Yapının doğusunda, doğal kaya zeminin oyulmasıyla oluşturulan ölü yıkama bölümü bulunmaktadır (Resim 3.100).

Resim 3.98. Tablakaya Panagia Kilisesi, doğu cephesine güney doğu yönünden bakış (2019)

Resim 3.99. Tablakaya Panagia Kilisesi, doğu cephesindeki apsise ulaşan açılı cephe yüzeyi (2019)

Resim 3.100. Tablakaya Panagia Kilisesi, doğudaki kaya oyma ölü yıkama mekanı (2019)

Kilisenin çatı döşemesi; dört cephede beşik çatının birleşmesiyle oluşturulmuştur. Kilise oturma alanının orta noktasından yükselen kubbenin (Resim 3.101) yüksek olması; kubbeyi her cepheden görünür kılmıştır. Yuvarlak planlı kasnağın üzerinde yükselen kubbedeki barok motifli pencerelerle naosun ışık alması sağlanmıştır. Kasnaklı kubbe kullanımı kentsel alanda bulunmanın da etkisiyle Develi Evrek Surp Toros Kilisesi'nde de görülmektedir.

Resim 3.101. Tablakaya Panagia Kilisesi, doğu yönünden kubbeye bakış (2019)

3.5.5.5. Malzeme ve teknik

Kagir inşa edilmiş ve malzeme çeşitliliğiyle özelleşmiş kilisede ana malzeme muncusun taşdır (Açıkgöz, 2007). Portalda farklı malzeme kullanılmayıp taş işçiliğiyle süslemeler oluşturulmuştur. Bütün cephe duvarlarında kırmızı-gri kesme taş dizilimi dikey olarak cepheleri bölmek ve sınırlarını belirlemek için kullanılırken, aynı zamanda

kemerlerdeki sıralı dizgide de görülmektedir. Cephelerdeki kemerli pencerelerde dış kontürler gri tuf taşından oluşturulurken iç kısımda kırmızı tuf taşı kullanılmıştır. Batı cephesindeki pencere, kemer ve kapı üstü bezemeleri alçı malzemedendir. Her cephede bulunan yuvarlak formlu pencerelerde vitray camlar (Resim 3.102) tıpkı Sower Kilisesi'ndeki gibi korunmuştur.

Resim 3.102. Tablakaya Panagia Kilisesi, batı duvarındaki vitray cam (2019)

Kilise kapıları ve pencereleri, iç mekân galeri korkulukları ahşap malzemedendir. Ayak başlıklarında, mavi-kahverengi boyalar yardımıyla renklendirmeler yapılmıştır. Sonradan boyanan kilisenin tavan döşemesinin dökülen boya kısımlarında yer yer mavi-kahverengi boya izleri görülmektedir. Kilise zemin döşemesi saltaşı malzemedен meydana gelmektedir.

3.5.6. Yeşilhisar Başköy köyü Hıdrellez Kilisesi

Yeşilhisar, Bizans döneminde Anadolu'nun iki piskoposluk merkezinden biri olan Kapadokya yöresine yakınlığı ile bir Hristiyan merkezi olarak işlev görmüş olup, Osmanlı döneminde de barındırdığı Rum nüfusuyla ön plana çıkmaktadır. Yerleşimde Osmanlı öncesi inşa edilen bazıları kaya oyma olan kilise sayısı 13 iken, Osmanlı döneminde bir kilise inşa edilmiştir (Katić, 2017). Araştırma konusu olan Başköy (eski ismi Ortaköy) 'de ise iki kilise bulunmakta olup biri Bizans biri Osmanlı kilisesidir. Kayseri sancağındaki 6 kazadan biri olan, Karahisar-ı Develi ve Karahisar olarak anılan Yeşilhisar'da 1843 tarihli Osmanlı cizye defterine göre; gayrimüslim nüfustan yalnızca

Rumların yaşadığı göze çarpmaktadır. Ortaköy’de ise 40 Rum neferin cizye vergisi ödediği defterde belgelenmiştir (Yörük, 2013).

3.5.6.1. Konumu

Kayseri’nin Yeşilhisar ilçesinin Başköy köyünde bulunur. Kayseri merkezine 85 km uzaklıktaki eğimli araziye yerleşmiş köy; Bizans oyma kiliseleri, peri bacaları (Kapadokya’ya yakınlığı etkisiyle) gibi volkanik oluşumlar, karakteristik konutlar ve gayrimüslim mektebi gibi taşınmazlara sahip olması nedeniyle sit alanı kapsamına girmiştir.

Eğimli araziye oturan yapının, kuzey ve güney cephelerin toprağa yarı gömülü, doğu cephesinin ise tamamen gömülü olmasından dolayı; kilise avlusu yalnızca batı duvarının önünde planlanmıştır. Kilise avlusuna giriş; batı yönündeki patikadan sağlanır. Bölgedeki Bizans dönemi kaya oyma kilise mimarisi; Osmanlı döneminde de devam ettirilmiştir. Aynı zamanda incelenen Kayseri kilise-camileri arasındaki tek kaya oyma kilise olma özelliği teşkil etmektedir.

3.5.6.2. Tarihçesi

Başköy Hıdrellez Kilisesi Rum kilisesidir ancak hangi mezhebe ait olduğu bilinmemektedir. Kitabesi mevcut değildir ancak plan şeması, cephe özellikleri incelendiğinde 19. Yüzyıl yapısı olduğu yorumu yapılabilir. Yapının Osmanlı dönemine ait ruhsat belgesi başvurusunun olmaması yapının arşiv çizimlerinin bulunmamasına sebebiyet vermiştir. Aynı zamanda camiye tahviliyle köy muhtarlığına mülkiyeti geçen yapının, işlev değişikliği tarihi bilinmemekte olup Rum kilisesi olduğu için mübadeleden sonra dönüştürüldüğü kabul edilmektedir. Eğimli alana yerleşen köyde kaya düşmesi olayından sonra köy terkedilmeye başlanmış bu sebeple cami boş bırakılmıştır.

3.5.6.3. Plan özellikleri

Kilisenin batı cephesinden merdivenle girilen narteks kısmı cami işleviyle son cemaat mahalli olarak kullanılmaktadır. Kuzey ve güney olarak iki bölüme ayrılan (Resim 3.102; 3.103) narteksin duvarla örülmüş kuzey bölümü, sözlü söylemlere göre;

önceden köy çocuklarına ders verilen bir mekânken daha sonra odunluk olarak kullanılmaya başlanmıştır. Narteksten naosa geçiş yarım daire formlu iki basamak, kemer ve özgün ahşap kapıyla sağlanır. Naos mekânında yine iki basamaklı merdivenle yukarı kota çıkılarak kütlemin eğimli alana yerleşimi desteklenmiştir. Kilise 3 nefli bazilikal plan (Ek-31) özelliğinde, beşik çatı formundan dolayı orta nef daha geniş ve yüksektir (Resim 3.104). Çatı döşemesinde kubbe bulunmayıp, nefler beşik tonozlarla taşınmaktadır. Orta nefteki kaideli dört sütun, doğu duvarına yarı gömülü kaidesiz iki sütun ve galerideki iki yığma ayak dışında diğer taşıyıcı ayaklar beden duvarlarına gizlenmiştir. Orta nefteki sütunların başlıkları motifsiz ancak silmeli ve sütun bileziklidir (Resim 3.105). Diğer Kayseri kilise-camilerine kıyasla en sade sütunlara sahip kilise Başköy Hıdrellez Kilisesi'dir. Sütunlar kemerlerle, kemerler de metal gergilerle birbirine bağlanmıştır. Neflerdeki beşik tonozlardan geçen enlemesine destek kemerleri; orta nefteki (Resim 3.106) sütunlara ve beden duvarlarına oturmakta ve kemer izleri tonozlarda görülmektedir.

Resim 3.103. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi, narteksin kuzey bölümü (2019)

Resim 3.104. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi, narteksin güney bölümü (2019)

Resim 3.105. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi, orta nefteki sütunlar (2019)

Resim 3.106. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi, galeriden orta nefeye bakış (2019)

Doğu duvarındaki apsis ve diakonikon ve prothesis mekânları sonradan örülen duvarla kapatılmış ve depo olarak kullanılmıştır. Apsise giriş kuzeydoğu köşesindeki kapıdan sağlanır. Duvarlar ve sütunlar yağlı boya tabakasıyla örtülmüştür. Apsisten, diakonikon ve prothesis geçiş kemerlerle sağlanmıştır. İkişer tanesi apsis ve prothesis, biri diakonikonda olmak üzere 5 adet niş bulunmaktadır. Bütün nişlerin etrafı silmeyle kuşatılmış olup, ana apsisde bulunan niş (Resim 3.107) diğer nişlerden ayrılarak; klasik mimari izlerini taşıyan bezemelere sahiptir.

Resim 3.107. Yeşilhisar Başköy Hidrellez Kilisesi, ana apsisdeki bezemeli niş (2019)

Güney iç mekân duvarına camiye tahville minber ve mihrap eklenmiştir. Batı iç mekân duvarında ahşap malzemedan oluşturulmuş motif ve silmelerle mimari karakteri güçlendirilmiş özgün galeri (Ek-32), kadınlar mahfili olarak kullanılmıştır. Kuzey duvarına bitişik özgün merdivenle (Resim 3.108) çıkışı sağlanan galeri döşemesi sembolik bir eğrisel hareketle apsise yönelmiştir (Resim 3.109).

Resim 3.108. Yeşilhisar Başköy Hidrellez Kilisesi, özgün galeri (2019)

Resim 3.109. Yeşilhisar Başköy Hidrellez Kilisesi, galeriye çıkan özgün merdiven (2019)

3.5.6.4. Cephe düzeni

Günümüze ulaşan çan kulesine batı avlu duvarına bitişik konumlanan tek kollu merdivenle ulaşılır (Resim 3.110). Zemini kare planlı olmasına rağmen sütun ve kullanılan kesme taşlarla kuleye dairesel form verilmiştir. Çan kulesi; tek bir kaideye oturan, kubbesi 4 yekpare sütunla taşınan bir mimariye sahiptir. Kuledeki dört sivri kemer ve dört sütun başlığı pahlı ve silmelidir. Her sütun başlığında çiçek motifi bulunur. Kemerin üzerinde silme şeridi ve kubbe bulunur. Sağlamlaştırmak amaçlı kubbeye demir direk, silmelere demir kenet ve kemerler arasına demir gergiler eklenmiştir. Kulenin alt döşemesini ise taş payandalar taşımaktadır (Resim 3.111). İncelenen diğer kilise-camilerin günümüze ulaşan çan kuleleri arasında en sade mimari özelliklere sahip kule Başköy Hıdrellez Kilisesi kulesidir.

Resim 3.110. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi, çan kulesi ve merdiveni (2019)

Resim 3.111. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi, çan kulesi ve taş payandalar (2019)

Doğu-batı ekseninde uzanan kilise eğimli alana oturtulduğundan dolayı kuzey ve güney cephelerinin bir bölümü, doğu cepheninse tamamı toprağa gömülü vaziyettedir. Yapının giriş cephesi olan batı cephesi (Resim 3.112) narteks ve narteks üzeri galeri mekânının duvarından oluşur ve sade bir mimariye sahiptir. Kilisenin görünür cephe bölümlerini silme kuşağı çevrelemektedir. Narteks, cephedeki dört yekpare sütun ve sütunları birbirine bağlayan üç basık kemerden oluşur. Mekanın kuzey ve güney cephesine yüz veren bölümlerinde birer kemer ve birer sütun mevcuttur. Sütunlar sade bir mimariye sahip olup, kaidesi bulunmamakla birlikte, başlıkları motifsizdir. Giriş kemerinin üzerinde kemerli bölümde, neoklasizmi yansıtan motifleri içeren bezemeler bulunur (Resim 3.113). Camiye tahville birlikte narteks; kuzey ve güney olmak üzere

iki bölüme ayrılmıştır. Kuzey nef hizasına kadar duvar örülen narteksin; güney bölümü ise demir doğramalı camekanla kapatılmıştır. Güney bölümüne örülen duvara ahşap doğramalı pencere eklenerek ışık alması sağlanmıştır. Galeri duvarında kuzey ve güney yöndeki pencereler dikdörtgen formlu, orta pencere elips formlu olmak üzere tek sıra üç pencere bulunmaktadır. Ayrıca elips pencerenin üzerinde yuvarlak formlu bir açıklık mevcuttur.

Resim 3.112. Yeşilhisar Başköy Hidrellez Kilisesi, batı cephesi (2019)

Resim 3.113. Yeşilhisar Başköy Hidrellez Kilisesi, giriş kemerinin üzerindeki motifler (2019)

Kuzey ve güney cepheleri (Resim 3.114; 3.115) benzer düzene ve sade bir mimari oluşuma sahiptir. İki cephede de narteks kemerlerinin üst bölümü sağır bırakılmış olup, pahlı taş dizgisiyle kademelendirme sağlanarak; duvar yüzeyinde iki ayrı kot oluşturulmuştur. Ön kısımda kalan duvar bölümünde tek sıra düzeninde etrafi yarım daire motiflerle çevrelenmiş üçer pencere mevcuttur.

Resim 3.114. Yeşilhisar Başköy Hidrellez Kilisesi, kuzey cephesi (2019)

Resim 3.115. Yeşilhisar Başköy Hidrellez Kilisesi, güney cephesi ve taş dizgi (2019)

Güney cephedeki kemerin üzerinde çiçek motifi kuzey cepheden ayıran bir detaydır (Resim 3.116). Güney batı köşesine narteks döşemesiyle aynı kotta olması amacıyla; merdivenle çıkışı sağlanan minare eklenmiştir (Resim 3.117). Güney cepheye bitişik özgün merdivenle yukarı kottaki taraçalara çıkılmaktadır. Kuzey cephede güney cepheden farklı olarak zemin kattan açılan bir kapı bulunmaktadır. Ancak mevcut toprak zemin yüksekliği kapının açılmamasına yol açmıştır. Camiye tahville kuzey avlu duvarına çeşme yerleştirilmiştir.

Resim 3.116. Yeşilhisar Başköy Hidrellez Kilisesi, güney duvarındaki kemer ve çiçek motifi (2019)

Resim 3.117. Yeşilhisar Başköy Hidrellez Kilisesi, cami işleviyle eklenen minare (2019)

3.5.6.5. Malzeme ve teknik

Yerli malzeme ve yapım tekniklerine uygun inşa edilen kilisede kaba yonu taşla kagir yapı inşa edilmiştir. Çan kulesinde kaba yonu taş, iç mekân zemininde ahşap döşeme ve batı duvarındaki galeride ahşap malzeme kullanılması; malzeme skalasını genişletmektedir.

4. KAYSERİ KİLİSE-CAMİLERİNİN ADAPTE EDİLEBİLİRLİK YENİDEN KULLANIMLARINA YÖNELİK DEĞERLENDİRMELER

4.1. Adapte Edilebilir Yeniden Kullanımın Faydaları ve Kuralları

Bütün mimari yapılar, bulunduğu çevredeki değişim ve devinime cevap veremeyerek işlevini ve kullanıcılarını yitirme riskiyle karşı karşıya kalabilir. İnsanların dönemsel ihtiyaçları doğrultusunda yapılan yapılar; çoğu zaman birden fazla kuşağa hizmet etmelerinden ötürü değişime uğrayan insan, düşünce ve mimari anlayışlar karşısında niteliksiz kalabilmektedir. Bu sorunsala çözüm olarak; yeniden kullanım fikrinin yalnızca günümüzde değil mimarlık tarihinde de uygulandığını görmek mümkündür (Velthuis ve Spennemann, 2007). Yeniden kullanım sayesinde, özgün işlevini yitiren mimari yapıların; yeni işlev yüklenerek aktif kılınması ve mimarlıktaki esas amaç olan yapının insana hizmeti yeniden sağlanır. “işlevsiz yapı+yeni işlev” dönüşümünde hedeflenen uyumun terim olarak karşılığı olan adapte edilebilir yeniden kullanım: “bir binanın kapasite, işlev yada performansını değiştirmek için yapılan bakım-onarım çalışmaları”; diğer bir söylemle “bir binayı, yeni koşul ve gereksinimlere uygun hale getirme amacıyla yeniden kullanmak yada ıslah etmek için yapılan müdahaleler” olarak tanımlanmaktadır (Douglas, 2006; URL-34). Adapte edilebilir yeniden kullanımın yapıya ve bulunduğu çevreye faydası: Yapının ömrünü uzatarak, kentsel ve kırsal çevrede sürdürülebilirliği sağlamaktır (Bullen, 2007). Cooper (2001)’a göre adapte edilebilir yeniden kullanımda üç çeşit sürdürülebilirlik sağlanır. Bunlar; maddi ve kaynak verimliliğine katkı sağladığı için çevresel sürdürülebilirlik, daha az maliyetlerle çözümlenme sağlandığı için ekonomik sürdürülebilirlik ve kullanıcıya yeni bir işlev sunduğu için sosyal sürdürülebilirlik olarak sayılmaktadır. Adapte edilebilir yeniden kullanımın beraberinde getirdiği kazanımlar şu şekilde sıralanabilir:

- Değersizleşen taşınmazlara eski değerini kazandırmak.
- Yeni bir yapı inşasına göre süreç olarak daha kısa zamanda bitmeyi vaat etmesi.
- Örnek verilecek olursa, ülkemizde yapı iskeletinde en yoğun kullanıma sahip yapı malzemesi betonarmeyi kullanmak yerine nefes alan doğayla adapte yapı malzemeli tarihi binaları aktif koruma anlayışıyla yeniden kullanılmasıyla; çevreye zarar vermeyen yapıları koruma sağlanırken, öte yandan sarfedilecek maddi ve enerji yükünü azaltılacaktır.

- Arazi tüketimini azaltarak doğanın korunumunu sağlamak.
- Verilen yeni işlevle birlikte hem yapıyı hem de bulunduğu çevreyi canlandırmak.
- İşlevsiz kalan binaların kültürel, sosyal ve mimari değerini ortaya çıkararak; toplumda bilinç uyandırmak.
- Yeniden işlevlendirmeye, tarihi yapıdaki mimari karakteri ve unsurlarını koruyarak kent mimarisini yansıtan çağdaş mimari yansımalar elde etmek.
- Kentsel bellekte yer edinen anıtsal yapıları çağdaş bir görünümle kente kazandırmak, yapıların silüete etki eden görsel etkilerini koruyarak kültürel mirasa katkı sağlamak

4.1.1. Adapte edilebilirlik yeniden kullanımda dikkat edilmesi gereken hususlar

Tarihi yapının yeniden kullanım olanakları göz önünde bulundurulurken maddi kaygılar hedeflemek yerine, yapının mevcudiyetindeki potansiyeli açığa çıkarmak için işlevlendirmeyi bir araç olarak görmek gereklidir (Ahunbay, 1999). Yapıyı adapte edilebilirlik çerçevesinde yeniden canlandırırken onu korumak ve mimari unsurlarını açığa çıkarmak temel davranış biçimi olmalıdır. Tarihi yapının yeni işlevine adaptasyonu doğru bir şekilde tamamlandığında yapı hem tarihi hem yeni özelliklerini yansıtan bir bütün olarak var olacaktır. Yapının adapte edilebilirlik potansiyeli doğrultusunda, doğru tasarım kararlarıyla yeni işlevin seçilmesi; şüphesizki tarihi yapının özüne gösterilmesi gereken saygıyı temsil eder. Bu sebeple sürdürülebilir bir adaptasyonda en önemli adımlar doğru işlev seçimi ve başarılı tasarım ve uygulamadır (URL-34). Bullen, tarihi değeri olan yapıların adapte edilebilir yeniden kullanımın; “Engelli ya da yaşlılara erişim kolaylığı”, “güvenli ve sağlıklı bir ortam sağlama yeteneği”, “bina yerinin rahatlığı”, “yapının gelecekteki değişiklikleri özümseyebilme yeteneği” ve “binanın cadde manzarası ile uyumunu” açığa çıkardığını belirtmektedir (Bullen ve Love, 2011).

Adapte edilebilir yeniden kullanım yapıya yeni bir mekânsal kurgu ve yeni mimari özellikler kazandırırken, mimari, sosyal, kültürel, kentsel ve kırsal özelliklerini korumayı üstlenir (Altan ve Özsoy, 2017). İdeolojik kararlar çerçevesinde çözümler üretilmesi gereken süreçte, her yapının tek ve biricik olması; genel adapte edilebilirlik anlayışlarına ek olarak yapı özelinde farklı bakış açıları ve müdahaleler geliştirmeyi beraberinde getirecektir (Velthuis ve Spennemann, 2007). Tarihi yapılar için alınacak

stratejik kararlardaki önemsenmesi gereken hususların sıralanışı (Yıldırım ve Turan, 2012) şu şekilde özetlenebilir:

– Adaptasyon sağlanması için; öncelikle yapıya seçilen işlevin bulunduğu çevrenin ihtiyaçlarına cevap verir nitelikte olması önemsenmelidir (Powell, 1999).

– Tarihi yapının mekânsal, işlevsel ve teknik performansları belirlemek için yapının mekânsal analizleri yapılmalıdır (Aksoy ve Aydın, 2015).

– Yeni işlev seçimi; mevcut yapının potansiyel analizleri ve bulunduğu çevrenin ihtiyaçları karşılaştırılarak alınması gereken önemli bir aşamadır. İşlev kararının gerektirdiği mekânsal ihtiyaç ve müdahalelerin orijinalliğe hasar vermemesi önemlidir. İşlev seçimine yapının geçirdiği geri dönüşüm olarak bakılmalı ve yapıya yüklenecek yeni işlevle dış mekân, plan, cephe ve mekân düzeninin mümkün olduğunca az değişime uğraması amaçlanmalıdır (Eyüce ve Eyüce, 2010).

– İşlev seçimi ardından gelen tasarım aşamasında; yeniden kullanıma adapte edilecek tarihi binanın özelliklerinin beraberinde getirdiği bazı kısıtlar ile şekillenir. Yeniden kullanımı önerilen binanın özgün mekânsal özelliklerinin korunması ve tarihi değerini kaybetmeyecek biçimde müdahalelerde bulunulması önemli tasarım problemleri olarak karşımıza çıkar (Karslı, 2015; URL-34). Tarihi yapının yapıldığı dönemi yansıtan mimari dil; tasarım kararlarını yönlendirecek önemli bir kısıttır. Yapının yeniden işlevlendirilmesiyle oluşturulacak üst dilin temelini; yapının özgün mimari dili oluşturmalı bu koruma hassasiyetinde kararlar alınmalıdır.

Tarihi yapının özünde bulunan ve yapının kimliğini oluşturan tarihsel katmanlar, özgünlüğün yapıtaşları olarak kabul görmektedir. Anıtsal yapının adapte edilebilir yeniden kullanımında, özgünlük değerlerinin korunma derecesi sonucu kullanıcıda oluşan algıya “kültürel algı performansı” denir. Bu bağlamda yapıdaki tasarım süreci kararlarının yapının tarihi önemini ve mimari bütünlüğünü artırıcı şekilde olması ve kültürel algının zarar görmemesi, hatta adapte edilebilir yeniden kullanım şartlarının doğru uygulanmasıyla kültürel algı performansının artırılması sağlanabilir (Yaldız ve Asatekin, 2016). Aynı zamanda bu performansı yüksek olmasının bir göstergesi ise; yapının özgünlüğü ve mimari dilinin yeni işlev şartları içinde okunurluğu ve öne çıkarılmanın sağlanmış olmasıdır. Yapıya yeni işlevle gelecek eklerin mimari dilin tekrarlanması veya dönüştürülmesi yeni bir tasarım ikilemi olarak karşımıza çıkar. Müdahale ve eklemeler, özgün malzeme ve dile benzer şekilde yapıldığında; yapıdaki dönüşümün binanın özgün haline benzer bir hale bürünmesine yol açacak ve bu da zaman kavramı bağlamında karışıklık yaratacaktır. Doğru adaptasyonu sağlamak

amacıyla, genel davranış farklı ve modern malzeme ve yöntemler kullanarak farkedilir bir tezat oluşturulmalıdır (URL-34). Zamanın katmanlarının okunması, geçmişin mimari dili ile bugünün mimari dilinin birbirlerinden ayrıştırılması sayesinde eski ve yeni mimarinin karşılıklı saygılarını ortaya koymalarıyla mümkündür (Kaşlı, 2009). Başka bir deyişle doğru adaptasyon projeleri; tarihi yapıyı korurken öte yandan yeni kullanımının işlevsel gerekliliklerin karşılayan, sosyo-kültürel, ekonomik ve ekolojik bağlamda sürdürülebilir ve yapıya bugünün teknolojisi ve malzemesi ile oluşturulmuş çağdaş bir katman ekleyebilen projelerdir (Karslı, 2015; URL-34).

Bütün bu adapte edilebilirlik kuralları ve tarihi yapıyı koruma kuralları çerçevesinde Kayseri'deki camiye dönüştürülen kiliselerin mevcut durumları irdelenecektir. 20. Yüzyılın ilk yarısında dönüştürülen bu yapılara dönem şartları gereği geçirdiği değişimler ve korunma durumları, güncel mimarlıkta sürekli gelişime uğrayan adapte edilebilirlik kavramı üzerinden değerlendirilecektir. Yeni işleve olan adaptasyon; korunma durumları, mekân organizasyonu, işlevsel, yapı üslubu ve kullanılan malzemeler konu başlıkları üzerinden tartışılarak yapılara doğru müdahale kararları önerilecek; sürdürülebilir adaptasyonun sağlanması için gereksinimler belirtilecektir.

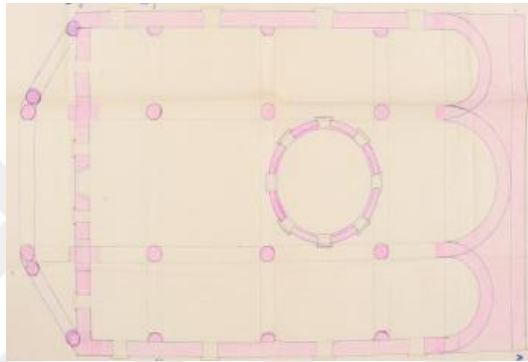
4.2. Kayseri Kilise-Camilerin Korunma Durumları ve Cami İşleviyle Gelen Değişim/ Eklemeler

Kiliseler özgün kullanıcılarını yitirdikten sonra bulunduğu çevrede; birbirleriyle bağlantılı insan, zaman (işlevsizlik), doğa ve strüktürel kaynaklı hasarlara uğramıştır. İnsan kaynaklı hasarların genel nedeni; bazı Müslümanların, Ermeni ve Rum nüfusun ülkeyi terketmeden önce çıkardığı isyan ve zorlukların karşılığını; kiliselere vandalizm uygulanması yoluyla verilebileceğini düşünmesidir. Zaman kaynaklı hasarların nedeni; genellikle işlevsiz ve boş kalan kiliselerde zamanın yıpratıcı yüküyle oluşan hasarlardır. Doğa kaynaklı hasarlar ise; doğa olaylarına (yağmur, sel, rüzgar, deprem vs.) sonrasında gelen bakımsızlığın da etkisiyle yapıdaki oluşan sorunlardır. Strüktürel kaynaklı hasarlar ise; yapının sağlamlaştırma müdahalelerinin ihmali ve bakımsızlık nedenleriyle taşıyıcı elemanlarının zarar görmesi sonucu (özellikle çatı döşemesinde) oluşan hasarlardır.

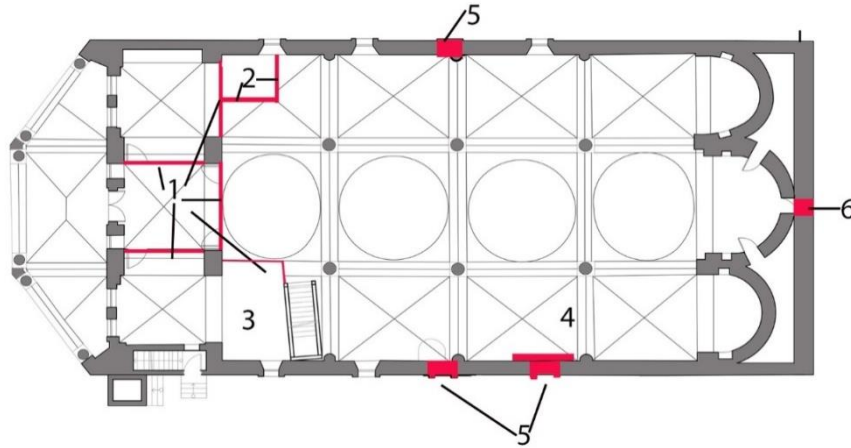
Sahipsiz kalan işlevsiz kiliselere yeni bir işlev yüklemek; onları pasif durumdan aktif hale getirmiştir ancak yeni işlevin getirdiği mekânsal ihtiyaçlar kiliseleri değişimlere uğratmıştır. Aynı zamanda, özellikle kırsal kesimlerdeki kiliselerde başta

olmak üzere yapılara müdahalenin uzman kişiler tarafından uygulanmaması ve bölge insanının keyfi müdahaleleri oluşturması; kiliseleri başkalaştırmış ve bilinçsiz malzeme kullanımları yapılara zarar vermiştir. Kayseri kilise-camileri korunma durumu yönünden elbette ağıtlı durumdaki yapılara kıyasla korunarak yok olmaktan kurtularak, günümüz sahnesinde yer edinmişlerdir. Korunma durumlarını belirlemek amacıyla; arşiv-rölöve/kroki çizimleri karşılaştırması, eski-yeni fotoğrafların karşılaştırması, gözlemler ve mimari çıkarsamalara başvurulacaktır.

4.2.1. Develi Everek kasabası Surp Toros Kilisesi

Şekil 4.1. Everek Surp Toros Kilisesi, Mehmet Fevzi Bey'in arşiv çizimi (1895) (Aydın, 2018)

Şekil 4.2. Everek Surp Toros kilisesi, zemin kat planı korunma durum şeması²

Develi Everek Surp Toros Kilisesi'nin, Mehmet fevzi'nin 1895 restitüsyon niteliğindeki arşiv planıyla (Şekil 4.1) rölöve planı (Şekil 4.2) karşılaştırıldığında

² Bu plan; Şeyda Güngör Açıkgöz'ün "19. Yüzyıl Kayseri Kiliseleri İçin Koruma Önerileri" adlı doktora tezinden şematize edilmiştir

yapının batıya doğru uzatılıp yeni bir narteks ve portik eklendiği görülmektedir. Bu dönem ekinin, arşiv fotoğraflarında da var olduğu göz önünde bulundurulduğunda, 1895 veya 1905 onarımlarında yapılmış olduğu ileri sürülebilir. Ek olarak yapının günümüz halinde, sütunlarına denk gelen kapatılmış pencereleri; yine kilisenin değişimini göstermektedir. Aynı zamanda bu arşiv planında apsisi kapatan doğu duvarının 1895 yılında mevcut olduğu görülmektedir.

Bunlara ek olarak; kilisenin rölöve planında işaretlenmiş (Şekil 4.2), zamanla geçirdiği değişim ve eklemeler şu şekildedir:

1 numaralı değişim; kilisenin narteks bölümü, Taşlık Agios Georgios Kilisesi ve Başköy Hidrellez Kilisesi'ndeki uygulama gibi, metal doğramalı camekanlarla kapatılmıştır. Aynı zamanda bu bölücüler narteksi dikey olarak parçalayarak üç mekân halinde işler hale getirmiştir (Resim 4.1).

Resim 4.1. Evrek Surp Toros kilisesi, orta narteks bölümü (2019)

2 numaralı değişim; kuzey narteks mekânına yapışık kuzey nefinde imam odası olarak kullanılan 2 numaralı mekân, ahşap doğramalı camekanla kapatılmıştır (Resim 4.2).

Resim 4.2. Evrek Surp Toros kilisesi, kuzey nefine eklenen ahşap camekan (2019)

3 numaralı değişim; güney narteks mekânıyla birleşik, güney nefine taşar şekilde oluşturulan 3 numaralı mekân PVC doğramalı camekanla (Resim 4.3) yapının plan

düzeni müdahaleye uğratmıştır. Bu mekânın üst döşemesi (Resim 4.4) beton ile örtülmüştür.

Resim 4.3. Everek Surp Toros Kilisesi, güney nefine eklenen camekan bölümü (2019)

Resim 4.4. Everek Surp Toros Kilisesi, güney narteks mekânına eklenen beton üst döşeme-kemer ilişkisi (2019)

4 numaralı değişim; Kiliseye cami işleviyle eklenen mihrap güney cephesi penceresine denk gelecek şekilde konumlandırılmış ve pencereleri kapatılmıştır (Resim 4.5).

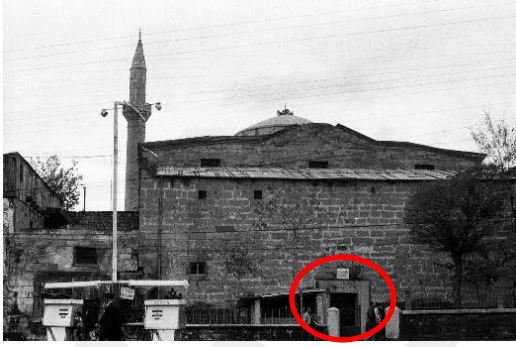
Resim 4.5. Everek Surp Toros Kilisesi, mihrap ögesinin eklenmesiyle kapatılan pencere (2019)

5 numaralı değişim; Kiliseden camiye dönüşüm sonucu, zemin kat rölöve planında işaretlenen üç pencereye ek olarak üst pencere dizgisindeki iki pencere ve apsis üzerindeki bir pencere kapatılmıştır. Bu sayı diğer Kayseri kilise-camilerine nazaran daha yüksektir.

6 numaralı değişim; kilise işlevindeyken var olmayan ancak kilise camiye dönüştürüldükten sonra mevcut olduğu görülen doğu cephesi giriş kapısı, günümüzde

kaldırılmış vaziyettedir. Doğu cephesi alınlığının yıkılan tepe bölümü restorasyonla onarılmıştır (Resim 4.6; 4.7; 4.8; 4.9).

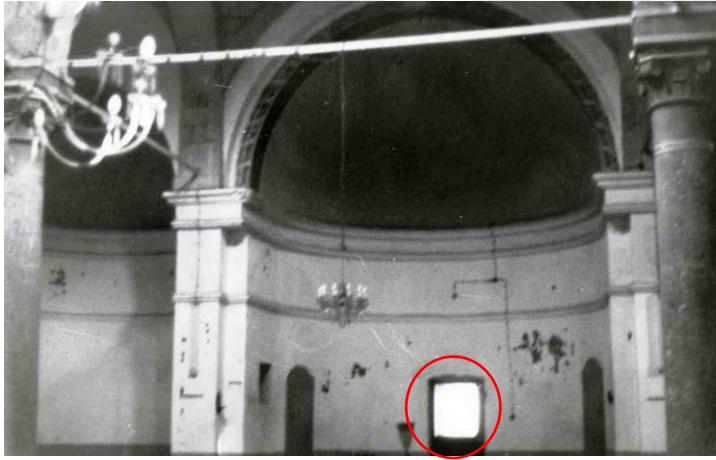
Fotoğraflardan görüldüğü üzere doğu ve batıda avlu duvarları bulunmaktadır ancak günümüzde yalnızca batı cephesinde bahçe duvarları bulunmaktadır. (Resim 4.10)

Resim 4.6. Everek Surp Toros Kilisesi, doğu cephesindeki geçmişte kullanılan kapı (Vakıflar arşivi, 1999)

Resim 4.7. Everek Surp Toros Kilisesi, doğu cephesi günümüz vaziyeti

Resim 4.8. Everek Surp Toros Kilisesi, apsis mekânına cami işleviyle eklenen kapı (Vakıflar arşivi, 1999)

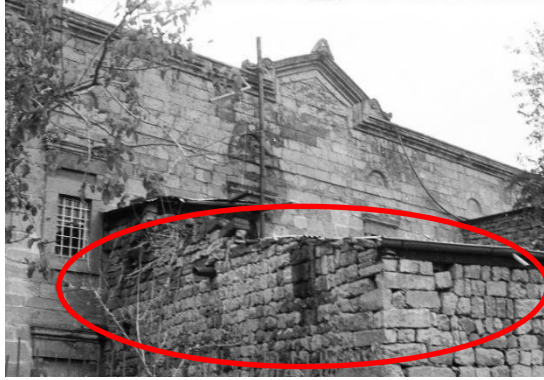

Resim 4.9. Everek Surp Toros Kilisesi, apsisin günümüz durumu (2019)

Resim 4.10. Everek Surp Toros Kilisesi, kilisenin güney avlu duvarı (Vakıflar arşivi, 1999)

Papaz evi ve devamı niteliğindeki mekân güney cephesinin büyük bir kısmını kapatırken günümüzde evin uzantısı kaldırılmıştır (Resim 4.11; 4.12).

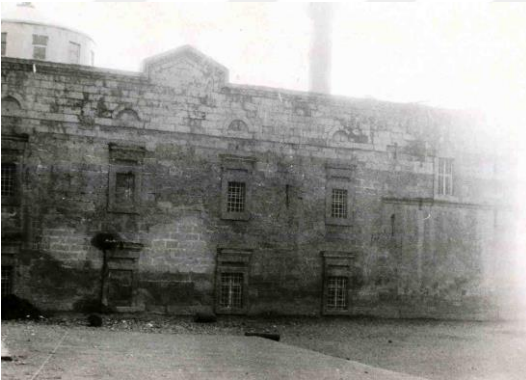

Resim 4.11. Everek Surp Toros Kilisesi, güney cephesindeki papaz evi eski hali (Vakıflar arşivi, 1999)

Resim 4.12. Everek Surp Toros Kilisesi, güney cephesi şimdiki hali (2019)

Arşiv fotoğrafları ile güncel fotoğraflar karşılaştırıldığında kuzey cephesinde 1999'dan bu yana genel manada bir değişiklik olmadığı izlenmektedir (Resim 4.13; 4.14).

Resim 4.13. Everek Surp Toros Kilisesi, kuzey cephesi eski hali (Vakıflar arşivi, 1999)

Resim 4.14. Everek Surp Toros Kilisesi, kuzey cephesi günümüz hali (2019)

Yapının çatısı restorasyon öncesinde yıkılmış vaziyette olup, taş döşeme ve kubbeler üzerine tesfiye betonu çekilerek yenilenmiş ve kurşunla kaplanmıştır. (Resim 4.15; 4.16) Restorasyon adı altında; döşemede kullanılan beton malzeme döşemeyi sağlamlaştırmak amaçlı yapılmış gibi görünse de malzemeye geri dönülmez hasarlar vermekte olup doğru bir restorasyon kararı teşkil etmemektedir. (Resim 4.17) Öte yandan; restorasyon kapsamında çatıdaki yalnızca kubbe sayıları korunmuştur. Ancak, Mehmet Fevzi beyin çizimine göre pencerelere denk gelmeyen sütunlar, restorasyonla

kuzey ve güney cephedeki ikişer cepheye denk getirilmiştir. Bu durum pencerelerin kesme taş yardımıyla örülerek kapanmasına neden olmuş; yapının orijinal vaziyetini bozuntuya uğratmıştır.

Resim 4.15. Everek Surp Toros Kilisesi, çatı döşemesinin 1999 yılı restorasyonu (Vakıflar arşivi, 1999)

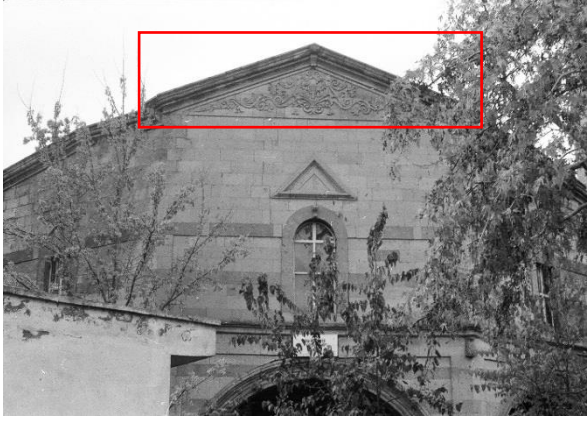

Resim 4.16. Everek Surp Toros Kilisesi, çatı döşemesi günümüz hali (2019)

Resim 4.17. Everek Surp Toros Kilisesi, kilise çatı döşemesinin restorasyon aşaması vaziyeti (Vakıflar arşivi, 2001)

Kilisenin batı cephesi alınlığındaki bezemelerin üst kısmı günümüze ulaşmamış olup taş ile yeniden örülmüştür (Resim 4.18; 4.19). Aynı zamanda galeri bölümündeki ahşap doğramalı pencereler yenilenerek PVC doğramalı pencerelerle yenilenmiştir.

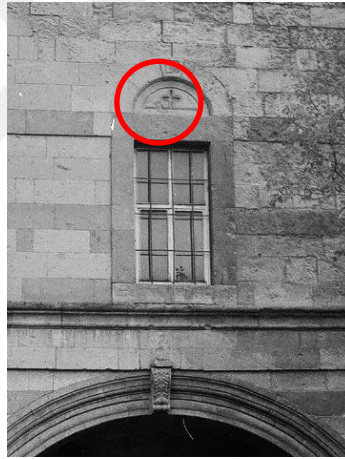

Resim 4.18. Everek Surp Toros Kilisesi, batı cephesi eski hali (Vakıflar arşivi, 1999)

Resim 4.19. Everek Surp Toros Kilisesi, batı cephesi günümüz hali (2019)

Güney portik bölümü üst katında bulunan pencerenin üzerinde haç simgesi bezeme şeklinde görülmektedir. Ancak bu simge insan kaynaklı hasara uğrayarak; yalnızca izi günümüze ulaşmıştır (Resim 4.20; 4.21)

Resim 4.20. Everek Surp Toros Kilisesi, batı cephesindeki pencere üzerindeki haç simgesi (Vakıflar arşivi, 1999)

Resim 4.21. Everek Surp Toros Kilisesi, batı cephesindeki pencere üzerindeki haç simgesi günümüzdeki izi (2019)

Kilisenin güney cephesinde mihrap penceresi üzerinde Ermenice yazılmış taş ve yine güney cephesinde bulunan üst kata çıkış merdiveni kapısının yanında yapı duvarı örgüsüne katılmış bir mezar taşı bulunmaktadır (Resim 4.22; 4.23).

Kuzey ve güney cephesinde pencere üzeri kornişlerinde kısmi aşınmalar beraberinde taşlarda parça kopmalarına neden olmuştur (Resim 4.22).

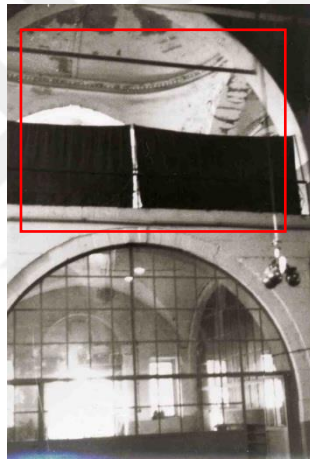

Resim 4.22. Everek Surp Toros Kilisesi, güney cephesi mihrap penceresi üzerindeki Ermenice yazı (2019)

Resim 4.23. Everek Surp Toros Kilisesi, güney cephesindeki mezar taşı (2019)

Camiye tahville birlikte; galeri döşemesinin apside bakan yönündeki kemerlere, narteks camekan malzemesiyle eş değer malzeme ve biçimde mekân bölücüleri eklenmiştir (Resim 4.24; 4.25).

Resim 4.24. Everek Surp Toros Kilisesi, galeri mekânının eski hali (Vakıflar arşivi, 1999)

Resim 4.25. Everek Surp Toros Kilisesi, galeri mekânının mevcut hali (2019)

2001 arşiv fotoğraflarında görülen duvarlar sudan dolayı doğa kaynaklı hasar görmüş olup bu duruma restorasyonla müdahale edildiği görülmektedir. (Resim 4.26; 4.27)

Resim 4.26. Everek Surp Toros Kilisesi, güney duvarı eski hali (Vakıflar arşivi, 2001)

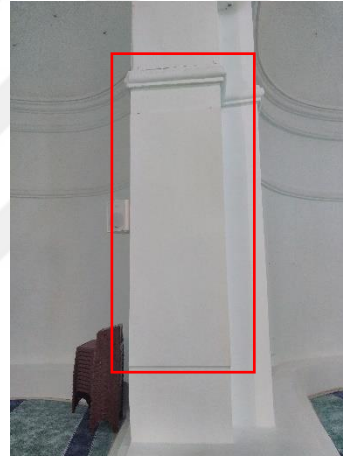

Resim 4.27. Everek Surp Toros Kilisesi, güney duvarı yeni hali (2019)

2001 arşiv fotoğraflarına göre apsis duvarında bulunan freskin yalnızca yüz tasvirinin silindiği ve bu vaziyette ibadet edildiği anlaşılmaktadır. Restorasyon sonrası kilise iç mekân duvarları tamamen boyanmıştır (Resim 4.28; 29).

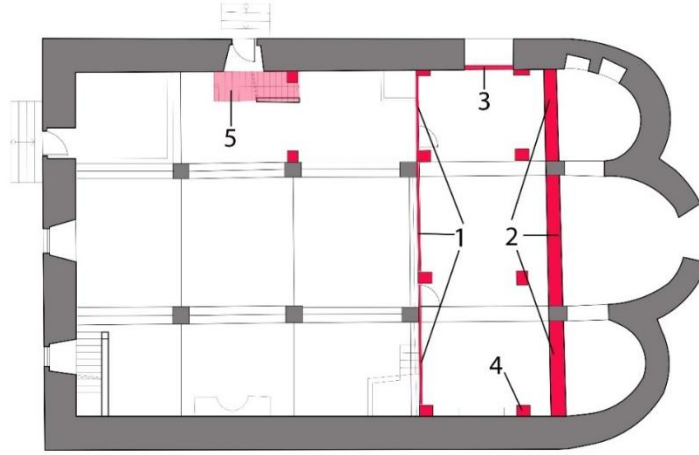
Resim 4.28. Everek Surp Toros Kilisesi, apsis beden duvarındaki freskin görünümü (Koruma Kurulu arşivi, 2001)

Resim 4.29. Everek Surp Toros Kilisesi, apsis beden duvarındaki freskin mevcut hali (2019)

4.2.2. Yahyalı Faraşa köyü Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi

Kilisenin arşiv fotoğrafları bulunmamakta olup, kiliseye yapılan eklemeler ve değişiklikler gözlem ve mimari çıkarsamalar sonucu belirlenmiş ve rölöve planında işaretlenmiştir (Şekil 4.3; 4.4).

Şekil 4.3. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, zemin kat planı korunma durum şeması³

1 numaralı değişim; kilisenin üç nefini dikey şekilde bölen ahşap camekan vasıtasıyla (Resim 4.30); yeni bir mekân oluşturulmuştur. Orta nef ve kuzey nefe açılan kapı açıklıklarından girişi sağlanan mekânda, cemaatin ibadet ettiği bilinmektedir.

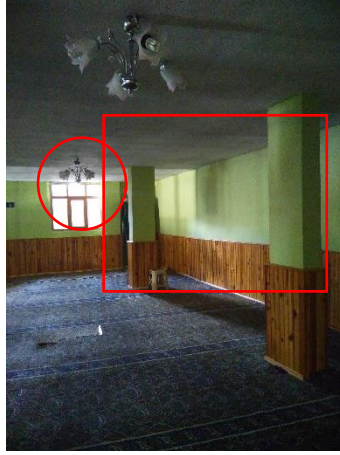

Resim 4.30. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, doğu yönüne eklenen ahşap camekanlı bölüm (2019)

2 numaralı değişim; apsis, prothesis ve diakonikon mekânları sonradan örülen duvarla (Resim 4.31) kilise naosundan ayrılmıştır. Kilise iç mekânından apsise açılan bir kapının bulunmaması geçirgenliği yok etmektedir.

3 numaralı değişim; 1 numaralı değişimle oluşturulan yeni mekânda, sonradan eklenmiş ahşap doğramalı pencere bulunmaktadır (Resim 4.31).

³ Bu plan; Sacit Pekak'ın "Kappadokia Bölgesindeki (Özellikle Kayseri ve Çevresindeki) Osmanlı Dönemi Hristiyan Dini Mimarisi" adlı makalesinden şematize edilmiştir.

Resim 4.31. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, apsis mekânını kapatmak amaçlı örülen duvar ve sonradan eklenen pencere (2019)

4 numaralı değişim; Kiliseye camiye tahville birlikte eklenen kadınlar mahfili döşemesinin betonarme kolonları kilise naosunda bulunmaktadır (Resim 4.32). Yapıdaki betonarme kullanımının yapıya her geçen gün zarar veriş; kilisenin akıbeti hakkında endişe uyandırmaktadır.

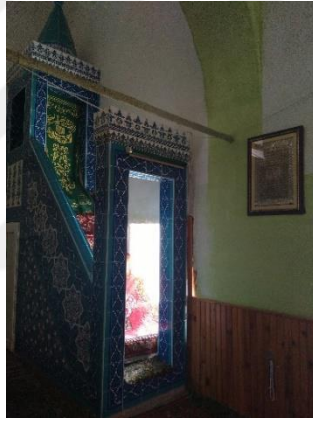
Resim 4.32. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, zemin kattaki betonarme kolonlar (2019)

5 numaralı değişim; kadınlar mahfili döşemesine çıkan merdiven özgün olduğu tahmin edilen kuzey yönü kapısını engeller biçimde konumlandırılması kilisenin plan düzenine zarar vermektedir (Resim 4.33).

Resim 4.33. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, merdivenin Konumu (2019)

6 numaralı değişim; camiye tahville güneybatı köşeye eklenen minber kilisenin orijinal penceresini kapatır biçimdedir (Resim 4.34).

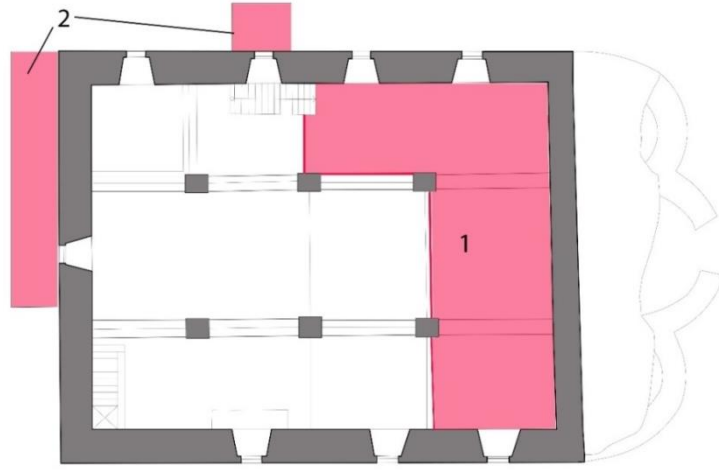

Resim 4.34. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, minber (2019)

7 numaralı değişim; kilisenin özgün kapısı günümüze ulaşamamış olup mevcut kapı demir malzemedendir (Resim 4.35).

Resim 4.35. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, kilisenin giriş kapısı (2019)

Şekil 4.4. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, 1. kat planı korunma durum şeması⁴

1 numaralı değişim; Kayseri kilise mimarisi göz önünde bulundurulduğunda galeri mekânı özgün halinde var olduğu, ancak korunamayarak yok olduğu tahmin edilmektedir. Aynı zamanda kilisenin batı ve kuzey yönündeki üst kat pencereleri kilisenin galerisi olduğu fikrini güçlendirmektedir. Kiliseden camiye tahvilde; genel olarak kadınlar mahfili olarak kullanılan kilise galerisinin bulunmaması yeni bir mekân ihtiyacı doğurmuştur. Bu doğrultuda kiliseye betonarme ‘L’ formu kadınlar mahfili mekânı (Resim 4.36) eklenmiştir. Kargir yapılara zarar veren betonarme malzemenin kadınlar mahfili döşemesinde kullanılması yapının strüktürüne ciddi hasarlar vermektedir.

Resim 4.36. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, sonradan eklenen betonarme döşemenin kuzey nefine uzanan kısmı (2019)

2 numaralı değişim; kilisenin batı ve kuzey yönü iki kapısının üzeri sac malzemeye yarı açık biçimde örtülmüştür (Resim 4.37). Ayrıca sac malzeme; çatı

⁴ Bu plan; Sacit Pekak'ın “Kappadokia Bölgesindeki (Özellikle Kayseri ve Çevresindeki) Osmanlı Dönemi Hristiyan Dini Mimarisi” adlı makalesinden şematize edilmiştir.

döşemesini (Resim 4.38) ve apsisin bir kısmını kaplamakta olup, kiliseye özensiz bir izlenim kazandırmaktadır.

Resim 4.37. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, giriş (batı) cephesindeki sac malzemeli örtü (2019)

Resim 4.38. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, çatı kaplama malzemesi sac

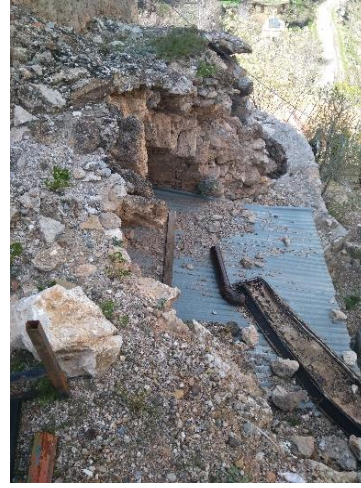
Kilisenin özgün pencere düzenine bakıldığında; kuzey cephede sıralı dört pencere mevcutken, güney cephede üç pencere bulunmaktadır. Güney cephedeki sıralı üç pencerenin simetriğinde kuzey cephenin üç penceresinin bulunması güney cephede bir pencerenin kapatıldığını ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Kilisenin doğu yönündeki apsis kısmı korunamayıp harabe vaziyetini almıştır. Şu anda depo olarak kullanılan mekânın üzeri ahşap tavan kırılganlığı (Resim 4.39) ve sac malzemeyle (Resim 4.40) kısmen örtülmüştür. Kilise apsisleri arasında yapı kalıntısı halini alan tek kilise Faraşa kilisesidir.

Kilisenin beden duvarlarındaki derzlere ve moloz taş yüzeylerine eklenen çimento esaslı harç yapıya içten zarar vermektedir. Ek olarak güney cephesi boyunca betonarme hatıl sağlamlaştırma amaçlı yapılmış olsada yapıya zarar vermektedir. (Resim 4.41) Bu durum bilinçsiz malzeme kullanımına örnek verilebilir. Betonarme kullanımı yalnızca Faraşa Kilisesi'nde söz konusudur.

Resim 4.39. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, apsise sonradan eklenen sac malzemeli örtü (2019)

Resim 4.40. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, apsis üst görünüm (2019)

Resim 4.41. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, güney cephesindeki çimento esaslı harç ve betonarme hatıl (2019)

İç mekân pencere açıklıklarının kemerli formlu oluşu; özgün pencere boşlukları olduğunu göstermektedir (Resim 4.42; 4.43). Ancak doğu yönü pencere boşluklarına farklı boyutlarda (yatay dikdörtgen ve dikey dikdörtgen şeklinde konumlandırılmış) PVC doğramalı camlar eklenmiştir (Resim 4.44). Kuzey yönü, güney yönü ve doğu yönü apsis üstü pencere boşluklarına eklenen PVC doğramalı camların boşluk ölçülerine göre boyut olarak daha küçük olması kilisenin cephe görünümünde yanlış bir algı oluşturmaktadır.

Resim 4.42 Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, kuzey cephesi pencere (2019)

Resim 4.43. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, batı cephesi pencere (2019)

Resim 4.44. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, batı cephesindeki yatay dikey pencere görünümü (2019)

Kilise iç mekânını ve sütunları kuşatan niteliksiz ahşap lambrilerin (Resim 4.45) aynı zamanda sütunlarda da kullanılması kiliseye özgün halinden farklı bir görünüm kazandırmıştır. Kayseri kiliselerinde bir diğer lambri kullanımı; Kavaklı Agios Basileos Kilisesi'ndedir.

Resim 4.45. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, iç mekândaki lambriler (2019)

Resim 4.47. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, kuzey nefine eklenen camekanlı mekân (2019)

3 numaralı değişim; kilisenin apsis, diakonikon ve prothesis mekânları sonradan örülen duvarla kapatılmıştır (Resim 4.48). Bu mekânlara giriş 2 numarayla işaretlenmiş muhdes mekânda bulunan ve prothesis mekânına açılan kapıyla sağlanır. Günümüzde kapatılan bölüm ilk olarak kömürlük olarak kullanılmış günümüzde ise depo olarak kullanılmaktadır.

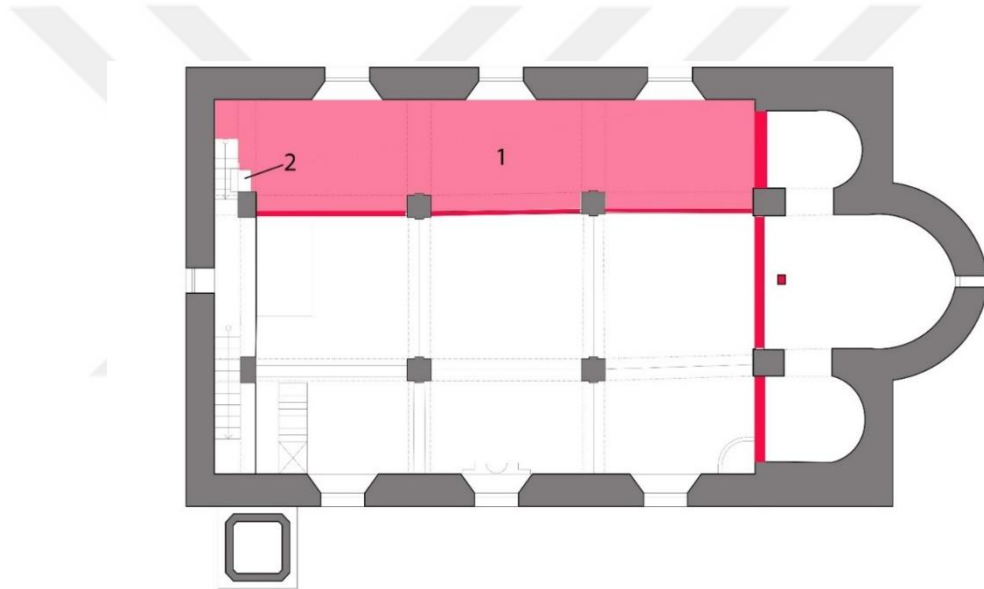

Resim 4.48. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, doğu duvarına sonradan örülen duvar (2019)

4 numaralı değişim; apsis mekânında tek sıra bindirilen tuğlalar tavana kadar çıkmakta ve ısıtma amaçlı kullanılan soba borusunu taşımaktadır. Ancak günümüzde kilise mekânında soba bulunmamakla birlikte soba borusunun bir kısmını sonradan örülen duvarda görmek mümkündür (Resim 4.49).

Resim 4.49. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, önceden kullanılan sobanın borusu (2019)

Şekil 4.6. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, 1. kat krokisi korunma durum şeması

1 numaralı değişim; kilisenin birinci katına, galeri katıyla aynı kotta kuzey nefini kaplar biçimde ahşap malzemeli kadınlar mahfili döşemesi (Resim 4.50) eklenmiştir. Sonradan eklenen kadınlar mahfilinin bir diğer örneği; Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi'nde görölmektedir.

Resim 4.50. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, kadınlar mahfiline bakış (2019)

2 numaralı değişim; kilisenin güneybatı ve kuzeybatı köşelerine bitişik merdivenler galeri mekânının kısmen günümüze ulaşması sonucu işlevsiz kalmıştır. Kadınlar mahfili için kuzey batı köşesindeki özgün merdivene konforsuz geçişli ve merdiven doğrultusunu dikey bölen iki basamak (Resim 4.51) eklenerek kadınlar mahfiline çıkış sağlanmıştır.

Resim 4.51. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, özgün merdivene sonradan eklenen basamaklar (2019)

Kısmi bölümü günümüze ulaşan galerinin (Resim 4.52) boyutları; yapılan gözlemler ve mimari çıkarsamalar sonucu tahmin edilebilir. Kilisedeki iki özgün merdiven galeri katının büyüklüğünü gösterir biçimdedir. Buna ek olarak kuzey ve güney nefte bulunan ahşap kirişlerin (Resim 4.53) galeriyi taşıyan kirişler olduğu kuvvetle muhtemeldir. Sonuç olarak galerinin, naos sütunlarının batıdan doğuya sıralanışındaki ilk sütuna kadar uzandığı söylenebilir.

Resim 4.52. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, günümüze ulaşan galeri kısmı (2019)

Resim 4.53. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, günümüze ulaşan özgün ahşap kirişler (2019)

Dış görünümü ve cephe düzeni genel olarak korunmuş kilisenin giriş kapısının kemer bölümünde farklı malzemenin (kesme taş) kullanılması ve mevcut kapının üzerinde farklı renkli(beyaz renk) taşların kullanılması kapının sonradan kapatıldığını işaret etmektedir (Resim 4.54). Sivri kemerin üzerindeki mermer taş ise sıvanmıştır. Muhtemelen bu mermer yüzeyde Hristiyanlığı simgeleyen bir işaret bulunmaktadır. Kilisenin kapısı demir malzemeli olup özgün kapı günümüze ulaşmamıştır.

Resim 4.54. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, kilisenin giriş kapısı (2019)

Şeyda Açıkgöz'ün belirttiği üzere kilisenin döşemesi özgününde mermer malzemeyle kaplanmıştır ancak günümüzde mermer döşemeler kaldırılarak yerel taş malzemeyle kaplanmıştır (Açıkgöz, 2007). Giriş kapısının önündeki eğrisel formlu yekpare mermer (Resim 4.55) ise kilisenin orijinal halini simgeler biçimde varlığını sürdürmektedir.

Resim 4.55. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, giriş kapısının önünde bulunan mermer taş (2019)

Kilisenin çatı örtüsü özgün taş malzeme üzerine ahşap iskelet eklenerek kiremitle kaplanmıştır. Doğu kısmında kırma forma sahip çatı, prothesis ve diakonikon kısmından taşar formdadır (Resim 4.56).

Resim 4.56. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, apsisin güneyine bakış ve diakonikon duvarından taşan çatı (2019)

Dış mekânda apsisin kısmen yıkıldığı, kesme taş ve ve çimento esaslı harç ile onarıldığı görülmektedir (Resim 4.57).

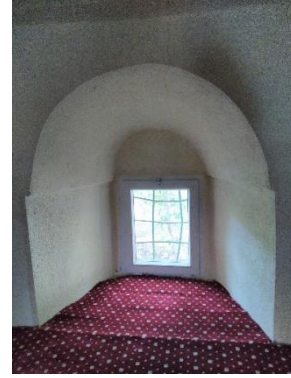

Resim 4.57. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, apsisin kuzey görünümü (2019)

Kilisenin batı cephesi giriş kapısı üzerindeki ahşap doğramalı penceresi (Resim 4.58) dışındaki tüm pencereler PVC doğramalı pencerelerle değiştirilmiştir (Resim 4.59).

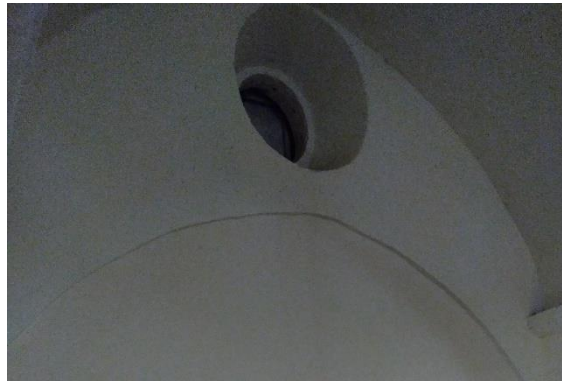

Resim 4.58. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, batı cephesindeki özgün pencere (2019)

Resim 4.59. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, kuzey cephesindeki PVC doğramalı pencere (2019)

İç mekânda pencerelerin küçük boyutlarda olması kilisenin ışığı kısıtlı almasına neden olmaktadır. Sonradan eklenen kadınlar mahfili döşemesinin kuzey yönü pencerelerinin başlangıç kotuna denk getirilmesi ve kuzey nefi kaplayan boyutlarda oluşuna ek olarak doğu cephesindeki pencerenin (Resim 4.60) kapatılması ışık problemini daha da artırmaktadır.

Resim 4.60. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, doğu cephesinde sonradan kapatılan pencere (2019)

İç mekân duvarlarının tamamı ve sütunlar lambri ile kaplanmıştır (Resim 4.61). Günümüz çağdaş mimarisinde kullanılmayan bu lambriyer niteliksiz malzeme kullanımı olarak değerlendirilebilir.

Resim 4.61. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, doğu duvarındaki lambriler (2019)

Apsis, prothesis ve diakonikon mekân duvarları diğer duvarlar gibi sonradan sıvanarak boyanmıştır, ancak sonradan sıvaları dökülen veya kazılan duvar bölümlerinde freskleri (Resim 4.62; 4.63) görmek mümkündür. Fresk görünürlük kalitesi bakımından Kayseri kilise-camilerindeki tek örnek bu kilisedir.

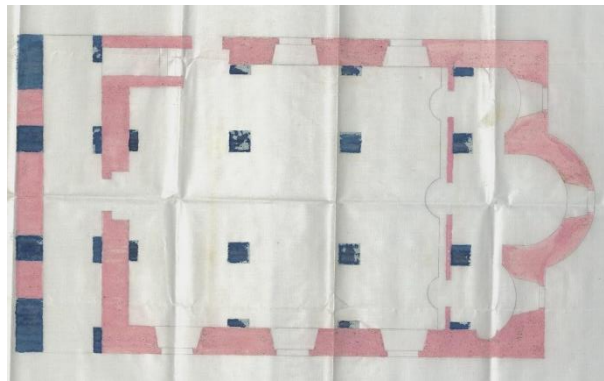

Resim 4.62. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, prothesis mekânındaki fresk kalıntısı (2019)

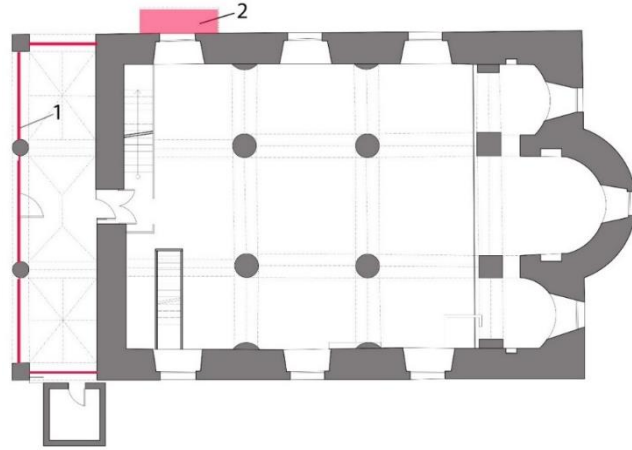

Resim 4.63. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, apsis mekânındaki fresk izleri (2019)

4.2.4. Özvatan Taşlık köyü Agios Georgios Kilisesi

Şekil 4.7. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, arşiv planı (1906) (URL-35)

Şekil 4.8. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, zemin kat krokisi korunma durum şeması (2019)

Taşlık Agios Georgios Kilisesi'nin, 1906'ya ait arşiv planıyla (Şekil 4.7) mevcut hal krokisi (Şekil 4.8) karşılaştırıldığında cami işleviyle gelen değişiklikleri saptamak mümkündür. Apsis mekânındaki batı yönüne yönelmiş yarım daire formulu 3 döşeme uzantısı günümüze ulaşmamıştır. Bunun dışında kilisenin özgün ahşap zemin döşemesi genel manada korunmuş olup kuzey nefte kısmi hasarlanmış bölgeler bulunmaktadır. Apsis, diakonikon ve prothesis mekânında 1906 yılında geçirgen duvarların olduğu görülmektedir. Ancak bu duvarların şekil ve boyutları bilinmemektedir.

1906 arşiv planına bakıldığında kuzey duvarına bitişik konumlandırılmış merdiven göze çarpmaktadır. Günümüzde mevcut olmayan bu merdiven tahminen onarım talebiyle birlikte yapılan iç mekân değişiklikleriyle kaldırılmıştır. Günümüzde 1906 sonrası yapılmış özgün merdiven, ahşap bölücü duvar ve galeri korkuluğu kilise özgün mimarisine ait öğeler sonradan yeşil-pembe renge boyanmıştır (Resim 4.64). Galeri duvarının günümüze kısmen de olsa ulaştığı bir diğer örnek Başköy Hıdrellez Kilisesi örneğidir.

Resim 4.64. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, batı iç mekân duvarındaki özgün ahşap bölücü duvar ve korkuluk (2019)

1 numaralı değişim; narteks mekânı camiye tahville demir doğramalı camekanla kapatılmıştır (Resim 4.65).

Resim 4.65. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, kilise narteksine eklenen camekanlar (2019)

2 numaralı değişim; kiliseye cami işleviyle birlikte demir malzemedен oluşturulmuş musalla eklenmiştir (Resim 4.66). Musallanın yapı duvarına yapışarak oluşturulduğu tek örnek bu kilisededir.

Resim 4.66. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, kuzey cephesindeki musalla (2019)

Şekil 4.9. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, batı cephesi arşiv çizimi (1906) (URL-35)

Resim 4.67. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, batı cephesine bakış (2019)

1906 batı cephesi görünümü (Şekil 4.9) ile günümüz fotoğrafı (Resim 4.67) karşılaştırıldığında narteksin korunduğu anlaşılmaktadır. Günümüze ulaşamayan galeri mekânı pencerelerinin hangi zaman diliminde kaldırıldığını mimari çıkarsamalar sonucu saptamak mümkündür. Batı cephesi galeri duvarında haç işaretinin üzeri sözlü söylemlere göre; sonradan sıvanarak görünmez hale getirilmiştir (Resim 4.68). Bu da kilisenin onarım projesinde bu pencerelerin kapatıldığını göstermektedir.

Restitüsyon niteliğinde batı cephesi arşiv çiziminde çatıda bulunmayan çan kulesi, çatı döşemesinin kuzeybatı köşesine sonradan yerleştirilmiştir ancak bu eklemenin hangi zaman diliminde yapıldığı bilinmemektedir. Cephenin üst noktasındaki günümüzde mevcut olmayan haç sembolü ise muhtemelen cami işleviyle birlikte kaldırılmıştır.

Resim 4.68. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, batı cephesinde üzeri sıvalanmış haç işareti (2019)

1906 cephe çizimindeki pencerelerin yatay ve dikey doğramalarla oluşturulduğu görülmektedir. Günümüzde pencereler değiştirilmiş olup cam yüzeyi bölen yatay doğrama sayısı özgünle uyumsuz ve dikey doğramalar içeren pencereler kilisenin özgün halini yansıtmamaktadır. İç mekân duvarları ve sütunlar camiye tahville birlikte zeminden pencere başlangıç kotuna kadar seramikle kaplanmıştır (Resim 4.69).

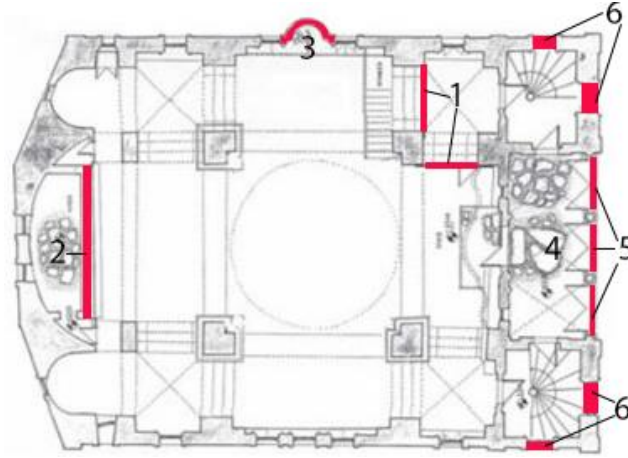
Resim 4.69. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, güney cephe penceresi ve duvar yüzeyindeki seramikler (2019)

Kilisenin naosa girişine sonradan eklenen demir kapının üzerinde görülen kemer izi kemerin sonradan kapatıldığını göstermektedir. (Resim 4.70)

Resim 4.70. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, kilisenin narteksteki giriş kapısı (2019)

4.2.5. Talas Tablakaya Mahallesi Panagia Kilisesi

Şekil 4.10. Tablakaya Panagia Kilisesi, 2000 yılı arşiv zemin kat planı korunma durum şeması⁵

Talas Rum Panagia Kilisesi'nin 2000 yılı arşiv planlarıyla (Şekil 4.10; 4.11) ve mevcut planlar karşılaştırarak geçmişten günümüze yapılan değişiklikleri saptamak mümkündür. Değişimler ve eklemeler şu şekildedir:

1 numaralı değişim; kilisenin kapalı Yunan haçı plan şemasındaki, çapraz tonozla örtülmüş köşe birimlerinden güney batı yönündeki çapraz birimin kapatılmış olduğu görülmektedir (Resim 4.71). Oluşturulan bu mekân restorasyon projesi kapsamında kaldırılmıştır (Resim 4.72).

Resim 4.71. Tablakaya Panagia Kilisesi, güneybatı köşesinin kapatılmış hali (Vakıflar arşivi, 2000)

Resim 4.72. Tablakaya Panagia Kilisesi, güneybatı köşesinin günümüz hali (2019)

⁵ Bu plan "URL-36" kaynağından şematize edilmiştir.

2 numaralı değişim; apsis bölümü günümüzde halen mevcut olan duvar ile kapatılmıştır (Resim 4.73; 4.74). Aynı zamanda bu dönemde apsisin içinde taş yığınları görülmektedir.

Resim 4.73. Tablakaya Panagia Kilisesi, apsis kısmını kapatmak için örülen duvar (Vakıflar arşivi, 2000)

Resim 4.74. Tablakaya Panagia Kilisesi, apsisin günümüz hali (2019)

3 numaralı değişim; kilisenin simetrik güney ve kuzey cepheleri incelendiğinde, güney duvarındaki bir pencerenin yıkılarak, mevcut mihrabın eklendiği anlaşılmaktadır.

4 numaralı durum; narteks mekânında taş yığınları görülmektedir.

5 numaralı değişim; 2000 yılında narteksin ahşap doğramalı çift kanatlı kapılarla kapatıldığı görülmekte olup restorasyon projesiyle kilisenin özgünlüğüne uygunluk amaçlanıp; bu kapılar kaldırılmıştır (Resim 4.75; 4.76).

Resim 4.75. Tablakaya Panagia Kilisesi, narteks bölümü eski hali (Vakıflar arşivi, 2000)

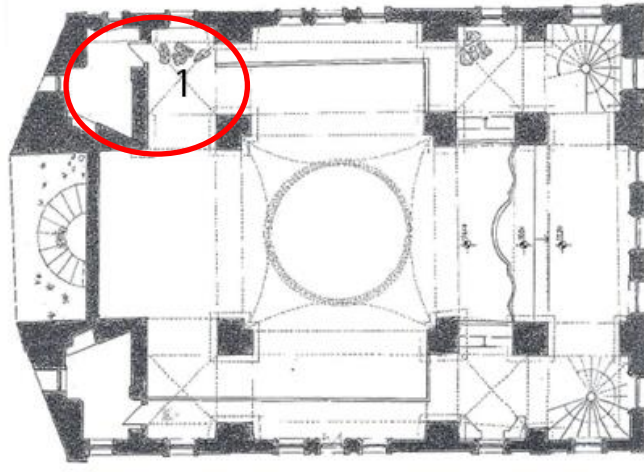
Resim 4.76. Tablakaya Panagia Kilisesi, narteks bölümü yeni hali (2019)

6 numaralı değişim; Kilisenin camiye dönüşümüyle, merdiven mekânlarında zemin katta bulunan pencerelerin kapatıldığı görülmektedir. Ancak günümüzde bu pencereler açılarak aktifleştirilmiştir (Resim 4.77; 4.78).

Resim 4.77. Tablakaya Panagia Kilisesi, merdiven mekânı penceresinin kapatılmış hali (Vakıflar arşivi, 2000)

Resim 4.78. Tablakaya Panagia Kilisesi, merdiven mekânı penceresinin aktif hali (2019)

Şekil 4.11. Tablakaya Panagia Kilisesi, 2000 yılı arşiv birinci kat planı korunma durum şeması⁶ (URL-36) (*)

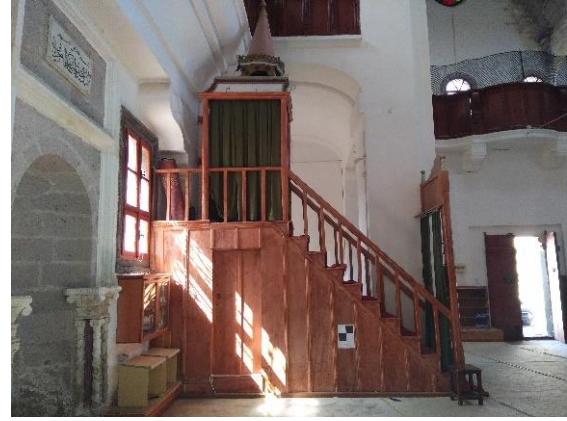
1 numaralı değişim; güney duvarına yapışık, galeri döşemesi kolunun köşe odasına ulaşan kısmı yıkık haldeyken restorasyonla tamamlanmıştır (Şekil 4.11).

Fotoğraflarda görüldüğü üzere; 2000 yılındaki minber değiştirilmiştir. Eski mihrap boyalı iken günümüzde boyadan arındırılmış vaziyettedir (Resim 4.79; 4.80). Aynı zamanda kilisenin Art Nouveau etkisindeki çoklu ahşap doğramalı pencereleri restorasyonla yine ahşap malzemeyle özgününe uygun olarak yenilenmiştir.

⁶ Bu çizim “URL-36” kaynağından şematize edilmiştir

Resim 4.79. Tablakaya Panagia Kilisesi, güney duvarının eski vaziyeti(vakıflar arşivi, 2000)

Resim 4.80. Tablakaya Panagia Kilisesi, güney duvarının mevcut vaziyeti (2019)

Kilisenin 2000 yılı vaziyetinde duvarlara dini içerikli Arapça yazılar yazıldığı görülmektedir (Resim 4.81). Günümüzde bu yazıların üzeri boyanmış olup (Resim 4.82) yalnızca mihrap ve giriş kapısı kitabesinde yazılar bulunmaktadır.

Resim 4.81. Tablakaya Panagia Kilisesi, batı iç mekân duvarının eski hali (Vakıflar arşivi, 2000)

Resim 4.82. Tablakaya Panagia Kilisesi, batı iç mekân duvarının yeni hali (2019)

Günümüzde fresklerin üzeri boyalıdır ancak 2000 yılında kilisenin cami işleviyle kullanıldığı düşünüldüğünde; özellikle yüz tasvirlerinin silinerek yarı belirgin görünüm kazandırılan fresklerle ibadet yapıldığı anlaşılmaktadır (Resim 4.83; 4.84). Bu durumu Develi Evrek Surp Toros Kilisesi'nde de görmek mümkündür.

Resim 4.83. Tablakaya Panagia Kilisesi, güney apsis duvarı fresk kalıntısı (Vakıflar arşivi, 2000)

Resim 4.84. Tablakaya Panagia Kilisesi, kuzeybatı köşe birimi fresk kalıntısı (Vakıflar arşivi, 2000)

Arşiv fotoğraflarında kilisenin iç mekânının lambrilerle kuşatıldığı görülmektedir. Her yüzeyde aynı boyda kullanılan lambriler batı iç mekân duvarındaki pencereyi kapatmaktadır (Resim 4.85). Günümüzde lambriler kaldırılmıştır ancak plansız tefrişat nedeniyle ayakkabılık pencerenin bir kısmını halen kapatmaktadır. (Resim 4.86).

Resim 4.85. Tablakaya Panagia Kilisesi, lambri detayı (Vakıflar arşivi, 2000)

Resim 4.86. Tablakaya Panagia Kilisesi, batı iç mekân duvarı penceresi (2019)

Güney yönü merdiven mekânının nartekse bakan kapısının üst bölümündeki; Arapça hat yazıları (Resim 4.87) sonradan boyanarak kaldırılmıştır. Günümüzde kapının üzerinde “Yaman Dede Camii” yazan tabela bulunmaktadır (Resim 4.88).

Resim 4.87. Tablakaya Panagia Kilisesi, güney narteks duvarının eski hali (Vakıflar arşivi, 2000)

Resim 4.88. Tablakaya Panagia Kilisesi, güney narteks duvarının günümüz hali (2019)

Restorasyon öncesinde kilisenin giriş duvarında bulunan güney yönü penceresinin üzeri hat yazılı bezle örtüldüğü görülmekte olup (Resim 4.89), günümüzde pencere aktif vaziyettedir (Resim 4.90).

Resim 4.89. Tablakaya Panagia Kilisesi, narteks penceresi eski hali (Vakıflar arşivi, 2000)

Resim 4.90. Tablakaya Panagia Kilisesi, narteks penceresi günümüz hali(2019)

2000 yılından bu yana güney cephesi; görünüm olarak birkaç değişiklik dışında korunmuş vaziyettedir (Resim 4.91; 4.92). 2000'de kapatılmış olduğu görülen merdiven mekânı penceresi; günümüzde açılarak mekâna ışık sağlamaktadır. Aynı zamanda zemin kat pencerelerinde görülen ahşap kanatlar günümüz kilise mimarisinde yer almamaktadır (Resim 4.93; 4.94).

Resim 4.91. Tablakaya Panagia Kilisesi, güney cephesinin geçmiş vaziyeti (Vakıflar arşivi, 2000)

Resim 4.92. Tablakaya Panagia Kilisesi, güney cephesinin günümüz vaziyeti (2019)

Resim 4.93. Tablakaya Panagia Kilisesi, günümüze ulaşamayan çift kanatlı pencereler (Vakıflar arşivi, 2000)

Resim 4.94. Tablakaya Panagia Kilisesi, günümüz güney cephesi (2019)

Doğu cephesinde apsis üzeri penceresi günümüzde de kapalı vaziyettedir.
(Resim 4.95; 4.96)

Resim 4.95. Tablakaya Panagia Kilisesi, apsis üzerindeki kapatılan pencere (Vakıflar arşivi, 2000)

Resim 4.96. Tablakaya Panagia Kilisesi, günümüz doğu cephesi (2019)

Zamanla yıpranan kilise kubbesi ve çatı döşemesi nötr davranış koruma anlayışıyla kesme taş kullanılarak restore edilmiştir (Resim 4.97; 4.98; 4.99; 4.100).

Resim 4.97. Tablakaya Panagia Kilisesi, kubbenin restorasyon öncesi durumu (Vakıflar arşivi, 2003)

Resim 4.98. Tablakaya Panagia Kilisesi, kubbenin restorasyon sonrası durumu (2019)

Resim 4.99. Tablakaya Panagia Kilisesi, çatı döşemesi restorasyon öncesi durumu (Vakıflar arşivi, 2003)

Resim 4.100. Tablakaya Panagia Kilisesi, çatı döşemesi restorasyon sonrası durumu (2019)

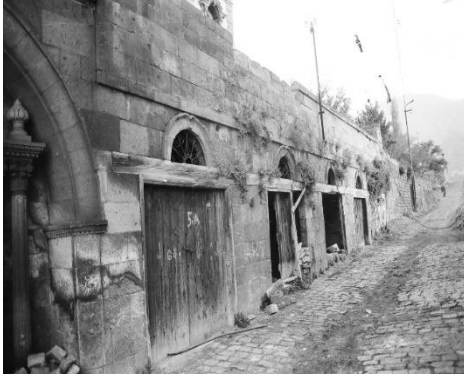
Kilise batı bahçe duvarındaki portalın korunduğu yalnızca kapısının boyandığı görülmektedir (Resim 4.101; 4.102). Portalın devamındaki ticaret amaçlı dükkanlar ve papaz evi restorasyonla yenilenmiştir (Resim 4.103; 4.104; 4.105; 4.106).

Resim 4.101. Tablakaya Panagia Kilisesi, portalın restorasyon öncesi vaziyeti (Vakıflar arşivi, 2003)

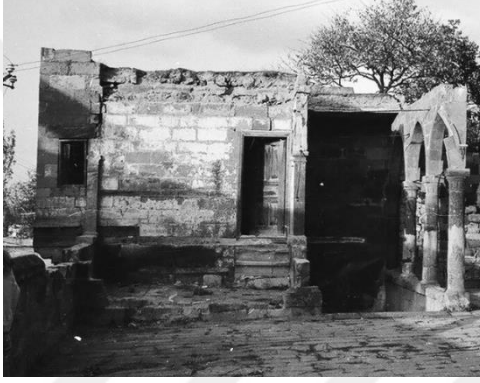
Resim 4.102. Tablakaya Panagia Kilisesi, portalın restorasyon sonrası vaziyeti (2019)

Resim 4.103. Tablakaya Panagia Kilisesi, dükkanların restorasyon öncesi vaziyeti (Vakıflar arşivi, 1995)

Resim 4.104. Tablakaya Panagia Kilisesi, dükkanların günümüzdeki durumu (2019)

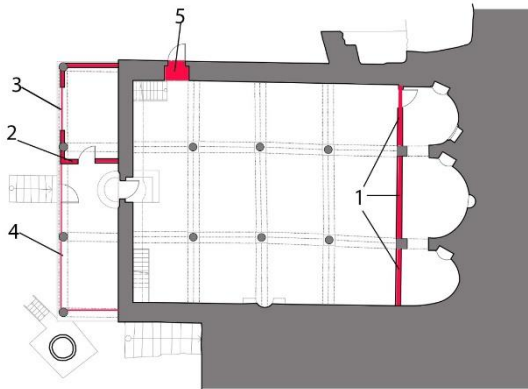

Resim 4.105. Tablakaya Panagia Kilisesi, papaz evi restorasyon öncesi vaziyeti (Vakıflar arşivi, 1995)

Resim 4.106. Tablakaya Panagia Kilisesi, papaz evi restorasyon aşaması (Vakıflar arşivi, 1995)

4.2.6. Yeşilhisar Başköy köyü Hıdrellez Kilisesi

Şekil 4.12. Başköy köyü Hıdrellez Kilisesi, zemin kat planı korunma durum şeması⁷

⁷ Bu çizim; Sacit Pekak'ın "Kappadokia Bölgesindeki (Özellikle Kayseri ve Çevresindeki) Osmanlı Dönemi Hıristiyan Dini Mimarisi" adlı makalesinden şematize edilmiştir.

Kilisenin Özvatan kiliseleri ve Faraşa Kilisesi'nde olduğu gibi arşiv fotoğrafları bulunmamakta olup, kiliseye yapılan eklemeler ve değişiklikler gözlem ve mimari çıkarsamalar sonucu belirlenmiş ve rölöve planında işaretlenmiştir.

1 numaralı değişim; kiliseye yüklenen cami işleviyle birlikte, apsis, prothesis ve diakonikon mekânları duvarla örülerek, kilise ana mekânından kopartılmıştır (Resim 4.107; 4.108). Bu mekân şu anda depo olarak kullanılmaktadır.

Resim 4.107. Başköy Hidrellez Kilisesi, apsisi kapatmak amacıyla eklenen duvar (2019)

Resim 4.108. Başköy Hidrellez Kilisesi, apsis mekânına sonradan örülen duvara bakış (2019)

2 numaralı değişim; narteks mekânı kuzey bölümünü sonradan briket duvarla örülerek kapatılmıştır (Resim 4.109).

Resim 4.109. Başköy Hidrellez Kilisesi, narteksin sonradan kapatılmış kuzey cephesi bölümü (2019)

3 numaralı değişim; kuzey narteks mekânına sonradan ahşap doğramalı pencere eklenmiştir (Resim 4.110).

Resim 4.110. Başköy Hidrellez Kilisesi, kuzey narteksteki mevcut pencere (2019)

4 numaralı değişim; narteks mekânının duvarla bölünmemiş güney bölümü ise demir doğramalı camekanla kapatılmıştır (Resim 4.111).

Resim 4.111. Başköy Hidrellez Kilisesi, doğu cephesindeki sonradan kapatılan narteks (2019)

5 numaralı değişim; kuzey cephesinde bulunan kapının açılmasını engelleyecek biçimde eğimli topoğrafya nedeniyle toprak istiflenmiş olup kapı işlevini yitirmiştir (Resim 4.112).

Resim 4.112. Başköy Hidrellez Kilisesi, kuzey cephesindeki kapı (2019)

Kilisenin apsis bölümü fresklere ait izler görünmeyecek biçimde sıvanmıştır. (Resim 4.113)

Resim 4.113. Başköy Hıdırellez Kilisesi, apsis bölümü duvarı (2019)

Bütün bu korunma statü analizleri ışığında, Kayseri kilise-camilerine dair yapılan analizlerle iç mekân ve dış mekâna dair özgünlük tablosu çıkarmak mümkündür (Tablo 4.1; 4.2).

Tablo 4.1. İç mekân özgünlük tablosu⁸

	Develi Everek Surp Toros kilisesi	Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos kilisesi	Özvatan kavaklı Agios Basileos Kilisesi	Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi	Talas Tablakaya Panagia Kilisesi	Yeşilhisar Başköy Hıdırellez kilisesi
Naos plan tipi	+	-(*)	-(*)	+	-(*)	-(*)
Apsis, diakonikon ve prothesis	+	-	+	+	+	+
Fresk görünürlüğü	-	-	+	-	-	-
Galeri döşemesi	+	-	-(**)	+	+	+
Galeri korkuluğu	-	-	-	+	-	-
Galeri merdiveni	+	-	+	+	+	+
Sütun ve ayakların korunmuşluğu	+	+	+	+	+	+
Duvarların korunmuşluğu	+	-(***)	+	+	+	+
Yer döşemesi korunmuşluğu	+	? (****)	-	+	+	+

⁸ Bu tabloda “ * ” ile işaretlenen özellikler şu şekilde sıralanabilir:

(*): Faraşa, Kavaklı, Başköy kiliselerinde apsis, prothesis ve diakonikon mekânları tamamen kilise ana mekânından ayrılırken, Talas kilisesinde yalnızca apsis mekânı kapatılarak kilise plan tipi korunamamıştır.

(**): Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi’nin galeri döşemesi kısmen günümüze ulaşmıştır

(***): Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi’nde apsis duvarları harabe vaziyetteyken diğer mekân duvarları korunmuştur.

(****):Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi’nde zemin döşemesi özgün malzemesi bilinmediği için yorum yapılamamaktadır.

Tablo 4.2. Dış mekân özgünlük durumu⁹

	Develi Everek Surp Toros Kilisesi	Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos kilisesi	Özvatan kavaklı Agios Basileos Kilisesi	Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi	Talas Tablakaya Panagia Kilisesi	Yeşilhisar Başköy Hıdrellez kilisesi
Çan kulesi	-	-	+	+	-	+
Portal	-	-	+	-	+	-
Portal kapısı	-	-	-	-	+	-
Kitabe	-	-	+	-	-	-
Çatı döşemesi	+(*)	+	+	+	+(*)	+
Çatı kubbesi	+(*)	-	-	+	+(*)	-
Pencere düzeni	+	-	+	+	+	+
Özgün Pencere	-	-	-	-	+(*)	-
Özgün giriş kapısı	-	-	- (**)	+	+(*)	+

4.3. Kiliseden Camiye Tahvilin Adaptasyonu Üzerine Değerlendirmeler ve Doğru Müdahale / Uygulama Önerileri

4.3.1. Konumlar üzerinden işlev seçimi değerlendirmesi

Kayseri'deki kiliseden camiye dönüştürülen altı Osmanlı dönemi kilisesinin bulunduğu köy veya mahallelerden Taşlık, Kavaklı, Faraşa ve Başköy köylerinde yalnızca Rumlar yaşarken, Develi ve Talas ilçelerinde Rum, Ermeni ve Türkler birarada yaşamış olup, baskın nüfus olarak gayrimüslim nüfus göze çarpmaktadır. Rumların yaşam alanlarını terketmesiyle değiş tokuş yapılan Türk-Müslüman nüfusa ibadet mekânı oluşturmak için ilk akla gelen çözüm olarak kiliseler camiye dönüştürülmüştür. Kırsalda yer alan Osmanlı Rum köyleri; Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi, Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi ve Başköy Hıdrellez Kilisesi'nin bulunduğu bu köylerde Osmanlı dönemi camilerine rastlanmamaktadır. Günümüzde bu köylerden Faraşa (Ek-33), Kavaklı (Ek-34) ve Taşlık (Ek-35) köylerinin nüfusu için yeterli olacak cami ihtiyacı kiliselerin dönüşümüyle sağlanmış ek bir cami yapılmamıştır. Adapte edilebilirlik açısından işlev seçimi adımı bu kiliseler için doğru bir karar teşkil etmektedir.

⁹ Bu tabloda “*” ile işaretlenen özellikler şu şekilde sıralanabilir:

(*): Develi Everek Surp Toros Kilisesi ve Talas Tablakaya Panagia Kilisesi geçmişte geçirdiği restorasyonlarda işaretlenen mimari öğeler özgününe uygun olarak yenilenmiştir.

(**): Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi giriş cephesindeki kemer kilit taşı bezemesi kısmen korunmuşken, özgün giriş kapısı kemeri taş örülerek kapatılmıştır.

Yamaca yerleşmiş eğimli topoğrafyaya sahip Başköy'ün (Ek-36) afet bölgesi ilan edilmesiyle kilise-cami yakın zamanda kullanıma kapanarak köyün aşağı bölümüne yeni bir cami inşa edilmiştir. 20. Yüzyılın ilk yarısında Başköy Hıdrellez Kilisesi'nin camiye dönüşümünün adaptasyon adına doğru bir karar olarak görünmektedir. Ancak köyde yaşanan afete karşı önlemler alınmalıdır. Köydeki yakın zamanda inşa edilen mevcut caminin başka bir kullanıma hizmet etmesi sağlanarak, yaklaşık yüzyıldır cami olarak kullanılan bu ibadet yapısını; doğru adaptasyonla yeniden aktif hale getirmek doğru bir karar olacaktır.

Köylere oranla daha yüksek nüfusa sahip Develi Evrek Mahallesi yakın çevresinde (Ek-37) günümüzde Surp Toros Kilisesi dahil 3 cami mevcuttur. Diğer Kayseri kilise-camilerine göre plan düzleminde en büyük alana sahip ve yüksekliğiyle ön plana çıkan simgesel mimarisine ek lokasyon olarak mahallenin ana caddesi Cumhuriyet Caddesi'nde bulunmasının da etkisiyle caminin cemaatinin bulunması işlev açısından adaptasyonun sağlandığının göstergesidir.

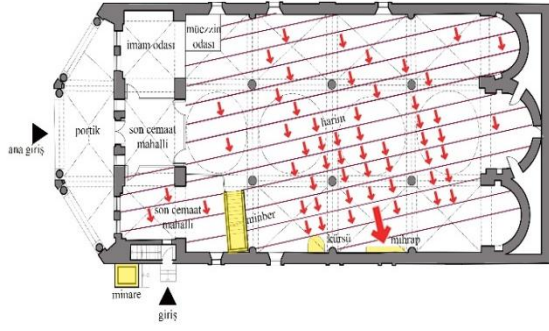
Talas'ın Aşağı Talas olarak adlandırılan bölgesi kentsel manada gelişmiş durumdayken, Yukarı Talas olarak adlandırılan bölgesi Kayseri'nin bağ kültürü gereği; yalnızca yazları yaşanan bir bölgeyi oluşturmaktadır. Yukarı Talas bölgesinde bulunan Tablakaya Mahallesi'nde (Ek-38) bağ kültürü bütün konutlarda uygulanmamakta olup, mübadele ve iskan sonucu bölgeye yerleşen Türkler zamanla başka yerlerde yaşamlarını sürdürmeyi tercih etmiştir. Azalan nüfustan etkilenen Panagia kilise-camisinde cemaat yoksunluğu baş göstermiştir. Bu durumun oluşmasında kilise çevresinde bulunan diğer 2 cami de etkindir. Günümüzde kullanıcı azlığından ötürü genel olarak kapalı durumda olup bazı namaz vakitlerinde açılan kilise-caminin işlev seçimi açısından adapte edilebilirliğinin sağlanamadığı görülmektedir.

4.3.2. Mekan organizasyonu açısından değerlendirme

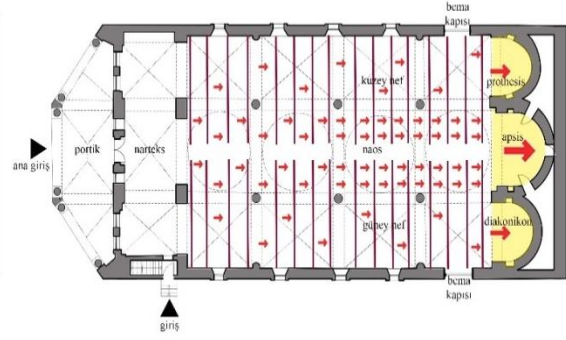
Kayseri'de camiye çevrilen kiliselerin mevcut planları üzerinden iç mekân kullanımları ve mekân organizasyon şemaları çıkartılmış olup, aşağıda verilmiştir. Bu şemalar üzerinden mekân adaptasyonu incelenmiştir.^{10 11}

¹⁰ “ * ” ile işaretlenen şekiller; Şeyda Güngör Açıkgöz'ün “19. Yüzyıl Kayseri Kiliseleri İçin Koruma Önerileri” adlı doktora tezinden soyutlanmıştır

¹¹ “ ** ” ile işaretlenen şekiller; Sacit Pekak'ın “Kappadokia Bölgesindeki (Özellikle Kayseri ve Çevresindeki) Osmanlı Dönemi Hristiyan Dini Mimarisi” adlı makalesinden soyutlanmıştır.

Şekil 4.13. Develi Everek Surp Toros Kilisesi, zemin kat planı mekân organizasyon şeması (*)

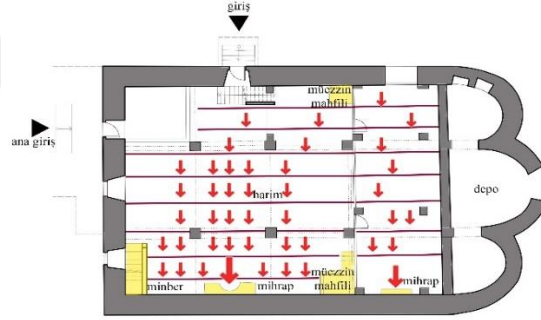
Şekil 4.14. Develi Everek Fatih Cami, zemin kat planı mekân organizasyon şeması (*)

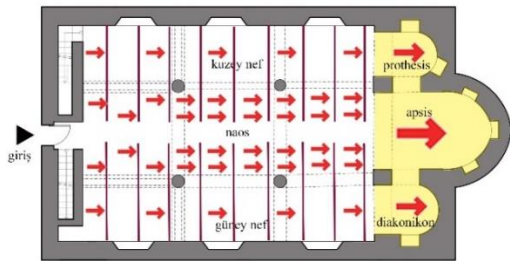
Şekil 4.15. Develi Everek Fatih Cami, batı cephesi mekân organizasyon şeması (*)

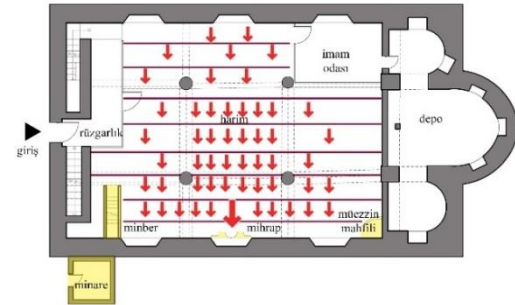
Şekil 4.16. Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, zemin kat planı mekân organizasyon şeması (**)

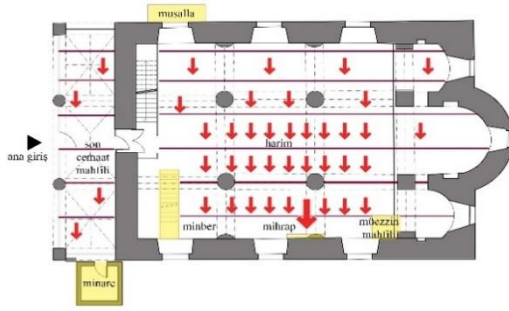
Şekil 4.17. Yahyalı Faraşa Cami, zemin kat planı mekân organizasyon şeması (**)

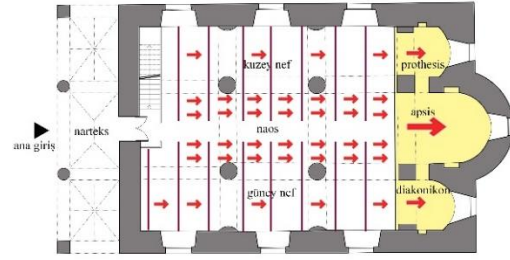
Şekil 4.18. Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, zemin kat planı mekân organizasyon şeması

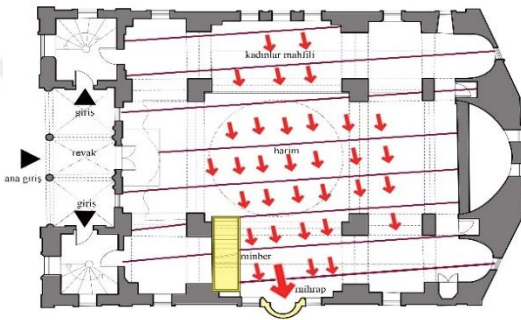
Şekil 4.19. Özvatan Kavaklı Cami, zemin kat planı mekân organizasyon şeması

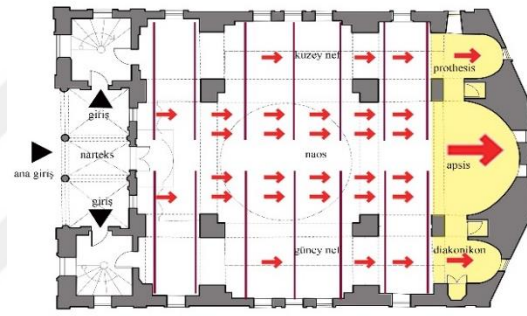
Şekil 4.20. Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi, zemin kat planı mekân organizasyon şeması

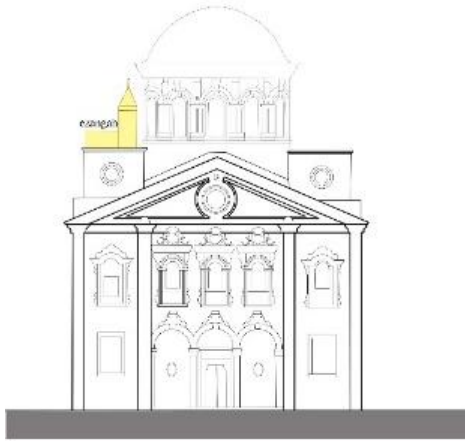
Şekil 4.21. Özvatan Taşlık Cami, zemin kat planı mekân organizasyon şeması

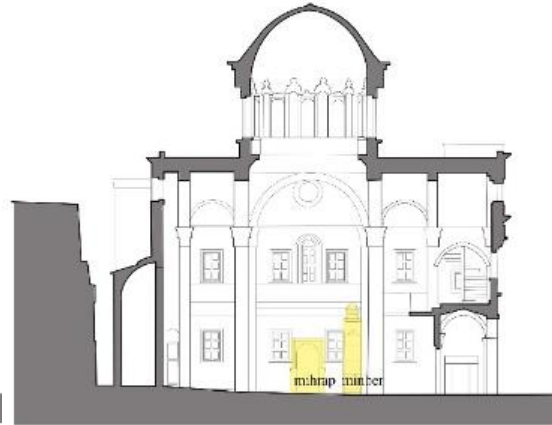
Şekil 4.22. Talas Tablakaya Panagia Kilisesi, zemin kat planı mekân organizasyon şeması (*)

Şekil 4.23. Talas Yaman Dede Cami, zemin kat planı mekân organizasyon şeması (*)

Şekil 4.24. Talas Yaman Dede Cami, batı cephesi organizasyon şeması (*)

Şekil 4.25. Talas Yaman Dede Cami, güney iç mekân duvarı organizasyon şeması (*)

nedenlerinden biri kilisedeki ibadetin gerçekleştirildiği asıl mekânın kapatılmasıyla; yapının kilise görünümünden çıkartılmasını amaçlanmıştır. Kilise planını okunamaz hale getiren bu temel yanlışlık; özgün mimariye zarar vermekte olup adaptasyonu sağlamamaktadır. Develi Everek Surp Toros Kilisesi ve Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi'nde apsis, diakonikon ve prothesis mekânlarının kapatılmaması, Saint Nicholas Katedrali'ndeki gibi, adaptasyonu olumlu yönde etkilemiştir.

Semavi din yapıları kilise ve camilerde; kible yönüne doğru ibadet yapma biçimi yalnızca insan hareketi olarak kısıtlanmamış, yapı planı da kible yönlerine göre şekillenmiştir. Kayseri kilise-camilerinin; Müslümanların kible yönüne yönlenmeyerek doğu yönüne doğru uzanışı cami ibadet alanında yatay saf oluşumuna neden olmaktadır. Apsis, prothesis ve diakonikon mekânlarının kapatılmasının nedenlerinden biri bu yatay oluşumu kırmaktır. Ancak Kayseri kilise-cami cemaatinin ibadeti incelendiğinde mihrap doğrultusundaki harim bölümünün daha çok kullanılarak dikey saflaşmanın sağlandığı görülmektedir.

Cami mimarisi öğeleri mihrap ve minber bütün kiliselere eklenirken müezzin mahfili ögesi sadece Develi Everek Surp Toros Kilisesi, Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi, Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi ve Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi'nde mevcuttur. Develi Everek Surp Toros Kilisesi'nde biri seyyar olmak üzere iki müezzin mahfili bulunurken Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi'nde iki sabit müezzin mahfili ve iki mihrap bulunmaktadır. Bu iki kilisede müezzin mahfili ve mihrap sayısı bire indirgenerek ibadet ihtiyacı için yeterli olacak hale getirilmelidir. Yine cami mimarisine özgü yapı ögesi kürsü yalnızca Develi Everek Surp Toros Kilisesi'nde bulunmakta olup, mihrap ve minberin arasında yer almaktadır. Bu elemanın genel olarak kullanılmadığı sözlü söylemlerce kanıtlanmakta olup kaldırılması önerilebilir.

Adapte edilebilirliği sağlayan bir diğer faktör ise beden duvarlarına yapışan minber, mihrap, müezzin mahfili ve kürsünün bulunduğu konumların koordinasyonudur. Develi Everek Surp Toros Kilisesi'nde ve Talas Tablakaya Panagia Kilisesi'nin güney duvarındaki pencereye denk gelen mihrap ögesinin restorasyon projesiyle yeri değiştirilmemiştir. Panagia Kilisesi'nde bu duruma ek olarak mihrabın dış mekâna taşması özgün mimariye hasar vererek adaptasyonu azaltmaktadır. Öte yandan Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi'nde mihrap; güney beden duvarı oyularak konuşlandırılmıştır. Mihrabın konumunun değiştirilerek, beden duvarının onarılması yapının özgününü koruyacaktır. Pencerenin açılarak mihrabın pencere aralarında

bulunan beden duvarlarına yerleştirilmesi adapte edilebilir yeniden kullanıma katkı sağlayacaktır. Özvatan Taşlık Agios Basileos Kilisesi'nde güney cephesi penceresinin bir bölümünü kapatan minber ve Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi batı iç mekân duvarına bitişik konuşlanarak özgün pencere boşluğunu kapatan minberin yeri değiştirilmelidir. Özvatan Taşlık Agios Basileos Kilisesi'nde minberin özgün ahşap duvara bitişik konumlandırılması ve Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi'nde ise minberin doğu yönüne kaydırılarak konumlandırılması doğru müdahale kararları olacaktır.

Cami mimarisinde de yer alan çardak mekânıyla kilise mimarisi balkon mekânının hem konum hem form açısından benzeşmesi dönüşümü destekler nitelikte olup, adapte edilebilir yeniden kullanım şartlarını sağlamaktadır. Kayseri kilise mimarisinde apside yönelmiş genel olarak batı duvarına bitişik konumlu galeri (balkon) mekânı; Develi Everek Surp Toros Kilisesi, Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi, Yeşilhisar Başköy Hidrellez Kilisesi'nde kadınlar mahfili olarak kullanılmaktadır. Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi'nin günümüze ulaşan galeri kısmının dar yapısından dolayı kadınlar mahfili olarak kullanılmamakta olup kuzey duvarına eklenen ahşap döşemeyle kadınlar mahfili oluşturulmuştur. Bununla birlikte, Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi'nde ise günümüze ulaşamayan galeri mekânının yerine doğu duvarına betonarme kadınlar mahfili döşemesi eklenmiştir. Sonradan eklenen bu iki muhdes döşemenin harim mekânında konumunun, yön olarak kilise özgün plan yapısına uymaması hiçbir araştırma yapılmaksızın müdahale edildiğini gözler önüne sermektedir. Bu iki kilisenin galeri döşemelerinin batı duvarına bitişik olduğu mimari çıkarsamalar sonucu çıkartılmış olup kadınlar mahfili döşemesinin iç mekân batı duvarına bitişik olarak eklenmesi kilise özgün plan şemasına saygı göstererek adapte edilebilir yeniden kullanıma katkı sağlayacaktır. Ayrıca Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi'ndeki harimin büyük bir kısmını kaplayan kadınlar mahfili döşemesinin merdiven kapısı kilitli ve yerleşimde yaşayan bayan cemaatin bu mahfili kullanmaması sonucu mekânın kilitli tutulduğuna dair sözlü söylemler; kadınlar mahfilinin kaldırılması gerektiğini gün yüzüne çıkarmaktadır. Aynı zamanda, kuzey iç mekân duvarına yapışık kadınlar mahfili merdiveninin kuzey cephesi girişini kapatması da döşemenin kaldırılması gerektiğinin göstergesidir. Talas Tablakaya Panagia Kilisesi'nde ise galeri katına çıkan merdiven mekânlarının kapalı tutulmasından ötürü kadınlar mahfili ihtiyacı, Saint Nicholas Katedrali'nde olduğu gibi kuzey nefin ahşap pervaz yardımıyla kapatılması sonucu oluşturulmuştur. Ancak bu

seperatörler dikey yüzeylerden oluştuğu için; yapının plan şemasının okunurluğunu azaltmakta, adaptasyonu zedelemektedir. Aynı zamanda bu ayırıcı elemanlar; kadınlar mahfili mekânına dâhil olan prothesis mekânını hissedilmez kılmaktadır. Kilisenin galeri mekânının kadınlar mahfili olarak kullanılması veya Holy Trinity kilise-cami dönüşüm örneğindeki gibi ahşap dikmelerle mekân ayırımını oluşturarak plan şemasının korunması, adapte edilebilirliği sağlamak adına önemli bir hamle olacaktır.

Kiliseden camiye dönüşümle birlikte; Develi Everek Surp Toros Kilisesi'nde 6 pencere, Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi ve Talas Tablakaya Panagia Kilisesi'nde birer pencere kapatılmıştır. Develi Everek Surp Toros Kilisesi'nde yüksek sayıda kapalı pencere bulunmasının nedeni sonradan yenilenen çatı döşemesi ve yerleri değiştirilen sütunların özgün hale sadık biçimde yapılmayarak karşılıklı iki sütunun totalde dört pencereye denk gelme durumundan kaynaklıdır. Diğer pencerelerin kapatılmasının nedeni ise ana mekânı ısıtmak amaçlı bir müdahaledir. Kapatılan pencerelerin yanısıra Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi kuzey duvarına eklenen ve Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi narteksine eklenen pencerenin kaldırılması ve kapalı pencerelerin kullanıma açılması cephe karakteristiğine verilen yanlış görünümü engelleyerek adaptasyonu sağlayacaktır. Develi Everek Surp Toros Kilisesi'nde duvar örülerek kapatılan bema kapılarının sembolik değerini kazanması için kapı formuna yeniden getirilmelidir.

Dış mekânda narteks mekânı; Başköy Hıdrellez Kilisesi ve Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi'nin camiye dönüşümüyle kapatılmıştır. Talas Tablakaya Panagia Kilisesi'nde narteks kapatılmayarak adapte edilebilir yeniden kullanım sağlanmıştır. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi'nde kapatılan nartekse sonradan briket malzeme örülmesiyle ek bir mekân eklenmiştir. Develi Everek Surp Toros Kilisesi narteksi üç mekâna ayrılmıştır. Nartekse eklenen bu keyfiyetsiz eklerin kaldırılarak yapının orijinal halini yansıtması sağlanmalıdır. Türk-İslam cami mimarisinde görülen yarı açık son cemaat mahalli örnekleriyle benzeşen bu mekân dönüşümleri adaptasyonu destekleyecektir. Bu dönüşüme örnek olarak Sinan Paşa Cami dönüşüm örneği verilebilir.

Cami harimine ayakkabılarla girilmeme kuralı kilise kullanım biçiminden ayrışan bir özelliktir. Ancak iki dinde de olan ibadet ana mekânına direk girişin engellenmesi amaçlı geçiş mekânları (narteks ve son cemaat mahalli mekânları) olması bu duruma çözüm getirmektedir. Bu doğrultuda Özvatan Taşlık Agios Georgios

Kilisesi, Develi Everek Surp Toros Kilisesi ve Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi'nde narteks mekânına ayakkabı koyma amaçlı tefriş elemanları eklenmiştir. Narteks görünümü korunmuş Talas Tablakaya Panagia Kilisesi; özgününde narteksi bulunmayan Özvatan Kavaklı Agios Basileos ve Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi'nde batı duvarına eklenen ayakkabılıklar bu duruma çözüm getirmiştir. Talas Tablakaya Panagia Kilisesi eklenen bu tefriş elemanı batı mekân duvarındaki pencereleri kısmen kapatmaktadır. Işık kullanım verimini azaltan ve pencere düzeninin hissedilmesini engelleyen bu elemanın düşük yükseklikli elemanla değiştirilmesi akılcı bir yaklaşım olacaktır.

Cami işlevine özgü bir diğer öge ise; duvarlara eklenen hat levhaları, arapça yazılı tabelalar ve namazlık boyutundaki örtülerdir. Bu öğelerden Başköy Kilisesi'nde kullanılan örtüler niteliksiz görünüme sahip olması nedeniyle kaldırılmalıdır. Bunun dışında 6 kilisede de bu elemanların boyut açısından, Holy Trinity Kilisesi dönüşümünde görüldüğü üzere; büyük ve görkemli görünümünden uzak olması yapıyla yeni işlevin uyumunu artırmaktadır.

Kiliseden camiye dönüşümle birlikte kilise naos zemin kat planına Develi Everek Surp Toros Kilisesi ve Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi'nde birer adet ve Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi'nde iki adet olmak üzere eklenen muhdes mekânların kaldırılarak plan düzenine verilen büyük hasarlar saf dışı bırakılmalı, adaptasyon sağlanmalıdır. Sower Kilisesi örneğindeki apside eklenen ahşap camekanlı kadınlar mahfili örneği bu örneklerin başka bir yansımasıdır.

Kayseri kiliselerinin camiye dönüşümüyle Talas Tablakaya Panagia Kilisesi dışında bütün kiliselere minare eklenmiştir. Develi Everek Surp Toros Kilisesi, Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi, Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi ve Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi'nin güneybatı köşelerine minare eklenirken, Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi'nin minaresi batı bahçe duvarına konumlandırılmıştır. Minareye sahip 5 kilise-camiden ayrılan bu minare; yapıdan ayrışmasıyla yapısal algıya katkı sağlarken, silüet anlamında batı(giriş) cephesinin orta kısmına denk gelerek çevresel manada adaptasyonu olumsuz yönde etkilemektedir. Minarenin konumunun cephe hizasında olmaması çevresel algıya verilen hasarı minimize etmeye fayda sağlayacaktır. Kilisenin güney cephesine yapışan minareler ise yapıların batı(giriş) cephelerinin yapısal algısına olumsuz katkı sağlamaktadır. Minarelerin yapıdan kopartılması adaptasyona katkı sağlayacaktır. Güncel dönüşüm örneklerinden, Saint Nicholas Katedrali'nde görüldüğü gibi; bahsedilen 5 minare kilise

çatı/kubbe yüksekliğini aşarak yapının önüne geçmektedir. Talas Panagia Kilisesi'nin kuzey batı köşesi merdiven kulesinin üzerine yerleştirilen ezangah kilise kubbesini geçmeyerek adaptasyona katkı sağlamıştır. Çan kulesi günümüze ulaşmış Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi, Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi, Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi'ndeki minareler yapıda tarz karmaşasına neden olmaktadır. Bu karmaşanın önlenmesi adına en doğru müdahale; yapının minarelerinin kaldırılıp Talas Panagia Kilisesi örneğinde olduğu gibi küçük ölçekli bir ezangah veya köşk minare kullanılması alternatif bir yoldur. Böylelikle Anadolu kilise mimarisindeki kullanılan düşük yükseklikli çan kulesi mimarisine dost ve adapte bir görünüm sağlanabilir. Adapte edilebilirlik için bir başka yol ise; Sower ve Holy Trinity kilise-cami dönüşümlerindeki uygulama gibi yapının mevcut çan kulelerine küçük dokunuşlar (alemler) ekleyerek bir bütün oluşturmaktır. Bu bağlamda çan kulesi günümüze ulaşmış Özvatan kiliseleri ve Başköy Hıdrellez Kilisesi'nin mevcut çan kulelerinin köşk minareye dönüştürülmesi adapte edilebilirliği sağlamada doğru bir adım olacak, böylelikle yeni bir minareye gereksinim kalmayacaktır.

Öte yandan Talas Tablakaya Panagia Kilisesi ve Develi Surp Toros Kilisesi dışındaki kilise-camilerin köydeki tek ibadet mekânı olması nedeniyle cenaze törenlerine mekân sağladığı görülmektedir. Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi'nde kibleye paralel kuzey cepheye yerleştirilen musallanın kaldırılarak cepheye yapışık oluşumunun engellenmesi; cephedeki sade görünümü tekrar kazanmaya yardımcı olarak, yapısal algıya verilen hasarı ortadan kaldıracaktır.

Camiye tahvil sonucu abdest almak amacıyla, Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi, Develi Everek Surp Toros Kilisesi, Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi avlularına şadırvan eklenirken, Talas Tablakaya Panagia Kilisesi ve Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi'ne çeşme eklenmiştir. Şüphesizki alan olarak şadırvanlara oranla az yer kaplayan çeşmelerin kapalı mekân teşkil etmeyişi; avluda ferahlık sağlamaktadır. Böylelikle, silüette kilisenin önüne geçen eklerin bulunmayışı; yapısal ve çevresel algıya verilecek zararı önlemiştir. Bahsedilen şadırvanlar batı cephesine konuşlandırılmış olup, merdiven içerdiği izlenmektedir. Sebepiyse; şadırvanın bodrum kat planında WC planlarının çözülmesidir. WC'nin yer altında olması yapının algısının bozuntuya uğramamasına fayda sağlamıştır, ancak üst kat planındaki şadırvanların kilise batı(giriş) cephesinin önüne geçmeyen çeşme mekanlarıyla değişimi adaptasyona katkı sağlayacaktır.

Tablo 4.3. Cami işleviyle iç mekâna yapılan eklemeler ¹²

	Develi Everek Surp Toros Kilisesi	Yahyalı Farasa Agios Ioannis Hrisostomos kilisesi	Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi	Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi	Talas Tablakaya Panagia Kilisesi	Yeşilhisar Başköy Hıdrellez kilisesi
Narteksi kapatma	+	Narteks mekânı yok	Narteks mekânı yok	+	-	+
Sadece apsisi kapatma	-	-	-	-	+	-
Apsis prothesis ve diakonikonu kapatma	-	+	+	-	-	+
Galeriye sonradan eklenen korkuluklar	+	Özgün galeri döşemesi yok	Özgün galeri döşemesi yok	-	+	-
Naosa sonradan eklenen mekân/toplam adet	+1 adet(*)	+1 adet	+2 adet	-	-	-
Nartekse sonradan eklenen mekân /toplam adet	+2 adet	Narteks mekânı yok	Narteks mekânı yok	-	-	+1 adet
Sonradan eklenen galeri döşemesi	-	+	+	-	-	-
Kapatılan pencereler /toplam adet	+6 pencere	+1 adet	+1 adet	-	+1 adet	-
Sonradan eklenen pencere/toplam adet	-	+1 adet	-	-	-	+1 adet

4.3.3. Teknik açıdan değerlendirme

İbadet yapılarındaki var olan anıtsallığa ilave olarak önemsenen ses sistemi, akustik ve yapı yüksekliği gibi teknik etkenlerin benzeşmesi; dini yapıya başka bir dini işlev yüklerken kolaylık sağlayarak adaptasyonu olumlu yönde etkilemektedir. Sonuç olarak; Kayseri’de cami olarak kullanılan kiliselerin bu yönlerden adaptasyonu sağlanmaktadır.

Yapıların büyük ölçeklere sahip olması beraberinde ısınma problemlerine yol açmaktadır. Kilise-camilerde mevcut duruma bakıldığında Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi’nin iç mekanındaki ve Develi Everek Surp Toros Kilisesi’nin hem iç hem dış mekanındaki soba boru parçalarının mevcudluğu; önceden soba vasıtasıyla

¹² Bu tabloda “*” ile işaretlenen özellik şu şekildedir: Develi Everek Surp Toros Kilisesi’nde naosa taşan güney narteks mekânı naosa sonradan eklenen mekânlar kısmında harici tutularak, nartekse sonradan eklenen mekân sayısına dahil edilmiştir.

ısıtma problemine çözüm getirildiğini göstermektedir ancak şu an 6 kilisede de ısıtma yöntemi geliştirilmemiştir. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi'nde ise günümüzde kullanılmayan soba orta nefe yerleştirilmiştir. Kiliselere özgününe zarar vermeyecek biçimde, iç mekândaki görsel etkiyi korumaya yardımcı olacak değişken debili soğutucu akışkan VRF klima sisteminin kullanımı önerilebilir. Özgün döşemenin yitirildiği Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi'nde döşemeden ısıtma sistemi uygulamasıyla kilisede kullanıcı konforu artırılarak, adaptasyona katkı sağlanacaktır.

İnşa edildikleri dönemde, aydınlatma teknolojisinin gelişmemesinden ötürü aydınlatma teknik elemanları bulunmayan kiliselere camiye çevrilişle birlikte sarkıt aydınlatma elemanları eklenmiştir. Başköy Hıdrellez Kilisesi'nde ek olarak; kuzey nef metal gergilerine eklenen sarkıt ampüllerle aydınlatma sağlanmıştır.

4.3.4. Yapı üslubu açısından değerlendirme

Kayseri'de Osmanlı dönemi kiliseleri; 18. ve 19. Yüzyıl mimari akımlarından etkilenmiş belirli bir üslubu yansıtan yüzlere sahiplerdir. Yapı üslupları; bulunduğu yerleşimin büyüklüğü ve gelişmişliği arttıkça simgeselliğin artmasıyla daha hissedilir hale gelmişlerdir. Kentsel çevrede yer alan Talas Tablakaya Panagia kilisesi ve Develi Everek Surp Toros Kilisesi yoğun süsleme, bezeme ve motiflere sahipken, diğer kiliseler daha sade bir dile sahiptir.

Kilise özgünündeki üsluplar incelendiğinde, Talas Tablakaya Panagia kilisesi'nde hem neoklasizm hem de barok üslup yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Günümüze ulaşan portalda; modern iyonik detaylarla Yunan mimarisi yansıtılırken öte yandan bezemelerde barok kıvrımları görmek mümkündür. Saint Nicholas Katedrali örneğindeki gibi; Barok mimarinin en fazla hissedildiği batı cephesinde kilise resimsel etkisi sağlanmıştır. Kilisenin iç mekânında hakim olan mimari üslup ise; sütun başlıklarında kendini gösteren neoklasik üsluptur. Ancak plan düzleminde bakıldığında apsise yönelen galeri döşemesinin kıvrımları Barok mimariyi yansıtmaktadır.

Develi Surp Toros Kilisesi; Talas Tablakaya Panagia Kilisesi gibi barok ve neoklasizm üslubun harmonisine sahiptir ancak daha sade bir görünümle karşımıza çıkmaktadır. Kilisenin batı cephesinde neoklasik mimarinin okunmasını sağlayan sütunlar, sütun başlıkları ve kemerlerde ve sütuncelerde kullanılan yiv detayları cephe karakteristiğini oluşturmaktadır. Aynı zamanda cephe alınlıklarındaki kıvrımlı

bezemeler ve süsleme ögesine dönüştürülmüş kıvrımlı yapı elemanı kılıçlar Barok mimariyi yansıtır. Kilisenin iç mekânında sütun başlıkları neoklasik motiflere sahiptir.

Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, Özvatan Kavaklı Agios Basileos kilisesi, Özvatan Agios Georgios kilisesi ve Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kiliseleri ise oldukça sade bir mimari dile sahiptirler. Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi hiçbir mimari süsleme veya bezemeye sahip değilken; Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, Özvatan Agios Georgios Kilisesi ve Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi'nde neoklasizmin etkileri görülmektedir. Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi'ndeki sütun başlıklarındaki yaprak motifleri ve çan kulesinin kubbesindeki insan motifi neoklasik mimariyi yansıtan detaylardır. Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi'nde korint tarzı kıvrımlı motiflere sahip sütun başlıkları, batı iç mekân duvarındaki ahşap bölücü duvar ve batı cephesi kilit taşındaki yaprak motifleri neoklasik mimariyi temsil etmektedir. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi narteks kemerlerindeki çiçek motifleri ve batı cephesindeki bezemeler yine neoklasik mimari anlayışın göstergesi konumundayken iç mekânda, özgün ahşap döşemede ve apsis nişlerinde neoklasizmi yansıtan motifler ve çizgiler görülmektedir.

Mimari karakteristiğın okunurluğın en yüksek Talas Tablakaya Panagia Kilisesi ve Develi Everek Surp Toros Kilisesi'nde giriş cephelerine eklenen cami kitabeleri yapıya karma bir görünüm katarak adapte edilebilirliğe zarar vermektedir. Talas Tablakaya Panagia Kilisesi'ndeki mihraptaki neoklasik üslupla oluşturulmuş yivli sütunceler, Türk-islam cami mimarisinde kullanılmamış örneksiz bir mihrap detayı olarak karşımıza çıkmaktadır (Resim 4.114). Bu mihrabın kaldırılarak modern cami mimarisi anlayışıyla yeniden yorumlanması gereklidir.

Resim 4.114. Tablakaya Panagia Kilisesi, mihrap (2019)

Bahsedilen mimari anlayışlar barok ve neoklasik üslup; 18. Ve 19 yüzyılda Kayseri kilise mimarisinde kullanılmış olup kiliselere kimlik yüklemektedir. Camiye dönüşümün gerçekleştiği 20. Yüzyılda adapte edilebilir yeniden kullanım bilincinin yükselmemesinden ötürü özellikle kırsal çevre kiliselerinde eklenen yapı elemanları ve öğelerinin keyfi ve yerel elemanlar kullanılarak oluşturulması; yapının iç ve dış mekânında üslup karmaşalarına neden olmaktadır. Her kilise özgününde farklı çehrelere sahipken onlara geleneksel mimari detaylı cami elemanlarının eklenmesi; üslup ve tarz karmaşası oluşturmakta ve kilisenin okunurluğunu azaltmaktadır. Adapte edilebilir yeniden kullanım çerçevesinde üslup karmaşasının engellenmesi için yapılara dönem farkının hissedileceği modern yaklaşımlar getirilerek adaptasyon desteklenmelidir.

Yapının dış ve iç kabuğuna bakıldığında; minare hariç tutulduğunda dış kabukta genel manada kilise algısını hissedildiği görülürken iç mekanda karmaşaların olduğu görülmektedir. Yeniden işlevlendirme projelerinin en büyük problemlerinden biri olan bu sorun Kayseri kilise-camilerinde görüldüğü gibi; incelenen Dünya üzerindeki örneklerden Saint Nicholas Katedrali, Sinan Paşa Cami örneklerinin de genel problemlerindedir. Üslup karmaşasını aşmak; kaliteli ve algısı yüksek mekanlar oluşturacaktır.

4.3.5. Malzeme açısından değerlendirme

Kayseri'deki yaygın kilise imar faaliyetleri sonrasında sahipsiz kalan kiliselerin bazıları projersiz yürütülen onarımlar ve keyfi kararlarla yorumlanarak müdahalelere maruz kalmışlardır. Kayseri kilise-camilerinden kentsel alanda yer alan Talas Tablakaya Panagia Kilisesi ve Develi Everek Surp Toros Kilisesi'nde yürütülen restorasyon çalışmaları sonucu malzeme açısından yapının özgün malzemelerinin korunması için çalışılmış, yitirilen malzemeler özgün malzemelere paralel olarak yenilenmiştir. Ancak cami işleviyle gelen yeniden kullanım; mevcut dini mimariye yeni dini mimari öğeler ekleme sorunsalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çağdaş ve ilkeli bir koruma anlayışında; cami elemanları eklenirken adaptasyonun sağlanması için malzemeyi uyumlu seçmek doğru tasarım adımları olacaktır. Doğru malzeme seçimiyle özgün-yeni hali arasındaki farklar kolay algılanarak yapının kilise halinin okunması sağlanmalıdır. Kilise ve cami mekan elemanlarının hemhaline; Sower ve Holy Trinity kiliseleri örnek teşkil etmektedir. Kiliselerde cami elemanların, sade mimari oluşturma kaygısıyla tasarlanması; yapının özgününe olan saygıyı temsil etmektedir.

İslami ibadet alanlarında tasvirlerin yer almaması kuralı, müdahalecileri kilise fresklerinin kapatma isteğine güdülemiştir. Kayseri kilise-camilerinde tavan döşemesi, apsis, diakonikon ve prothesis mekânlarındaki freskler sıva ve boya vasıtasıyla kapatılarak cami işlevi için yeniden kullanım gerçekleştirilmiştir. Bu noktada sembolik bir örnek teşkil eden Ayasofya'nın cami olarak dönüştürülmesini izleyen yüzyıllar boyu, yalnızca ibadeti engelleyen yüz bölümlerinin sıva örtüsüyle kapanarak ibadetin gerçekleştirildiği belgelenmektedir. Aynı zamanda Rotunda Müzesi'nde açığa çıkarılan kiliseye dair freskler yine geçmiş dönemlerdeki hassasiyetin örneklerdendir. Tarihte dahi kendini gösteren, yapı özgünlüğüne saygıyı temsil eden, adapte edilebilir yeniden kullanım anlayışı; günümüz kilise-cami yapılarına örnek teşkil ederek, kilise-camilerin freskleri gün yüzüne çıkartılmalıdır. Fresklerin kapatılması konusunda başka bir doğru örnek olarak karşımıza çıkan Niğde Fertek Kilisesi'nde apsis diakonikon ve prothesis mekânlarındaki fresklerin üzeri örtü yardımıyla örtülerek kapatılması sağlanarak ibadetin gerçekleştiği görülmektedir (Resim 4.115; 4.116). Öte yandan Develi Everek Surp Toros Kilisesi tavanı (restorasyonla yenilendiği için) dışında, bütün kiliselerin tavan ve duvarları sıva uygulanarak boyanmıştır.

Resim 4.115. Niğde Fertek Kilise, camekanla kapatılan apsis (2019)

Resim 4.116. Niğde Fertek Kilise, apsis örtüsü (2019)

Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi, Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi ahşap döşemesinin doğu bölümüne bakan kısımları ve Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi'nin ahşap bölücü duvarı ve korkuluklarına boya uygulanmıştır. Bu boyalar kaldırılarak, yapılar özgün haline getirilmelidir. Böylelikle kiliselere dair yanlış imajların insan belleğinde kalıcılığı önlenerek, geçmişle geleceğin bağlantısı oluşturulacaktır.

Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi ve Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kiliselerinin kırsal çevrede bulunmasının etkisiyle proje yoksunluğu çekmesi sonucu yerel halk tarafından günübürlük programsız kararlarla yapılan müdahalelere maruz kalmışlardır. Yerel halk cami mimari elamanlarının malzemelerini mevcut yerel malzemelerden sağlamıştır. Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi'nde müezzin mahfili, minber ve mihrap lambri, Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi'nde minberde demir, mihrap ve müezzin mahfilinde seramik malzeme kullanılırken, Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi'nde minber, mihrap ve müezzin mahfilinde seramik kullanımına ek müezzin mahfili ve ek minberde lambri malzeme kullanılmıştır. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi'nde ise minber demir, mihrap ahşap malzemeyle oluşturulmuştur. Kentsel çevrede yer alan Develi Everek Surp Toros Kilisesi'nde mihrap, minber ve kürsü; mermer, müezzin mahfili ahşap malzemeden oluşturulurken; Talas Tablakaya Panagia Kilisesi'nde mihrap kesme taştan, minber ahşap malzemeden oluşturulmuştur. Mimari açıdan zenginliklere ve yeniliklere sahip bu iki kilisede restorasyon öncesi seçilen cami işlev elemanları korunarak adapte edilebilirlik için adım atılmamıştır. Kilise mihrap, minber, kürsü ve müezzin mahfillerinden Talas Tablakaya Panagia Kilisesi, Özvatan Taşlık Agios Basileos Kilisesi ve Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi'nin minberleri sade bir mimariye sahip olmalarından ötürü göz karmaşasına yol açmazken diğer bütün öğeler göz yorucu ve gereğinden fazla detaylara sahiptir. Kullanılan malzemedeki sadelik adaptasyonu sağlama için önemli bir adım teşkil etmektedir ancak çağdaş görünüme sahip cami elemanları tasarlamak adaptasyonu daha da yükseltmeye fayda sağlayacaktır. Sower Kilisesi ve Saint Nicholas Katedrali'nin camiye dönüşümüyle harim mekanındaki minber, mihrap ve müezzin mahfilinde geleneksel malzemenin sade yorumuyla adaptasyon yakalanmıştır.

İklim, kültürel yapı ve yerel özellikler, geleneksel malzeme ve mevcut yapı mimarisini etkileyen faktörler olarak göze çarpmaktadır. Her yapı kendi özelinde farklı mimariler içermektedir ve kültürel miras yapılarına yeniden işlev verilirken yapıya eklenecek elemanların dönem farkını ortaya koyan modern malzemelerden oluşması adapte edilebilirliği getirecektir. Bu tasarım kararlarında doğru yeniden kullanımı sağlayan iki yol izlenebilir. Yapının özgün işleve ait strüktürel yapı eleman malzemeleri ve diğer elemanların malzeme çeşitliliği üzerinden seçilen malzemelerin dönem farkını yansıtacak modern yorumları tercih edilmesi ilk yol olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci yol ise; yapıya özgününde kullanılmayan, modern ve tarihi yapıyı zarara uğratmayacak bir malzeme önerilmesidir. Geçmişin tekrarlanması ve eklektisist bir

zihniyetle yapılara yenilik adı altında getirilen yinelemeler özgün vaziyeti algılama problemi oluştururarak kilise iç ve dış mekânında kaos oluşturmaktadır. Bu bağlamda özgün malzemeler incelendiğinde, Develi Everek Surp Toros Kilisesi'nde öne çıkan demir ve ahşap kullanımı, Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi'nde öne çıkan mermer kullanımı, Talas Tablakaya Panagia Kilisesi ve Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi'nde öne çıkan ahşap tercihinden yola çıkılmalıdır. Bahsedilen geleneksel malzemelerin çağdaş formları ve uygulamaları kullanılarak; cami mimari elemanları mihrap, minber ve müezzin mahfili oluşturulması sağlanmalıdır. Bu sayede yapısal algıya zarar verilmemekle birlikte, yeni işlevle dost adapte edilebilir yeniden kullanım sağlanmış algısı yüksek mekânlar meydana getirilecektir.

Camiye tahville birlikte kilise duvarlarına geleneksel yöntemlerle ve yerel malzemeyle oluşturulan Talas Tablakaya Panagia Kilisesi hariç tüm kiliselerde lambri, seramik ve mermer malzeme zeminden başlatılarak belirli bir seviyeye kadar kullanılmıştır. Bu keyfiyetsiz detayların kaldırılması gereklidir.

Narteksi cami işleviyle kapatılan Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi, Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi ve Develi Everek Surp Toros Kilisesi'ne eklenen PVC ve demir doğramalı camekanlar ve briket malzemeli duvarlar kaldırılarak narteksin yarı açık vaziyeti yeniden aktif hale getirilmelidir.

Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi ve Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kiliselerinde naosa birinci kat planına eklenen kadınlar mahfili döşemesi malzemesi olarak sırasıyla ahşap döşeme ve betonarme döşeme seçilmiştir. Bu iki döşemenin naosta aldıkları yerdeki uyumsuzluğa ek olarak malzeme açısından da adapte edilebilirliği sağlanamamıştır. Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi'nde geleneksel malzeme ve yöntemlerle eklenen ahşap döşeme dönem karmaşasına neden olmaktadır. Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi kadınlar mahfili döşemesinde kullanılan betonarme malzeme; bilinçdışı uygulamalar sınıfına girmekte olup, taş malzemeli beden duvarları ve strüktüre ağır hasarlar vermektedir.

Harim mekânında; Develi Everek Surp Toros Kilisesi, Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi ve Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi'nde kristal sarkıt (Resim 4.117; 4.118; 4.119; 4.120) Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi'nde cam sarkıt ve Talas Tablakaya Panagia Kilisesi'nde metal sarkıt aydınlatma elemanı (Resim 4.121) kullanılmıştır. Ek olarak Başköy Hıdrellez Kilisesi'nde kuzey ve güney nefleri aydınlatmak için sarkıt ampüller (Resim 4.122) kullanılmıştır. Talas ve Başköy aydınlatma elemanlarının (Resim 4.123)

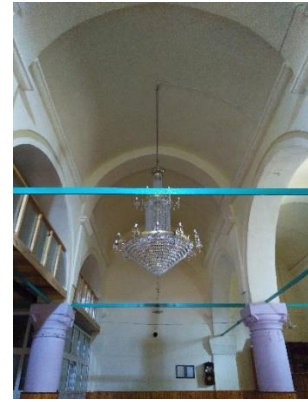
içerdiği sadelik gereği adaptasyon sağlanırken; diğer kilise elemanları mekânları ihtişamlı görünüşleriyle iç mekânı göz yorucu bir hale bürümüşlerdir.

Resim 4.117. Everek Surp Toros Kilisesi, kristal sarkıt (2019)

Resim 4.118. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos kilisesi, kristal sarkıt (2019)

Resim 4.119. Kavaklı Agios Baisleos Kilisesi, kristal sarkıt (2019)

Resim 4.120. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, kristal sarkıt (2019)

Resim 4.121. Tablakaya Panagia Kilisesi, metal sarkıt (2019)

Resim 4.122. Başköy Hıdrellez Kilisesi, sarkıt ampüller (2019)

Resim 4.123. Başköy Hıdrellez Kilisesi, cam sarkıt (2019)

Tüm kilise-camilerde kilise nişleri kullanımına ek olarak sonradan eklenen dolaplarla malzeme depolama ihtiyacı giderilmiştir. Ancak 6 kilisede de yeterli potansiyelde dolabın bulunmaması kilise naosunda yer yer istiflenmelere neden olmuştur. Aynı zamanda Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi ve Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi'nde apsislerin depo olarak kullanılması sonucu oluşan görüntü kirliliği ihtiyaca yönelik demir ve ahşap malzemeli dolap alternatifiyle ortadan kaldırılacaktır.

Talas Tablakaya Panagia Kilisesi ve Develi Everek Surp Toros Kilisesi'nin arşiv fotoğrafları göz önünde bulundurulduğunda özgün pencere malzemesinin ahşap malzeme kullanarak yapıldığı göze çarpmaktadır. Restorasyon projesi kapsamında pencereler ahşap doğramalar kullanılarak yenilenmiştir. Develi Surp Toros Kilisesi'nde galeri mekânı pencereleri restorasyon sonrası PVC pencerelerle değiştirilmiştir. Diğer dört kilisenin özgün pencereleri günümüze ulaşmamış olup, özgününe sadık kalınmayarak PVC pencereler tercih edilmiştir. Yapı ruhuyla tezat oluşturan PVC malzemelerin kaldırılarak ahşap malzeme tercihi; akılcı bir yaklaşım olacaktır.

Minare malzemesi de kiliseden kiliseye değişkenlik göstermekte olup farklı bir oluşum olarak göze çarpan Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi minaresi tuğla dizgileri ve dizgiler arasına sabitlenmeyi sağlayan demir kenetlerle oluşturulmuştur. Bu minare örneği yerel imkanlarla yapılan müdahalelerin temsili olarak yorumlanabilir. Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi'nde briket duvar üzeri sıva+boya kullanılırken ve Talas Tablakaya Panagia Kilisesi'nde demir malzemeli ezangah tercih edilmiştir. Diğer kiliselerde kesme taş malzemeli minareler kullanımı yine yerel malzemeyi gösteren etkenlerdir. Minarelerin yerel imkanlarla yapılmış olması niteliksiz ek olma durumunu doğurmuştur. Öte yandan, kentsel bölgedeki Talas Tablakaya Panagia Kilisesi ezangah örneği malzeme adaptasyonu açısından sadelik+modernliği temsil etmektedir. Bu örnek izinde diğer kiliselerin minareleri yeniden yorumlanarak değiştirilirse kiliselere niteliksiz eklerle yüklenen yanlış algılar ortadan kaldırılacaktır.

Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi ve Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi dış mekânında kullanılan çimento esaslı harçlar kaldırılarak; yapı özünü puzolanik harç veya kireç harcı tercihlerinden hangisini içeriyorsa o malzeme kullanılarak onarılmalıdır. Aynı zamanda Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi güney cephesi boyunca devam eden betonarme hatıl kaldırılmalı ve yapının strüktürel problemleri tespit edilerek sağlamlaştırma projesi yürütülmelidir.

Çatı dış görünümünün korunduğu tek örnek Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi'dir. Talas Tablakaya Panagia Kilisesi'nde kısmi hasarlar tamamlanarak restorasyon tamamlanmıştır. Develi Everek Surp Toros Kilisesi'nde özgün çatı malzemesine (kaba yonu taş) paralel biçimde yenilenmiştir fakat yenilenen çatı döşemesi üzerine uygulanan beton+kurşun uygulaması yapıya hasar vermekte olup kaldırılmalıdır. Diğer üç kilisede özgün çatı döşemesi günümüze ulaşmıştır ancak döşeme üzerine Özvatan kiliselerinde ahşap strüktür ve kaplama malzemesi kiremit, Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi'nde ise sac ile örtülmüştür. Bu muhdes malzemelerin kaldırılarak, kilisenin bünyesinde barındırdığı çatı döşemesine ulaşılması adaptasyonu sağlama yönüyle mühimdir. Ek olarak Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi'ndeki niteliksiz apsisteki ahşap kirişleme üzeri sac malzeme ve girişi tanımlayan sac saçaklar kaldırılarak özensizlik algısı bertaraf edilmelidir. Saçak malzemesi olarak çeliğin kullanılması taş+çelik uyumunu ön plana çıkarmaya fayda sağlaması açısından önerilebilir.

Cami işleviyle Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi, Develi Everek Surp Toros Kilisesi ve Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi avlularına eklenen şadırvanlarda betonarme malzeme kullanılmıştır. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos kilisesi şadırvanı dışında diğer şadırvanlara merdiven vasıtasıyla çıkış sağlanması ve bütün şadırvanların giriş cephesine bakan batı avlu kısmına konumlandırılmasından dolayı; batı cepheleri gölgede kalmaktadır. Şadırvanlarda kullanılan betonarme malzeme yapısal algıyla uyuşmadığı için bütünlüğü bozarak, adaptasyona zarar vermektedir. Bu mekânların kaldırılarak betonarme malzemedan kaçınarak; taş, ahşap veya çelik malzeme kullanımıyla çeşmelere dönüştürülmesi dış mekânda adapte edilebilirliğe fayda sağlayacaktır.

Kilise-camilerdeki boyama faaliyetleri yalnızca fresklerini kapatmakla sınırlandırılmamış olup iç mekân duvarları sütunları ve tavanları da yağ bazlı boya ile boyanmıştır. Develi Everek Surp Toros Kilisesi, Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi ve Talas Tablakaya Panagia Kilisesi'nde beyaz renk kullanılırken, Özvatan Kavaklı Agios Georgios Kilisesi'nde mor ve krem, Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilsiesi'nde krem, yeşil ve mavi Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi'nde beyaz ve yeşil tonlar kullanılmıştır. Mekandaki ferahlık hissiyatını yücelten beyaz ve tonlarının kullanımı (Saint Nicholas katedral-cami örneğindeki gibi); mekânları algılayışı yükseltecektir. Bu nedenle diğer uygunsuz renkler kaldırılmalıdır.

Aynı zamanda Taşlık ve Başköy kiliselerinde ahşap galerinin sırasıyla yeşil+pembe ve koyu yeşil renklere boyanmasından ötürü özgününden farklılaştırılmıştır. Bu boyaların kaldırılarak özgün ahşap rengiyle iç mekânda sergilenmesi akılcı bir yaklaşım olacaktır.

Tablo 4.4. Cami işleviyle iç mekânda tercih edilen malzeme çeşitleri¹³

	Develi Erek Surp Toros Kilisesi	Yahyalı Farasha Agios Ioannis Hrisostomos kilisesi	Özvatın Kavaklı Agios Basileos Kilisesi	Özvatın Taşlık Agios Georgios Kilisesi	Talas Tablakaya Panagia Kilisesi	Yeşilhisar Başköy Hıdrellez kilisesi
Duvar ve sütunlara yapı malzemesi uygulanma durumu/malzeme	+/sıva+ boya+ lambri	+/sıva+ boya+ lambri ve seramik	+/sıva+ boya+ lambri	+/sıva+ boya+ seramik	+/sıva+ boya	+/sıva+ boya ve mermer
Narteksin kapatılması/ malzeme	+/demir+ PVC doğrama	Narteks mekânı yok	Narteks mekânı yok	+/demir doğrama	-	+/demir doğrama+ briket duvar
Minber malzemesi	Mermer	Seramik	Ahşap	Demir	Ahşap	Demir
Mihrap/ adeti/ malzemesi	+/1/ mermer	+/2/ seramik ve lambri	+/1/ ahşap	+/1/ seramik	+/1/ taş	+/1/ mermer
Müezzin mahfili/adeti/malzeme	+/1/ ahşap	+/2/ seramik ve lambri	+/1/ ahşap	+/1/ seramik	-	-
Naosa camekan ekleme durumu/ adeti/malzeme	+/1/ ahşap doğrama	+/1/ ahşap doğrama	+/2/ demir ve PVC doğrama	-	-	-
Kadınlar mahfili eklenmesi durumu/döşeme malzemesi	-	+/ betonarme	+/ ahşap	-	-	-
Özgün galeri mekânının kapatılması/malzeme	+/ demir doğramalı camekan	-	-	-	-	-
Doğu mekânlarına yapı malzemesi uygulanma durumu/malzeme	+/sıva+ boya	-	+/sıva+ boya	+/ sıva+ boya+ seramik	+/sıva+ Boya	+/sıva
Tavan döşemesine yapı malzemesi uygulanma durumu	-	+/sıva+ boya	+/sıva+ boya	+/sıva+ boya	+/sıva+ boya (*)	+/sıva+ boya(*)

¹³ Bu tabloda “ * ” ile işaretlenen özellik şu şekildedir: Talas tablakaya Panagia kilisesi ve Yeşilhisar Başköy köyü Hıdrellez kilisesi'nin tavanındaki sıva+boya uygulaması tavanın bazı kısımlarında dökülmeye uğramıştır.

Tablo 4.5. Cami işleviyle dış mekânde tercih edilen malzeme çeşitleri¹⁴

	Develi Everek Surp Toros Kilisesi	Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi	Özvatın Kavaklı Agios Basileos Kilisesi	Özvatın Taşlık Agios Georgios Kilisesi	Talas Tablakaya Panagia Kilisesi	Yeşilhisar Başköy Hidrellez Kilisesi
Çatı döşemesi üzerine yapı malzemesi uygulanma durumu/malzeme çeşidi	+/beton +kurşun	+/sac	+/ahşap iskelet+ kiremit	+/ahşap iskelet+ kiremit	-	-
Cephe duvarlarına yapı malzemesi uygulama durumu/ malzeme çeşidi	-	+/çimento esaslı harç	+/çimento esaslı harç	-	-	-
Pencerelere eklenen korkuluklar/malzeme çeşidi	+/demir	-	+/demir	+/demir	+/demir	+/demir
Pencerelerde özgünü dışında malzeme kullanımı/malzeme çeşidi	+/ PVC (*)	+/PVC	+/PVC	+/PVC	-	+/PVC
Avlu duvarına eklenen kapı/malzeme çeşidi	-	+/demir	+/demir	+/demir	-	+/demir
Minare malzemesi	Kesme taş	Kesme taş+sıva+boya	Kesme taş	Kesme taş	demir	tuğla

4.4. Genel Değerlendirme

Anıtsal yapıları adaptasyon kurallarıyla yeniden işlevlendirmek; özgün ruhu mümkün olduğunca korurken; diğer yandan yapı kökenine saygılı bir şekilde yaratıcı bir tasarımı sağlamaktır (Latham, 2000). Bu bağlamda, tez çalışmasının 4. Bölümünde; kilise işlevinde kullanıldığı kadar cami işleviyle de kullanılmış, kent ve kırsalda dini misyonu üstlenmiş 6 Osmanlı dönemi Kayseri kilisesinin yeniden kullanımı için yeni büründüğü yüzler ışığında; korunmuşluk durumları, kilise-cami dönüşümünde yapılan uygulamalara dikkat çekilmiştir. Kilise ve camilerin; mekânsal ve mimari özelliklerinin benzeşmesi ve tarih boyunca birbirlerine olan etkisi sonucu bir çok benzerliği olduğu aşikardır. Hatta tahvilin, iç mekânda mekânsal ayrımlar gerektirmemesi bir avantaj olarak görünmektedir. Kiliseler yeni bir işlev yüklenerek tazelenmişlerdir, ancak yapıların bünyesinde barındırdığı anıtsallık sonucu kent ve kırsaldaki psikolojik etkisi;

¹⁴ Bu tabloda “ * ” ile işaretlenen özellik şu şekildedir: Develi Everek Surp Toros Kilisesi’nde restorasyonla özgün malzemeye uygun olarak ahşap malzemeli pencerelerle yenilenmiştir. Galeri mekânı pencereleri ise –muhtemelen- restorasyon sonrası yapılan müdahale ile PVC doğramalı pencerelerle değiştirilmiştir.

yapılara farklı müdahalelere yol açmıştır. Kiliseleri camiye dönüştürmenin farklı bakış açıları gerektirdiği aşıkardır. Bu bağlamda, yeniden işlevlendirme projesi; yetkisiz kişilerin yapıda oluşturduğu basit müdahaleler bütününden ibaret olmayıp, proje yetkililerinin tarihi yapının özgününe sadık biçimde karar vereceği tasarım ve uygulamayla gerçekleştirilmelidir. Bu bölümde 4. Bölümde bahsedilen kilise camilerin korunma durumları, farklı yönlerden adaptasyonları ve mevcut potansiyellerine yönelik analizler genel bir tabloyla açıklanmıştır (Tablo 4.6).

Tablo 4.6. Kayseri kilise-camilerin yeniden kullanımın genel değerlendirilmesi

Kriterler	Kilise	Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi	Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi	Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi	Talas Tablakaya Panagia Kilisesi	Yeşilhisar Başköy Hidrellez Kilisesi
	Develi Everek Surp Toros Kilisesi					
Plan tipi						
3 nefli bazilikal	+	+	+	+	-	+
Kapalı Yunan haçı	-	-	-	-	+	-
Mimarisinde kubbe kullanımı	+	-	-	+	+	-
Zemin kat planı						
Kent silüetine etkisi	+	-	-	-	+	-
Cepelerde sade mimari	-	+	+	+	-	+
Cepelerde yenilikçi mimari	+	-	-	-	+	-
Narteks mekânı	+	-	-	+	+	+
Apsis mekanının avluda görünürlüğü	-	+	+	+	-	-
Apsisin sağır cephe olma durumu	+	? (Apsis kısmen ulaşmış)	-	-	-	+
Dış/iç kabuk korunma durum analizi						
Özgün plandaki apsisin korunumu	+	-	-	+	-	-
Özgün plandaki neflerin korunumu	+	+	+	+	+	+
Narteksin yarı açık mekân özelliğinin korunumu	-	Narteks mekânı yok	Narteks mekânı yok	-	+	-
Cephe karakteristiğinin korunumu	+	-	+	+	+	+
Kilise tavan döşemesinin günümüze ulaşma durumu	-	+	+	+	+	+

		Özgünlük açısından adaptasyon					
İç mekân	Genel manada korunmuş	+			+	+	+
	Kısmen korunmuş		+	+			
Dış mekân	Genel manada korunmuş			+	+	+	+
	Kısmen korunmuş	+	+				
çevresel	Genel manada korunmuş		+	+	+	+	+
	Kısmen korunmuş	+					
		İşlevsel adaptasyon					
Kırsal kesimde yer alması		-	+	+	+	-	+
Kentsel kesimde yer alması		+	-	-	-	+	-
Cami işlevine çevre insanının ihtiyacı		+	+	+	+	-	+
Rum Ortodoks Kilisesi		-	+	+	+	+	+
Ermeni Grogeryen Kilisesi		+	-	-	-	-	-
Mübadele sonucu yeniden işlevlendirme		-	+	+	+	+	+
Sevk ve iskan sonucu yeniden işlevlendirme		+	-	-	-	-	-
		Mekânsal adaptasyon					
Kible yönünün naosu dikey bölmesi		-	+	+	+	-	+
Harimde güney duvara dikey saflaşma		-	+	+	+	-	+
Apsis, prothesis ve diakonikon mekânlarının harime katılması		+	-	-	+	-	-
Mihrap, minber ve müezzin mahfili optimum sayıda olması		-	-	+	+	+	+
Mihrap konumu		-	+	+	+	-	+
Minber konumu		+	-	+	-	+	-
Müezzin mahfili konumu		Mahfil yok	+	+	+	Mahfil yok	Mahfil yok
Mihrap ögesinin yapı duvarına hasar vermeden oluşturulması		+	+	+	+	-	-
Galeri-Kadınlar mahfili dönüşümü		+	Özgün Galerî mekânı yok	Özgün Galerî mekânı yok	+	-	+
Naosun yekpareliğinin korunması		+	-	-	+	-	-

		Teknik açıdan adaptasyon					
İç mekan yüksekliği		+	+	+	+	+	+
Akustik		+	+	+	+	+	+
Modern nitelikte ısıtma biçimi geliştirilme durumu		-	-	-	-	-	-
		Malzeme kullanımı açısından adaptasyon					
İç mekânda yerli malzemenin geleneksel yöntemlerle kullanımı	Kısmen kullanım	+					+
	Genel manada kullanım		+	+	+		+
Dış mekânda yerli malzemenin geleneksel yöntemlerle kullanımı	Kısmen kullanım	+					+
	Genel manada kullanım		+	+	+		+
İç mekânda	Büyük ölçekli aydınlatma elemanı kullanımı	+	+	+	+	-	-
	Taklitçi malzeme kullanımı	+	+	+	+	+	+
	Tarihi yapıyla dost modern mimariye özgü malzeme kullanımı	-	-	-	-	-	-
	Yapı strüktürüne zarar veren malzeme kullanımı	-	+	-	-	-	-
Mihrabın sade mimari içermesi		-	-	+	-	+	+
Minberin sade mimari içermesi		-	-	-	+	+	+
Müezzin mahfilinin sade mimari içermesi		Mahfil yok	-	+	-	Mahfil yok	Mahfil yok
Dış mekânda	Taklitçi mimariye dair malzeme kullanımı	+	+	+	+	+	+
	Tarihi yapıyla dost modern mimariye özgü malzeme kullanımı	-	-	-	-	+	-
	Yapı strüktürüne zarar veren malzeme kullanımı	+	+	+	-	-	-
		Turizm potansiyeli açısından değerlendirme					
Günümüzde turizm aktivitesine katkısı		+	-	-	-	+	-
Turizm potansiyelinin mevcudiyeti		+	+	+	+	+	+

5. SONUÇ

Yeniden işlevlendirme kavramı içerisinde tarihi yapının sahip olduğu değerlerin korunması gerektiği otoriteler tarafından kabul görmüş, bu değerlendirme Kayseri’de altı adet kilise yapısında da gözlemlenmiştir. Dini yapıların yeniden işlevlendirmelerinde ise, yüklendikleri kutsal değerlerden dolayı uygulamanın spiritüel yönü ve bu değerlerin de önemli olduğu gözlemlenmiştir. Kullanıcısını herhangi bir nedenden dolayı kaybetmiş bir dini yapının farklı bir dini yapının ibadet mekanı olarak kullanılması dünya genelinde gözlemlenmiş, bu bağlamda kilise ve cami arasındaki dönüşüm oldukça sık gözlemlenmiştir. Kilise ve camilerin birbirlerine dönüşümlerinde; benzer mekânlara ihtiyaç duyulmasından dolayı, eğer doğru adaptasyon sağlanırsa iç ve dış mekânın minimum düzeyde değişime uğramasını sağlamak mümkündür. Çalışma kapsamında incelenen kilise-cami ve cami-kilise dönüşüm örneklerinde, siyasi fikirlerden ve devletin politik zaferlerinin simgesi olarak görüldüğü gözlemlendiyse de bazı güncel örneklerdeyse nitelikli bir adaptasyonu sağlama amacı güdülmektedir.

Avrupa’da yeniden işlevlendirilen dini yapılara bakıldığında halen yaygın bir din olan Hristianlığa ait yapı stoğunun dini amaç dışında da yaygın şekilde kullanıldıkları gözlemlenmektedir. Bu durumun ülkemizden farklı algılandığı tez çalışması sırasında gözlemlenmiştir. Tez çalışması sırasında ülkemizde farklı dini gruplara ait ibadet yapılarının, özellikle kültür sanat faaliyetleri için yeniden kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Tez çalışması sırasında, ülkemizdeki kilise yapılarına bakış açısı uzun yıllar politik ve inanç tabularının baskısı altına tartışılmış, bu durum ülkemiz genelinde çok sayıda bulunan kilise yapılarının yeniden kullanımına yönelik engel oluşturmaktaydı. Günümüzün yükselen değerleri içerisinde ve özellikle sürdürülebilir tasarım ve yaşam tarzı çerçevesinde mevcuttaki bu yapı stoğunun yeniden kullanımına yönelik yeni açılımlar getirmiştir. Bu bağlamda gereksinim duyulan mekan ihtiyacını sahip olunan kültür mirasının yeni fonksiyona adapte edilmesi ile karşılamak dünyanın doğal kaynaklarının az kullanılması yönü ile sürdürülebilir bir yaklaşımdır. Buna ilaveten konunun kültürel süreklilik kavramı ile sahip olunan kültürel değerlerin gelecek kuşaklara iletilmesi yönü ile önemli olduğu gözlemlenmiştir. Ülkemizde kilise-cami dönüşümü ile ilgili en bilinen örnek Ayasofya Cami olduğu söylenebilir. Cami ile kilise yapı bileşenlerinin beraber mekan içerisinde yer alması sebebiyle ve tarihi geçmişi ile önemli kültürel miraslarımızdandır.

Tez kapsamı içerisinde kilise yapılarının cami olarak kullanılması genel anlamda halk tarafından kabul gördüğü ve benimsendiği gözlemlenmiştir. Bu benimseme paralelinde kentsel mekanın önemli yapılarından, kent merkezlerindeki kilise yapıları cami olarak yeniden işlevlendirilmişlerdir.

Tez kapsamında incelenen dönüşüm örneklerinde; farklı uygulamalar görülmekte ve kilise için tasarlanan mekanların cami olarak kullanılmasına yönelik olumlu olumsuz müdahaleler ile karşılaşmıştır.

Anadolu'da yüzyıllarca beraber yaşam sürmüş gayrimüslim ve müslüman nüfusun sosyal anlamda birbirleriyle etkileşimlerine ek olarak mimari/sanatsal anlamda da birbirine geçişler görmek mümkündür. Bu durum gayrimüslimlere özgü mimarilerin Türk mimari esintileri taşıyan nitelikler içermesini sağlamıştır. Bu etkileşimin en belirgin örneklerinden biri köşk minare-çan kulesi dönüşümüdür. Tez kapsamında incelenen dünya kilise örneklerinde çan kulelerinin oldukça yüksek ve açılı örneklerden oluştuğu görülürken, Anadolu çan kulelerinin düşük yükseklikte ve kubbeli form içerdiği görülmektedir. Sonuç olarak, gayrimüslimler Müslümanlardan etkilenerek, kültürel ve mimari dönüşümleriyle kent dokusunda yer edinmişlerdir. Toplumda sivil mimarlık örnekleri ve kamusal gayrimüslim yapılarından farklı olarak kilise yapılarına bakış açısı çekingen yaklaşmakta bu çekimser bir yaklaşım sergilenmektedir. Bu kapsamda bütün siyasi ve dini tabulardan uzak bir şekilde konu ele alınmalı, konunun kent kimliği ile doğrudan ilişkisi tez kapsamı sırasında gözlemlenmiştir.

Tez kapsamında kaderine terk edilmiş işlevsiz bırakılan 17 Kayseri kilisesi olmak üzere, 45 dönem kilisesi ivedilikle ele alınarak adapte edilebilir yeniden kullanım kriterleri çerçevesinde güncel yaşama dahil edilebileceğine yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmeler neticesinde konumlarına, morfolojik özelliklerine göre bu yapıların kullanılabilirliği ve kent merkezlerinde olan kiliselerin ise cami olarak kullanılabilirliği gözlemlenmiştir.

Terkedilmiş kiliselere yeni işlevler seçilirken mutlaka kentsel/kırsal bağlamda potansiyel ve ihtiyaçlar gözetilmelidir. Belirli bir yerleşimde yaşam sürmüş bütün toplulukların dini yapıları korunmaya değer görülerek, gelecek kuşaklara aktarılması; tarih bilinci yüksek bir gençlik oluşturacaktır. Aynı zamanda, tarihi kent dokusunun hissedilmesi ve kent/kırsal bölge insanına tarihin göz kırpması yerleşimler için her zaman avantaj olmakla birlikte, kaliteli kentsel mekanlar sağlamaktadır.

Kayseri kilise-camileri; yapıldığı dönem ve bulunduğu yere göre mimarileri özellikleri değişmesine rağmen içinde bulunduğu kentin kimliğine olumlu katkılar sağladığı gözlemlenebilir. Ermeni ve Rumların Anadolu'dan ayrılmasından sonra

Kayseri’de altı adet kilise yapısı cami olarak yeniden kullanılmışlardır. Kelime anlamı “değiş tokuş” olan mübadele sözcüğüyle adeta dini yapıların da dönüşümü; mimarlık platformunda bir yansıma olarak görülebilir. Genel olarak 20. Yüzyıl ilk yarısında yeniden işlevlendirilen altı kilisenin cami olarak kullanılmasında olumlu ve olumsuz yönler şu şekilde tespit edilmiştir.

Olumlu yönleri:

- Yapıların yeniden işlevlendirilme sayesinde, atıl vaziyetten kurtulmuş, gerekli bakım ve onarımlardan sonra cami olarak kullanılmışlardır.
- Yapıların yeniden işlevlendirilme sayesinde, atıl vaziyetten kurtulmuş, gerekli bakım ve onarımlardan sonra cami olarak kullanılmışlardır.
- Bölge insanının ihtiyacı doğrultusunda gereksinim duyulan mekanlar kültürel mirastan karşılanmış, yapıların ömürlerinin uzaması sağlanmıştır.
- Bu uygulama sayesinde yapıların bakım ve onarımları gerçekleştirilmiştir.
- Kiliselerin farklı bir din ibadetleri için işlevini devam ettirmesi misyonunun devamı olarak algılanmaktadır.
- Mevcut yapı stoğunun kullanılmasıyla, yeni yapı için enerji sarfiyatına neden olmaması.
- Özgün kullanıcılarını yitirmiş bu yapıların yeni bir kullanıcı profili ile tanışması, halkı koruma, tarih ve mimarlık yönü ile bilincinin gelişmesi sağlanmaktadır.
- Kilise ve cami dönüşümlerine benzer mekanlara duyulan ihtiyaçla olabildiğince az değişikliğe uğrayan iç ve dış mekan sağlama imkanı,
- Hem silüetteki etkilerinin devamlılığını sağlanması ve hem de kentsel/kırsal dokuda varlıklarını sürdürmeleri sayesinde; yerleşimlere mimari, sanatsal, sosyal, kültürel, ekonomik ve sürdürülebilir katkılar sağlanması, sayılabilir.

Olumsuz yönler olarak;

- Toplum nezdinde kiliseden camiye dönüşüm genel olarak olumlu karşılanmış, fakat örnekler incelendiğinde tarihi yapıların özgün kimlikleri ile uyuşmayan uygulamalara rastlanmıştır. Altı adet kilise yapısında da benzer bir durum olduğu uygulama sonuçlarına paralel olarak söylenebilir.
- Bu örneklerde ek olarak yapıların üslup karmaşası, malzeme kullanımı, mekan organizasyon ve dönüşümlerindeki dönemsel katmanları hissettirmeyen niteliksiz müdahalelere maruz kalması,

– Araştırma kapsamındaki örneklerde; başta kırsal kesim kiliselerinin maruz kaldığı bilinçdışı müdahalelerin yapı strüktürüne ve mekan algısına hasarlar vermesi, sayılabilir.

Ülkemizde yasal altyapı ve kamu birimlerinin varlığına rağmen; halkın koruma konusundaki bilinçsizliği, siyasi tercihler ve keyfi uygulamalara bağlı olarak mevcut kanun ve kurallar teorik bilgi olarak kalarak uygulamaya yansımamakta olup, koruma politikasından uzaklaşmaktadır. Normal bir yeniden işlevlendirme projesinden daha özel hassasiyetler gerektiren dini yapıyı başka bir dini yapıya dönüştürme işlemi farklı tasarım ve uygulamayı beraberinde getirdiği için proje yetkililerinin müdahaleleriyle gerçekleşmesi zorunludur. Bu özel duruma ek olarak, incelenen kilise-camilerin tekliği ve kendine has nitelikler barındırması her bir kilise için tek binaya özgü tasarım ve uygulamalar gerektirecektir. Özetle, Kayseri kilise-camilerinde de uygulanan tarihi yapının yalnızca dış kabuğunu genel manada koruyup, iç mekânda özgün işlevi hissedilemez kılmak; akılcı bir yaklaşım teşkil etmemektedir. Bütünüyle yeni işleve hizmet eden adaptasyonu sağlanmış kilise-camilerde; dış mekânın korunumuna ek olarak, yapısal ve çevresel algının maksimum düzeyde tutulması, mekân ve hacim algısının hissedilmesi, dönemsel geçişlerin okunurluğu, tanımlılık ve özgün işleve dair izleri görmek şarttır.

Çalışmayla birlikte, farklı üsluplara ve oluşumlara sahip iki farklı dine hizmet eden kilise ve camilerin birbirine dönüşümünde yakalanması gereken adapte edilebilirlik 6 kilise-caminin bütün detaylarıyla irdelenmiş olup, yapıya yapılacak müdahaleler önerilerle sunulmuştur. Kırsal kesimde yer alan Faraşa, Kavaklı, Taşlık ve Başköy kilise-camileri yerel imkanlarla, sınırlı maliyetle ve yetkili kişilerin tasarım ve uygulama kararları olmaksızın cami olarak işlevlendirilmiş ve dönüşüm kararları bölge insanının inisiyatifine bırakılmıştır. Tez kapsamında, kiliselerin maruz kaldığı hatalı uygulama ve bilinçsiz çalışmaların korunma düzeylerine etkisi ve yapının özgün detaylarını bozmayacak biçimde, mimarisine uygun kullanımlarla dönüştürülmesinin yolları irdelenmiştir. Bu kiliselerin projelendirme sürecinde öncelikle Faraşa, Kavaklı, Taşlık ve Başköy kiliselerinin rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmalı, nitelikli bir belgeleme çalışması yapılmalıdır. Gerektiğinde koruma müdahaleleri uygulanmalıdır.

Çalışmanın, Osmanlı dönemi kilise imar faaliyetlerinin 18. Yüzyıl sonlarından 20. Yüzyıl başlarına kadarki süre zarfını kapsamaması; birbirine yakın dönemlerde inşası tamamlanmış 6 kilise-caminin özelliklerinin karşılaştırmasında verimli bir bakış açısı elde edilmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışmaya, Kayseri topraklarındaki diğer

siyasi dönem kiliseleri eklenmeyerek kısıtlanma sağlanmıştır. Çalışmanın bir diğer sınırlandırması ise; kilise-camilerin Kayseri'nin Develi, Özvatan, Talas, Yahyalı ve Yeşilhisar ilçelerinde yer almasından ötürü bu ilçelerdeki gayrimüslimlere dair bilgilerin daha kapsamlı içeriklerde araştırılmış olmasıdır. Kayseri'nin öteki ilçelerinde yer alan gayrimüslim yapılarını ele alan başka çalışmalarda daha kapsamlı ele alınması genel bir kavrayış elde edilmesine katkı sağlayacaktır. Diğer yandan, kiliselerin yakın çevresindeki avlu ve peyzaj bilgileri araştırmaya kapsamlı olarak dahil edilmemiş olup, plan ve cephe çizimlerinde gösterilmesi araştırmayı daha kapsamlı hale getirebilirdi. Şüphesizki resimsel etkileriyle kent ve kırsala etki eden, silüette ve kullanıcı belleğinde yer edinen 6 kilise-camiye dair ileri çalışmalarda, avlu ve peyzaj detayları da dahil edilerek; yerleşimlere silüet bağlamında katkısının araştırılması önerilebilir.

İncelenen altı adet kiliseden camiye dönüştürülen örneklerde, temel müdahaleler şunlardır:

- Mihrap, minber, müezzin mahfili ve minare yapımı.
- Şadırvan /çeşme ve WC mekanlarının eklenmesi.
- Kadınlar mahfili eklenmesi.
- Narteks mekanının kapatılması.
- Pencerelerin kapatılması.
- Zeminlerin halı kaplanması ve kiliselerdeki apsisin kaldırılması.
- Ayakkabılık eklenmesi.

İncelenen altı adet yapının camiye dönüşümlerinde genel olarak kısmi zararlar gözlemlenmiş, bilinçli bir şekilde düşmanlık gözlemlenmemiştir. Yapısındaki temel değişiklikler incelenen kilise-camilerde genel olarak; mihrap, minber ve müezzin mahfili gibi yapı bileşenlerinin cami içerisine yerleştirildiği gözlemlenmektedir. Bu yapılarda Hristianlığa ait birçok sanat eseri değerindeki iç mekan dekorasyon öğelerinin kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Bahsedilen temel müdahalelere ek olarak, her yapı kendi özelinde farklı müdahale kararlarıyla yeniden işlevlendirilmiştir. Develi Everek Surp Toros Kilisesi ve Talas Tablakaya Panagia Kilisesi kentsel alan kiliselerinin mimari nitelik bakımından öne çıkan dış ve iç mekanında, yeniden kullanım ile birlikte genel manada korunmuşluk hakimdir. Bu durumun oluşmasında proje yetkililerince alınan kararların payının oldukça büyük olduğu anlaşılmıştır. Ek olarak, iki kilisede de sanatsal öge olan fresklerin varlığıyla cami işlevinin sürdürüldüğü arşiv fotoğraflarından izlenmektedir. Öte yandan, arşiv fotoğrafları bulunmayan kırsal alan kiliselerinin her birinin içinde barındırdığı mevcut izler sayesinde mimari çıkarsamalar yapmak

mümkündür. Bu çıkarsamalar ışığında yürütülecek restorasyon projesi; yapıların özgün özelliklerini tam olarak okunmasını sağlayarak, adaptasyonu sağlanmış kilise-cami mekanlarına dönüştürecektir. Proje yürütülmeksizin yeniden işlevlendirilen Faraşa, Kavaklı, Taşlık ve Başköy'deki kiliselerden en az korunmuş vaziyette olan Faraşa Agios İoannis Hrisostomos Kilisesi'ndeki müdahale kararları yapıya ağır hasarlar vermiştir. Bu müdahalelerin başlıcaları; iç mekandaki betonarme kadınlar mahfili döşemesi ve dış mekandaki betonarme/çimento esaslı harç kullanımınıdır. Bunlara rağmen, yapı kısmen mimari karakterini taşımakta olup, köklü değişiklikler geçirmemiştir. Korunmuşluk açısından ön plana çıkan Başköy Hıdrellez Kilisesi ve Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi'nde ise cami işleviyle birlikte, dış kabuk bozuntuya uğramazken iç mekanda apsisin kapatıldığı ve naosa muhdes mekanlar eklendiği gözlemlenmektedir. Bu mekanlar kadınlar mahfili, rüzgarlık, imam odası olarak kullanılmaktadır. Müdahalelerin cami ihtiyaçları karşılanması amacıyla yapıldığı ve bilinçsizlik kaynaklı olduğu aşikardır. İncelenen kiliseler arasında özgün halin yüksek oranda korunduğu Taşlık Agios Georgios Kilisesi'nde ise iç mekan ve dış mekandaki mimari düzen yoğun şekilde hissedilmekte olup, olabildiğince az müdahaleye maruz bırakıldığı izlenmektedir. Yapı; kilise ve cami mekanlarının birbirine dönüşümünün doğru uygulanması sayesinde, en iyi korunmuş kırsal çevre kilise-camisi olarak göze çarpmaktadır.

KAYNAKLAR

- Açıkgöz, G.Ş., 2007, Kayseri Ve Çevresindeki 19. Yüzyıl Kiliseleri ve Korunmaları İçin Önerileri, İstanbul Teknik Üniversitesi Doktora Tezi, İstanbul, 8,14,16,33,111,114,117,127,131,135,162,206.
- Agonito, J., 2017, The Building of an American Catholic Church: The Episcopacy of John Carroll, Routledge, 55-56.
- Ahunbay, Z., 1999, Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, 22-31.
- Akbulut, R., 1965, Ayasofya Artık Bir Türk Eseridir, Hayat Tarih Mecmuası, 1 (1), 34-47.
- Akgündüz, A., Öztürk, S., ve Baş, Y., 2006, Kiliseden Müzeye Ayasofya Camii, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 47,61,70,114.
- Aksoya, E., ve Aydın, D., 2015, Mimaride Yeniden Kullanım: Sürdürülebilirlik Bağlamında Raziye Takkalı Evinin Yeniden Kullanımı İçin Mekansal Analizler, *2nd International Sustainable Buildings Symposium*, Ankara, 28-30.
- Aktan, A., 2000, Osmanlı Belgelerine Göre Kayseri'deki Gayrimüslim Tebaanın Durumu, *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Eü Kaytam Yayınları, Kayseri, 6-33.
- Akyılmaz, S.G., 2001, Tanzimat'tan Önce ve Sonra Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü, Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı, 7, 38.
- Akyılmaz, S.G., 2015, Osmanlı Devleti'nde Ermenilerin Hukuki Statüsü ve Geride Bıraktıkları Mallarla İlgili İlk Düzenlemeler, *Tarihsel Veriler Temelinde 100. Yılında 1915 Olaylarına Hukuki Bakış Uluslararası Sempozyumu*, 62.
- Alan, G., 2003, Amerikan Board'un Anadolu'daki Teşkilatlanması Çerçevesinde Kayseri İstasyonu Ve Uç İstasyonların Kuruluşu Ve Gelişimi, *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu*, Erciyes Üniversitesi, 46.
- Altan, H., ve Özsoy, Ş.K., 2017, Tarihsel Süreçten Günümüze Büyük Han Ve Yeniden Kullanıma Adaptasyonda Sosyokültürel Sürdürülebilirlik Bağlamında Mekan İşlevlendirilmesi, *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 7 (4), 634-654.
- Aşık, M., 2007, Menâzirü'l-Avâlim, (Hızl. Mahmud Ak), Türk Tarih Kurumu, Ankara, Cilt: III, 33.
- Augustinos, G., 1997, Küçük Asya Rumları, Ayraç Yayınları, Ankara, 12,28.
- Aydın, M., 2006, Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM, 19 (19), 79-122.
- Aydın, R., 2018, Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kayseri'deki Ermeni Kiliselerinin Onarımları, *History Studies*, 1-28.

- Balcioğulları, A., 2019, İslam Coğrafyacılarının Bizans Dönemi İstanbul'u ve Ayasofya'sına Dair İzlenimleri, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 276-291.
- Batmaz, Ş., 2002, 1860–1870 Tarihli Amerikan Board Misyoner Teşkilâtı Raporlarında Develi (Everek), *Bütün Yönleriyle 1. Develi Bilgi Şöleni*, Kayseri, 5,13
- Bayrak Ş., 2003, 18-19. Yüzyılda Kayseri'nin Ticari Hinterlandı, *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, 10-11 Nisan 2003*, Kayseri, 73-74.
- Bayram, S., 2001, Bulgaristan'da Bulunan Osmanlı Vakıflarından Bir Demet, *Uluslararası Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Sempozyumu, 17-19 Mayıs 2000*, 1, 127-135.
- Becci, I., Burchardt, M., and Casanova, J., 2013, *Topographies of Faith: Religion in Urban Spaces*, Brill, 25.
- Beekers, D., and Arab, P.T., 2016, Dreams of an İconic Mosque: Spatial and Temporal Entanglements of a Converted Church in Amsterdam, *Material Religion*, Amsterdam, 12, 2, 137-164.
- Berkes, N., 2010, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 218.
- Bertelli, C., 1969, Cyril Mango, Materials for the Study of the Mosaics of St. Sophia at Istanbul, *Dumbarton Oaks Studies, VIII, The Dumbarton Oaks Research Library and Collection*, Washington, 7.
- Bozkurt, G., 1989, Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerinin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839–1914), *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara, 124–125.
- Braude, B., 1999, Millet Sisteminin İlginç Tarihi Osmanlı, *Yeni Türkiye Yayınları*, İstanbul, 4, 245.
- Bullen, P.A., and Love, P.E.D., 2011, Adaptive Reuse of Heritage Buildings Structural Survey, 29, 5, 411-421.
- Bullen, P.A., 2007, Adaptive Reuse and Sustainability of Commercial Buildings. Facilities, 25(1/2), 20–31.
- Cin, H., 2013, *Türk Hukuk Tarihi*, Sayram Yayınları, Konya, 133.
- Cooper, I., 2001, Post-occupancy Evaluation-Where Are You?, *Building Research and Information*, 29(2), 158-163.
- Çadircı M., 1991, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, 9.
- Demir, C., 2012, Amerikan Board Belgelerine Göre Talas Amerikan Kız ve Erkek Kolejleri, *Electronic Turkish Studies*, 518.
- Dirimtekin, F., 1956, *Resimli Ayasofya Kılavuzu*, İstanbul, 10.

- Dirimtekin, F., 1960, Ayasofya'da Yeni Bulunan Bir Mozaik, Ayasofya Müzesi Yıllığı, 2, 11-13.
- Douglas, J., 2006, Building Adaptation, London, 26.
- Durmaz, O.G., 2015, Yeni Bir Demografik Hareketlilik Dönemi Olarak Birinci Dünya Savaşı'nın Sonu: Kayseri 1918-1920, Mülkiye Dergisi, 39(1), 9-36.
- Enlard, C., 1987, Gothic Art and Renaissance in Cyprus, London, 5.
- Erder, C., 1968, Venedik Tüzüğü Uluslararası Tarihî Anıtları Onarım Kuralları, Vakıflar Dergisi, 111-115.
- Eyice, S., 1951, Ayasofya Mozaikleri ve Bunları Meydana Çıkartan Thomas Whittemore, 71-72.
- Eyice, S., 1954, Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri, Türkiyat Mecmuası, 6, 157-182.
- Eyice, S., 1983, Ayasofya Horologion'u ve Muvakkithanesi, Ayasofya Müzesi Yıllığı, 9, 15-24.
- Eyice, S., 1984, Ayasofya, Yapı ve Kredi Bankası Kültür ve Sanat Hizmetleri, İstanbul, 6-7.
- Eyüce, O., ve Eyüce, A., 2010, Design Education for Adaptive Reuse, *International Journal of Architectural Research*, 4(2-3), 419-428.
- Gazi, A., ve Boduroğlu, E., 2015, İşlev Değişikliğinin Tarihi Yapılar Üzerine Etkileri" Alsancak Levanten Evleri Örneği", Megaron Dergisi, 10.
- Güler, A., 2000, Kayseri'de Demografik Durum, *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, 6-7 Nisan 2000, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 201-218.
- Güler, A., 1998, Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri ve Bu Bakımdan Kilise Defterleri'nin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defteri'nden Örnek Fermanlar), Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM, 9, 155-175.
- Gündoğdu, M., 2013, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Koruma Uygulama Ve Denetleme Müdürlüğü (Kudeb) Kuruluş Ve Çalışma Yapısında Yasal Sorunlar, 37.
- Güray, B., 2009, Bulgaristan Haskova (Hasköy) Ve Çevresindeki Osmanlı Yapıları, Trakya Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 144.
- Gürlek, A., 1975, Memleketim Develi, Ankara, 12.
- Hoffmann, V., 2010, Der Geometrische Entwurf der Hagia Sophia in Istanbul Bilder Einer Ausstellung In Geometries of Rhetoric, Birkhäuser, Basel, 531-535.
- Hülagü, M., 1998, 19. Asrın Ortalarında Kayseri'de Aşiret Olayları, *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 51-67.

- KAAM (Küçük Asya Araştırmaları Arşivi), Kapadokya dosyası-5: Zarf 96, 6: Zarf 45, İosif Papaleondu
- Kantarıcı, Ş., 2001, Amerikalı Misyonerlerin Osmanlı Topraklarındaki Faaliyetleri, 229,231.
- Karaca, Z., 2001, İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 25-26.
- Karaman, H., 1986, Mukayeseli İslâm Hukuku, Nesil Yayınları, İstanbul, 3, 234.
- Karşlı, T.U., 2015, İç Mimarlıkta Bir Tasarım Problemi Olarak Yeniden Mimari, *1. Ulusal İç Mimari Tasarım Sempozyumu Bildiri Kitabı, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 144-150.*
- Kaşlı, B., 2009, İstanbul'da Yeniden İşlevlendirilen Korumaya Değer Endüstri Yapıları ve İç Mekân Müdahaleleri: Santralistanbul Örneği, İstanbul Teknik Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul, 27.*
- Katić, M.Ž., 2017, Ermeni ve Rum Kültür Varlıklarıyla Kayseri/Kayseri with its Armenian and Greek Cultural Heritage, Zbornik Matice Srpske za Likovne Umetnosti, 45, 58, 101,127.
- Kekecoglu, S., 2007, Seriyeye Sicillerine Göre Kayseri'de Gayrimüslimler (1800-1850), Working Paper, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 35.*
- Keskin, M., 1998, 1247-1277 Tarihli Kayseri Müfredat Defterine Göre Kayseri ve Tabii Yerleşim Yerlerinde Nüfus Dağılımı (1831-1860), *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, 16-17 Nisan 1998, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 289-298.*
- Kocabaşoğlu, U., 1996, Kayseri Sancağı Hakkında Teğmen Bennet Tarafından Hazırlanan Genel Rapor (1880), Kayseri Ticaret Odası Yayını, Kayseri, 5.
- Kocabaşoğlu, U., 2000, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, İmge Yayınları Ankara, 23.
- Koyuncu, N., 2014, Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Din ve Vicdan Hürriyetleri Bağlamında Mâbedlerinin Hukuki Statüsü, Adalet Yayınevi, Ankara, 73-132.
- Latham, D., 2000, Creative Re-use of Buildings Volume 1: Principles and Practice, Shaftesbury, Donhead, 31.
- Lowry, H.W., 2009, Osmanlıların Ayak İzlerinde Kuzey Yunanistan'da Mukaddes Mekanlar ve Mimari Eserleri Arayı Yolculukları, (Çeviri: Hakan-Şebnem Girginer), Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 42.
- Mahir, A., 1990, Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri, *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, 28-30 Haziran 1989, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 81-87.*

- Marcel, R., 2000, İmparator Iustinianus'un Constantinopolis'teki Ayasofya'sı 600 Yıllık Ayasofya Görünümleri ve 1847-49 Fossati Restorasyonu, İstanbul, 21-27.
- Millette, N., 1937, Thomas Whittemore, The Mosaics of St. Sophia at Istanbul, Second Preliminary Report, The Art Bulletin, 605.
- Nakracas, G., 2003, Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni, Belge Yayınları, İstanbul, 184.
- Özkaya, Y., 1985, XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 149.
- Özsoy, H., 1998, Kayseri'ye Amerikalı Misyonerlerin İlk Gelişleri ve Talas Amerikan Kız Okulu, *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Erciyes Üniversitesi*, Kayseri , 112-138.
- Özsoy, H., 1993, Dünden Bugüne Talas, Talas Belediye Yayınları, Kayseri, 90.
- Öztürk, A., ve Kamer, S.T., 2013, Activities of American Missionaries in Kayseri, Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi, 2(2), 106-122.
- Pasinli, A., 1982, Ayasofya Mozaikleri, 25.
- Paşa, A.M., 1994, Feth-i Celil-i Konstantiniyye, 110.
- Pekak, M. S., 1997, 18-19. Yüzyıllarda Anadolu'da Yaşayan Gayrimüslimlerin İmar Faaliyetleri ve Foça'daki Post-Bizans Kiliseleri, *Geçmişten Günümüze Foça Uluslararası Sempozyumu, Foça Belediyesi ve Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, Ankara, 75-90.
- Pekak, M.S., 2009, Kappadokia Bölgesi Osmanlı Dönemi Kiliseleri: Örnekler, Sorunlar, Öneriler, Metu Journal of the Faculty of Architecture, 26(2), 249-277.
- Pekak, M.S., 2014, Kappadokia Bölgesindeki (Özellikle Kayseri ve Çevresindeki) Osmanlı Dönemi Hıristiyan Dini Mimarisi, Turkish Studies, 9, 10, 885-928.
- Pekak, M.S., 2009, Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Gayrimüslim Vatandaşların İmar Faaliyetleri ve Mustafa Paşa (Sinassos), Bilig Dergisi, 51, 203-236.
- Penoni, F., 2015, Armenian Religious Architecture in the late 19th Early 20th Century Kayseri: Spatial And Cultural Cleansing , Doctoral Dissertation, 70.
- Powell, K., 1999, Architecture Reborn Converting Old Buildings For New Uses Rizzoli International Publications inc, New York, 230.
- Refik, A., 1996, Osmanlı Kumandanları, Tima Yayınları, İstanbul, 33.
- Schweinitz, H.H.G., 1906, In Kleinasien ein Reitausflug Durch das Innere Kleinasiens im Jahre 1905, Berlin, 97-99.
- Selanik Vilâyeti Salnamesi, 1324, 1324 Sene-i Hicriyesi, Defa: 19, Selanik. ; Yazıcı, N., 2011. Osmanlı Mimarlığında XVI. Yüzyılın Önemli Bir Banisi: Yemen Fatih

- Gazi Sinan Paşa ve Camileri, *Journal of International Social Research*, 4(17), 437-456.
- Selçuk, H., 2011, Balkanlar ve Kafkaslardan Kayseri'ye Gelenler, *Türk Yurdu Dergisi*, 31, 247-294.
- Soykan, T., 2000, Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimler, *Ütopya Kitabevi*, İstanbul, 54.
- Süssheim, K. ve Mansel, A., 2001, Ayasofya, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2, 51.
- Tanilli, S., 1976, Anayasalar ve Siyasal Belgeler, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 27.
- Taylor, E.B., 1958, *The Origins of Culture and Religion in Primitive Culture*, New York, 9.
- Taylor, J., 2000, İmparatorlukların Başkenti: İstanbul, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul, 24.
- Turgut, D., 2018, Talas'ta Osmanlıca Kitabeli Üç Ev, *Electronic Turkish Studies*, 13(26), 1147.
- Türkoğlu, S., 2002, Ayasofya'nın Öyküsü, 26.
- Velthuis, K., and Spennemann, D.H., 2007, The Future of Defunct Religious Buildings: Dutch Approaches to Their Adaptive Re-Use, *Cultural Trends*, 16(1), 43-66.
- Yaldız, E., ve Asatekin, N.G., 2016, Anıtsal Yapıların Yeniden Kullanımında Kullanıcılar Üzerinden Kültürel Algı Performansı Değerlendirmeleri; Sivas Buruciye Medresesi Örneği, *Megaron Dergisi*, 11(3), 333-343.
- Yazıcı, N., 2011, Osmanlı Mimarlığında XVI. Yüzyılın Önemli Bir Banisi: Yemen Fatih Gazi Sinan Paşa Ve Camileri, *Journal of International Social Research*, 4(17), 437-456.
- Yerasimos, S., 2000, İstanbul: İmparatorluklar Başkenti, (Çeviri: Ela Güntekin, Ayşegül Sönmezay), 446-458.
- Yıldız, N., 2009, The Vakf Institution in Ottoman Cyprus ; Michael M. N., Kappler M., Gavriel E. *Ottoman Cyprus*, Wiesbaden, 117-161.
- Yılmaz, N., 2005, Kent Merkezlerindeki Kentsel Sit Alanlarında Değişim Sürecinin Değerlendirilmesi, İstanbul Teknik Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 103.
- Yıldırım, M., ve Turan, G., 2012, Sustainable Development in Historic Areas: Adaptive Re-Use Challenges in Traditional Houses in Sanliurfa, *Habitat International*, Urfa, 36(4), 493-503.
- Yörük, D., 2013, H. 1259/M. 1843 Tarihli Cizye Defterlerine Göre Kayseri'de Rum ve Ermeniler, *Electronic Turkish Studies*, 8(11), 460-472.

Yüceer, H., 2016, Adana ve Kuzey Kıbrıs' ta Yer Alan Camiye Dönüştürülmüş Kilise Yapıları Üzerine Bir Karşılaştırmalı Çalışma, Çukurova Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, 31(2), 437-452.

İnternet Kaynakları

URL 1, <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14437/korunmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-ve-tabii-varliklarin-.html> [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

URL 2, <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/18387.korunmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-ve-tabii-varliklarin-.pdf?0> [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

URL 3, <https://www.kutsalkitap.org/wp-content/uploads/2019/04/Ayasofya-Yeni-Plan.jpg> [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

URL 4, <https://www.pinterest.com.mx/pin/783907878864376598> [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

URL 5, <https://www.mimarsinan.gen.tr/ayasofya-camii> [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

URL 6, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mihrap> [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

URL 7, <http://www.mimdap.org/?p=149754> [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

URL 8, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt4/sayi17pdf/2tarih/yazici_nurcan.pdf [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

URL 9, https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g189473-d2467580-Review-s-Rotunda-Thessaloniki_Thessaloniki_Region_Central_Macedonia.html#photos;aggregationId=101vealbumid=101vefilter=7veff=229993706 [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

URL 10, https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g189473-d2467580-Review-s-Rotunda-Thessaloniki_Thessaloniki_Region_Central_Macedonia.html#photos;aggregationId=101vealbumid=101vefilter=7veff=222416619 [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

URL 11, https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g189473-d2467580-Reviews-Rotunda-Thessaloniki_Thessaloniki_Region_Central_Macedonia.html#photos;aggregationId=101vealbumid=101vefilter=7veff=222416687 [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

URL 12, <https://www.google.com/maps/place/6350+Uzuncaova,+Bulgaristan/@41.9605721,25.653609,3a,75y,90t/data=!3m1!1e2!3m9!1sAF1QipMeDhHHkmywNrZ7KQF1aeWvPGNGkQV2bSVS0xRj!2e10!3e12!6shttps:%2F%2Flh5.googleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipMeDhHHkmywNrZ7KQF1aeWvPGNGkQV2bSVS0xRj%3Dw203-h270-k-no!7i3096!8i4128!9m2!1b1!2i26!4m8!1m2!2m1!1sbulgaristan+haskovo+UZUNCAOVA+sinan+pa%C5%9Fa+camii!3m4!1s0x1>

[4ad55fbb4a7de7f:0xa00a014cd0f4b10!8m2!3d41.9621707!4d25.6549644](https://www.google.com/maps/place/6350+Uzuncaova,+Bulgaristan/@41.9605721,25.653609,3a,75y,90t/data=!3m1!1e2!3m9!1sAF1QipOLQMeIPDohlc1nxIQOmhcIv426StjmS6pTYj7P!2e10!3e12!6shttps:%2F%2F5.googleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipOLQMeIPDohlc1nxIQOmhcIv426StjmS6pTYj7P%3Dw203-h178-k-no!7i3664!8i3216!9m2!1b1!2i26!4m8!1m2!2m1!1sbulgaristan+haskovo+UZUNCAOVA+sinan+pa%C5%9Fa+cami!3m4!1s0x14ad55fbb4a7de7f:0xa00a014cd0f4b10!8m2!3d41.9621707!4d25.6549644)
[Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

URL 13, <https://www.google.com/maps/place/6350+Uzuncaova,+Bulgaristan/@41.9605721,25.653609,3a,75y,90t/data=!3m1!1e2!3m9!1sAF1QipOLQMeIPDohlc1nxIQOmhcIv426StjmS6pTYj7P!2e10!3e12!6shttps:%2F%2F5.googleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipOLQMeIPDohlc1nxIQOmhcIv426StjmS6pTYj7P%3Dw203-h178-k-no!7i3664!8i3216!9m2!1b1!2i26!4m8!1m2!2m1!1sbulgaristan+haskovo+UZUNCAOVA+sinan+pa%C5%9Fa+cami!3m4!1s0x14ad55fbb4a7de7f:0xa00a014cd0f4b10!8m2!3d41.9621707!4d25.6549644> [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

URL 14, <http://trakyam.com/tr/haberler/15308/ozel-haber-ecdat-yadigari-114-yildir-kilise-olarak-kullaniliyor> [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

URL 15, https://www.google.com/maps/uv?hl=trvepb=!1s0x47c609db869b9035%3A0xd1c6bbbd29256a3c!3m1!7e115!4shttps%3A%2F%2F5.googleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipO8IYpRoq-Kh0VRXG134dF-6CkmvDxxy40VnCPA%3Dw213-h160-k-no!5sfatih%20church%20mosque%20amsterdam%20-%20Google%27da%20Ara!15sCAQveimagekey=!1e10!2sAF1QipN-B7AbIFDjHcXyz1iaT45GW_VYomENWI_8xeuYvesa=Xveved=2ahUKEwig2YyurcTmAhV9wsQBHXCD8QoiowFHoECAsQCA [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

URL 16, <https://www.google.com/maps/uv?hl=trvepb=!1s0x47c609db869b9035%3A0xd1c6bbbd29256a3c!3m1!7e115!4shttps%3A%2F%2F5.googleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipO8IYpRoq-Kh0VRXG134dF-6CkmvDxxy40VnCPA%3Dw213-h160-k-no!5sfatih%20church%20mosque%20amsterdam%20-%20Google%27da%20Ara!15sCAQveimagekey=!1e10!2sAF1QipMRNwNytq9YO1anPmF5O29FMVkeX6BX8YpNpXivesa=Xveved=2ahUKEwig2YyurcTmAhV9wsQBHXCD8QoiowFHoECAsQCA> [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

URL 17, <https://www.google.com/maps/uv?hl=trvepb=!1s0x47c609db869b9035%3A0xd1c6bbbd29256a3c!3m1!7e115!4shttps%3A%2F%2F5.googleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipO8IYpRoq-Kh0VRXG134dF-6CkmvDxxy40VnCPA%3Dw213-h160-k-no!5sfatih%20church%20mosque%20amsterdam%20-%20Google%27da%20Ara!15sCAQveimagekey=!1e10!2sAF1QipN5uRJ4LZX2KIwLqu1OcPXnBDaQVz3S8dZFkDNQvesa=Xveved=2ahUKEwig2YyurcTmAhV9wsQBHXCD8QoiowFHoECAsQCA> [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

URL 18, https://www.google.com/maps/uv?hl=trvepb=!1s0x47c609db869b9035%3A0xd1c6bbbd29256a3c!3m1!7e115!4shttps%3A%2F%2F5.googleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipO8IYpRoq-Kh0VRXG134dF-6CkmvDxxy40VnCPA%3Dw213-h160-k-no!5sfatih%20church%20mosque%20amsterdam%20-%20Google%27da%20Ara!15sCAQveimagekey=!1e10!2sAF1QipMnAmbxr9XN7GeSMZKqjY_o2O_z0I5Qb_d9jDasvesa=Xveved=2ahUKEwig2YyurcTmAhV9wsQBHXCD8QoiowFHoECAsQCA [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

URL 19, <https://masjidisa.com/album/> [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

URL 20, <https://www.traditioninaction.org/RevolutionPhotos/A642-Syracuse.htm>
[Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

- URL 21, <https://www.youtube.com/watch?v=mMQ97FojpPY> [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]
- URL 22, https://www.google.com/maps/uv?hl=trvepb=!1s0x14dfc83a8c581c0d%3A0xe10f7a402c89ac85!3m1!7e115!4shttps%3A%2F%2Fh5.googleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipNaolEhSVIL99WC2_3Qdi2hJ9AWNvx22pbVUFOL%3Dw284-h160-k-no!5sgazima%C4%9Fusa%20lala%20mustafa%20cami%20-%20Google%27da%20Ara!15sCAQveimagekey=!1e10!2sAF1QipMDOho6FeM-cAGtlCKcxGlZHDyX7dHznCHibQyVvesa=Xveved=2ahUKEwiE7Nfp28bmAhWIZVAKHWX2ChQQoiowCnoECAsQCA [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]
- URL 23, https://www.google.com/maps/uv?hl=trvepb=!1s0x14dfc83a8c581c0d%3A0xe10f7a402c89ac85!3m1!7e115!4shttps%3A%2F%2Fh5.googleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipNaolEhSVIL99WC2_3Qdi2hJ9AWNvx22pbVUFOL%3Dw284-h160-k-no!5sgazima%C4%9Fusa%20lala%20mustafa%20cami%20-%20Google%27da%20Ara!15sCAQveimagekey=!1e10!2sAF1QipMZzs-fpWRTo8f7zcT7QLKZez9fgdKx5ZkLfKC1vesa=Xveved=2ahUKEwiE7Nfp28bmAhWIZVAKHWX2ChQQoiowCnoECAsQCA [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]
- URL 24, https://www.google.com/maps/uv?hl=trvepb=!1s0x14dfc83a8c581c0d%3A0xe10f7a402c89ac85!3m1!7e115!4shttps%3A%2F%2Fh5.googleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipNaolEhSVIL99WC2_3Qdi2hJ9AWNvx22pbVUFOL%3Dw284-h160-k-no!5sgazima%C4%9Fusa%20lala%20mustafa%20cami%20-%20Google%27da%20Ara!15sCAQveimagekey=!1e10!2sAF1QipNEDtzN8BzffiMex6otjJOnxiGSoMf2bEyPyZ1Xvesa=Xveved=2ahUKEwiE7Nfp28bmAhWIZVAKHWX2ChQQoiowCnoECAsQCA [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]
- URL 25, https://www.google.com/maps/uv?hl=trvepb=!1s0x14dfc83a8c581c0d%3A0xe10f7a402c89ac85!3m1!7e115!4shttps%3A%2F%2Fh5.googleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipNaolEhSVIL99WC2_3Qdi2hJ9AWNvx22pbVUFOL%3Dw284-h160-k-no!5sgazima%C4%9Fusa%20lala%20mustafa%20cami%20-%20Google%27da%20Ara!15sCAQveimagekey=!1e10!2sAF1QipOGYeyDpYufUMqguAshYR7IOJyE58uFdDwVUtBvvesa=Xveved=2ahUKEwiE7Nfp28bmAhWIZVAKHWX2ChQQoiowCnoECAsQCA [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]
- URL 26, <https://www.develi.bel.tr/develi> [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]
- URL 27, <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/18387,koronmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-ve-tabiat-varliklarin-.pdf?0> [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]
- URL 28, <https://hrantdink.org/tr/faaliyetler/projeler/kulturel-miras/548-turkiye-kultur-varliklari-haritasi-ndan-19-yuzyilda-everek-ve-fenese-deki-ermeni-okullari> [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]
- URL 29, https://kayseri.ktb.gov.tr/Eklenti/53217,ozvatanpdf.pdf?0ve_tag1=9CD4F204192CA0F398D51BB4ED5F3AAD593EC0AF [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]
- URL 30, https://www.kayseri.bel.tr/uploads/pdf/kulturenv_cilt3_1.pdf [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]
- URL 31, katalog.devletarsivleri.gov.tr [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

URL 32, <https://talas.bel.tr/tr/talas/talas-tarihi> [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

URL 33, <http://www.kayseri.gov.tr/panaya-kilisesi> [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

URL 34, <https://yapidergisi.com/eski-kabuk-yeni-islev-yeniden-kullanima-adaptasyon/> [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

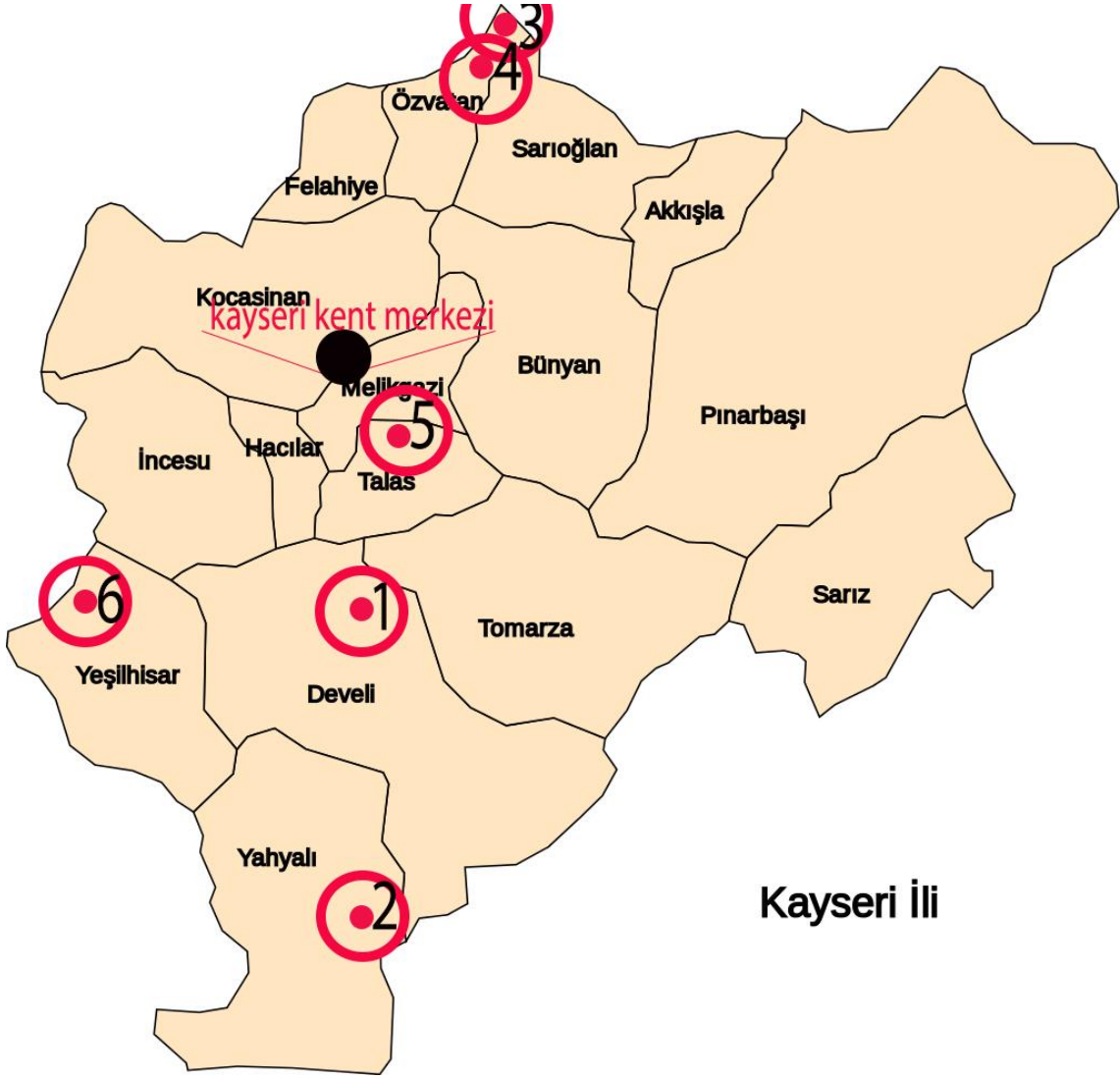
URL 35, katalog.devletarsivleri.gov.tr [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

URL 36, https://www.researchgate.net/publication/321532665_Talas_Yeni_Cami_Rum_Kilisesi [Ziyaret Tarihi:03.03.2020]

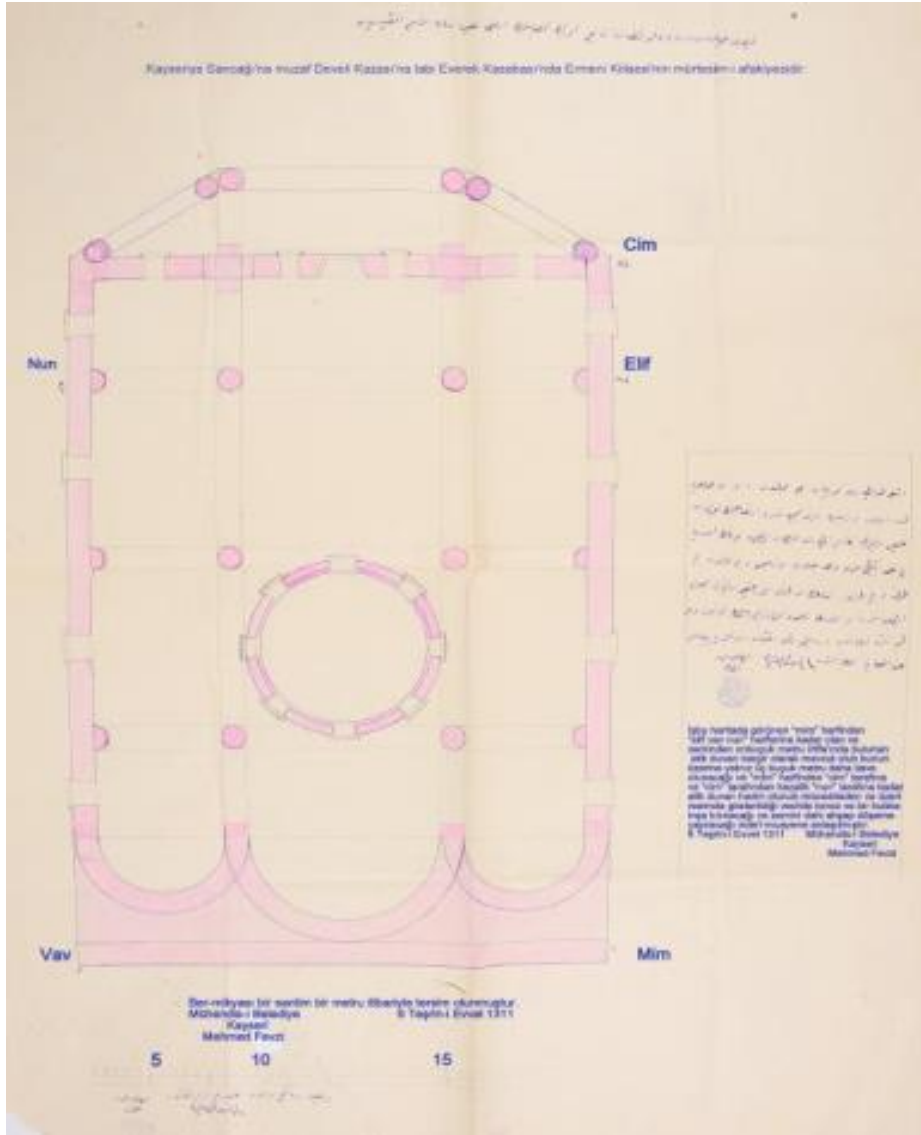
EKLER

Ek-1. Kayseri ilçe haritası ve kilise-camiler

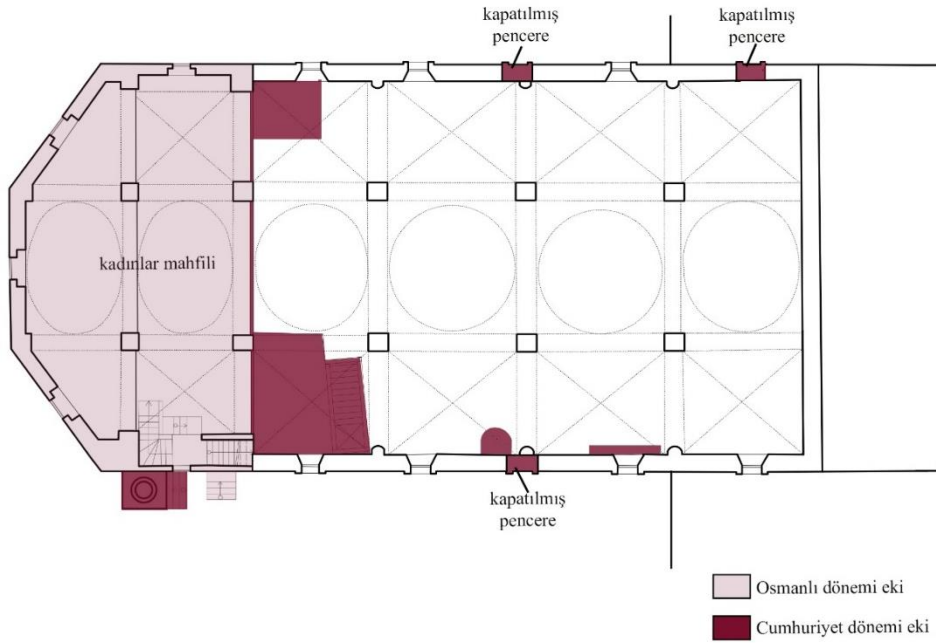
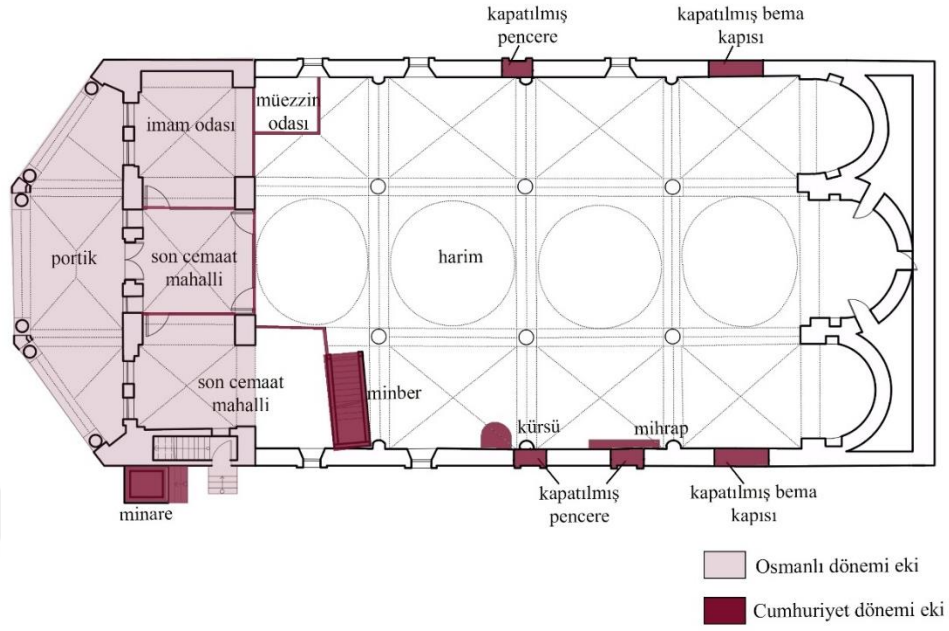
- 1-Develi Everek Surp Toros Kilisesi
- 2-Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi
- 3-Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi
- 4-Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi
- 5-Talas Tablakaya Panagia Kilisesi
- 6-Yeşilhisar Başköy Hıdırellez Kilisesi

Ek-2. Develi Surp Toros Kilisesi, Mehmet Fevzi Beyin rölöve çizimi (Aydın, 2018)

Ek-3. Develi Surp Toros Kilisesi, dönem ekleri zemin kat plan şeması¹⁵ (*)

Ek-4. Develi Surp Toros Kilisesi, dönem ekleri zemin kat plan şeması (*)

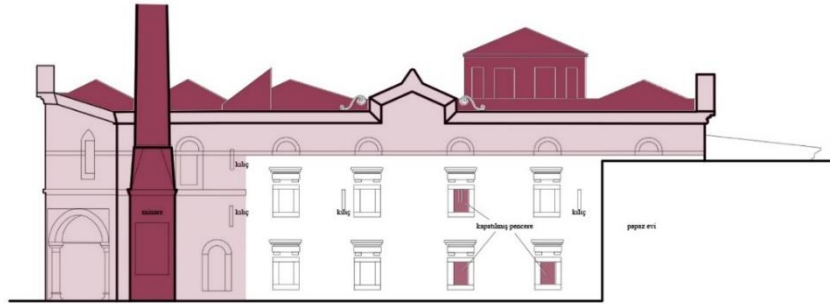
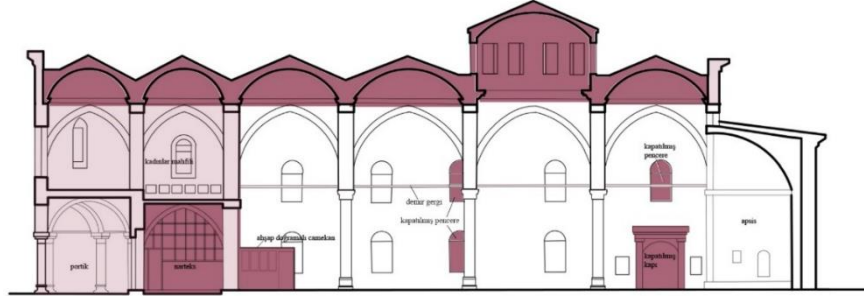

¹⁵ * İşaretili planlar; Şeyda Güngör Açıköz'ün "19. Yüzyıl Kayseri Kiliseleri İçin Koruma Önerileri" adlı doktora tezinden şematize edilmiştir.

Ek-5. Develi Everek Surp Toros Kilisesi, dönem ekleri kesit şeması¹⁶ (*)

Ek-6. Develi Everek Surp Toros Kilisesi, dönem ekleri güney cephesi şeması (*)

Ek-7. Develi Everek Surp Toros Kilisesi, dönem ekleri batı cephesi şeması (*)

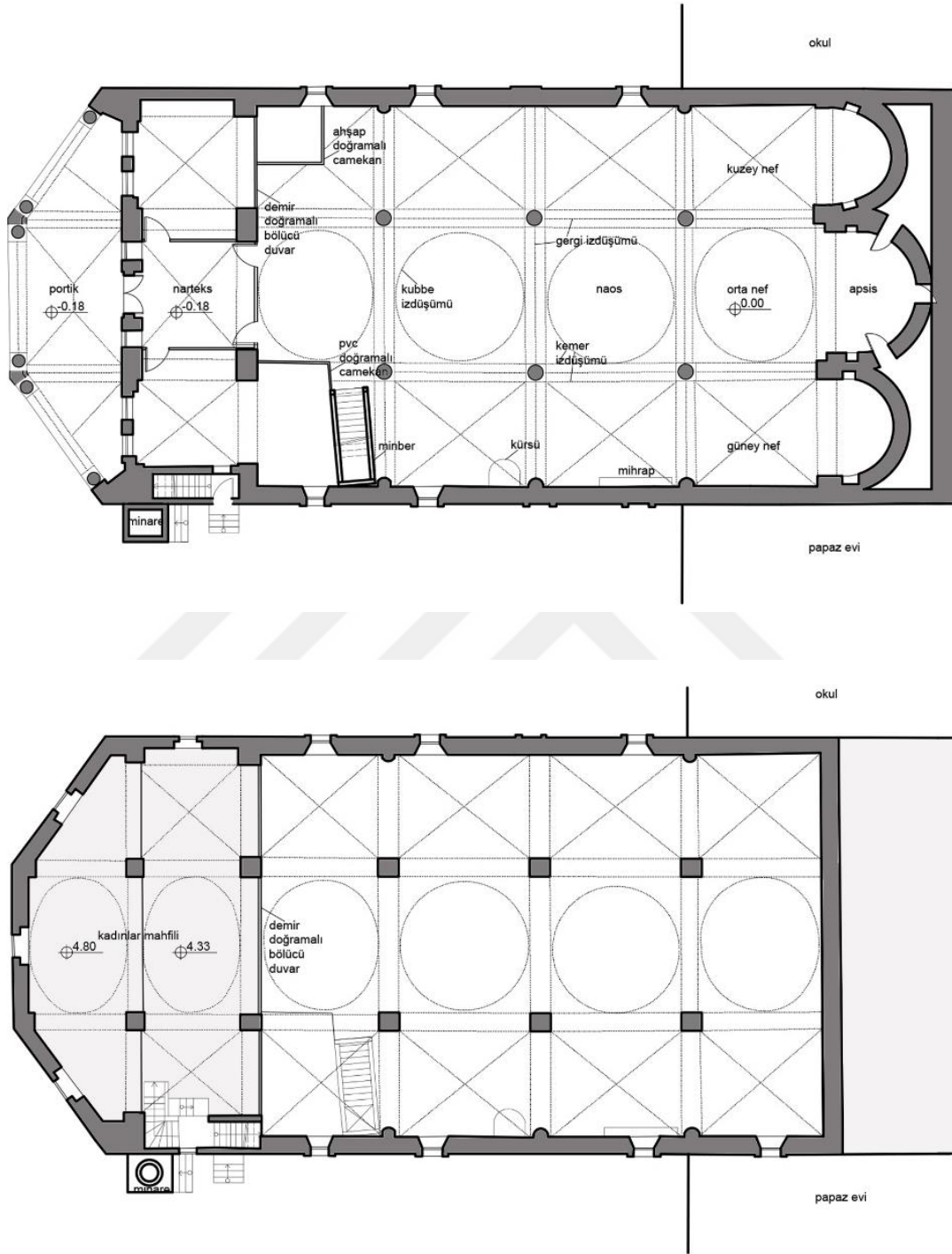

Osmanlı dönemi eki
Cumhuriyet dönemi eki

¹⁶ * işaretli kesit ve görünüşler; Şeyda Güngör Açığöz'un "19. Yüzyıl Kayseri Kiliseleri İçin Koruma Önerileri" adlı doktora tezinden şematize edilmiştir.

Ek-8. Develi Evrek Surp Toros Kilisesi, zemin kat planı¹⁷ (*)

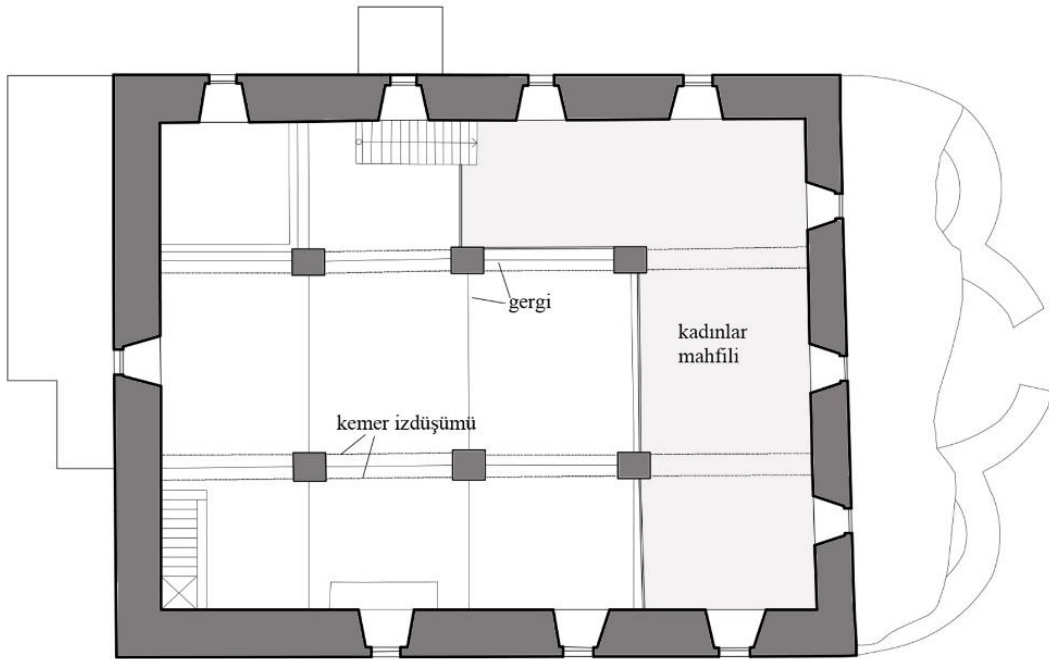
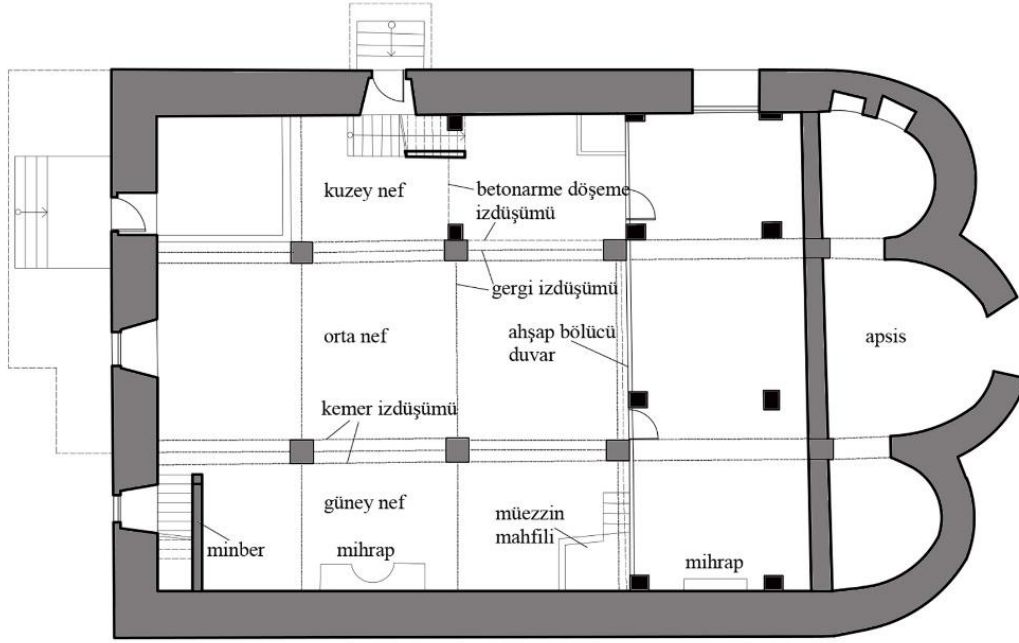
Ek-9. Develi Evrek Surp Toros Kilisesi, 1. kat planı (*)

¹⁷ * işaretli planlar; Şeyda Güngör Açıkgöz'ün "19. Yüzyıl Kayseri Kiliseleri İçin Koruma Önerileri" adlı doktora tezinden şematize edilmiştir.

Ek-13. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, zemin kat planı¹⁹ (*)

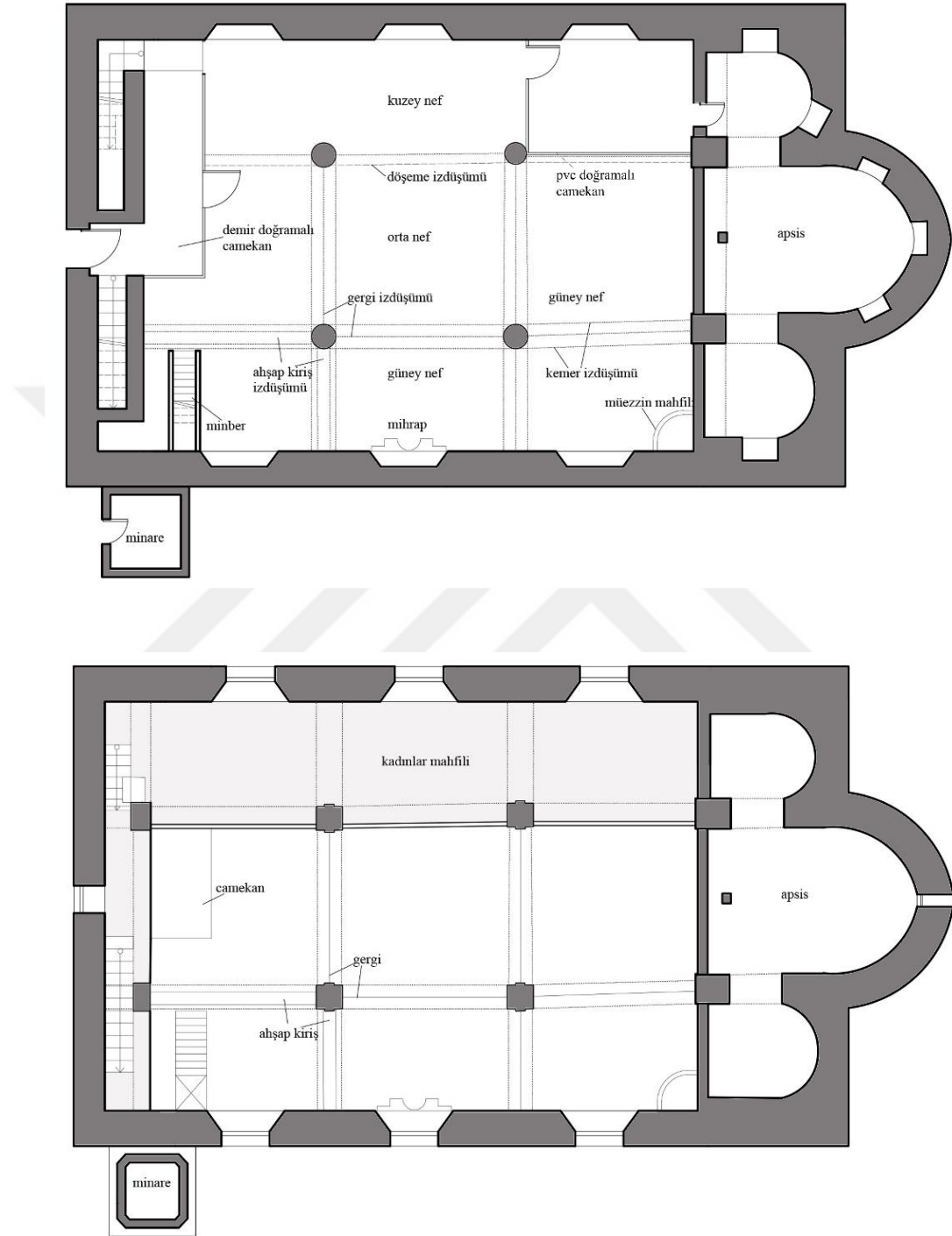
Ek-14. Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, 1. Kat planı (*)

¹⁹ ‘*’ işaretli planlar; Sacit Pekak’ın “Kappadokia Bölgesindeki (Özellikle Kayseri ve Çevresindeki) Osmanlı Dönemi Hristiyan Dini Mimarisi” adlı makalesinden günümüz vaziyetine revize edilmiştir.

Ek-15. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, zemin kat plan krokisi²⁰ (*)

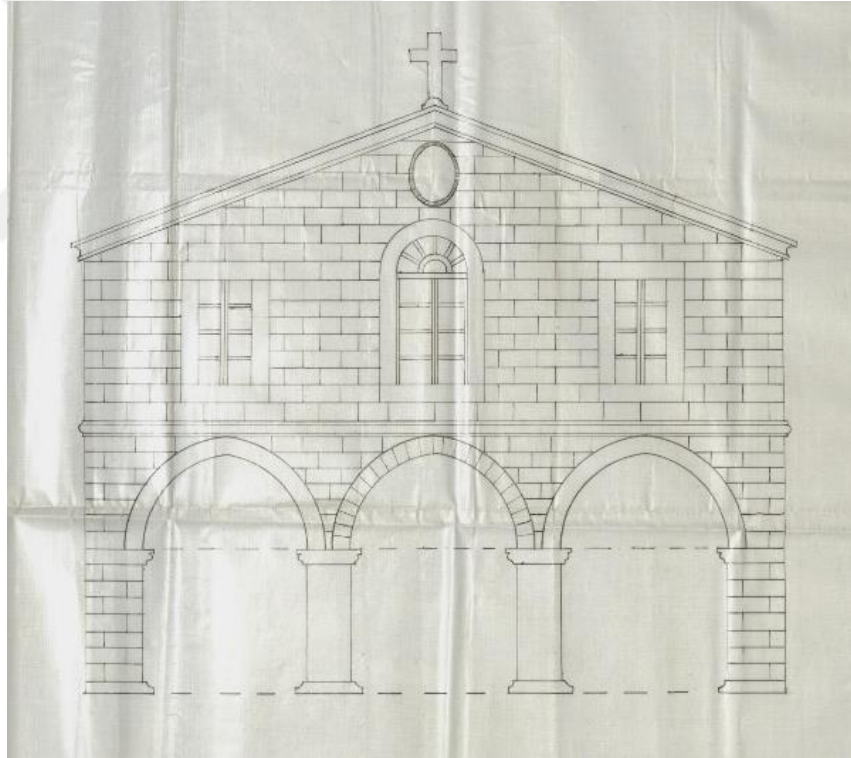
Ek-16. Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, zemin kat plan krokisi (*)

²⁰ ‘*’ işaretli kroki çizimleri lazer ölçüm cihazıyla tarafımca çıkartılmıştır.

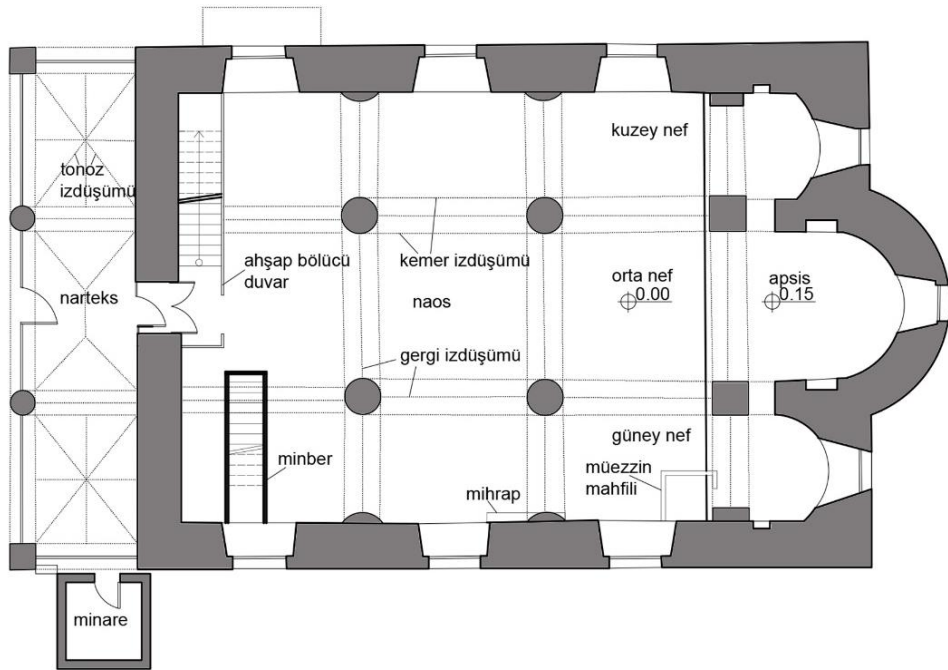
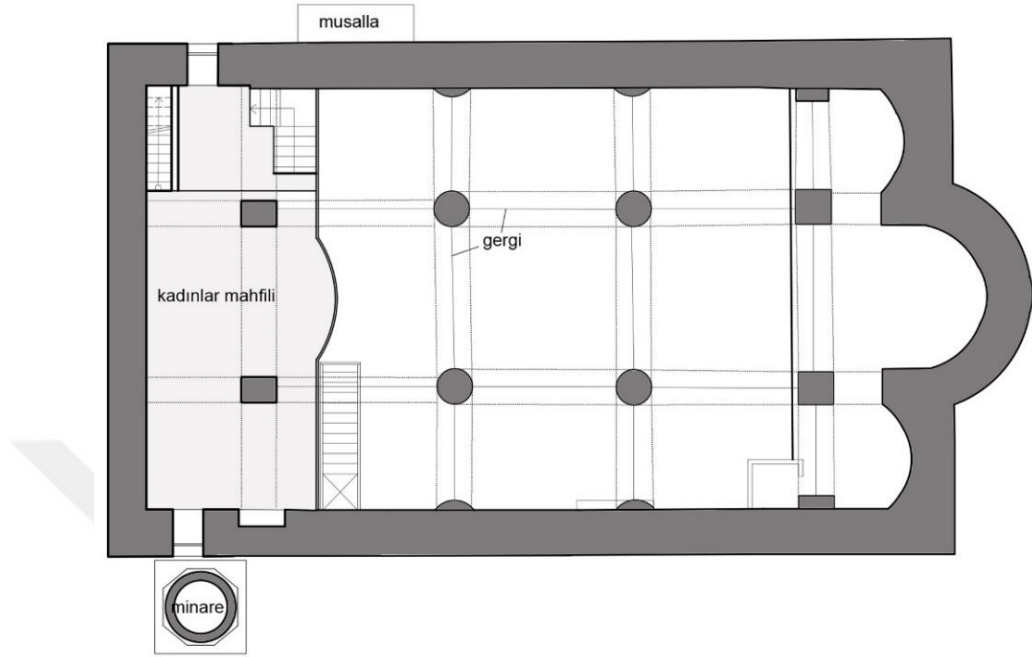
Ek-17. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, Osmanlı arşivi planı (URL-31)

Ek-18. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, Osmanlı arşivi batı cephesi çizimi (URL-31)

Ek-19. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, zemin kat plan krokisi²¹ (*)

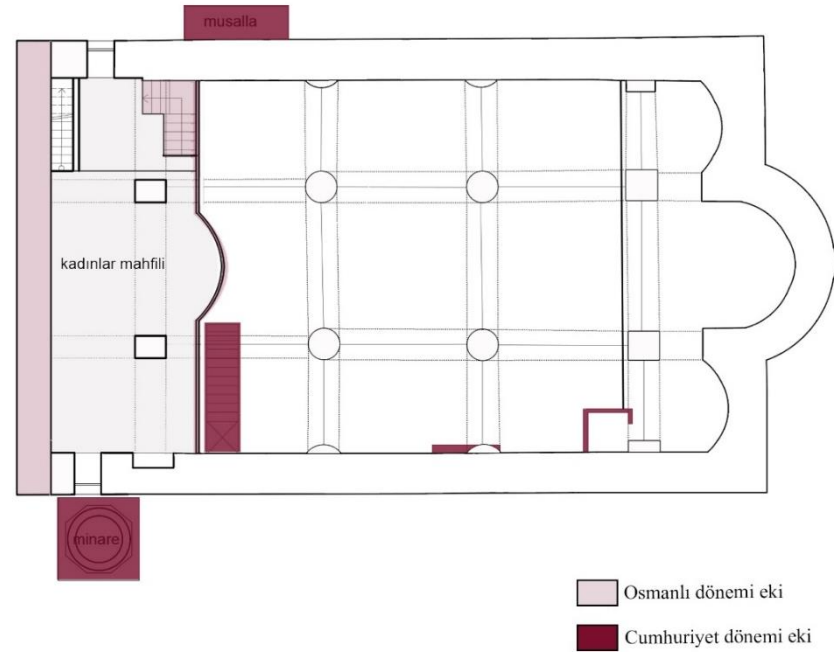
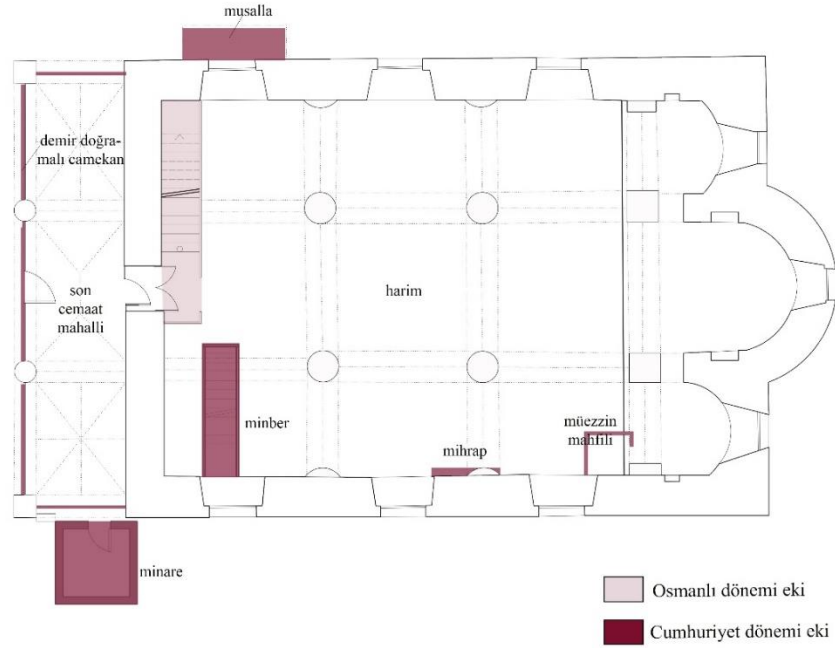
Ek-20. Taşlık Agios Georgios Kilisesi, 1. kat plan krokisi (*)

²¹ ‘*’ işaretli kroki çizimleri lazer ölçüm cihazıyla tarafımda çıkartılmıştır.

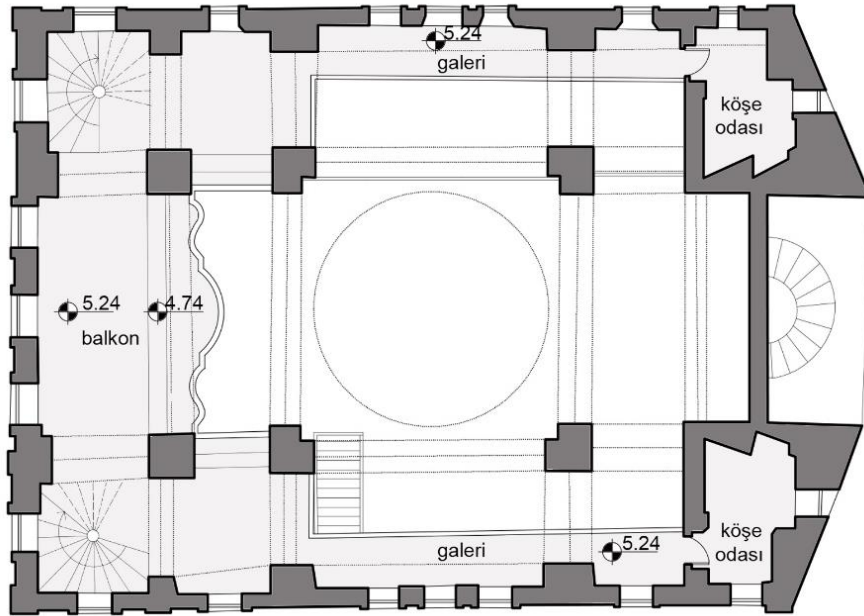
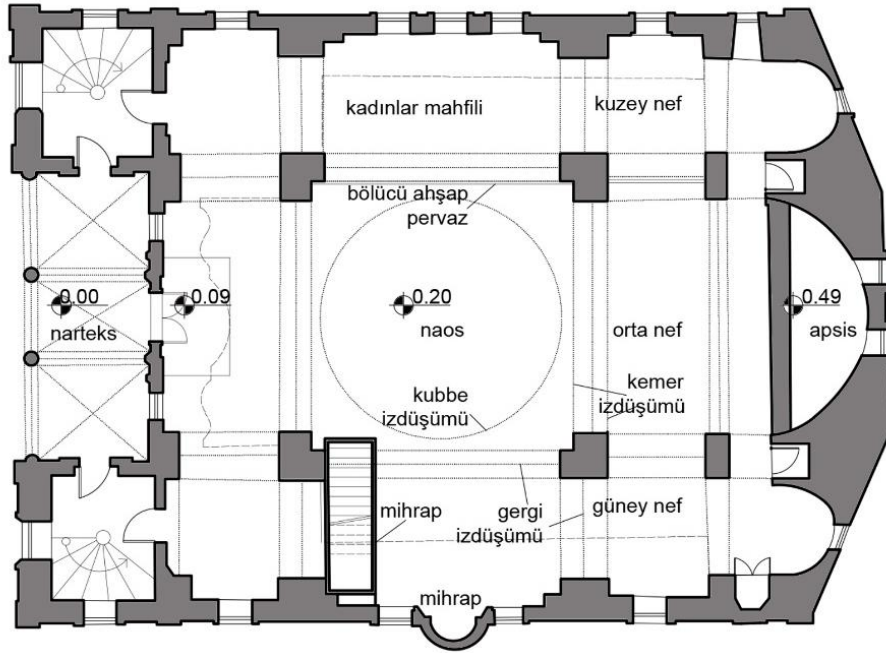
Ek-21. Taşlık Aghios Georgios Kilisesi, zemin kat planı dönem ekleri kroki şeması (*)

Ek-22. Taşlık Aghios Georgios Kilisesi, 1. kat planı dönem ekleri kroki şeması

Ek-23. Tablakaya Panagia Kilisesi, zemin kat planı²² (*)

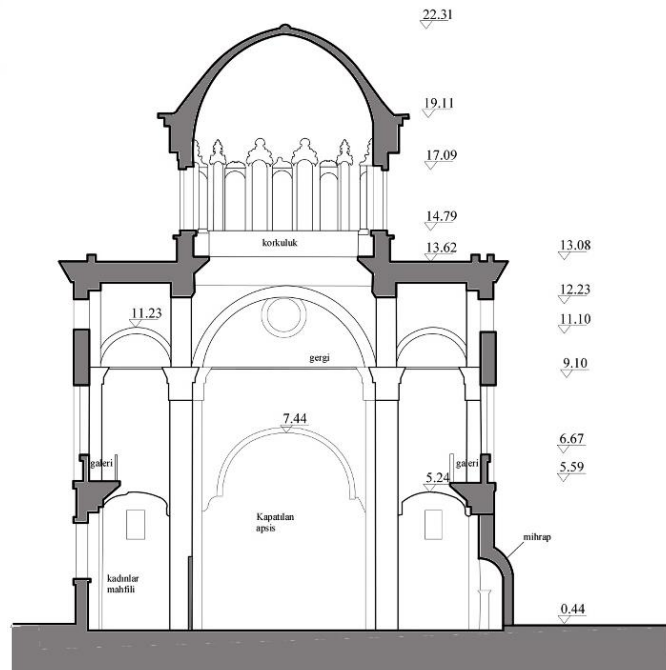
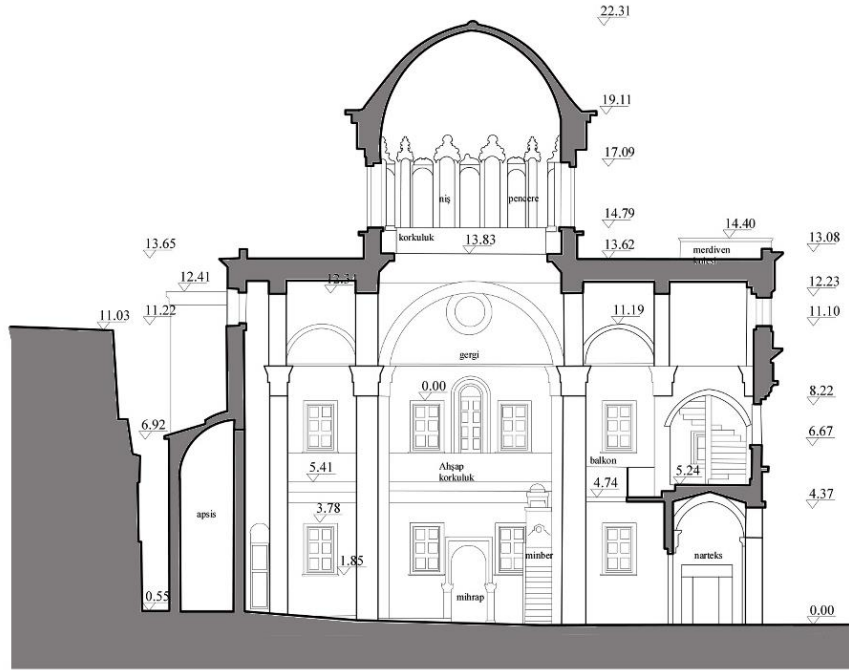
Ek-24. Tablakaya Panagia Kilisesi, 1. kat planı (*)

²² ‘*’ işaretli planlar; Şeyda Güngör Açıkgöz’ün “19. Yüzyıl Kayseri Kiliseleri İçin Koruma Önerileri” adlı doktora tezinden günümüz vaziyetine revize edilmiştir.

Ek-25. Tablakaya Panagia Kilisesi A-A kesiti²³ (*)

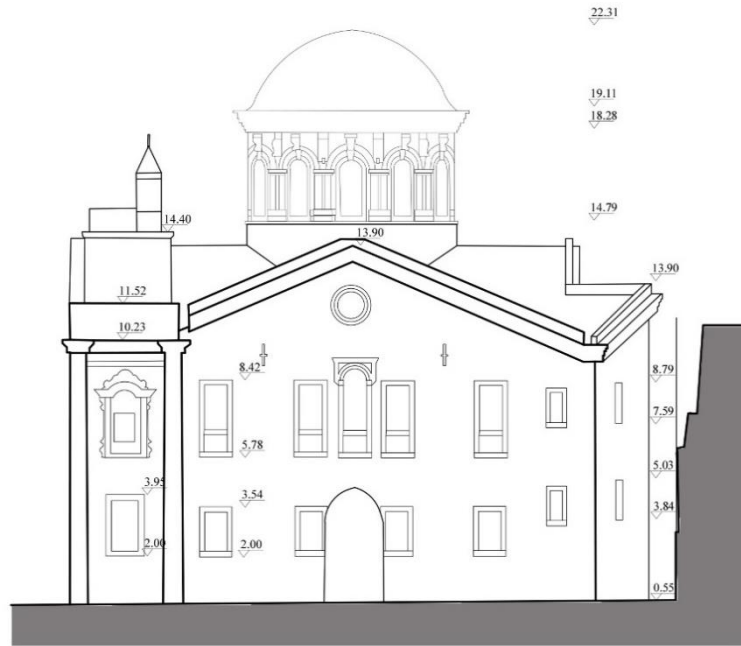
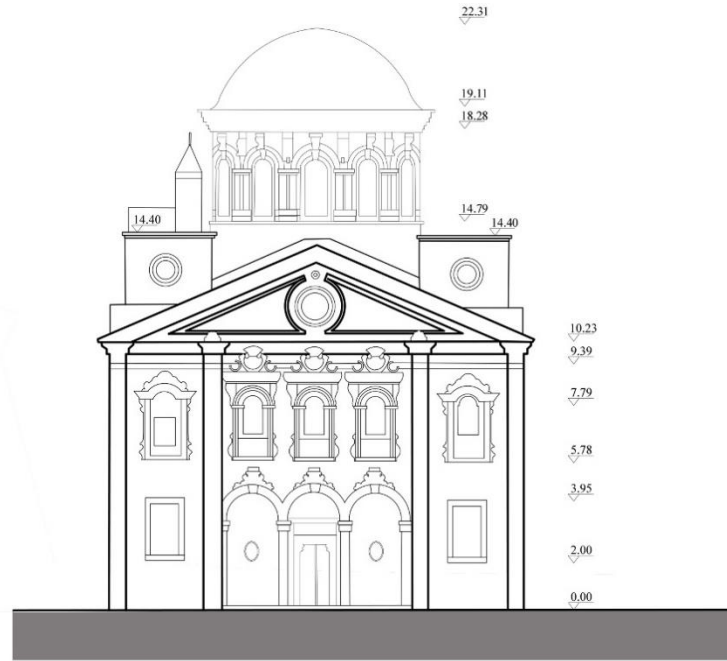
Ek-26. Tablakaya Panagia Kilisesi B-B kesiti (*)

²³ ‘ * ’ işaretli kesitler; Şeyda Güngör Açıkgöz’ün “19. Yüzyıl Kayseri Kiliseleri İçin Koruma Önerileri” adlı doktora tezinden günümüz vaziyetine revize edilmiştir.

Ek-27. Tablakaya Panagia Kilisesi, batı cephesi²⁴ (*)

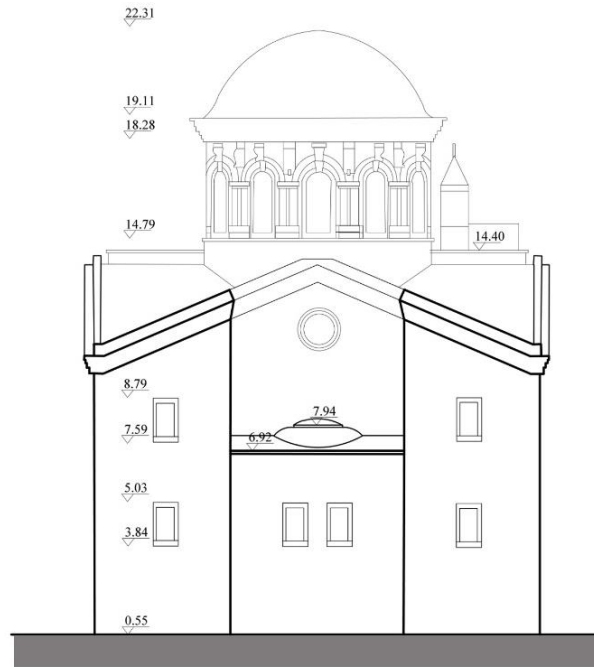
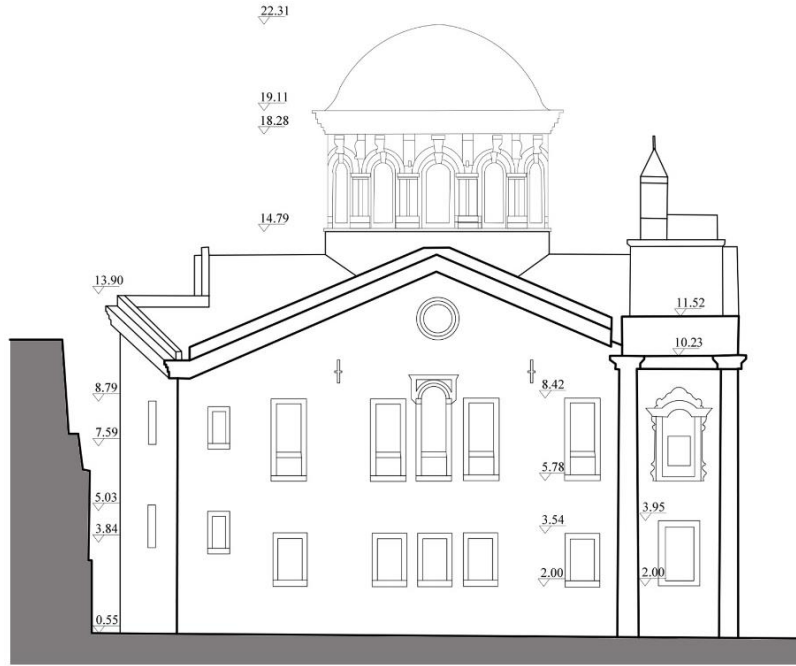
Ek-28. Tablakaya Panagia Kilisesi, güney cephesi (*)

²⁴ ‘ * ’ işaretli cepheler; Şeyda Güngör Açıkgöz’ün “19. Yüzyıl Kayseri Kiliseleri İçin Koruma Önerileri” adlı doktora tezinden günümüz vaziyetine revize edilmiştir.

Ek-29. Tablakaya Panagia Kilisesi, kuzey cephesi²⁵ (*)

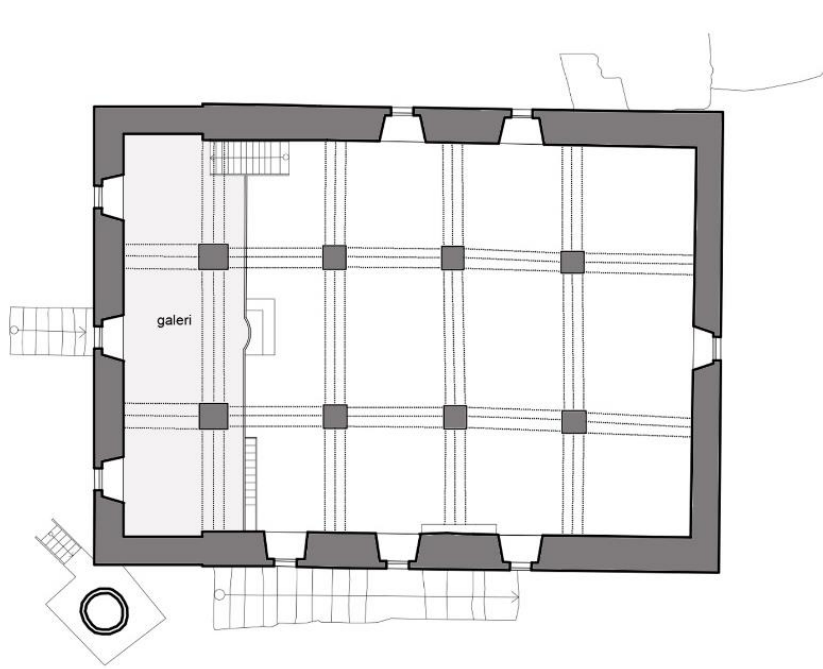
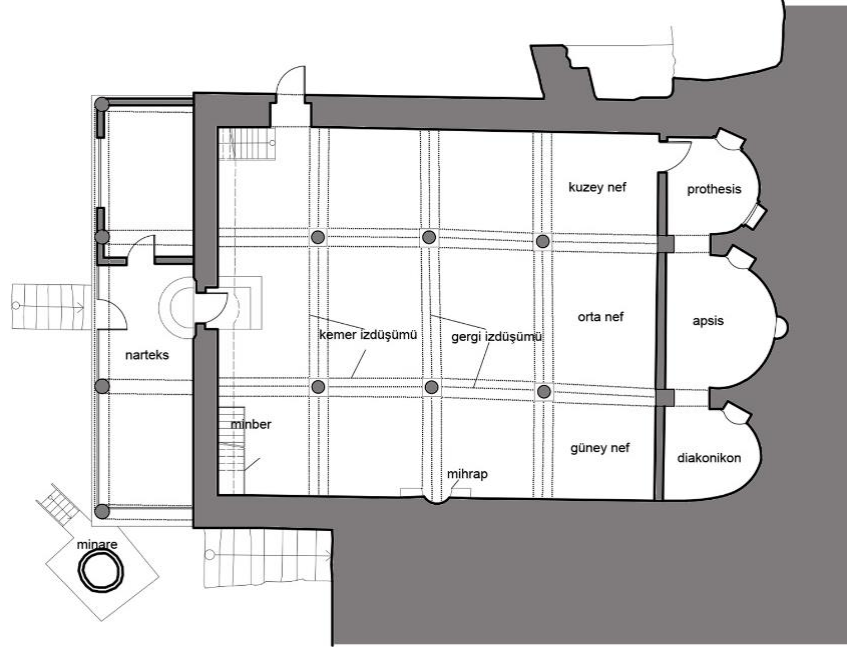
Ek-30. Tablakaya Panagia Kilisesi, doğu cephesi (*)

²⁵ ‘ * ’ işaretli cepheler; Şeyda Güngör Açıkgöz’ün “19. Yüzyıl Kayseri Kiliseleri İçin Koruma Önerileri” adlı doktora tezinden günümüz vaziyetine revize edilmiştir.

Ek-31. Yeşilhisar Başköy Hıdırellez Kilisesi zemin kat planı²⁶ (*)

Ek-32. Yeşilhisar Başköy Hıdırellez Kilisesi 1. kat planı (*)

²⁶ * * * işaretli planlar; Sacit Pekak'ın "Kappadokia Bölgesindeki (Özellikle Kayseri ve Çevresindeki) Osmanlı Dönemi Hıristiyan Dini Mimarisi" adlı makalesinden günümüz vaziyetine revize edilmiştir.

Ek-33. Faraşa köyünün uydu görüntüsü

Ek-34. Kavaklı köyünün uydu görüntüsü

1: Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi Kilisesi

2: Gözetleme kulesi

1: Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi

Ek-35. Taşlık köyünün uydu görüntüsü

Ek-36. Başköy köyünün uydu görüntüsü

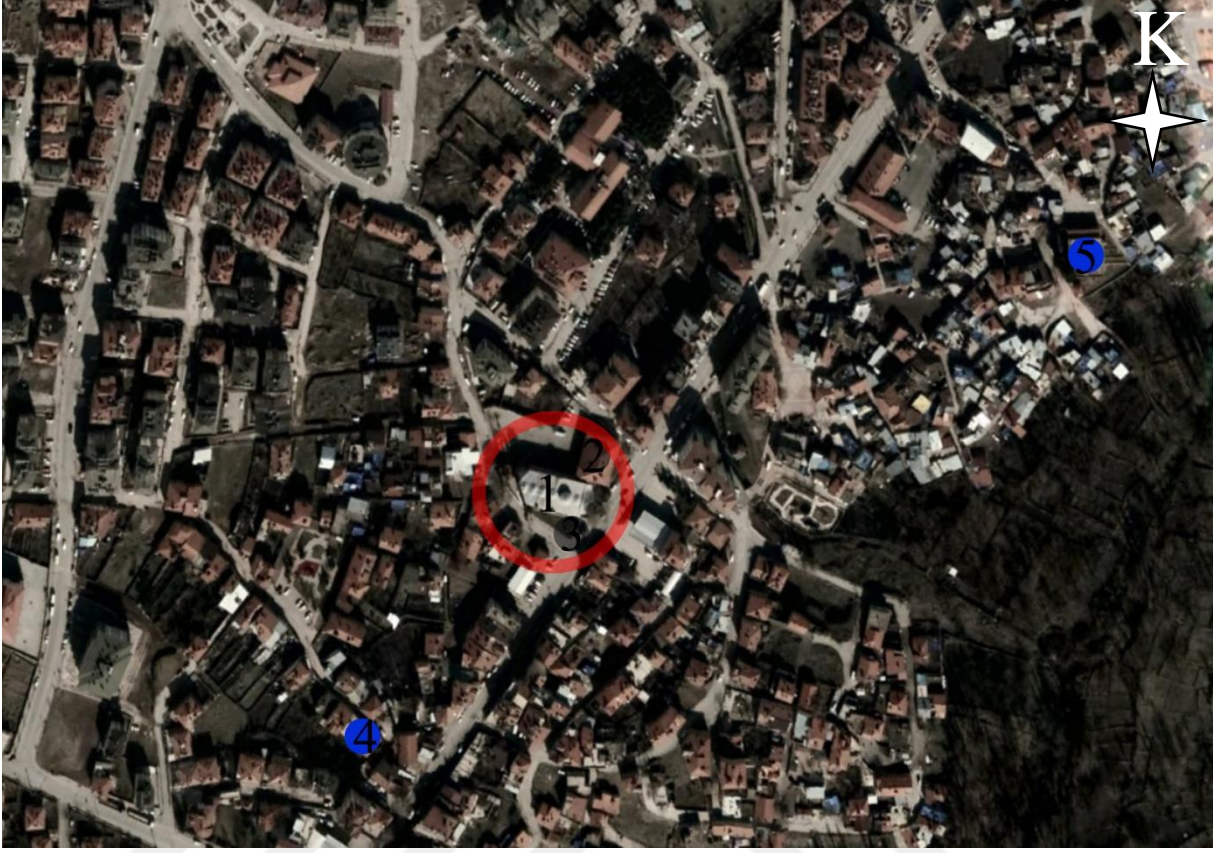

1: Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi

1: Yeşilhisar Başköy Hidrellez Kilisesi

Ek-37. Everek Mahallesi ve çevresinin uydu görüntüsü

1: Develi Everek Surp Toros kilisesi

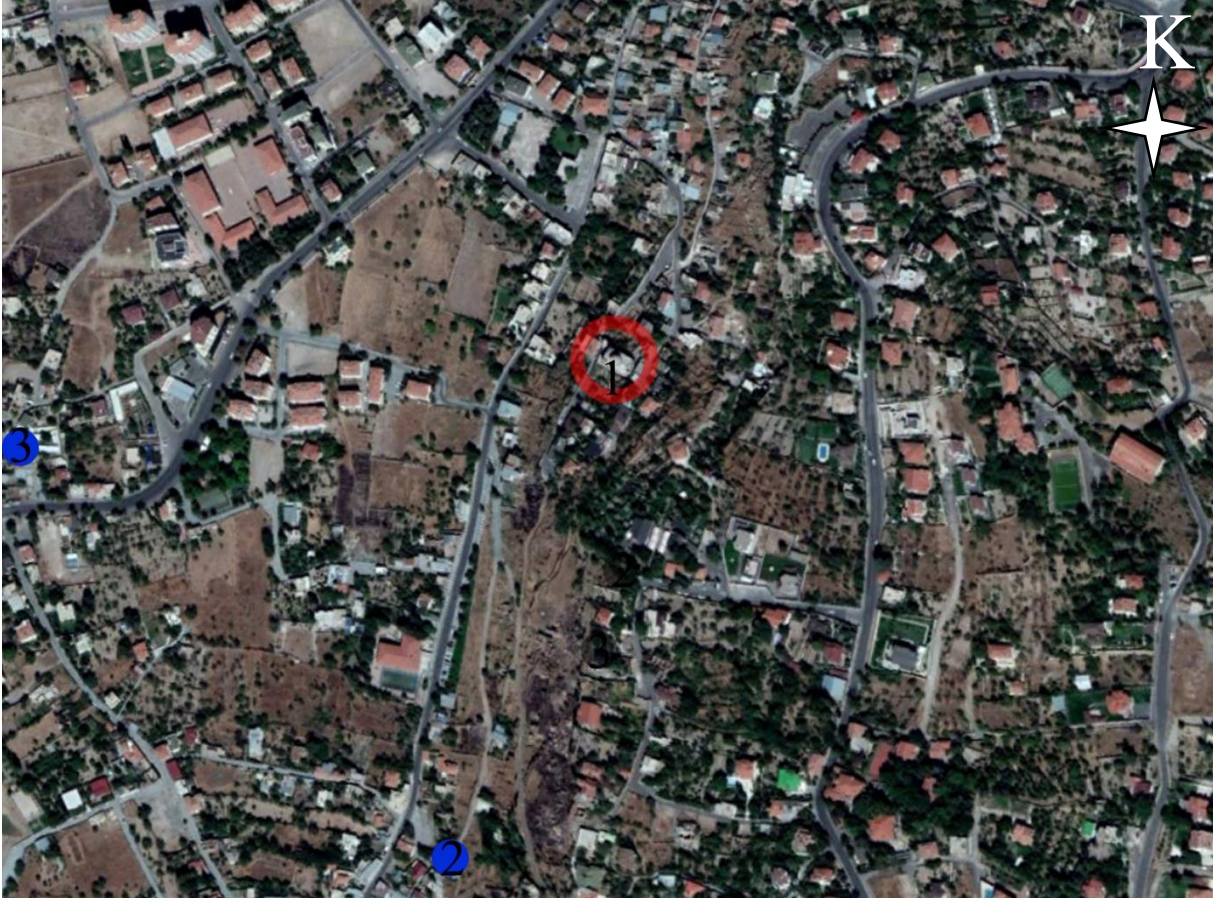
2: İstiklal İlkokulu

3: Papaz Evi

4: Yoğurt Pazarı Cami

5: Develi Ulu Cami

Ek-38. Tablakaya Mahallesi ve çevresinin uydu görüntüsü

1: Talas Tablakaya Panagia Kilisesi

2: Han Cami

3: Ali Saip Paşa Cami

Ek-39. Özvatan Taşlık Agios Georgios Kilisesi, kible yönü sapma gösterimi

Ek-40. Yahyalı Faraşa Agios Ioannis Hrisostomos Kilisesi, kible yönü sapma gösterimi

Ek-41. Özvatan Kavaklı Agios Basileos Kilisesi, kible yönü sapma gösterimi

Ek-42. Yeşilhisar Başköy Hıdrellez Kilisesi, kible yönü sapma gösterimi

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Seda KÜÇÜKKATIRCI
Uyruğu : T.C.
Doğum Yeri ve Tarihi : Kayseri ve 16.06.1993
Telefon : 03522331738
E-mail : sedakucukkatrc@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Adı, İlçe, İl	Bitirme Yılı
Lise	: Ahmet Eren Anadolu Lisesi	2011
Üniversite	: Erciyes Mimarlık	2016
Yüksek Lisans	: Konya Teknik Üniversitesi	

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görevi
2018	UMK Mimarlıkve Restorasyon	Mimar

UZMANLIK ALANI : Mimarlık

YABANCI DİLLER : İngilizce (orta seviye)

YAYINLAR

Talas/Kayseri Rum Panagia Kilisesi'nin Cami Olarak Kullanımının Adapte Edilebilirlik Kavramı Kapsamında Değerlendirilmesi - (Tarih:11.08.2018-12.08.2018)

Yayın yeri: 2. Uluslararası Mimarlık Ve Tasarım Kongresi